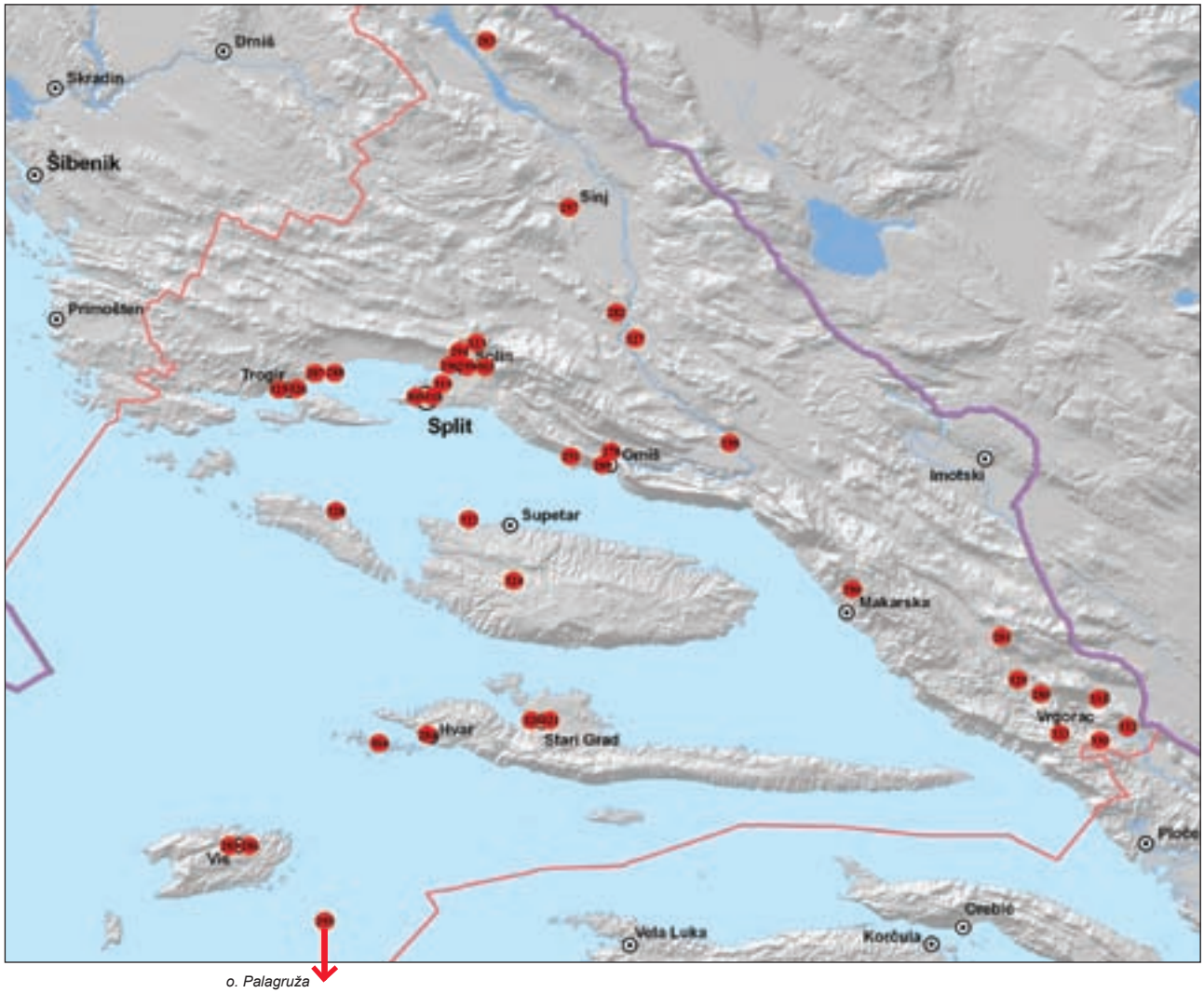
SPLITSKO-DALMATINSKA ŽUPANIJA

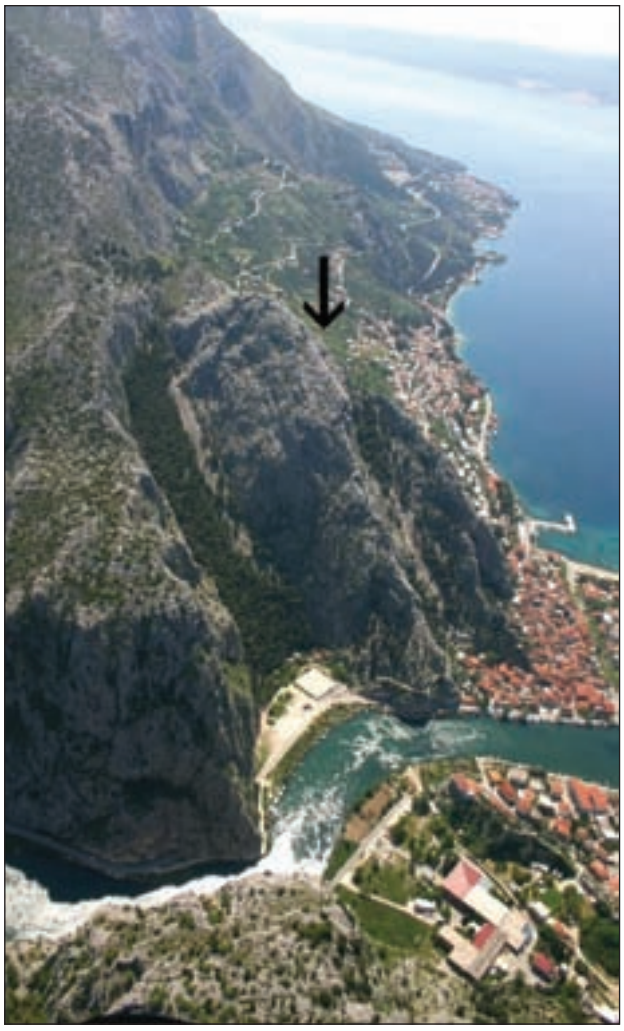

278 Baučići – Mlije
279 Cetinska krajina
280 Crip – gomile (AN 28 i 62)
281 Dragljane – crkva sv. Ante
282 Gardun (Tilurium)
283 Gornji Koljani – Crkvina
284 Hvar – kuća Hektorović
285 Issa – arhitektura uz helenističke zidine
286 Issa – rimske terme
287 K. Štafilić – rimska cesta
288 K. Štafilić – rimska vila i ostaci podjele zemljišta
289 Omiš – Brzet
290 Pećina Bubnjavača
291 Podgrađe – Solioce
292 Podmorje Splitsko-dalmatinske županije
293 Podmorje srednje Dalmacije
294 Rupotina – Crkvine
295 Salamandrija
296 Salona – teatar
297 Sinj – tvrđava Grad
298 Slanica
299 Solin – Gospin otok
300 Solin – Gospin otok
301 Solin – Marusinac
302 Solin – Mravinačka rampa
303 Solin – Šuplja crkva
304 Soline – villa maritima
305 Split – Dioklecijanova p.
306 Split – Dioklecijanova p. (Bulićeva 6)
307 Split – Dioklecijanova p. (Dioklecijanova 7)
308 Split – Dioklecijanova p. (podrumi – hodnik 5)
309 Split – Dioklecijanova p. (Zapadne terme)
310 Split – Dioklecijanova p. – Peristil
311 Split – Dobrić
312 Split – Matejuška
313 Split – Narodni trg, Prolaz priora Petra
314 Split – Park-šuma Marjan
315 Split – Sukoišan jug (akvedukt)
316 Split – Trg Republike (Prokurative)
317 Split – Ul. kneza Lj. Posavskog
318 Split – Zvonimirova ul. 6 (hotel Domić)
319 Splitska zaobilaznica, dionica Stobreč – Dugi Rat
320 Stari Grad – Remetin vrt
321 Stari Grad – Remetin vrt
322 Sutivan – podmorje (sarkofazi)
323 Svečurje – Radun
324 Špilja Kopačina
325 Trogir – Mornarska 23
326 Trogir – Vukovarska 6a
327 Utvrda Nutjak
328 Uvala Potkamenica (uvala Nečujam)
329 Velika gomila
330 Veliki Vanik, tumul (AN 64)
331 Vrgorac – utvrda Gradina
332 Vukosavi, gomila (AN 66)
333 Zagomilje – prapov. i srednjovj. groblje (AN 63)

Redni broj: 278
Lokalitet: Baučići – Mlije
Naselje: Baučići
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P-1421
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno sondažno iskopavanje

Zbog adaptacije tradicionalne kamene arhitekture na području Baučića u općini Omiš, na temelju ugovora investitora Ante Baučića i tvrtke Kaukal d.o.o. iz Splita, provedena su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Baučići – Mlije. Arheološka istraživanja započela su 13. veljače 2009. i završena 27. veljače 2009., nakon što je nadležni konzervatorski odjel 3. veljače 2009. donio odluku o obustavi radova. Naime, prilikom uklanjanja postojećih objekata te iskopa za temeljenje budućih adaptiranih objekata uočena je zidana arhitektura, koja je do početka arheoloških radova također uklonjena, stoga je određena mjera zaštitnoga arheološkog istraživanja. U arheološkim istraživanjima sudjelovali su voditeljica istraživanja Andrea Devlahović, dipl. arheologinja, Vedran Katavić, prof. povijesti i dipl. arheolog, te dokumentarist Marin Kraljev, zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o. koji su načinili potrebnu nacrtnu i fotografsku dokumentaciju te proveli tehničke radove. Nadležni konzervator bio je Ivan Alduk iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Ručni iskop i strojne radove obavili su djelatnici izvođača građevinskih radova, tvrtke AGZ d.o.o. Omiš, koje je kao i ostala ugovorena logistička sredstva osigurao investitor.

Istraživanja su provedena na k.č. br. 3819, 816, 799, 803, 811, k.o. Omiš, što je uvjetovano idejnim projektom te konzervatorskim uvjetima. Nakon završenoga arheološkog istraživanja pokretni arheološki nalazi primarno su obrađeni i dokumentirani, dok su potrebnu restauraciju i konzervaciju obavili djelatnici Odjela za restauraciju i konzervaciju na Akademiji likovnih umjetnosti u Splitu. Nakon znanstvene obrade nalazi će biti pohranjeni u Gradski muzej Omiš.
Lokalitet Baučići – Mlije nalazi se u istoimenom zaseoku sela Borak, sjeverno iznad Omiša, na strmim, južnim terasastim padinama Omiške Dinare, čiji se najviši vrh Kula nalazi na 863 metra nadmorske visine. Sama predmetna lokacija smještena je neposredno uz put koji vodi prema srednjovjekovnoj utvrdi Fortica – Stari grad, odnosno unutar zaštićene arheološke zone. Na širem prostoru pronađeni su brojni pokretni arheološki nalazi te ostaci fortifikacija koji ukazuju na položaj Plinijeva kaštela *Oneum*. Riječ je o položaju od iznimne strateške važnosti, koji s jedne strane nadzire kompletnu plovidbu Bračkim kanalom, a s druge je strane prirodno zaštićen masivom koji ga štiti sa sjevera (Maršić 2003).
Arheološka istraživanjima provedena su na šest sondi te su dokumentirani profili iskopa za objekt C. U iskopima sondi 1, 2, 3, 4 i 6 nisu pronađeni ostaci arhitekture, nego su registrirani geološki i kontaminirani slojevi zemlje. U kontaminiranim slojevima bilo je sporadičnih nalaza antičke keramike, kao i recentnih nalaza. Ti slojevi nastali su erozijom kaskadnog terena, kao i zbog potrebe njegova niveliranja. Važniji stratigrafski odnosi sačuvani u vidu antičkih slojeva i ostataka arhitekture, registrirani su u

Zračna snimka šireg prostora s naznačenim lokalitetom (foto: Z. Sunko)

sjevernim dijelovima predmetne lokacije neposredno ispod kamene litice.
Prostor budućeg objekta C (prema predmetnoj dokumentaciji) najviše je devastiran. Riječ je o prostoru površine cca 80 m^2, koji sa sjeverne strane zatvara okomita litica. Na ostalim profilima (istočnom, zapadnom i južnom) uočena je devastacija kulturnih slojeva i ostataka arhitekture. Na dnu stratigrafskog niza nalazi se geološki sloj SJ 01, koji se zbog konfiguracije terena javlja na visini od 164,68 do 163,17 m n. v. i na kojem su temeljeni ostaci arhitekture. Oni su u istočnom profilu sačuvani u vidu zida SJ 09, koji se pruža u smjeru I-Z. Zid je građen od djelomice obrađenih nepravilnih kamenih blokova, koji su povezani žutom glinastom zemljom (SJ 10). Južno uza nj nalaze se ostaci zida SJ 08, koji se pruža u smjeru S-J i izgrađen je od pravilna, četvrtasto obrađena kamena, povezana žbukom. Između kamenja sporadično se javljaju ulomci tegula. Na zapadnom licu vidljivi su ostaci žbuke, dok je na južnom licu zida sačuvana crvena hidraulična žbuka. Zbog različitih tehnika gradnje i različite strukture, može se zaključiti da je riječ o ostacima zidova koji su nastali u raznim fazama uporabe prostora. Osim toga, tijekom istraživanja uočen

Ostaci antičke arhitekture pronađeni u Sondi 5 (foto: M. Kraljev)

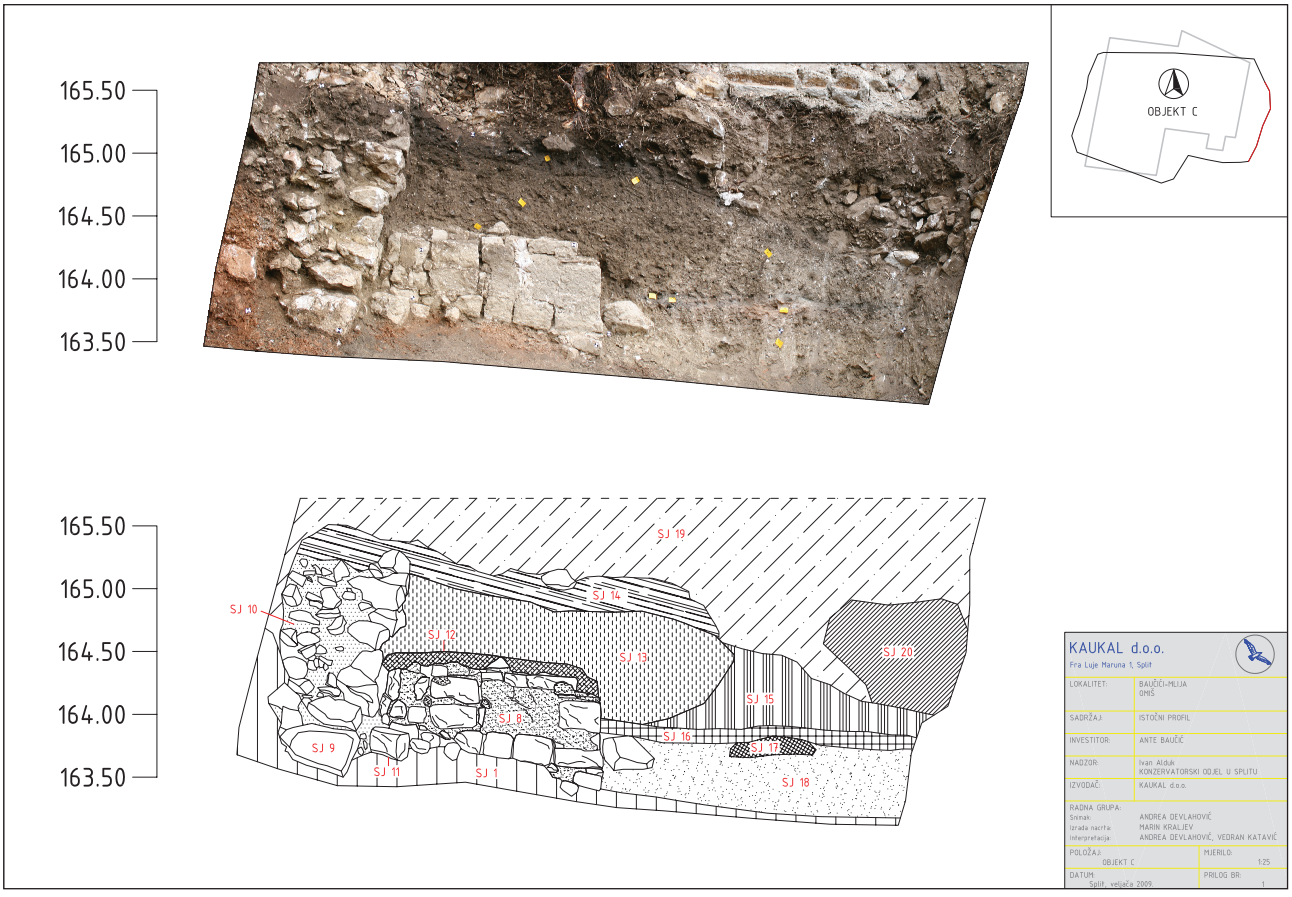
Kasnoantička ostava novca (foto: Z. Sunko)

je veći, pravilno obrađen kamen SJ 11 (163,89 – 163,63 m n. v.), koji vjerojatno ukazuje na nivo funkcioniranja pripadajućeg objekta (koji je iz vidljive situacije i odnosa nemoguće definirati). Ostaci arhitekture u zapadnom profilu sačuvani su u vidu zida SJ 27, koji se pruža u smjeru I-Z. Zid je izgrađen od nepravilnih, djelomice obrađenih kamenih blokova povezanih žutom glinastom zemljom (SJ 28), a sačuvan je na visini od 164,71 do 162,77 metara nadmorske visine. Zbog istog smjera pružanja i strukture, zid je jednak onome u istočnom profilu (SJ 09) te se može zaključiti kako su funkcionirali kao dio istog objekta, odnosno u istom vremenskom razdoblju. Zanimljiv je odnos tog zida i zida SJ 29. Riječ je o ostatku zida koji se nalazi južno uza zid SJ 27. Pruža se u smjeru I-Z, izgrađen je od pravilna, četvrtasto obrađena kamena, djelomice povezana žbukom i zemljom. Na visini od 162,84 do 162,67 m n. v. registrirana je temeljna stopa, a cijeli je zid sačuvan na visini od 163,81 do 162,67 m n. v. Južno od zida SJ 29, na udaljenosti od 3 m nalazi se pravilno obrađen, četvrtast kamen koji bi mogao zatvarati prostor unutar pretpostavljenog objekta. Među sačuvanim i dokumentiranim profilima registrirani su i višeslojni odnosi koji nastaju procesom urušavanja, gorenja i nivelacije prostora. U sloju SJ 16 registriranu u istočnom profilu pronađen je PN 03, skupni nalaz sitna brončana novca. Nađeno je ukupno 65 komada, od kojih samo jedan ima promjer veći od 1 cm. Tri su primjerka probušena, 39 je s uništenim/izlizanim prikazima koje je nemoguće identificirati, a na 22 primjerka prikaz je jako teško identificirati. Na jedinom većem komadu prikaz je donekle vidljiv. Na aversu se nazire prikaz glave iz profila koja ima zrakastu krunu. Na reversu je vidljiv lik ratnika, s kopljem u desnoj ruci i kacigom na glavi. Natpise je teško identificirati te će za potpunije podatke o ovom nalazu biti potrebno napraviti detaljnu stručnu analizu.

Dio kamena tranzena sa zoomorfnim prikazom (foto: Z. Sunko)

Ostaci arhitekture pronađeni su i prilikom iskopa Sonde 5. Sonda se nalazi na prostoru budućeg objekta A, izravno ispod okomite litice visoke oko 7 m; nepravilna je oblika, uvjetovana terenom, a površina joj iznosi 13,68 m^2. Ostatak zida SJ 56 registriran je otprilike na polovini sonde, sačuvan je u duljini od 4 m na visini od 162,48 (na najvišem dijelu) do 161,25 m n. v., a pruža se u smjeru I-Z. Zid je izgrađen od relativno pravilno obrađenih kamenih blokova povezanih žbukom i zemljom. Ostatak zida SJ 58 nalazi se na krajnjem istoku sonde i sa SJ 56 čini dio pretpostavljenog objekta. Zid SJ 56 pruža se u smjeru S-J i sačuvan je u duljini od 1,60 m. Nalazi se na visini od 162,18 do 161,19 m n. v. Izgrađen je na isti način kao SJ 58, dakle od relativno pravilno obrađenih kamenih blokova povezanih žbukom i zemljom. Zidovi su temeljeni na geološkom sloju SJ 01, a zid SJ 58 na južnom dijelu i na vapnenačkoj litici – kamenu živcu (SJ 51). Paralelno s ostacima zida SJ 58 pružaju se i ostaci zida SJ 48. Ovaj zid sačuvan je u duljini od 1,50 m, na visini od 162,23 do

Istočni profil budućeg objekta C (izradili: M. Kraljev i A. Devlahović)

161,32 m n. v. Izgrađen je od pravilnih, četvrtasto obrađenih kamenih blokova povezanih žbukom, a na istočnom licu vidljivi su ostaci svijetlocrvene hidraulične žbuke. Zapadno lice zida nešto je nepravilnije jer je zid bio ukopan u urušenje SJ 52. Sam je zid na južnom dijelu djelomice temeljen na geološkom sloju SJ 01 i na vapnenačkoj litici – kamenu živcu (SJ 51). Zbog različita načina gradnje može se zaključiti da je taj zid činio naknadnu pregradnju te tako s kamenom živcem zatvarao prostoriju površine 1,17 m^2. Zidovi su na jugu najvjerojatnije uništeni izgradnjom tradicionalne arhitekture, odnosno novovjekovnim objektom uz liticu. Unutar te novonastale prostorije registriran je sloj SJ 50. Riječ je o žuto-smeđoj glinastoj zemlji s brojnim tragovima gara, žbuke, nalaza građevnog materijala, ulomaka keramike. U tom je sloju pronađen i nalaz PN 10 – novac cara Gordijana III. (238. – 244.), koji datira sloj (Bonačić-Mandić 2008). Uzevši u obzir opseg i tijek arheološkog istraživanja, prikupljena je znatna količina pokretnih arheoloških nalaza, među kojima se ističe slučajno pronađen fragment kamene tranzene sa zoomorfnim prikazom ptice vjerojatno rabljen kao spolij pri tradicionalnoj kamenoj izgradnji.

Literatura

Bonačić Mandinić 2008 M. Bonačić Mandinić, Rimski carski novac u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu, Split, 2008.

Maršić 2003 D. Maršić, Antička naselja *Pituntium*, *Nareste* i *Oneum*, HAnt, 11, Pula, 2003: 435 – 448.

Vedran Katavić
Andrea Devlahović

Summary

In 2009 archaeological rescue excavations at the site of Baučići – Mlije above Omiš, an area of about 60 m^2 was investigated, not counting the profiles of the excavations for the future structure C also investigated. Although the excavations were constrained by the area and the in situ earthmoving operations, the research works registered both devastation arising from the building of traditional architecture in stone and that caused by the new building works. Traditional buildings are often founded on natural earth, the configuration of the terrain being followed, and spolia tend to be used for the building. As well as the devastation, also noted were important multilayer stratigraphic relations, the remains of architecture and many moveable finds. Stratigraphic relations show that the space was in use for a long period of time and the remains of the architecture belong to different periods. They are to a great extent devastated, and differ in their relations and building techniques; they tell of the large number

of structures that were often rebuilt in various different phases. In a preliminary analysis of the moveable finds, particularly of coins, the Late Imperial and Late Roman period phases were recorded. The remains of architecture found indicate the necessity of protecting them, and the building blueprint opens up the possibility for partial presentation. A decision concerning this will be made by the competent conservation department. There is a patent need for systematic archaeological excavation, since this outstanding site was not properly treated in research to date.

Redni broj: 279
Lokalitet: Cetinska krajina
Naselje: –
Grad/općina: –
Pravni status: –
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: nedestruktivna istraživanja

Nakon usmenih dogovora o suradnji između Sveučilišta u Birminghamu (Institute of Archaeology and Antiquity, Visual and Spatial Technology Centre – VISTA) i Sveučilišta u Splitu (Filozofski fakultet, Centar za interdisciplinarne studije „Studia Mediterranea" – SMED) iz 2008. godine, početkom lipnja 2009. započela je njihova realizacija.

Crkva sv. Spasa, 3D-skeniranje unutrašnjosti ranosrednjovjekovne crkve (na slici dr. sc. H. Goodchild)

Suradnici projekta 2009. godine bili su V. Barbarić, prof. dr., V. Gaffney, dr. sc. C. Gaffney, dr. sc. H. Goodchild, doc. dr. sc. B. Kirigin, M. Lobb, doc. dr. sc. A. Milošević, dr. sc. G. Sears i T. Sparrow. Ugovor je nastavak suradnje hrvatskih i britanskih arheologa koja je započela 2000. godine (s Muzejom hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu), a odvijala se u dolini rijeke Cetine. U okviru tadašnjeg „Projekta Cetina", koji je vodio dr. sc. Ante Milošević i koji je prekinut 2005. godine, postignuti su veoma važni rezultati. Na razne su načine predstavljeni domaćim i inozemnim stručnjacima i javnosti, i pobudili su velik međunarodni znanstveni interes. Tadašnja zadaća projekta bila je izrada ekstenzivne regionalne baze arheoloških podataka (s GIS orijentacijom), koja je obuhvatila sve dotad dostupne podatke o paleookolišu te arheološkim nalazištima i pojedinačnim nalazima.

Međunarodna je ekipa u lipnju 2009. godine radila na nekoliko nalazišta u Cetinskoj krajini:
– na crkvi sv. Spasa (sagrađenoj oko 880. godine), gdje je napravljen 3D-sken, dok su obližnja potencijalna arheološka nalazišta pregledana uz pomoć magnetomera Foerster Ferex;
– u Otoku u Sinjskom polju, gdje se nalaze ostaci starokršćanske crkve, i gdje je također snimano GPR-radarom i magnetomerom Foerster Ferex;
– u Čitluku (ant. *Colonia Claudia Aequum*) napravljena je snimka GPR-radarom i magnetometrom Foerster Ferex, ovaj put u okviru tečaja za studente Filozofskog fakulteta u Splitu.
Glavni ciljevi terenskog pregleda na navedenim lokalitetima bili su:
– ispitivanje arheološkog potencijala lokaliteta nedestruktivnim geofizičkim tehnikama;
– izrada tlocrta prepoznatih ostataka pod zemljom pomoću magnetometrijskih i radarskih mjerenja;
– uključivanje dobivenih rezultata terenskog pregleda u GIS bazu podataka;
– lasersko snimanje crkve sv. Spasa i izrada njezina 3D-modela.

Crkva sv. Spasa na vrelu Cetine
Namjera je bila napraviti 3D-model Sv. Spasa preklapanjem i spajanjem unutrašnjih i vanjskih skeniranih zidnih ploha crkve, kao i znatnog dijela groblja koje se nalazi uokolo. Također su napravljene i panoramske laserske kolor--fotografije arhitekture kako bi se ubacile u 3D-model u kasnijoj istraživačkoj fazi. Osim toga, magnetometrijski su pregledane i tri manje površine zapadno i sjeverozapadno od crkve i groblja. Dobivene snimke većinom očituju novovjekovne aktivnosti, ali jedan prostor (sektor C) pokazuje varijacije koje upućuju na ljudsku aktivnost starijeg datuma. Megnetometrijski su kod Sv. Spasa pregledana tri sektora.
Sektor A, sjeverozapadno od crkve i groblja, najmanja je pregledana površina. Na većem dijelu toga područja jasno su uočljivi ostaci baze telefonskog ili električnog stupa. Male anomalije koje se mogu uočiti posve su nepoznata podrijetla.
Pregledani sektor B nalazi se nedaleko od zapadnoga ogradnog zida današnjega groblja. To je najveća obrađena

površina i na njoj je uočljivo nekoliko anomalija koje mogu biti arheološki zanimljive. Na dvama mjestima vidljivi su ostaci starih baza telefonskih ili električnih stupova, a na svim drugim pregledanim površinama prepoznatljivi su i dominantni tragovi poljoprivredne aktivnosti. Jačina signala prepoznata kao djelovanje pluga indicira da su zemljani nanosi pogodni za daljnja magnetometrijska istraživanja. Ipak, slabo uočljive anomalije koje mogu biti arheološki zanimljive prepoznatljive su na nekoliko mjesta, a očituju se jarcima ili konstrukcijama što se pružaju drukčije od brazda načinjenih plugom.
U sektoru C također dominiraju signali koji su posljedica oranja plugom, kao i signali koji vjerojatno očituju suvremenu stazu. Međutim, jasno je da se ispod prepoznatljivih signala poljoprivredne djelatnosti nalaze i anomalije koje vjerojatno imaju arheološko podrijetlo. Ipak, ovi su podaci fragmentirani i veoma ih je teško pouzdano interpretirati. Izgledno je da su iskopavanja jedini način za dobivanje odgovora koji bi objasnili uočene pojave.

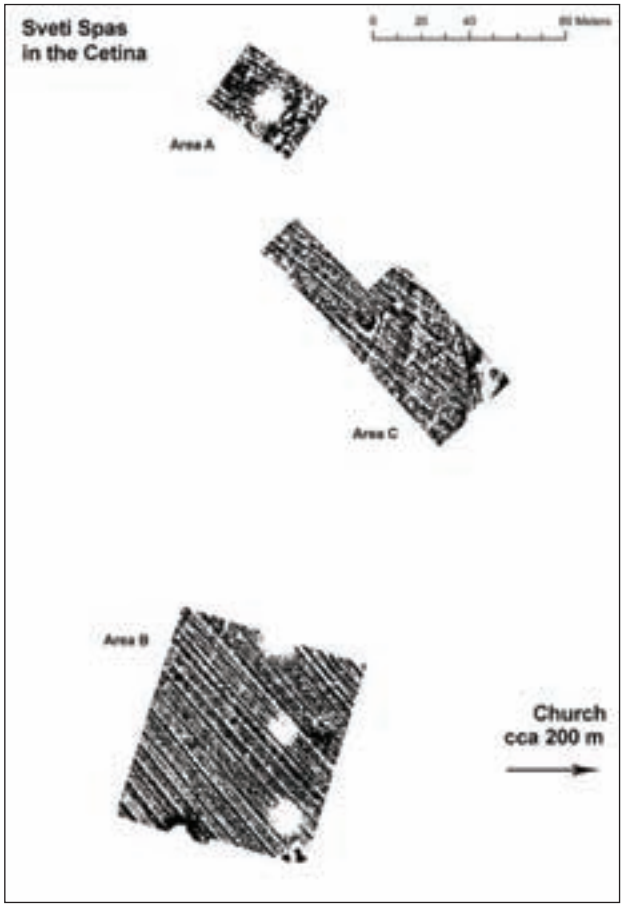
Crkva sv. Spasa, geofizički terenski pregled područja oko crkve uz pomoć magnetometra Foerster Ferex (na slici dr. sc. C. Gaffney)

Otok u Sinjskom polju

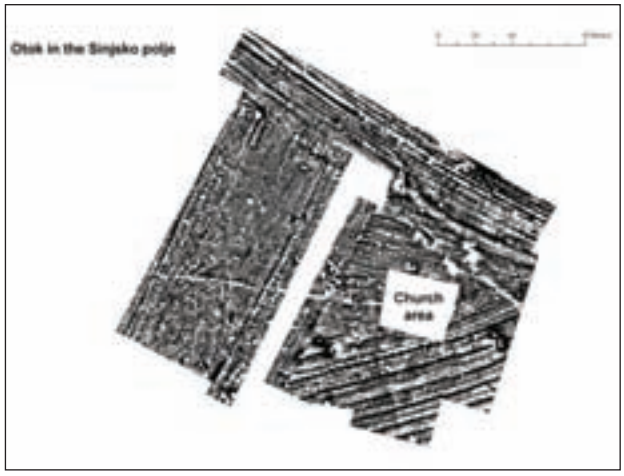
Radarski i magnetometrijski pregled u Otoku bio je usmjeren na mogućnosti kojima nedestruktivne metode mogu pridonijeti jasnijoj interpretaciji otprije poznatih nalaza. U ovom je slučaju riječ o novim spoznajama o arheološkom kontekstu šireg prostora Mirine, na kojem se nalazi starokršćanska crkva iskopana 50-ih godina 20. stoljeća. Pregled i mjerenja pokazali su da su dugovječna poljodjelska aktivnost i nedavni melioracijski radovi prouzročili znatne promjene. Ipak, jasno je uočljivo da su neke antropogene anomalije vidljivije na prostoru zapadno od crkve. Taj prostor pregledan je i GPR-om, nakon čega je uočeno da se magnetski signali podudaraju s geološkim promjenama.
Jednim dijelom (bijele zone na ilustraciji) magnetometrijska istraživanja na Mirinama u Otoku bila su onemogućena činjenicom da se dio površina nalazio pod usjevima, a nije pregledan ni uži prostor na kojem se danas nalaze temeljni ostaci crkve. Pregledane površine imaju neobičan raspored magnetskih signala; pravocrtni usporedni linijski signali posljedica su poljodjelske djelatnosti i suvremenih melioracijskih radova. Ipak, postoji izrazita razlika između zemljišta zapadno od crkve (osobito istočno od nepregledana terena pod usjevima) i podataka skupljenih na sjevernoj, južnoj i istočnoj strani crkve, gdje se mogu vidjeti veće pozitivne anomalije karakteristične za podvodne magnetske strukture koje se obično povezuju s prirodnim slojevima ili ostacima starih kanala, odnosno staroga riječnog toka. Zapadno od crkve izmjerene su magnetske varijacije koje ne sadrže signale starih kanala. Moguće je da crkva leži na istočnom kraju nekadašnjega riječnog otoka. Postoji i nekoliko anomalija koje imaju znatniji arheološki potencijal, a odnose se na signale koji ocrtavaju usporedne jarke, poredane zapadno od crkve. No na ključnim mjestima, posebno na nepregledanoj parceli, ti podaci nedostaju, što onemogućuje precizniju interpretaciju.

Čitluk kod Sinja (ant. *Colonia Claudia Aequum*)

U Čitluku kod Sinja, unutar zidina antičkoga *Aequuma* organiziran je kratak tečaj za studente Filozofskog fakulteta u Splitu kako bi se upoznali s novim tehnologijama nedestruktivnih arheoloških istraživanja. Prostor ove rimske kolonije bio je primjeren budući da su pregledavana mjesta za koja se otprije zna da ispod zemlje skrivaju

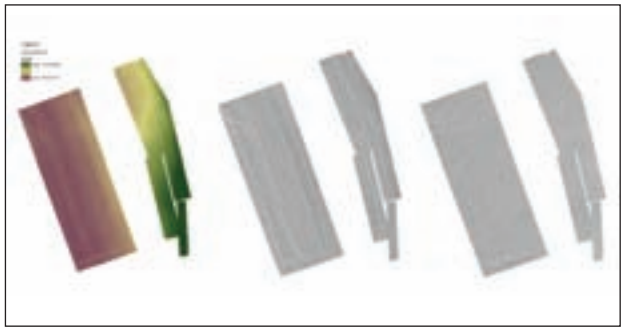
Crkva sv. Spasa, rezultati magnetometrijskih mjerenja u trima sektorima kod crkve

Otok u Sinjskom polju, rezultati geofizičkoga terenskog pregleda oko starokršćanske crkve

arhitektonske ostatke. Ova činjenica također je pružila mogućnost da se postignuti rezultati analiziraju na samom terenu. Pregledana su dva veća segmenta u jugozapadnoj četvrtini grada: istočni istraživani sektor bio je pokriven niskom travom, dok je na zapadnome gušća vegetacija. Neposredno uz sjevernu granicu obaju sektora opažene su znatne promjene u zemlji, koje upućuju na to da se na tom dijelu nalazila antička ulica. Na tome mjestu, naime, najmanje jedan par linija izlazi izvan obaju pregledanih sektora.

Dvije najveće vidljive anomalije rezultat su suvremenih intervencija (temelji električnih stupova), dok su ostali rezultati više nego očekivani za unutrašnjost jednoga rimskoga grada. U oba pregledana sektora, naime, mogu se vidjeti znatne strukturalne anomalije, posebice u sjevernom i središnjem dijelu istraživanih površina. U južnom dijelu pregledanih sektora takve pojave nisu jasno uočene, no to ne znači da i tu nema važnih arheoloških ostataka. Uzrok tomu može biti i činjenica da zemljište unutar grada najvjerojatnije iskazuje povećanu magnetsku osjetljivost, u usporedbi s okolnim zemljištem u Čitluku, što može biti i rezultat intenzivnog življenja u gradu u antičko doba. Negativne anomalije rezultat su zemljom prekrivenih zidova koji nisu magnetski osjetljivi kao okolno zemljište, dok pozitivne anomalije, koje se na snimci pokazuju kao

Rezultati magnetometrijskih mjerenja u Čitluku: 1. kolorna interpretacija, 2. sivo osjenčano, 3. djelomice interpretirano

jarci ili jame, potječu od urušenoga građevnog materijala unutar prepoznatljivih arhitektonskih cjelina. To može rezultirati i time da pozitivne i negativne anomalije u Čitluku jednako pružaju dokaze o starijim građevinskim strukturama.

Istražni radovi koje su u dolini Cetine 2009. godine proveli sudionici projekta pokazali su da program sustavnog kartiranja postojećih struktura, podzemnih pojava i paleookoliša može dati podatke koji su suštinski važni za buduća istraživanja, ali i za upravljačku politiku institucijama koje se brinu o baštini cetinske regije. Istraživanja bi svakako trebalo nastaviti kako bi se proširile spoznaje o baštini u dolini rijeke koja ima veoma važan arheološki potencijal, ne samo za Dalmaciju nego i znatno šire.

doc. dr. sc. Ante Milošević
prof. dr. sc. Vincent Gaffney

Summary

The beginning of June 2009 saw the start of the implementation of the collaboration agreement undertaken between Birmingham University (Institute of Archaeology and Antiquity, Visual and Spatial Technology Centre, or VISTA) and Split University (Faculty of Philosophy, Interdisciplinary Studies Centre – Studia Mediterranea or SMED).

The international team worked at several sites in the Cetina region:

1. At the Church of St Saviour [Sv. Spas] (built around 880) a 3D scan was done, while the nearby potential archaeological sites, in three sectors, were examined with a Foerster Ferex magnetometer. Promising for future research were measurements in Sector C, in which anomalies of probably archaeological origin were clearly distinguished.
2. In Otok, Sinjsko polje, where there are the remains of an Early Christian church, GPR scanning was undertaken together with scanning by a Foerster Ferex magnetometer. Several anomalies were noted, which have a considerable archaeological potential, that is, signals that are vividly contoured and set in parallel to the west of the church.
3. At Čitluk (*Colonia Claudia Aequum*) GPR and Foerster Ferex magnetometer scanning was done, this time as field practice for students of the Split Faculty of Philosophy. In both sectors examined it is possible to see important structural anomalies, particularly in the northern and central part of the areas investigated. The results obtained are in line with expectations, for we were dealing with the interior of a Roman city.

The main objectives of the field survey at these sites were: to test out the archaeological potential of the site with geophysical techniques and to make a ground plan of the remains that are under the surface, to incorporate the results of the field survey obtained in a GIS database and to make a 3D model of the sites. The works implemented in the valley of the Cetina River in 2009 proved that a programme of the systematic mapping of existing structures, underground features and palaeo-environments can

provide data of essential importance for future research, as well as for the management policies of institutions taking care of the Cetina region heritage. Research should certainly be continued, to enlarge our knowledge about the valley, which has an important archaeological potential, not only for Dalmatia, but for a much wider area.

Redni broj: 280
Lokalitet: Crip – gomile (AN 28 i AN 62)
Naselje: Crip, Kokorići
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, pristupilo se zaštitnom arheološkom istraživanju na lokalitetu Gomile iznad Cripa (označen brojevima AN 28 i AN 62). Pri čišćenju visokog i niskog raslinja na lokalitetu AN 28 (dvije gomile iznad Cripa) evidentirane su još dvije gomile koje su se nalazile izravno na trasi autoceste i koje su uvedene i istražene kao AN 62. Četiri prapovijesne gomile/tumula čine cjelinu i označene su kao tumuli 1, 2, 3 i 4. Nalaze se nekoliko kilometara zapadno od Vrgorca na blago položenoj padini planine Matokit iznad krajnjeg sjeverozapadnog dijela polja Bunina i zaseoka Crip u naselju Kokorići. Riječ je o položaju koji je u odnosu na polje izražen visinski, omogućuje dobar pregled cijelog polja i ima dobru kontrolu nad obližnjim komunikacijama. Arheološka su istraživanja provedena 2008. i 2009. godine, a radove je izvela tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Dubravke. Rješenje za izvođenje radova izdao je Konzervatorski odjel u Imotskome. Stručni voditelj istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su arheolozi Konstanta Mucić, Ivana Galinović i Jure Šućur te tehničari-dokumentaristi Ante Butorac i Dalia Krnek. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzirao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Tumul 1 imao je osnovu kružnog tlocrta promjera oko 17 m. Relativna visina kamenog nanosa iznosila je oko 2,5 m, a površina oko 195 m^2. Podignut je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca. Građen je od nanosa neobrađenoga krupnog, većeg i srednjeg kamena u višim dijelovima te od nanosa rahle smeđe zemlje s većom primjesom manjeg i sitnog kamena u nižima. Vertikalna stratigrafija, kao i pokretni nalazi (keramika, metal, životinjske i ljudske kosti) pronađeni na čitavom prostoru lokaliteta, upućuju na zaključak da je u prapovijesnoj fazi tumul podignut u čast četiriju pokojnika koji su bili ukopani u dva groba u obliku kamenog kovčega (grob 4 i 5). Ukopni prostor grobova i rub tumula označen je kamenim prstenom djelomice očuvanim uz južni rub te građenim od neobrađenoga krupnog i većeg kamena postavljenog vodoravno na zemlju zdravicu i kamen živac. U srednjovjekovnoj je fazi rabljen za ukapanje. U površinskom i višem dijelu kamenog nanosa u sjevernom, središnjem i južnom dijelu tumula definirana su tri groba

Zatečeno stanje tumula 1-4 nakon čišćenja raslinja (foto: Z. Sunko)

u obliku grobne škrinje (grob 1, 2 i 3). U novovjekovnoj je fazi devastiran podizanjem suhozida koji ga razdvaja u dva dijela i odnošenjem kamena pri krčenju okolnog terena i rubnih dijelova tumula kako bi se dobile obradive površine. Tom su prilikom devastirani kameni prsten i srednjovjekovni grob 2. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju tumula mogu se razvrstati u prapovijesnu, srednjovjekovnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su ulomci keramike koji su okvirno datirani u rano i srednje brončano doba. Najvažniji je nalaz pronađen u zapuni groba 2, a riječ je o brončanom prstenu – vitici.

Tumul 2 imao je osnovu kružnog tlocrta promjera oko 8 m. Relativna visina kamenog nanosa iznosila je oko 1,4 m, a površina oko 47,5 m^2. Podignut je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca. Građen je od nanosa neobrađenoga krupnog, srednjeg i manjeg kamena u višim dijelovima, te od nanosa manjeg i sitnog kamena, odnosno rahle tamnosmeđe zemlje s većom primjesom sitnog kamena u nižima. Vertikalna stratigrafija, kao i pokretni nalazi (keramika, metal i kosti) pronađeni na čitavom prostoru lokaliteta, upućuju na zaključak da je u prapovijesnoj fazi tumul podignut u čast najmanje šest pokojnika koji su ukopani u dva groba u obliku kamenog kovčega (grob 1 i 2). Ukopni prostor grobova i rub tumula označen je kamenim prstenom kružnog tlocrta građenim od neobrađenoga krupnog kamena postavljenog okomito na zemlju zdravicu i kamen živac. U novovjekovnoj je fazi devastiran raskopavanjem kamenog nanosa i otuđivanjem nalaza iz prapovijesnih grobova. Tomu u prilog ide činjenica da su ljudske kosti i pokretni nalazi pronađeni oštećeni, usitnjeni i razbacani unutar grobova. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju tumula 2 mogu se razvrstati u prapovijesnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su ulomci keramike koji su okvirno datirani u mlađu fazu ranog, srednju i stariju fazu kasnog brončanog doba. Najvažniji nalazi pronađeni su u zapuni groba 1, a riječ je o četiri nalaza izrađena od bronce: jednoj cjevčici od kružno uvijene žice (vjerojatno privjesku), jednom ulomku puceta, jednom ulomku žice i jednoj kružno savijenoj žici (vjerojatno karičici).

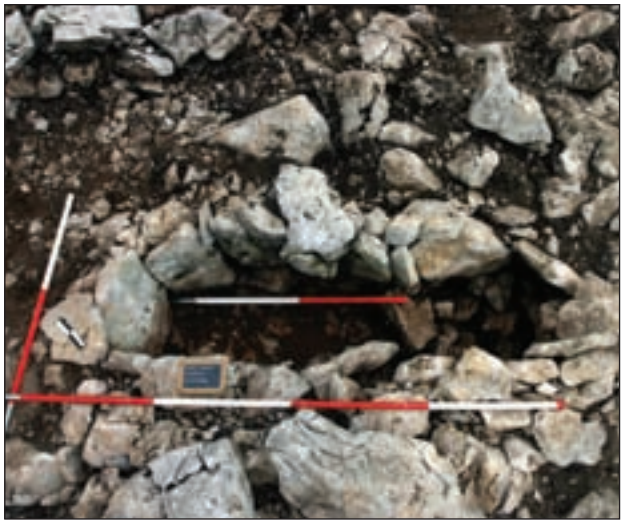
Tumul 3 imao je osnovu ovalnog tlocrta promjera oko 8,5 m. Relativna visina kamenog nanosa iznosila je oko 0,8 m, a površina oko 50 m^2. Podignut je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca. Građen je od nanosa neobrađenoga krupnog, većeg, srednjeg i manjeg kamena u višim dijelovima, te od nanosa rahle tamnosmeđe zemlje s većom primjesom sitnog kamena u nižima. Vertikalna stratigrafija, kao i pronađeni pokretni

Tumul 1 tijekom istraživanja – arhitektura dvaju prapovijesnih grobova (foto: K. Mucić)

Tumul 2 tijekom istraživanja – arhitektura dvaju prapovijesnih grobova unutar kamenog prstena kružnog tlocrta (foto: J. Šućur)

Tumul 3 tijekom istraživanja – arhitektura srednjovjekovnoga groba (foto: J. Šućur)

nalazi (keramika, metal, kremen, ljudske i životinjske kosti), upućuju na zaključak da je u prapovijesnoj fazi tumul podignut u čast triju pokojnika koji su ukopani u dva groba (grob 2 i 3). Grob 2 ima oblik kamenog kovčega. Od groba 3 evidentirani su samo ljudski osteološki nalazi bez grobne arhitekture. Ukopni prostor i rub tumula označeni su vanjskim kamenim prstenom – obzidom kružnog tlocrta građenim od neobrađenoga krupnog i većeg kamena postavljenog vodoravno u zemlju zdravicu. U srednjovjekovnoj fazi tumul je rabljen za ukapanje. U površinskom, središnjem dijelu tumula definiran je grob 1, koji ima oblik grobne škrinje. U toj fazi tumul je devastiran raskopavanjem središnjeg dijela radi postavljanja arhitekture groba 1, te je tom prilikom vjerojatno devastiran prapovijesni grob 3. U novovjekovnoj fazi tumul je devastiran u središnjem dijelu, kad je vjerojatno devastiran i otvoren grob 1. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju tumula 3 mogu se razvrstati u prapovijesnu, srednjovjekovnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su ulomci keramike koji su okvirno datirani u mlađu fazu ranog, srednju i stariju fazu kasnog brončanog doba. Zanimljiv je nalaz manjih ulomaka lijepa u nižim dijelovima zemljanog nanosa, a vjerojatno je riječ o ostacima vatrišta rabljenih pri podizanju tumula. Najvažniji nalazi pronađeni su na dnu srednjovjekovnoga groba 1 (riječ je o brončanoj spiralno uvijenoj žici, vjerojatno privjesku, koju je moguće datirati u rano i srednje brončano doba) te u zapuni groba 2 (riječ je o kremenu).

Tumul 4 imao je osnovu kružnog tlocrta promjera oko 16 m. Relativna visina kamenog nanosa iznosila je oko 2,5 m, a površina 202 m^2. Podignut je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca. Građen je od nanosa neobrađenoga krupnog, većeg i srednjeg kamena u višim dijelovima te od nanosa rahle smeđe zemlje s većom primjesom sitnog i manjeg kamena u nižima. Vertikalna stratigrafija, kao i pokretni nalazi (keramika, životinjske i ljudske kosti) pronađeni na čitavom prostoru lokaliteta, upućuju na zaključak da je u prapovijesnoj fazi tumul podignut u čast jednog pokojnika ukopanog u grob u obliku kamenog kovčega (grob 2). Ukopni prostor groba i rub tumula označen je kamenim prstenom – obzidom kružnog tlocrta građenim od neobrađenog i priklesanog, dijelom pločastog, većeg i srednjeg kamena postavljenog vodoravno bez vezivnog sredstva. U srednjovjekovnoj je fazi rabljen za ukapanje. U višem dijelu kamenog nanosa, u središnjem dijelu tumula definiran je jedan grob u obliku grobne škrinje (grob 1). U novovjekovnoj fazi tumul je devastiran raskopavanjem središnjeg dijela na nekoliko mjesta. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju tumula 4 mogu se razvrstati u prapovijesnu, srednjovjekovnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su ulomci keramike koji su okvirno datirani u rano i srednje brončano doba. Najvažniji je nalaz pronađen pokraj prapovijesnog groba 2, a riječ je o šalici s trakastom ručkom datiranoj u rano i srednje brončano doba.

Tumul 4 tijekom istraživanja – pogled s juga na kameni prsten/ obzid kružnog tlocrta (foto: K. Mucić)

Nela Kovačević
Konstanta Mucić

Summary

Within the setting of archaeological salvage excavations on the line of the Adriatic motorway, the Zagvozd – Ravča section, during 2009 archaeological rescue excavations at sites AS 28 and AS 62 were addressed. These are the tumuli above Crip. During the clearing of both high and low vegetation at site AS 28 (two tumuli above Crip), two more tumuli were recorded, just on the course of the motorway. They were entered and researched as AS 62. The four prehistoric tumuli make up a unit and are labelled tumuli 1, 2, 3 and 4. They are a few kilometres to the west of Vrgorac on a gentle slope of Mt Matokit, over the extreme north west part of the Bunina polje and the hamlet of Crip, the settlement of Kokorići. This is a site that is, as compared with the *polje* [karst plain] markedly elevated, providing a good view of the whole plain and controlling the nearby lines of communication well. The tumuli had circular or oval ground plans, with a diameter of from about 8 to 17 m. The relative height of the stones deposited came to from 0.80 to 2.50 m and the area covered was from 47.50 to 202.00 m^2. In structural terms, they were mainly made by piling stones in the higher parts, and in the lower of heaping up soil. The vertical stratigraphy and the moveable finds suggest that there were three phases in the tumuli: a prehistoric, when they were built; a medieval, when they were used for burials (except for T 2) and a modern, when they were devastated. The burial spaces and the edges of the tumuli are marked at the edges with a ring of stone. The moveable finds can be classified into prehistoric, medieval (not including T 2) and modern. Most numerous are pottery finds, which can be roughly dated to the Early and Middle Bronze Age (T 1 and 4), or the later phase of the Early, and the middle and later phase of the Late Bronze Age (T 2 and 3).

Redni broj: 281
Lokalitet: Dragljane – crkva sv. Ante
Naselje: Dragljane
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: Z-3842
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zahvaljujući suglasnosti i potpori Konzervatorskog odjela u Imotskom crkva sv. Ante uvrštena je u program financiranja Ministarstva kulture za 2009. godinu. Prije građevinske sanacije tog dotrajalog i zapuštenog objekta ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika provela je zaštitna arheološka istraživanja. Tehničku dokumentaciju objekta i lokaliteta izradila je tvrtka Arheoplan d.o.o. iz Dubrovnika.

Položaj crkve u odnosu na naselje i okolni prostor

Crkva sv. Ante smještena je u podnožju brda Mihovila, na osamljenom položaju sjeverno od zaselka Dragljana i Napoleonove ceste. Okružuju je terasasto raspoređeni vinogradi zasađeni na šljunkovitu zemljištu. Crkvenom dvorištu zaklonjenom visokim zidom i hladovinom stoljetnih stabala pristupa se puteljkom što vodi od nedavno uređenog izvora Studenca, s kojega je još 30-ih godina 20. stoljeća razvedena mjesna vodovodna mreža Dragljana. U prvoj polovini 18. stoljeća podignuta je prva sakralna građevina jednostavna četvrtasta tlocrta, sa suženim, pravokutnim prezbiterijem na istočnoj strani. Drveni oltar na sredini prezbiterija odvaja pomoćnu prostoriju – sakristiju – osvijetljenu dvama prozorima sličnim puškarnicama. Kroz sličan prozor na južnom pročelju dnevna svjetlost obasjava prostor ispred oltara. Kutovi stare crkve sagrađeni su od stećaka, a ostatak zidova nepravilnim kamenim blokovima povezanima malterom. Nekoliko naknadno postavljenih slojeva žbuke na sačuvanome sjevernom pročelju danas skriva izvornu visinu zida starije građevine. Naknadnim intervencijama, provedenima potkraj 19. stoljeća, crkva sv. Ante proširena je prema jugu i zapadu. Lica dograđenog dijela oblikovana su pravilnim četvrtastim kamenim blokovima – „vacadama" – složenima u vodoravne redove. Tom su prigodom na zapadnom pročelju ostavljena glavna ulazna vrata i kružna rozeta, a na južnome manja bočna vrata i dva lučna prozora. Uza sjeverni zid, u ravnini pročelja, 1910. godine započeta je gradnja zvonika kojemu su u novije doba obnovljeni gornji kat i pokrov. Sjeverno od zvonika ostatak je starije nadsvođene kapelice okrenute u smjeru sjever-jug. Dragljane pripadaju župi Zavojane, pa se sveta misa u crkvi sv. Ante održava tek jedanput godišnje, na blagdan sveca zaštitnika. Nakon Drugoga svjetskog rata crkva nije obnavljana, a tek su u novije doba popravljeni zvonik i krov. Umjesto nekadašnjega drvenog kora u unutrašnjosti crkve sazidan je betonski kor. Posljednjih nekoliko naraštaja pokojnika iz Dragljana počiva na groblju u Zavojanama. Do početka 20. stoljeća preminula novorođenčad i manja nekrštena djeca pokopavana su u takozvane „anđeoske grobove" oko crkve sv. Ante. U novije doba iznimka je i pokojnik iz plemena Majstrovića, čije je tijelo 1943. godine pokopano u crkvenom dvorištu jer tada okupiranim Zavojanama nije bilo moguće pristupiti.

Arheološki radovi 2009. godine usklađeni su s planovima budućeg uređenja crkve. Kako bi se riješila statika i problemi s vlagom, istražena je površina neposredno s vanjske strane prezbiterija i sjevernog zida, od njegova istočnog kuta do podnožja zvonika. Širina iskopa na južnoj i sjevernoj strani iznosila je 2 m, s istočne strane 3 m, dok je dubina iznosila od 50 do 170 cm. Tako prikupljenim materijalom popunjene su rupe i neravnine na istočnoj i južnoj strani dvorišta. Zbog istraživanja, ali i mogućeg budućeg ugrožavanja sjevernog zida crkve, uklonjena su dva stabla čempresa koja su izrasla u njegovoj blizini. Također su očišćeni i za arhitektonsko snimanje pripremljeni ostaci stare kapelice smještene sjeverno od zvonika. Pokraj nje bila su nemarno odbačena dva veća komada prelomljenog stećka ukrašenog reljefom.

Crkva sv. Ante

Prema tom spomeniku, a i prema stećcima ugrađenima u zidove crkve, nije bilo teško zaključiti kako je novovjekovna crkva sv. Ante podignuta na položaju starijega groblja, što je arheološkim zahvatom i potvrđeno. Na 50 četvornih metara istražene površine otkriveno je pet kasnosrednjovjekovnih grobova – dva južno i tri sjeverno od crkve. Tri su groba oštećena, odnosno premoštena temeljima crkve, što nedvojbeno govori o pokopavanju tijela prije njezine gradnje. Preciznije datiranje spomenutih ukopa podupire i pronađeni primjerak dubrovačkog novca kovan tijekom druge polovine 15. stoljeća. Osim spomenutih, u rovu sjeverno od crkve otkriveno je i istraženo 25 novovjekovnih grobova rano preminule djece, čiji su ostaci premješteni u prigodno napravljenu kosturnicu na istočnoj strani crkvenog dvorišta. Nakon uklanjanja nasipa nataloženog tijekom posljednjih stotinjak godina očišćeni su i za arhitektonsko snimanje pripremljeni temelji prezbiterija te sjevernog zida crkve sv. Ante. Uz otprije vidljive, otkriveno je i nekoliko novih stećaka ugrađenih u kutove starije građevine te je utvrđena njezina duljina prije adaptacije u 19. stoljeću.

Osim što je dao podatke važne za rasvjetljavanje povijesti položaja i sakralnog objekta, arheološki zahvat svojim rezultatima određuje i smjernice budućih radova. Prije svega, nužno je statički sanirati zidove i otkrivene temelje crkve, izolirati ih te postaviti krovne oluke i izgraditi drenažne kanale. Također bi valjalo nastaviti arheološka istraživanja sjeverno i južno od crkve, a prema mogućnosti i u njezinoj unutrašnjosti.

Ljubomir Gudelj

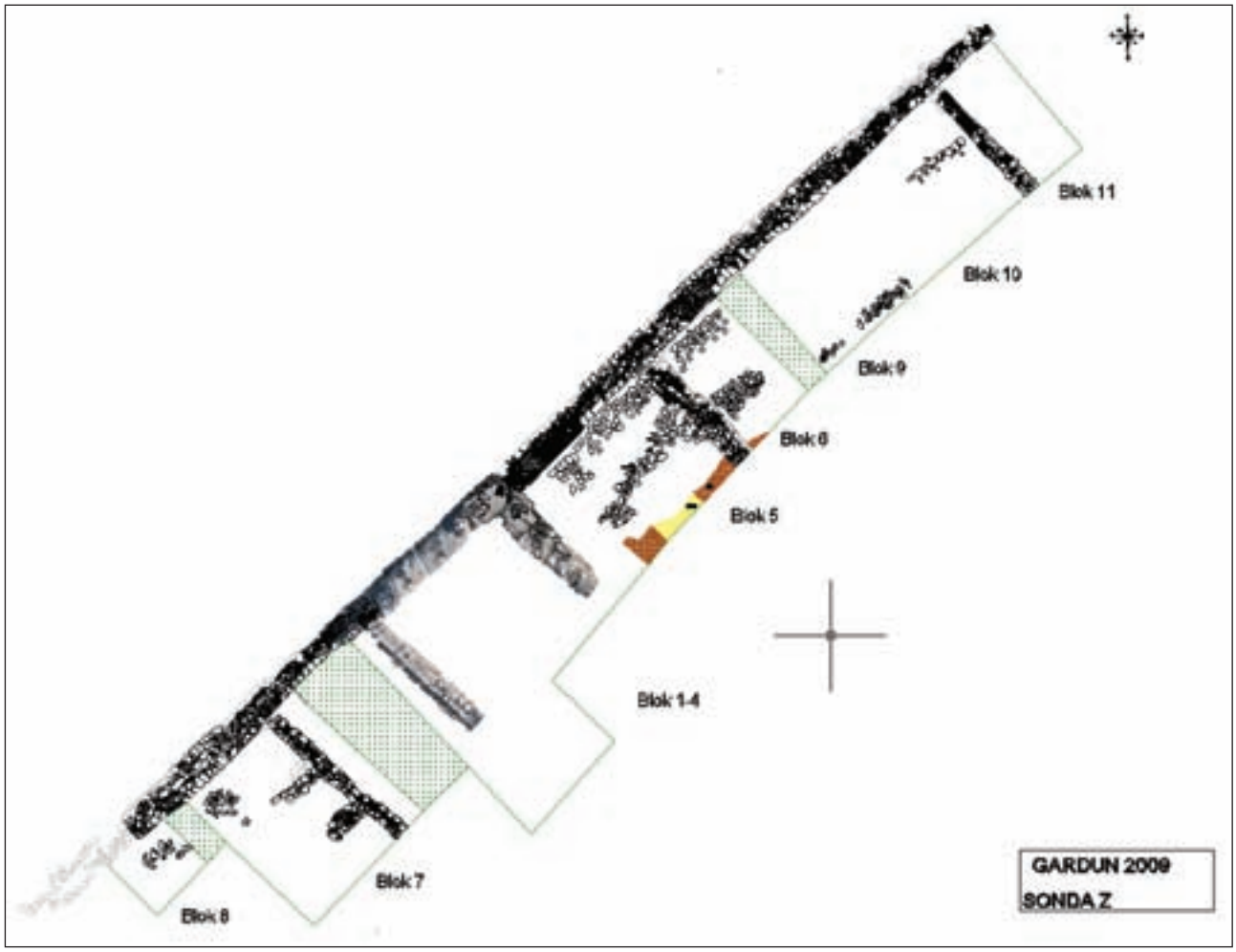
Summary

During 2009, the Museum of Croatian Archaeological Monuments carried out archaeological rescue excavations around the Church of St Anthony (Ante) near the village of Dragljane, within the context of the building rehabilitation of this abandoned structure. During the first half of the 18th century the first religious building was put up; it had a simple square ground plan, while in late-19th century interventions St Anthony's was extended to south and west. The 2009 archaeological works were harmonised with the plans for the future refurbishing of the church. On the 50 m^2 of surface excavated, five late medieval graves were found; two were to the south and three to the north of the church. In a trench north of the church, 25 modern graves of children dying very young were investigated. Their remains were moved to an ossuary specially constructed for the purpose.

Redni broj: 282
Lokalitet: Gardun (*Tilurium*)
Naselje: Gardun
Grad/općina: Trilj
Pravni status: Z-2315
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U selu Gardunu, na mjestu nekadašnjega rimskog vojnog logora Tilurija, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u lipnju i srpnju 2009. proveo je 13. uzastopnu sezonu sustavnih arheoloških iskopavanja. Stručna voditeljica bila je dr. sc. M. Sanader, red. prof., zamjenici su bili dr. sc. M. Milićević-Bradač, red. prof, mr. sc. D. Tončinić, asistent, i D. Demicheli, dipl. arheolog, a uz njih su sudjelovali mr. sc. Zrinka Šimić Kanaet i diplomirani arheolozi Ina Miloglav, Iva Kaić, Ana Pavlović i Martina Rončević te 16 studenata Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – H. Martinolić, T. Brnad, I. Čipor, V. Burča, I. Kotromanović, T. Mokrović, A. Barić, P. Nikšić, P. Vrbanc, F. Matijević, V. Bubić, K. Bujanić, K. Brkić, J. Parat, M. Marić – i I. Protulipac s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Iskopavanja u selu Gardunu provode se u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Rimski vojni logori u Hrvatskoj (130-0000000-0777), koji Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa podržava trećim projektnim razdobljem od 1997., a uz potporu Ministarstva kulture, Splitsko-dalmatinske županije i Grada Trilja.

Godine 2009. radovi su izvođeni na sondi Z (k.č. 2870/1 k.o. Košute), dok je na sondi B (k. č. 2848/2 i 2823/1, k.o. Košute) i D (k. č. 2679, 2663, 2658/1, 2658/2, 2659/1, 2659/2, k. o. Košute) ponovo provedena arheološka geofizika.
Sonda Z istražuje se od 2001. godine, uz dvogodišnju stanku uvjetovanu potrebom da se dovrše istraživački i konzervatorski radovi na drugim započetim lokacijama na Gardunu, (Sanader 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003; Sanader, Tončinić, Ožanić 2004; 2005; Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007; 2008; 2009). Tijekom istraživanja 2009. godine nastavljeno je iskopavanje u blokovima 5-11. Istraživanjem je obuhvaćena površina od 175 m^2. U blokovima 5-6 uklonjeni su profili, čime je spojen prostor između zidova SJ 3 i SJ 27 te dokumentiran nastavak suhozidne strukture SJ 41 u središnjem dijelu

Gardun (antički Tilurium), sonda Z (izradili: I. Miloglav i D. Tončinić)

blokova i velikog nabacanog kamenja SJ 63 u zapadnom dijelu blokova uza zid SJ 1. Obje se strukture nastavljaju prema jugu, ali ne do zida SJ 3, odnosno južno od profila između blokova 2 i 5. Prema sjeveru se nastavljaju pod zid SJ 27, a njihov je nastavak 2008. istražen i dokumentiran i sjeverno od zida SJ 27, odnosno njegove stope SJ 49 (Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2009). Uklanjanjem profila između bloka 5 i 6 oslobođeno je južno lice zida SJ 27 i njegove stope SJ 49. Pritom je utvrđeno da zid SJ 27 nije položen točno na stopu SJ 49, nego je dislociran prema jugu.

Uklanjanjem profila između blokova 9 i 10 te 10 i 11 spojen je prostor od profila između blokova 6 i 9 na jugu do zida SJ 62 na sjeveru i otvorena mogućnost da se na većoj te profilima i zidovima neisprekidanoj površini (gotovo 11x5 m) sagleda nastavak situacije dokumentirane u blokovima 5 i 6. To se prije svega odnosi na SJ 6, 41 i 63, odnosno zanimljivu činjenicu da su sve navedene stratigrafske jedinice više manje paralelne sa zidom SJ 1, koji je prema dosadašnjim spoznajama paralelan i sa zapadnim bedemom rimskoga legijskog logora Tilurija. Odnosno, sve navedene stratigrafske jedinice vjerojatno su paralelne i s padom terena na zapadnom rubu logora.

Sonda Z, blok 10 – 11, SJ 63

Sonda Z, blok 11, zid SJ 62

Čišćenjem SJ 29 sjeverno od zida SJ 62 nađen je ulomak staklene falere (GAR 09 PN 4) s prikazom Tiberija i Druza Mlađeg, koja se preliminarno može datirati u razdoblje od 14. do 37. godine. Ispod SJ 29 dokumentiran je SJ 30 koji se u zapadnom dijelu bloka podvlači pod kamenje SJ 6 nabacano uza zid SJ 1. Uklanjanjem SJ 30 utvrđeno je da se nabacano kamenje s ostacima žbuke SJ 64 ne može povezati sa suhozidnom strukturom SJ 41, kao ni kamenje SJ 68, koje se pruža uz istočni profil blokova 9 i 10. SJ 41 nije zatečen na čitavoj površini blokova 9-11. Uklanjanjem SJ 30 dokumentiran je, kao i u blokovima 5 i 6 tijekom 2008. godine, velik broj nalaza. Ispod SJ 30 također je dokumentiran, kao i u blokovima 5 i 6 tijekom 2008. godine, SJ 48, u kojem je nađen velik broj nalaza od kojih treba istaknuti augustejski denar (GAR 09 PN 230) iz lionske kovnice (*Lugudunum*) i ulomak čaše Aco (GAR 09 PN 282). U zapadnom dijelu blokova 10 i 11, ispod SJ 30, odnosno 48, uza zid SJ 1 dokumentirano je veliko poredano kamenje. Ono podsjeća na veliko nabacano kamenje SJ 63 dokumentirano u blokovima 5 i 6 iako se nalazi nešto istočnije od zida SJ 1 i ne leži u istom smjeru kao SJ 63 u navedenim blokovima. Iskopavanje je zaustavljeno na toj razini. Nastavkom iskopavanja trebat će dokumentirati protezanje velikoga poredanog kamenja u bloku 9, njegov odnos prema SJ 63 u blokovima 5 i 6 te odnos prema zidu SJ 62 i mogući nastavak sjeverno od zida SJ 62.

Iskopavanjem u blokovima 9-11 ponovo su dokumentirane dvije pojave poznate iz drugih blokova. Kao prvo, zid SJ 62 oštećen je velikim pukotinama, usporedivima s onima na zidovima SJ 2, 3 i 27. Od zapada prema istoku temeljna stopa zida SJ 62 gubi na visini, a uz istočni profil dokumentirana je okomito zasječena zdravica. Temeljna stopa zida SJ 62 dalje je prema istoku, usporedivo s temeljnom stopom zidova SJ 2, 3, 27 i 33, ukopana u zdravicu. Dalje prema istoku zdravica se nalazi neposredno ispod humusa SJ 4 i subhumusa SJ 5. Među nalazima iskopavanja 2009. godine valja istaknuti ulomak artefakta od opsidijana (?) (GAR 09 PN 07).

Literatura

Sanader 1998 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće s arheoloških istraživanja u 1997. i 1998., OA, 22, Zagreb, 1998: 243 – 255.

Sanader 2000 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Obavijesti HAD, 32, 1, Zagreb, 2000: 51 – 62.
Sanader 2001 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće o arheološkim istraživanjima u sezoni 2000., OA, 25, Zagreb, 2001: 183 – 194.
Sanader 2002 M. Sanader, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2002. Obavijesti HAD, 34, 3, Zagreb, 2002: 87 – 97.
Sanader 2003 M. Sanader, *Tilurium I*., Istraživanja 1997 – 2001, Zagreb, 2003.
Sanader, Tončinić 2003 M. Sanader, D. Tončinić, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2003, Obavijesti HAD, 35, 3, Zagreb, 2003: 87 – 99.
Sanader, Tončinić, Ožanić 2004 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Tilurij – arheološka istraživanja u 2004. godini, OA, 28, Zagreb, 2004: 221 – 243.
Sanader, Tončinić, Ožanić 2005 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Gardun (*Tilurium*), HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 219 – 221.
Sanader, Tončinić, Ožanić, Miloglav 2006 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 348 – 351.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007 M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 391 – 393.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2008 M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 444 – 446.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2009 M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 534 – 537.

dr. sc. Mirjana Sanader, red. prof.
mr. sc. Domagoj Tončinić
Dino Demicheli
Ina Miloglav

Summary

In the village of Gardun, at the site of the former Roman military camp of Tilurium, the archaeology department of the Faculty of Philosophy in Zagreb carried out, during June and July 2009, the thirteenth successive season of systematic archaeological excavations. Works were conducted in test pit Z, while at test pits B and D geophysical archaeological research was conducted once again. The digging of probe Z was continued in blocks 5-11, the works covering an area of 175 m^2.

Redni broj: 283
Lokalitet: Gornji Koljani – Crkvina
Naselje: Gornji Koljani (zaseok Bodružići)
Grad/općina: Vrlika
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 5. do 25. kolovoza 2009. odvijala se treća kampanja zaštitnog istraživanja na Crkvini u Gornjim Koljanima. Lokalitet Crkvina nalazi se na prirodnoj uzvisini 200 m zapadno od Gornjih Koljana, u zaseoku Bodružići. U istraživanju su sudjelovali voditeljica dr. sc. Maja Petrinec, zamjenik voditeljice Ante Jurčević te dokumentaristi Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika Maja Marković i Nada Šimundić Bendić.

Ovaj su lokalitet istraživali Petar Stanić (1890. i 1891. godine) te Velimir Tešnović (1936. godine) kao povjerenici Muzeja hrvatskih starina, a o rezultatima istraživanja sačuvano je vrlo malo podataka. Stjepan Gunjača u svojim je revizijskim istraživanjima 1939. godine utvrdio da je arhitektura crkve potpuno uništena, a u svom izvješću ne donosi podatke o grobovima. Ovo je područje 1956. potopljeno akumulacijskim jezerom Peruča, te se lokalitet Crkvina većim dijelom godine nalazi pod vodom. U dvije prethodne kampanje (2007. i 2008. godine) utvrđeno je da je groblje bilo obzidano suhozidnom ogradom pravokutna oblika koja se pružala sjevernim i južnim rubom glavice te završavala u podnožju zapadnim zidom. Duljina je ogradnog zida na sjevernoj strani oko 30 m, a na zapadnoj 100 m; južni dio groblja presijeca seoska cesta koja je vodila iz Gornjih Koljana prema Vukovića mostu i s obje je strane obzidana stećcima i većim kamenim blokovima do visine od jednog metra. Sjeverni zid spomenute ceste zatvarao je pravokutnu cjelinu groblja unutar koje su istražena 63 groba. Prema nalazima pronađenima u njima, može se pretpostaviti da je riječ o ukopima od 12. do 15. stoljeća. Krajem istraživačke kampanje 2008. utvrđeno je da se groblje nastavlja i južno od južnog zida ceste te je namjera bila da se istraživanje tog dijela nastavi u kampanji 2009., međutim vodostaj jezera to nije omogućio. Stoga je u suglasnosti s Konzervatorskim odjelom u Splitu odlučeno napraviti probna sondažna istraživanja u blizini Crkvine, na mjestima gdje su se nalazile veće količine obrađenog kamena, kako bi se lociralo ranosrednjovjekovno naselje. Na pet odabranih lokacija sonde su bile negativne. Za šestu lokaciju odabrana je istočna padina Bodrožića gradine. Taj položaj, kao moguću *Heronu*, tj. najveće antičko naselje na području gornjeg toka rijeke Cetine, spominju Petar Stanić, K. Patsch i A. Milošević. Sonda je bila veličine 11,5x6 m, orijentirana sjever-jug, a unutar nje pronađeni su ostaci antičkog bedema. Širina je bedema 2 m, zidan je od dobro klesanog kamena dimenzija cca 20x15 cm, a kamen je povezan vrlo kvalitetnom žbukom. Sredina bedema popunjena je manjim kamenom i nabijenom zemljom. Većim dijelom bedem je sačuvan

Pogled na lokalitet

Koljani Gornji – Reljina ograda (crtež: M. Marković, N. Šimundić Bendić)

samo u temeljnoj stopi. Pokretni nalazi (novac, staklo, keramika) u toj sondi obuhvaćaju razdoblje od 3. do 5. stoljeća. Važno je napomenuti da je u samoj temeljnoj stopi pronađen rimski denar s početka 3. st. (JULIA SOAEMIAS), koji ujedno sugerira vrijeme početka izgradnje samog bedema.

Literatura

Gunjača 1949 S. Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad u muzeja u Kninu, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 1, Split, 1949: 279 – 294.
Jakšić 1984 N. Jakšić, Majstor koljanskog pluteja, Izdanja HAD, 8/1980, Split, 1984: 243 – 253.
Jelovina 1984 D. Jelovina, Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike, Izdanja HAD, 8/1980, Split, 1984: 227 – 243.
Milošević 1998 A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998: 62 – 131.
Patsch 1899 K. Patsch, Arheološko-Epigrafska istraživanja, Glasnik Zemaljskog muzeja, XI, Sarajevo, 1899: 69 – 124.
Petrinec 2000 M. Petrinec, Koljane Gornje, Vukovića most, Hrvati i Karolinzi, Katalog, Split 2000: 274 – 275, IV. 159.
Petrinec, Jurčević 2008 M. Petrinec, A. Jurčević, Gornji Koljani – Crkvina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 447, 448.
Petrinec 2009 M. Petrinec, Gornji Koljani – Crkvina, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 537 – 539.
Radić 1897 F. Radić, Mrtvački prilozi pronađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, Starohrvatska prosvjeta, 3 i 4, Split, 1897: 99 – 109.
Stanić 1892 P. Stanić, Izvješće o iskopinama na starohrvatskoj crkvi u Gornjim Koljanima kod Vrlike, Viestnik hrvatskog arheologičkog družtva, god. XIV, Zagreb, 1892: 73 – 76.

Ante Jurčević

Summary

During August 2009, the third campaign of rescue excavations at the medieval site of Crkvina in Gornji Koljani unfolded. In previous seasons the cemetery had been investigated, and now probe excavations were carried out at a place where large quantities of worked stone had already been found, in order to locate an early medieval settlement. Five locations were selected, but all the probes were negative. A sixth site was chosen at a position some authors claim to be the location of Herona, i.e. the greatest Roman period settlement in the upper course of the Cetina River. The probe was 11.5 x 6 m, north-south oriented; the remains of a Roman period rampart were found within it. The wall was 2 m wide and it was made of well carved stone ashlars about 20 x 15 cm. The stone courses were bonded with high quality mortar. The centre of the wall was filled with small stones and rammed earth. For the most part, the wall was preserved only in its footing. The moveable finds (coins, glass and pottery) cover the period from the 3rd to the 5th century.

Redni broj: 284
Lokalitet: Hvar – kuća Hektorović (podrum)
Naselje: Hvar
Grad/općina: Hvar (otok Hvar)
Pravni status: R-540
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Muzej Staroga Grada proveo je od 5. do 14. listopada 2009. godine zaštitno iskopavanje u podrumu kuće Hektorović u Hvaru, unutar zaštićene Urbanističke cjeline Hvara. Stručna voditeljica istraživanja bila je Ana Kordić Galić iz Muzeja Staroga Grada, a nadzor je vršio Konzervatorski odjel u Splitu. Arheološko istraživanje provedeno je zbog uređenja podrumskog prostora kuće Hektorović.

Sama kuća (č.zgr. 111/1 i 1, k.o. Hvar) smještena je na gradskim zidinama i to s unutrašnje strane južnoga gradskog zida. Građena je vjerojatno u drugoj polovini 14. st. Kuća je u usporedbi s drugim, raskošnijim Hektorovićevim palačama i ljetnikovcima vrlo skromnih gabarita i daje sliku života u tom vremenskom razdoblju, koji je sudeći po arhitekturi bio vrlo skroman i skučen. U prostoru predviđenom za preuređenje otvorena je sonda veličine 2,74x1,95 m, uz južni zid kuće. Današnja hodna razina bila je popločana pravilnim četverokutnim pločama koje su uklonjene. Ispod njih nalazio se sloj šute (zemlja i kamenje) koji je imao svrhu nasipa, tj. podloge za postavljanje popločenja. Na dubini od 0,57 m pojavljuje se kameni zid u južnom dijelu sonde (južni zid kuće Hektorović ujedno je i južni profil sonde). Kuća Hektorović, odnosno njezin južni zid, naslonjeni su na gradske zidine tako da je dio zida koji se pojavio južni gradski obrambeni bedem. Segment gradskog bedema nije uhvaćen u punoj širini zbog položaja kuće (južni zid kuće integriran je u gradski bedem).
Bedem je izgrađen od pravilnih tesanaca povezanih žbukom. Njegova ja orijentacija istok-zapad. Vidljiva su tri

Moguća Hektorovićeva rodna kuća (desno), pogled sa sjevera

Južni profil, dio gradskog bedema

Kameno popločenje

reda tesanaca, sloj debljine 0,52 m, odnosno 1,47 m od današnje hodne razine. Ispod tog pravilnog niza pojavljuje se ostatak zida izgrađen od grubog, neobrađenog kamenja. Nije moguće odrediti je li to stariji zid, kasnoantički, koji je jednostavno interpoliran kao sastavni dio bedema, ili „nevidljivi" dio zidina koji se nalazi ukopan u zemlji. Sam bedem, uključujući i njegov „grublji" dio, iskopan je do krajnje dubine 2,77 m od današnje hodne razine, gdje se pojavljuje temeljna stopa.

Na dubini od 1,17 do 1,37 m otkriven je kameni pod, tj. popločenje od nepravilnih kamenih ploča. Takva vrsta popločenja vrlo je česta, moglo bi se reći standardna, na ovom području u 18. i 19. st. Nakon što su ploče uklonjene, nađen je sloj tamnosmeđe zemlje s kamenjem, što je zapravo bila podloga za kameno popločenje. Taj sloj (SJ 5) pojavljuje se sve do krajnje dubine iskopa 2,77 m. Na istoj dubini u istočnom dijelu sonde pronađen je zid građen od kamenih tesanaca povezanih žbukom, orijentacije sjever-jug. U ovako malim gabaritima sonde (2,74x1,95 m) nemoguće je odrediti veličinu zida i smjestiti ga u kontekst u odnosu na druge nalaze. Sa sigurnošću se može reći kako je svojim južnim krajem naslonjen na gradski bedem, a samu njegovu funkciju teško je odrediti. Uza nj nisu pronađeni značajni pokretni nalazi koji bi ukazali na njegovu funkciju. Od pokretnih nalaza pronađeni su ulomci recentne kućne keramike (ulomci tanjura, zdjela, vrčeva i sl.) vjerojatno iz 18. ili 19. stoljeća. Ovo zaštitno istraživanje zapravo je samo potvrdilo poznato, tj. pravac pružanja bedema. Sve ostale zaključke bilo bi presmiono iznositi s obzirom na projektom zadane gabarite sonde.

Literatura

Duboković Nadalini 2001 Niko Duboković Nadalini, Kuća Petra Hektorovića u Hvaru, Odabrani radovi, Split, 2001.

Kovačić 2004 Joško Kovačić, Petar Hektorović u Novom Hvaru, Mogućnosti, 1/3, Split, 2004.

Ana Kordić Galić

Summary

During October 2008, Stari Grad Museum carried out rescue excavations in the cellar of the Hektorović House in Hvar. The excavations were carried out because the basement area of the house was being refurbished. The house itself is located on the city walls, on the inner side of the southern wall. It was probably built in the second half of the 14th century. This rescue excavation confirmed everything that is already known, i.e. the direction in which the wall extended. Apart from the wall, a stone floor made of irregular stone flags was revealed. This kind of paving is very common and indeed practically standard in the area during the 18th and 19th centuries. As for moveable finds, some fragments of recent household pottery were found (fragments of plates, bowls, jugs), probably 18th to 19th century in origin.

Redni broj: 285
Lokalitet: *Issa* – arhitektura uz helenističke zidine
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanja helenističko-rimske arhitekture *intra muros* antičke Ise (*Issa*) odvijala su se od 17. listopada do 21. studenog 2009. unutar kvadranata E – 1', 2', F – 1', 2', E – 3, 4, D – 3, 4, C – 3, 4, B – 3, 4. Iskapao se prostor ulice između dvaju objekata radno nazvanih kuća 1 i kuća 2 te prostor sjeverno od kuće 1, kako bi se utvrdilo njezino eventualno protezanje prema sjeveru. Cijeli prostor nalazi se neposredno uz unutarnje lice istočnog bedema grada. Istraživanja je proveo splitski Arheološki muzej, pod vodstvom B. Čarga, a financiralo ih je Ministarstvo kulture.

Prethodna istraživanja na ovom lokalitetu otkrila su dvije prostorije kuće 1 i pokazala da je sagrađena gotovo paralelno sa zidinama grada, u smjeru sjever-jug. Ovogodišnja istraživanja sjeverno od tog objekta, u kv. E – 3, 4, D – 3, 4, C – 3, 4, B – 3, 4, pokazala su da se kuća nije širila dalje na sjever. Iako je na tom mjestu otkriven zid, zasad se ne može govoriti o postojanju novog objekta. Iskopom se došlo do žive stijene i na njoj sterilne crvenice koja koso pada prema sjevernom zidu kuće 1. Uz taj zid izoliran je kanal nastao iskopom za temeljnu stopu zida i temeljna konstrukcija samog zida. Nakon gradnje zida taj je kanal bio zapunjen zemljom i kamenjem, a u njemu je pronađeno dosta keramičkih ulomaka. Nađeno je dosta ulomaka keramike *Gnathia*, koja će pomoći pri dataciji zida i čitavog objekta kad se u cijelosti obradi.

Situacija sa sjeverne strane kuće 1

Dio vanjskog lica istočnog bedema u trenutku pronalaska

Iskopom u kv. B – 3, 4, u cijeloj duljini kvadranata očišćen je zid koji se pruža paralelno sa zidinama grada u smjeru S-J. Zid se naslanja na sjeverni zid kuće 1, no nije s njime inkorporiran. Širine je 0,6 m i građen od velikih kamenih blokova od kojih su neki dugi i do 0,9 m. Zid nije definiran na sjevernoj strani jer na tom mjestu ulazi u sljedeću pristavu, te ga nije bilo moguće pratiti. Izgledom odaje dosta grubu formu i sasvim je različit od dosad pronađenih zidova kuće 1 i istočnog zida kuće 2. Tom je zidu utvrđena temeljna razina, koja počiva na nepravilnom kamenju položenom na živoj stijeni kako bi se nivelirao donji dio na kojem leži zid, u skladu s kosinom terena. Kao i kod sjevernog zida kuće 1, i tu je utvrđeno kopanje kanala (temeljne stope), u kojem je izgrađen zid, te je izolirana keramika koja će nakon pranja i stručne obrade poslužiti kao dobar oslonac za dataciju.

Paraleno s iskopom tih kvadranata nastavljeno je čišćenje vanjskog lica istočnog bedema. Tom prigodom pronađeno je vanjsko lice istočnog bedema grada, koje se tehnikom gradnje ne razlikuje od dosad vidljivih dijelova bedema. Gornje je kamenje djelomice izišlo iz linije zida, te će ga biti potrebno vratiti na izvorno mjesto kako blokovi ne bi padali. Blokovi su velikih dimenzija, svi su bunjirani, a pojedini imaju anatirozu. Vanjsko je lice očišćeno u duljini od 5 m, a iskapalo se do dubine od cca 1 m, jer bi dublji iskop ugrozio statiku i položaj kamenih blokova koji su izišli iz linije zida. Nakon što je utvrđeno vanjsko lice bedema, utvrđena je njegova širina od linijâ anatiroze i gornjeg brida kamena 2,40 m, odnosno ta širina mjerena od licâ bunjiranoga kamenog bloka oscilira 2,5-2,6 m.

Iskopavanje u kv. E – 1', 2', F – 1' nastavilo je prema jugu pratiti ulicu koja je smještena između kuća 1 i 2. Iskopom su otkrivene nove kamene ploče uz vanjsko lice zapadnog zida kuće 1, i to u cijeloj njegovoj duljini. Ploče su dobro očuvane i jednakih dimenzija kao one pronađene

Dio pločnika s kanalom između kuća 1 i 2

prethodnih godina. Kamene ploče uz istočni zid kuće 2 nisu pronađene u cijeloj duljini, nego samo u kv. F – 1'. Tu je primjetno da su naknadno popravljane jer su na nekim mjestima bile dosta oštećene. Ta pojava primijećena je i u prijašnjim iskopima.

Kanal koji se nalazi između pločnika ulice također je iskopan u cijeloj duljini od 4 m. Njegovo dno nije poravnavano, nego je ostavljeno s prirodnom reljefnošću. Pronađeno je dosta materijala, najviše keramičkog, i to helenističkog i ranorimskog, te znatno manje brončanih i koštanih ulomaka. Zamjetljivi su i nalazi morskih puževa, školjaka i drugih životinjskih kostiju. Od keramičkih ulomaka najviše je onih koji se mogu odrediti kao kuhinjska keramika, ali ima i fine keramike, tipa *Gnathia*. U zapuni kanala nađeno je nekoliko novčića od kojih je najmlađi Konstantina II., kovan 351. u Konstantinopolu.

Potkraj istraživanja u cijelosti je očišćen južni dio pristave u odnosu na onaj dio gdje se nalaze kuća 1 i 2. Time je postala dostupna arhitektura na krajnjem istočnom dijelu pristave, gdje se nalaze četiri „prostorije" klesane u kamenu živcu. Nije sasvim jasna funkcija te arhitekture; neki je interpretiraju kao ostatke stambene arhitekture, no mogla je biti i gospodarske namjene. Tijekom istraživanja načinjena je detaljna fotografska i arhitektonska dokumentacija, a iskapalo se izdvajanjem svake stratigrafske jedinice te njezinim preciznim bilježenjem u za to pripremljenim formularima. Nakon istraživanja sav je pronađeni materijal prenesen u Arheološku zbirku „Issa", gdje je smješten u čuvaonicu, a lokalitet je prekriven geotekstilom.

Boris Čargo

Summary

Excavations of Hellenistic/Roman architecture *intra muros* of Roman period Issa on the island of Vis went on during the period October to November 2009. Previous research carried out at this site revealed two rooms of house 1, and showed that it was built almost parallel to the walls of the city, oriented north-south. This year's excavations on the northern side of this structure (in quadrants E 3 and 4, D 3 and 4, C 3 and 4, B 3 and 4) showed that the house had not extended further to the north. Along the northern wall of house 1 a channel was found, actually the original width of the excavation for the construction of the wall foundation. Here, plenty of ceramic fragments were found, particularly of Gnathia ware, which will help in the dating of the walls and the whole structure.

In parallel with the excavation of these quadrants, the cleaning of the external face of the eastern city wall was continued. On this occasion the outer face of the city's eastern wall was found, its building technique being in no way different from the parts of the walls already laid open. The dig was carried out down to a depth of ca 1 m, it being impossible to go any further without endangering the wall's structural stability.

By digging in quadrants E 1', 2' and F 1', the investigation continued to follow the street located between houses 1 and 2, to the south. In the excavation new stone slabs were found along the eastern face of the western wall of house 1, the whole of its length. The slabs were well preserved and evenly sized, like those found in previous years. Stone slabs were not found along the whole length of the eastern wall of house 2, only in quadrant F-1'. Here it can be seen that they were repaired at a later date, some of them being quite considerably damaged. The channel that lies between the pavements of the street was also excavated over its whole length of four metres. Plenty of material was found, mostly pottery, Late Hellenist and early Roman in origin. In the fill of the channel, several coins were found, the latest one of Constantine II, minted in 351 in Constantinople.

Redni broj: 286
Lokalitet: *Issa* – rimske terme
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Isejske terme istraživane su od 3. lipnja do 11. srpnja 2009., i to unutar kvadranata U 4-5 i V 4-5. Nastavljen je iskop tepidarija započet prethodne godine, kako bi se definirala i ta prostorija termalnog kompleksa. Istraživanja je proveo splitski Arheološki muzej, pod vodstvom B. Čarga, a financiralo ih je Ministarstvo kulture.

Svi su radovi bili usmjereni na sjeverni dio tepidarija termi i na ostatke zapadnog zida, gdje se nalaze dva ili tri kanala kojima je prostorija bila spojena s kaldarijem, odajom u kojoj su se nalazili bazeni s toplom vodom. S obzirom na to da se na ovom mjestu intenzivno odvijala poljoprivredna aktivnost, a zatim je prostor rabila i vojska, zidovi termalne arhitekture loše su očuvani. Unatoč tomu, jasno se vide ostaci hipokausnog sustava zagrijavanja prostorija.

Od južnog zida tepidarija sačuvana su dva ili tri reda kamena. Zid s istočne strane, koji je dijelio prostor tepidarija od kaldarija, također je loše sačuvan. U njegovu spoju s južnim zidom nalazi se kanal širine 50 cm kroz koji

Ostaci stupića (pilae), u sjevernom dijelu tepidarija

Dio velike mramorne ploče pronađene u sjevernom kv. V 4

je strujao vruć zrak i zagrijavao prostor tepidarija. Zid je ondje sačuvan u visini od jednog do dva kamena, a dalje prema sjeveru, u svojem središnjem dijelu, nije uopće sačuvan. Popločenje hipokausne podnice izrađeno je od tegula, koje su dobro sačuvane u većem dijelu podnice. Na nekima od njih vidljiv je ukras grančice koja veoma podsjeća na palminu. Takvo ukrašavanje nije pronađeno na dosadašnjim istraživanjima.

U iskopnim slojevima pronađene su velike količine žbuke i dijelova mozaika, što su ostaci suspenzura. Prema sačuvanim dijelovima mozaika, od kojih su pojedini bili veličine cca 0,5 m^2, vidi se da je podnica tepidarija bila prekrivena bijelom mozaičnom podnicom s geometrijskim ukrasima izvedenima crnim kockicama. Taj se ukras svodi na veći crno obrubljen kvadrat u kojem se nalazi crni romb, u čijem je pak središtu maleni kvadrat. Takav se ukras selektivno ponavljao, te se na temelju toga može zaključiti da je identičan ukrasu na mozaiku koji se nalazi u ulaznom prostoru, s tim što su ukrasni motivi znatno veći. Osim toga, zanimljiv je nalaz još jednog većeg mozaičnog ulomka na kojem se nalaze figuralni motivi malih riba koje su postavljene unutar većeg pravokutnog isječka. Dakle, nešto slično ukrasu dupina koji se nalaze u ulaznom prostoru. U sjevernom dijelu tepidarija pronađeni su dobro očuvani stupci (*pilae*), i među njima veći komadi suspenzura s ostacima mozaične podnice. Nad samim suspenzurama po cijeloj površini kv. V 4 pronađene su velike količine štukatura i mramornih ploča te dijelova jednostavno profiliranih mramornih vijenaca. Na temelju tih ostataka moći će se lijepo rekonstruirati izgled ukrasa na zidovima.

Dio mramornog vijenca u trenutku nalaza u kv. V 4-3

Osim toga, pronađeno je dosta keramičkih ostataka, uglavnom ulomaka tegula kao donjih dijelova na kojima su ležale suspenzure, te nekoliko komada novca. Brončani, koštani i stakleni nalazi siromašni su, jer je ovo mjesto jako devastirano, kako je prije spomenuto, ali i zbog toga što ovaj dio termi nije prostor u kojem se očekuju bogati sitni nalazi. Svi pronađeni predmeti odneseni su u prostore Arheološke zbirke „Issa“, gdje su oprani i privremeno inventirani, a zatim i pohranjeni u čuvaonicu. Tijekom radova načinjena je iscrpna arhitektonska i fotografska dokumentacija, a nakon istraživanja cijeli je teren prekriven geotekstilom.

Boris Čargo

Summary

From June to July 2009, excavations into the thermae of Roman period Issa on Vis island were continued. All the operations were directed at the northern part of the *tepidarium* and the remains of the western wall where there are two or three channels with which this room was linked with the *caldarium* (room with hot water pools). Since at this part of the site vigorous farming had taken place, after which the area had been used by the army, the walls of the thermal architecture were poorly preserved. Nevertheless, the remains of the hypocaust are clear to see. Two to three stone courses are extant of the architecture of the southern wall. The wall on the eastern side, which divided the *tepidarium* from the *caldarium*, is in a poor state of preservation. Where it joins the southern wall there is a 50 cm wide duct through which hot air flowed to warm the space of the *tepidarium*. The wall is preserved here to a height of one to two stones, and then off towards the north, in its central part, it is not preserved at all. The floor of the hypocaust is made of tegulae, most of them well preserved. On some of them a branch or twig decoration recalling a palm frond can be seen. Such decoration has not been found in previous research.

The excavated strata yielded large quantities of mortar and parts of a mosaic, some of which were about 0.5 m^2 in size. The floor of the *tepidarium* was covered with white mosaic on which there were black geometrical decorations. In addition, there is interest in a find of another large mosaic fragment in which there are motifs of little fish placed within a large rectangular section. In the northern part of the *tepidarium* well preserved *pilae* stacks were found, and between them large pieces of *suspensio* or suspended floor with remains of a mosaic floor. Over the *suspensio*, the whole area of Q V 4, large quantities of stuccowork and marble slabs were found, as well as parts of simply moulded marble cornices. The appearance of decorations on the walls can be reconstructed from these remains. Other finds included a good amount of potsherds, mainly parts of *tegulae*, and a few coins. Bronze, stone and glass finds are in short supply, for a great devastation of the space occurred here, as mentioned above, but also because a bath is not a place in which ample small finds are likely to be made.

Redni broj: 287
Lokalitet: Kaštel Štafilić – rimska cesta
Naselje: Kaštel Štafilić
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja i arheološki nadzor na proširenju dionice ceste D8, poddionice Kaštel Stari – čvor Plano provele su tvrtke Geoarheo iz Zagreba i Delmat Galiot d.o.o. iz Splita, koje su na javnom natječaju investitora – Hrvatskih cesta d.o.o. iz Zagreba – sudjelovale zajedničkom ponudom. Sporazumom o zajedničkoj ponudi poslovi su podijeljeni na sljedeći način: Geoarheo je preuzeo istraživanja na lokalitetima AN 3, AN 4 te arheološki nadzor, dok je Delmat Galiot preuzeo istraživanja na AN 1 Rimska vila s ostacima centurijacije, AN 2 Rimski put i AN 5 Rimski put. Za voditelja arheoloških radova tvrtke Delmat Galiot određena je Andreja Fabijanović Bekija, a za zamjenike Zvonimir Forker i Ilija Malenica (koordinator svih lokaliteta bio je Slavko Galiot). Stručnu ekipu činili su Petar Dozan, dipl. arheolog, mr. Ana Kilić, Magdalena Škoro, dipl. arheologinja, i apsolventica arheologije Marica Milić. Za geodetske radove i dokumentaciju bila je zadužena tvrtka Geodata iz Splita, a fotografske usluge

Pogled sa SZ na potpuno obrađen lokalitet

Devastiran grob, tegule prislonjene uz stijenu

pružio je Zoran Alajbeg, fotograf u MHAS-u. Arheološki materijal obrađen je u radionici MHAS-a Split, a pohranjen je u Muzeju Kaštela. Osteološki ostaci obrađeni su na patološkom odjelu KBC-a Firule, pod stručnim vodstvom dr. Šimuna Anđelinovića.

Slijedi izvješće o lokalitetu AN 2 Rimski put; ostala se dva lokaliteta (AN 1 i AN 5) ne spominju jer na njima nije pronađen znatniji arheološki materijal. O čovjekovu boravku na ovim prostorima svjedoče brojni arheološki ostaci: znakovit je prapovijesni lokalitet Mujina pećina, a posebnu važnost za našu povijest i kulturu imaju ostaci iz starohrvatskog doba kod Svete Marte u Bijaćima, u blizini kojeg su i predmetni lokaliteti na državnoj cesti D8. Proširenje državne ceste D8 planirano je sa sjeverne strane, u ovoj fazi od Kaštel Starog do čvora Plano, s gradnjom pristupnih cesta i čvorišta. Arheološkim istraživanjem obuhvaćeni su prethodno određeni dijelovi trase, koji su se spominjali u literaturi i na kojima je prilikom rekognosciranja pronađena i prikupljena određena arheološka građa – primjerice ulomci grube antičke keramike, sigilate, ulomci tegula, dijelovi amfora i glazirana keramika.

Istraživanje je započelo u lipnju, a završilo krajem kolovoza 2010. godine. Prije iskopavanja geodeti su snimili geodetsku podlogu i postavili arheološku mrežu, koja je za svaki lokalitet bila različita. Svi radovi na otkrivenim arheološkim slojevima izvedeni su isključivo ručno. Sve su arheološke strukture fotografirane, skenirane geodetskom totalnom stanicom i poslije obrađene u programu AutoCAD, što je radilo ovlašteno poduzeće Geodata iz Splita, za svako nalazište posebno. Najprije je obrađen lokalitet AN 2, a onda preostala dva, i to stoga što su građevinski radovi planirani od Petrolove crpke prema lokalitetu AN 2. Najprije je posječena vegetacija, a onda je s jedne i druge strane ceste bagerom skinut gornji sloj (oko 20 cm). Cesta je istražena ručno, s ciljem da se uoče sve promjene u stratigrafiji i utvrde njezine granice, način gradnje i tragovi kotača te otkrije arheološki materijal. Cesta je vodila od glavne ceste prema SZ, a u ovom dijelu išla je preko kamene podloge. (Poslije se pokazalo da su radi nivelacije škrape ispunjene zemljom i kamenjem, a gornji dio stijena otučen.) S obje strane ceste nalazili su se suhozidi; onaj na SI strani nazvan je Z1, a zapadni, koji je uglavnom devastiran, Z2. Slojevi naboja skidani su sloj po sloj, ali nije pronađen arheološki materijal. Uglavnom je riječ bila o recentnom materijalu, što se i očekivalo s obzirom na to da se poljska cesta trošila i svako malo popravljala. U stijenama na trasi ceste uočeni su tragovi kotača, koji su vjerojatno još iz antičkog doba. Ispune između stijena načinjene su od kamena i zemlje i u njima nije pronađen arheološki materijal. Na jednom dijelu zida Z2 mogući su ostaci prvotne (antičke) granice ceste; niz kamenja poremetila je vegetacija, ali se pravilan niz rubnog kamenja dobro vidi. Na zapadnoj strani ceste bilo je nekoliko recentnih zidanih struktura, koje su imale potpornu ulogu, a dio zidova do njive činio je granicu parcele prema susjednoj. U tom dijelu također nije pronađen arheološki materijal, osim u šuti koja je dovezena s nepoznatog mjesta. Sve su suhozidne strukture očišćene, uključujući i dio ceste, te su nakon dokumentiranja uklonjene. Prilikom rušenja SZ zida Z1,

AN 2, urušena konstrukcija groba 3

AN 2, grob 6, s prilozima (zdjela, školjka i igla)

uklonjen je i gornji sloj humusa do granice predviđenih građevinskih radova. Ispod zida u zemljanom sloju otkriveni su metalni čavli i nekoliko ulomaka keramike. Radovi su nastavljeni ručno, a počeli su se pojavljivati i komadi tegula. Riječ je o tegulama koje su činile arhitekturu nekog groba, koji je u određenom trenutku devastiran, a tegule su prislonjene uz stijenu. U daljnjim iskopima pronađeno je 16 grobnih mjesta: 10 je bilo zidano od tegula, tri su ukopa u amforama, pojedini su bili s drvenim lijesovima (o kojima svjedoče pronađeni čavli), a za tri groba može se kazati da nisu imali grobne arhitekture. U grobovima pod tegulama nisu nađeni kosturi, a tamo gdje su ostaci pronađeni, kosturi su bili pomiješani, a kosti vrlo trošne. Pomiješanost kostura uzrokovana je obradom terena, oranjem i sadnjom loze, dok je do propadanja kostiju dovela kiselost zemlje. Grobovi su polagani uza stijene, a litica je poslužila kao strana groba i za oblaganje konstrukcije groba tegulama. Stijene su iskorištene kod većine grobova, osobito u sjevernom nizu litice, gdje su grobovi prislanjani uz jednu i drugu stranu stijene. Orijentacija je grobova različita, ali najviše ih je orijentirano prema istoku. Zanimljiva je činjenica da su u grobovima pod tegulama pronalaženi čavli, i to u svakom grobu po jedan veći čavao. Takva je praksa poznata i u Vimnaciju.

Visina zemljanog sloja kretala se od 0,70 m na JZ, uz prvi niz stijena i zida Z1, do 1,40 na SI strani istražne parcele. Za sadnju loze kopane su duboke rupe, koje su na mjestima probijale grobnu konstrukciju i tako poremetile tegule i oštetile kosture. Dio grobova uništen je prilikom oranja traktorom. Pokojnici su prislanjani uza stijene, pojedinima je glava malo uzdignuta uza stijenu, a ruke su uglavnom bile uz tijelo. U amforama nije bilo vidljivih ostataka pokojnika, a kako je riječ o ukopu djece, može se zaključiti da su ostaci vjerojatno istrunuli ili su u grob položeni spaljeni ostaci. Uz pokojnike su pronađeni vrlo skromni prilozi, što ukazuje na to da su bili iz siromašnijeg sloja, veterani i pripadnici neke peregrinske zajednice. Priloga nije bilo u svakom grobu (zatečeni su kod 11 ukopa). U grobovima 3 i 9 pronađene su svjetiljke, a u grobovima 6 i 13 tri dobro očuvane keramičke posude. Pronađen je donji dio keramičkog balzamarija, jedna školjka, jedna brončana igla, omega fibula i dva noža, a od novčanih priloga samo kovanica cara Hadrijana, što je determiniralo nekropolu. Antičko staklo u grobovima nije pronađeno, otkriveno je uglavnom recentno. Ovo je nekropola u koju su pokapani veterani cara Klaudija, što potvrđuju izvori. On im je dodijelio zemlju u *Siculumu*, a to bi mogla biti upravo zemlja u ovom kaštelansko-trogirskom polju. Uokolo su bila gospodarska imanja, najviše po padinama Bijaća, što potvrđuje i brojni arheološki materijal te ostaci vila rustika. Tegule kojima su obloženi grobovi vjerojatno su donesene s obližnje građevine i uporabljene sekundarno, a na dvije se nalazi pečatni natpis PANSINA… Nekropola je rabljena od 1. do 4. st.

Nakon istraživanja može se zaključiti da kulturni sloj ima samo lokalitet Rimski put kod Budošića, u kojem su evidentirani i ostaci tragova kotača u stijeni. Pronađeno je ukupno 16 grobova – u tri groba nisu pronađeni ostaci pokojnika, kao ni u amforama. Hadrijanov novac pronađen je u grobu 11, kao i omega fibula, koji nekropolu datiraju od

Grob 13, ukop u amfori, bez tragova kostura

1. do 4. st. Pronađene svjetiljke datiraju iz 1. st., a u grob su mogle dospjeti i u 2. stoljeću.

Novac Marka Antonija nema kontekst, ali s obzirom na razvoj događaja između njega i Oktavijana može se pretpostaviti da je novac donio neki od legionara koji su se borili na njegovoj strani i rodom su bili s dalmatskog područja. Na aversu se u sredini nalazi prikaz bojnog broda, a po rubu natpis: u gornjem dijelu ANT. AVG, u donjem III VIR R. P. C. Na reversu je legijsko bojno znakovlje. Ovaj novac mogao je biti kovan prije 33. godine u Rimu, u mirnodopskom razdoblju, jer nema oznake legije (npr. XXIII…); AVG se može odnositi na dužnost augura, jer je Lepit bio *pontifex maksimus*, Oktavijanu je pripalo upravljanje državničkim poslovima, a Antoniju dužnost augura.

Nož, britva, držak britve ili noža

Literatura

Babić 1984 I. Babić, Prostor između Trogira i Splita, Trogir, 1984.
Cambi 1992 N. Cambi, Sućurac u antici, u: Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća (zbornik), Split, 1992: 49 – 59.
Omašić 1978 V. Omašić, Topografija kaštelanskog polja, Split, 1978.
Omašić 1986 V. Omašić, Povijest Kaštela, Split, 1986.
Suić 1955 M. Suić, Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, Zbornik instituta historijskih nauka, 1, Zadar, 1955: 1 – 31.

Slavko Galiot

Summary

During 2009, archaeological rescue excavations and archaeological supervision were conducted at the enlargement of the section of national road D8, sub-section Kaštel Stari – Plano intersection. On this occasion the following were investigated: AS 1, Roman villa with remains of centuriation; AS 2, Roman road and AS 5, Roman road. Here a report is made only of AS 2 Roman road, while at the other two sites (AS 1 and AS 2) no archaeological material of any importance was found. There is a small necropolis located along the Roman road, where 16 graves were found (3 in amphorae, three with no structure, and 10 under tegulae, although no osteological remains were found in three). Very few grave goods were found, suggesting that the poor were buried here. Goods were found in 11 graves, consisting of ceramic vessels, lamps, a shell, a needle, a coin, nails, while two iron knives were found in the earth stratum above the graves and outside the context. Pottery finds were discovered mainly in the graves, but a small amount was found during the excavation and cleaning of other parts of the ground, on the whole tegulae (stamped PANSINA), amphorae including the remains of the departed, and potsherds from Roman period, medieval and glazed ceramics. The pottery was mainly fragmentary, which tells of its being used secondarily, while very few diagnostic pieces were found (except for a lamp and a vessel in Grave 6). Various forms of jug, pots, bowls, cups and amphorae were found; as for finer pottery there are bowls of sieved red clay. The necropolis was created in the second half of the 1st century, for burials of Claudius' veterans, and it lasted until the end of the 4th, as can be seen from the finds.

Redni broj: 288
Lokalitet: Kaštel Štafilić – rimska vila i ostaci rimske podjele zemljišta
Naselje: Kaštel Štafilić
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom rekonstrukcije državne ceste D8 između Kaštel Starog i Čvora Plano tvrtka Geoarheo provela je manja zaštitna arheološka istraživanja na arheološkim lokalitetima AN 3 rimska *villa rustica* i Javorski put te na AN 4 uz ostatke suhozida koji je definiran kao ostatak rimske podjele zemljišta. Arheološkim istraživanjima trebalo je utvrditi proteže li se rimska vila rustika, čiji su ostaci vidljivi južno od postojeće prometnice, i sa sjeverne strane ceste. Također je trebalo dokumentirati i istražiti ostatke suhozida koji će izgradnjom prometnice biti uništeni, a koji su ostatak antičke limitacije posjeda. Svrha istraživanja također je bila da se utvrdi u kojem su opsegu i formi u ovom dijelu Kaštelanskog polja, odnosno salonitanskog agera sačuvani ostaci rimske podjele zemljišta. Uključen je bio i terenski obilazak te pregled ortogonalnih fotografija. Istraživanje je provedeno tijekom lipnja i srpnja 2009. godine. Voditeljice su bile Helena Nodilo i Blanša Maljković, dipl. arheologinje, a u radovima je sudjelovao i tehničar Neven Lete te dvadesetak radnika.

Vila rustika

Zidovi rimske vile rustike djelomice su vidljivi u vinogradu zapadno uz Javorski put (područje Kaštel Štafilića), južno od trase državne ceste, što je i iniciralo zaštitna arheološka istraživanja na ovom dijelu trase. Riječ je o parceli neposredno iza današnjeg parkirališta autobusa Nutjak, koje se nalazi uz južni kolnički trak D8. U prethodnom iskapanju definirani su veoma loše sačuvani zidovi koji zatvaraju jednu prostoriju. Istočni zid prostorije nalazi se tik uz Javorski put i zarastao je u raslinje, a definirano je unutrašnje lice. Zid je građen od klesanaca nejednake veličine koji su slagani u nepravilne redove. I drugi vidljivi zidovi bili su građeni na jednak način. Temelji dubine 70-75 cm bili su nepravilni, slagani od lomljenaca i vezani obilnom žbukom te ukopani u crvenkasto-smeđe obradivo tlo i fliš koji je poslužio i kao podloga za temeljenje. Zapadni zid prostorije nastavljao se u smjeru sjevera i na nj je bila prislonjena cisterna, koja je danas zarasla u gustu šikaru. Ova se vila rustika gotovo sigurno širila dalje prema sjeveru, ali je vjerojatno većim dijelom devastirana na parceli parkirališta Nutjak, budući da postoje saznanja da je vlasnik parcele prije više godina čitav prostor prekopao strojevima te dao nasuti i nabiti do 2 m materijala (šute i sitnijega kamenog materijala) kako bi osposobio parkiralište autobusa. Ulomci tegula i žbuke, tesere i drugi fragmentirani antički materijal pronalaženi su i s istočne strane Javorskog puta, u vinogradu Tomislava Grgina, tijekom iskopa za magistralni vodovod i električne instalacije uz južni kolnički trak D8.

Na lokalitetu AN 3, koji je povezan s rimskom vilom, istraženo je osam probnih sondi (S 1 – 6 sjeverno te S 7 i 8 južno od postojeće prometnice). Ispod tankog sloja obradivog tla (debljine cca 35 cm) nalazi se sloj tupine (fliša), a nikakve promjene, osim geoloških, nisu dokumentirane. Sporadično su nalaženi ulomci recentne keramike te građevnog materijala (tegule i nekoliko komadića žbuke koja može biti različite provenijencije). Istraživanjima je utvrđeno da se rimska vila rustika dokumentirana južno od postojeće prometnice ne prostire i s njezine sjeverne strane. Iako su postojale određene indikacije da bi to mogao biti slučaj (kao ulomci keramike i tegula u okolnim vinogradima te nalazi tesera koji upućuju na postojanje mozaika), istraživanja su to opovrgnula. Vjerojatna je mogućnost da je taj materijal u vrtove i vinograde dospio tijekom stoljeća intenzivnim poljoprivrednim radovima te navoženjem zemlje iz okolnih kaštelanskih polja.

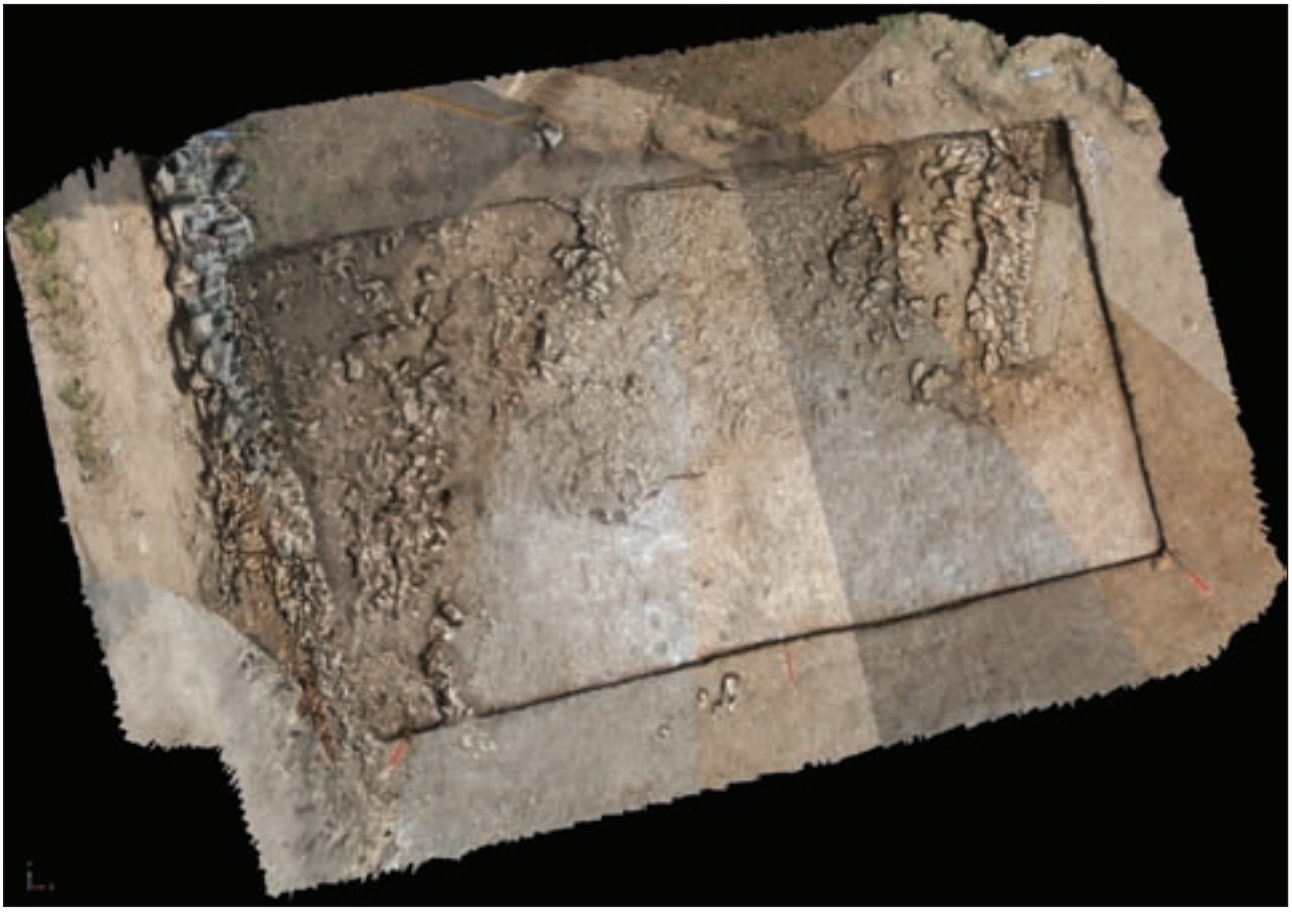

Ostaci rimske vile rustike uz D8 kod Kaštel Štafilića

AN 3, sonda 4

Tijekom radova na lokalitetu (u konzervatorskoj studiji označenom kao AN 3 rimska vila i Javorski put) istražena je i dokumentirana jedna arheološka situacija, i to u sondi 4. Ispod sloja humusa, uz recentni suhozid koji prati Javorski put s istočne strane, otkriven je sloj razbacanog sitnijeg i krupnijeg kamena. Vjerojatno je riječ o urušenju suhozida koji je u vrlo lošem stanju i samo je djelomice sačuvan. Dalje prema istoku, ispod sloja obradivog tla definiran je sloj nabijenoga sitnog kamena. Riječ je o nivelaciji podloge slojem manjeg kamenja u kojem je bilo i drobljenoga građevnog materijala (tegula) te pokoja morska školjka. Taj je sloj s istočne strane bio omeđen ostacima suhozida koji se pružao u smjeru SI-JZ i nastavljao se ispod sjevernog profila, dok se prema jugu gubio na sredini sonde. Riječ je

AN 3, sonda 4, istražena je situacija dokumentirana i 3D-skenerom

o zidiću sačuvanom u samo nekoliko nepravilnih redova, širine 70-80 cm, građenom od nepravilnih lomljenaca. Uza nj je sa zapadne strane bilo razbacano krupnije neobrađeno kamenje koje je vjerojatno pripadalo njegovu korpusu, dok se s istočne strane nalazio sloj pjeskovitog tla. Sve te promjene nestaju prema jugu sonde, uglavnom već na njezinoj polovini, te se u tom dijelu ispod sloja obradive zemlje može, kao i u ostalim sondama, pratiti sloj tupine (fliša). Iako su podaci nedostatni za izvođenje definitivnih zaključaka, moguće je da je riječ o vrlo loše sačuvanoj nivelaciji podloge slojem manjeg kamenja i drobljene žbuke. Sloj ulazi ispod sjevernog profila sonde, a čini se da je prema sjeveru situacija bolje sačuvana. Nije bilo moguće utvrditi ni originalnu širinu sloja sitnog kamenja (širina 5,5 m odgovarala bi parametrima rimskih cesta).

Javorski put i ostaci rimske podjele zemljišta

U okvirima mjera zaštite arheološke baštine posebna se pozornost treba posvetiti trasi povijesnih komunikacija i ostacima centurijacije antičkih agera. Granice tih centurija obilježene su ogradnim suhozidnim gomilama, sastavljenima od kamenja, koje su pobirane s polja tijekom krčenja. Uz te glavne linije, koje su ujedno služile kao komunikacija kroz ager, opažaju se i one unutrašnje, koje dijele pojedine centurije na manje parcele. U ranome srednjem vijeku, s doseljenjem Slavena u zaleđe primorskih gradova, započeo je proces destrukcije i deformacije agera u tehničkom pogledu. Taj se proces odvijao kroz mnoga stoljeća, te se njegove posljedice mogu jasno uočiti na zračnim snimkama pojedinih kolonija. Mnogi limesi koji su zatvarali centurije često su iskrivljeni, mjestimice stanjeni ili odebljani, gdjegdje i uništeni, a često su uočljivi i otkloni od osnovnog pravca. Pravilna mreža centurija i unutrašnjih linija, koje su omeđivale parcele, dobila je naknadno raster nepravilnih površina, omeđenih krivim ogradama.

I Javorski put dio je tih povijesnih komunikacija. Ime mu se veže uz nasade lovora koji su se sadili uz antičke ceste i koji su velikim dijelom i danas sačuvani. U lokalnom govoru lovor prelazi u javor, pa odatle takav „iskrivljeni" naziv. Godine 2007., tijekom istraživanja u sklopu projekta Eko Kaštelanski zaljev u Resniku osvanuo je i nalaz rimske komunikacije koja odgovara smjeru pružanja današnjega Javorskog puta. Drugim riječima, riječ je o komunikaciji smještenoj na pravcu karda centurijacije salonitanskog agera.

U vezi s Javorskim putom načinjen je presjek kroz komunikaciju da bi se definirala eventualna slojevitost, odnosno način na koji je bila građena, i s tim u vezi postojanje odvodnih jaraka sa strane. Presjek širine 1,5 m načinjen je u produžetku sonde 4 prema zapadu. Ispod loše asfaltiranog sloja prati se sloj krupnijeg kamenja. Budući da počinje na relativnoj dubini od nekoliko cm, nije sigurno je li riječ o gornjem popločenju antičke komunikacije ili o sloju koji je nastao raznim popravcima tijekom dva tisućljeća. Pokretnog materijala koji bi ukazao na neku od mogućnosti nema. Dalje slijedi sloj crvenkasto--smeđeg tla s primjesama sitnijeg kamena, kojeg je više

AN 4, istraženi suhozid

Dio suhozida

Mreža antičkih komunikacija i podjela zemljišta na prostoru današnjeg Kaštel Štafilića

na spoju sa slojem fliša. Nije bilo moguće razlučiti princip gradnje antičkog puta, ako uopće postoji.

Približno 740 m zapadno od Javorskog puta istraživan je suhozid, ostatak limitacije zemljišnih posjeda koji potječe još iz antičkog razdoblja, te prostor oko njega. Nakon raščišćavanja suhozida koji se pruža uz makadamsku cestu sa sjeverne strane Jadranske magistrale, pristupilo se otvaranju sonde uz navedeni zid. Do zdravice se kopalo u duljini od 6 m, kolika je bila predviđena zona radnog pojasa. Kopalo se u širini od 2 m, a najdublji iskop iznosi 1,50 m. Sa zapadne strane zida očišćen je vidljivi dio suhozida u visini od prosječno 0,30 m. Definiran je zid koji bi mogao predstavljati tragove nekadašnje centurijacije. Dio suhozida neposredno uz prometnicu bio je u potpunosti sravnjen sa zemljom, vjerojatno zbog zemljanih i građevinskih radova. Zid, visok oko 1,70 m, građen je u pravilnim redovima slaganjem neobrađenog kamenja. Struktura djeluje čvrsto i kompaktno. U prvim redovima poslagano je veće neobrađeno kamenje. Na metar dubine konstrukciju zida čini kombinacija krupnijeg i sitnijeg nabijenog kamenja koje se prostire i horizontalno u duljini od cca 1,6 m. Kamenje je ukopano u fliš, koji je vjerojatno poslužio i kao podloga za temeljenje. Evidentno je kako je prije podizanja gornjeg dijela zida građenog od većeg kamenja površina manjeg nabijenog kamenja nivelirana redom krupnijih obrađivanih kamenih blokova, koji se pravolinijski pružaju čitavom duljinom zida. Nije evidentiran pokretni arheološki materijal. Uz sondu 1, koja je bila otvorena uz istočno lice suhozida, na terenu su otvorene još tri sonde sjeverno od postojeće prometnice, koje nisu dale arheološkog materijala.

Osim što su istraženi (potencijalni) lokaliteti u širini radnog pojasa rekonstrukcije prometnice, terenskim se pregledom, kao i pregledom ortogonalnih fotografija, pokušao utvrditi opseg očuvanosti struktura koje su definirale prostor pojedinih centurija, te utvrditi, koliko je to bilo moguće, raster centurija i antičkih komunikacija na prostoru današnjeg Kaštel Štafilića. Na slikovnom prikazu vidljiv je raster tih centurija (crveno), koje presijeca antička komunikacija (plavo). Udaljenost između horizontalnih pravaca koji omeđuju centurije, i koji se pružaju u smjeru istok-zapad, iznosi od 700 do 715 m. Međusobni otklon iznosi 2°. Vertikalni su pravci nepravilniji, međusobna je udaljenost uglavnom od 700 do 720 m, na jednom dijelu gotovo 740 m, a međusobni je otklon od 1° do 3°. Otklon mreže od pravca S-J iznosi 10°. Prigodom obilaska terena zapažen je niz suhozidnih konstrukcija koje prate navedeni raster. Velikim su dijelom vrlo dobro očuvane (sl. 6.), a svojim načinom gradnje odgovaraju antičkima. Antička komunikacija potvrđena je i tijekom istraživanja u vezi s ovom rekonstrukcijom prometnice.

Literatura

Suić 1956 Mate Suić, Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranome srednjem vijeku, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, sv. 5, Split, 1956: 7 – 19.
Suić 2003 Mate Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003.

Blanša Maljković
Helena Nodilo

Summary

During the reconstruction of the national road D8 between Kaštel Stari and Plano Intersection, minor rescue excavations were conducted at archaeological sites AS 3, Roman *villa rustica*, and Javorski put, and at AS 4 along the remains of a dry stone wall that is defined as the remains of the visible signs of Roman land division. The archaeological excavations were supposed to define whether the Roman *villa rustica* the remains of which were visible on the south of the road also extended to the north of it. Also needing to be documented and explored were the remains of the dry stone wall which will be destroyed

when the road is built. The wall constitutes the remains of a Roman period boundary wall. Another purpose was to determine the how remains of the Roman land division were preserved in this part of the Kaštela plain, which is to say the Salona ager, to what extent, and in what shape. A field survey and examination of orthogonal photographs were included. In the area of AS 3, linked with the nearby Roman villa, 8 probes were investigated, and it was determined that the Roman *villa rustica* documented to the south of the existing road does not extend to its northern side as well. A cross section through *Javorski put* was made, but it was not possible to distinguish any principle of construction in the ancient route, if indeed there was such.

At a distance of about 740 m west of *Javorski put* a dry stone wall was investigated. This was the remains of a boundary wall of landed properties, deriving from Roman period, and the space around it. In the field four probes were dug of various dimensions, a few metres from the northern lane of the highroad, which did not yield archaeological materials. Only in Probe 1, which was opened up alongside the dry stone wall, was the wall cleaned, showing the concrete remains of the Roman land division, but there were no moveable archaeological finds. The grid of the centuriation and of Roman period communications in what is today Kaštel Štafilić was also partially defined.

Redni broj: 289
Lokalitet: Omiš – Brzet
Naselje: Omiš
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P-1771
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zahvaljujući sredstvima Grada Omiša i Ministarstva kulture, u proljeće i jesen 2009. istraživalo se na Brzetu u Omišu, ispred prvoga hotelskog paviljona. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Gjurašin iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Istraživanja su bila usmjerena na prostor iza apside starokršćanske crkve, ispred prve prostorije do predvorja crkve te na jugozapadnom dijelu hotelskog zemljišta, ispred paviljona A. Iza apside pronađena su dva groba. Jedan je grob bio izrađen od amfore u koju je položeno vjerojatno tek rođeno mrtvo dijete. Amfora je s gornje strane bila obložena kamenim pločama, koje su za nju bile prilijepljene žbukom. U drugom grobu, pokojnik (mlađa osoba) bio je pokriven kamenim pločama. Za razliku od prvoga groba, tu su ostaci pokojnika u potpunosti sačuvani. U grobovima nisu pronađeni prilozi.

Ostaci starokršćanske crkve, proljeće 2009.

Novootkrivena apsida starokršćanskog kompleksa, jesen 2009.

Ispred prve prostorije do narteksa crkve otkriveno je popločanje od debljih kamenih ploča kojima je cijeli prostor, vjerojatno i ispred crkve, bio popločan. Kako su izbijale podzemne vode, taj prostor većim dijelom nije bilo moguće istražiti. Na jugozapadnom dijelu hotelskog zemljišta do sada se nije istraživalo, iako su na površini zemlje bili vidljivi ostaci zida koji su upućivali na njegovu povezanost sa starokršćanskom crkvom. Otkriveni su dijelovi apside i za sada je vidljiva tek 1/3 njezine veličine. Apsida se veže s već prije otkrivenim zidom koji se proteže paralelno sa starokršćanskom crkvom, od ugla njezina desnog transepta. Nalaza je bilo samo s vanjske strane apside, gdje su nađeni ulomci tegula, antička i kasnosrednjovjekovna keramika, ulomak pluteja, nekoliko ulomaka ravnog stakla te dijelova staklenih lampi. Njezina unutrašnjost bila je ispunjena smećem, koje je tu najvjerojatnije dospjelo prilikom gradnje hotelskog naselja šezdesetih godina prošlog stoljeća. Ispod oko metra debelog sloja tog otpada nalazi se sloj zemlje i sitnog šljunka bez ikakvih nalaza.
Privremena konzervacija većeg opsega izvršena je na jugozapadnom dijelu apside, na zapadnom zidu crkvenog broda, na zapadnom kraku transepta te na zidu koji odvaja narteks od broda. Cijeli prostor istočnog transepta natkriven je konstrukcijom od dasaka, najlona i geotekstila kako bi se zidne slikarije u tom dijelu zaštitile od sunca i kiše.

Literatura

Gjurašin 2009 Hrvoje Gjurašin, Omiš – Brzet, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 566, 567.

Hrvoje Gjurašin

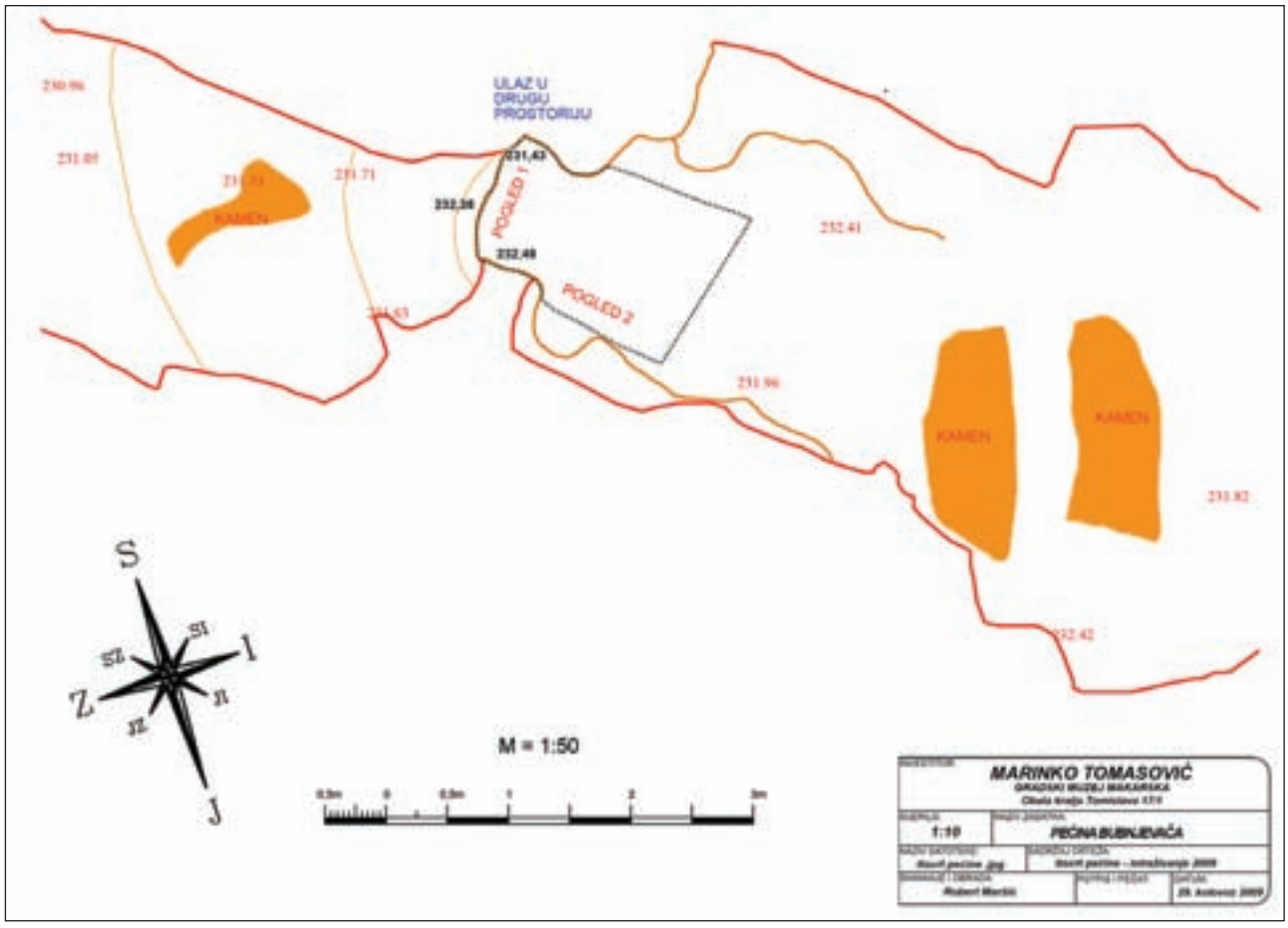
Summary

In spring and autumn 2009, research was done at Brzet in Omiš, in front of the first pavilion of the hotel. The excavations were aimed at the space behind the apse of the Early Christian church, in front of the first chamber to the forecourt of the church and at the south west part of the hotel grounds, in front of Pavilion A. Behind the apse, two graves were found. One was made of an amphora, and probably a new-born had been placed in it. In the second grave, the deceased was covered over with stone slabs. Unlike the first grave, the remains of the deceased were perfectly preserved. No grave goods were found in the graves. In the south west part of the site, alongside the Early Christian church, the remains of one more apse were found. For the moment only about a third of it can be seen; it is connected with a wall previously discovered that extends in parallel with the Early Christian church, from the corner of the right transept.

Redni broj: 290
Lokalitet: Pećina Bubnjavača
Naselje: Veliko Brdo
Grad/općina: Makarska
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Druga istraživačka kampanja u pećini Bubnjavači uz prekide se odvijala od 6. kolovoza do 3. rujna 2009., sredstvima Ministarstva kulture i Gradskog muzeja Makarska. U ekipi su sudjelovali Marinko Tomasović kao voditelj istraživanja te petero pomoćnih radnika. Dokumentaciju je izradio profesor Robert Maršić iz Arheološkog muzeja Zadar.

Uvjeti istraživanja bili su nešto lakši u odnosu na prošlu godinu (Tomasović 2009: 568, 569) jer se pristupilo proširenju sonde III prema unutrašnjoj dvorani pećine. Tu je, uz otvor koji dijeli ulaznu prostoriju od začelne, proširena površina iskopa sonde prethodno istražene do 1,06x1,04x0,80 m. Proširenje je iznosilo 1,20x1,10 m. Sonda je istražena do relativne dubine od 1 m, ali tek na jednom užem dijelu. Kulturni sloj nije istražen do kraja jer je pristup onemogućen padom tla pećine i nanosom većeg kamenja koje se podvlači u jugozapadni i sjeverozapadni profil sonde.
Kulturni sloj iz proširenog dijela sonde ukazuje na izrazitiju uporabu pećine u eneolitiku i ranome brončanom dobu, iako pouzdano prepoznavanje stratigrafskih jedinica putem zemljanih prosloja nije moguće. Od njegova početnog, površinskog nivoa, evidentirani su primjerci eneolitičke keramike (prstenasto ojačanje oboda) i cetinske kulture. Među materijalom u gornjem nanosu nađeno je i nekoliko ulomaka stijenki antičkih (kasnorepublikanskih?) amfora. Elementi ranobrončanodobne keramike prisutni su do oko 0,4 m relativne dubine. Od tog nivoa do oko 0,7 m relativne dubine izraziti je sloj eneolitika. Dosta ograničeno istraživanje nivoa relativne dubine od 0,70 do 1 m ukazuje na pojavu keramografskih oblika neolitika. Tu je nađen i ulomak keramike kulture *impresso* (vel. 3,1x4,8x1 cm), čiji su brojni primjerci u Bubnjavači evidentirani isključivo na površinskim nanosima začelne strane ulazne dvorane (Tomasović 2004: 40-41, 50, T. I.-III., IV, 1; Tomasović 2009: 569).
Sveukupno uzevši, kulturni ostaci iz proširenog dijela sonde III glavninom se odnose na ulomke keramičkog posuđa (oko 650 primjeraka). Nađeno je svega pet primjeraka kamenih odbitaka, moguće i u namjeni alatki. Među

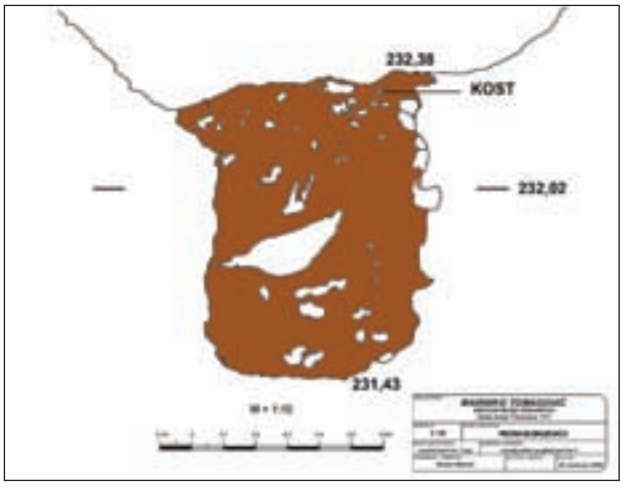

Proširena sonda III u pećini Bubnjavači (izradio: R. Maršić)

približno 2000 ulomaka životinjskih kostiju (uključujući i posve usitnjene) na 24 primjerka prepoznaje se dorada. S obzirom na načinjenu rupicu, može se zaključiti kako je ulomak dorađene kosti lamelastog izgleda vjerojatno služio kao nakit. Nađeno je 19 komada morskih školjaka, što je osjetno manje u odnosu na brojčanu evidenciju prve kampanje (oko 100 komada). Dosadašnja saznanja u vezi s nalazima kostiju životinja sitnog i krupnog zuba ukazuju na njihov uzgoj kao osnovni izvor prehrane, uz rjeđe morske školjke i puževe.

Pogled jugozapadnog profila sonde III u pećini Bubnjavači (izradio: R. Maršić)

Pogled sjeverozapadnog profila sonde III u pećini Bubnjavači (izradio: R. Maršić)

Ručka posude cetinske kulture iz sonde III (foto: B. Pejković)

Keramika kulture impresso iz sonde III (foto: B. Pejković)

Na temelju nađenih ulomaka keramičkog posuđa, potvrđuje se značaj Bubnjavače kao dugotrajnijeg staništa u prapovijesti, najvjerojatnije sezonskog. Ulomci amfora govore u prilog stanovitoj važnosti pećine i nakon prapovijesti, ali i duljem kontinuitetu njezine uporabe. Njega potvrđuju i u prethodnim kampanjama pronađeni površinski nalazi češljasto narebrene stijenke ranobizantske amfore i ranonovovjekovne keramike (Tomasović 2004: 52, bilj. 5).
Nalaz kamenog žrvnja za žitarice (vel. 0,30x0,30x0,12 m) u sondi III dokazuje i određeni stupanj ratarskih djelatnosti stanovnika pećine. To saznanje korigira sagledavanje ekonomske osnovice njezinih stanovnika. Uz dosadašnju potvrdu uzgoja životinja te dokaza o sakupljačkoj djelatnosti (morske školjke i puževi), elementi prerade žitarica ili biljne hrane upućivali bi i na stanovit stupanj njihova kultiviranja u blizini. Stoga žrvanj umanjuje dosadašnju predodžbu o životu u Bubnjavači na tragu mezolitičkih tradicija (Marijanović 1983; Tomasović 2009: 570).
Istraživanja koja slijede bit će usmjerena na daljnje proširivanje sonde III prema unutrašnjem, zapadnom dijelu pećine. Time će se nastojati ukazati na uzroke poremećenih kulturnih slojeva, očitih u činjenici što su brojni ulomci neolitičke keramike prije istraživanja nađeni tek na površini ulaznog dijela pećine (Tomasović 2004). Moguće je da su

Eneolitička keramika iz sonde III (foto: B. Pejković)

Ulomak dorađene kosti s načinjenom rupicom (foto: B. Pejković)

poremećaji uzrokovani i naplavljivanjem ili čak prispijećem materijala kroz svodne otvore.
Iskop sonde IV (vel. 1x1 m) na stražnjem dijelu začelne dvorane nije rezultirao kulturnim nalazima. Sonda se pokazala sterilnom već na početnom otkopu, na 0,10 m relativne dubine. Nakon istraživanja, sonda III prekrivena je geotekstilom i zaštićena nanosom kamenja i zemlje, čime je onemogućeno urušavanje profila. Nalazi su očišćeni, razvrstani i pohranjeni u Gradskom muzeju Makarska.

Literatura

Marijanović 1983 B. Marijanović, Prilog proučavanju ekonomike starijeg neolita Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja, 38, Sarajevo, 1983: 65 – 72.
Tomasović 2004 M. Tomasović, Pećina Bubnjavača u Velikom Brdu iznad Makarske – Novo neolitičko i eneolitičko nalazište u srednjoj Dalmaciji, Obavijesti HAD, XXXVI/2, Zagreb, 2004: 39 – 54.
Tomasović 2009 M. Tomasović, Pećina Bubnjavača, Veliko Brdo, Makarska, sustavno iskopavanje, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 567 – 571.

Marinko Tomasović

Summary

The second excavation campaign in Bubnjavača Cave went on during summer 2009. The enlargement of test pit III towards the inside (size 1.20 x 1.10) was addressed, and it was excavated to a relative depth of 1 m. Further access to the cultural stratum was made impossible by a large stone. The expanded part of the test pit also showed a more marked use of the cave in the Aeneolithic and in the Early Bronze Age. From the surface level, specimens of Aeneolithic pottery and of Cetina culture were recorded. In the upper sediment several shards of Roman period amphorae were found. Ceramics of Cetina culture are present down to about 0.40 m relative depth. From this level to about 0.70 m there is a marked Aeneolithic stratum. Excavation of the level from 0.70 to 1.1 m shows the appearance of Neolithic pottery. Here a fragment of *impresso* culture ceramic was found too; hitherto it had been recorded only on the surface.
Cultural remains from the enlarged part of test pit II on the whole relate to potsherds. Just a few stone flakes were found. Among the animal bones, some of them suggest working, and there is one with a little hole. Fewer seashells and snails were found than in the first excavation campaign. The find of a stone quern (0.30 x 0.30 x 0.12) in test pit III tells of arable farming. This information corrects the previous understanding of the economic base, for it diminishes the idea that life in Bubnjavača was continued on Mesolithic traditions. The stratigraphic disturbance of the cultural strata is possibly caused by flooding, even through the openings in the ceiling. The excavation of pit IV (1 x 1 m) in the rear part of the rear chamber did not result in the finding of cultural strata.

Redni broj: 291
Lokalitet: Podgrađe – Solioce
Naselje: Podgrađe
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P-2729
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U listopadu i studenom 2009. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita nastavio je sustavna arheološka iskopavanja na lokalitetu Solioce u selu Podgrađu kod Omiša. Istraživani lokalitet nalazi se u sklopu zaštićene arheološke zone, neposredno uza župsku crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije, u sjevernom podnožju asfaltne ceste prema mjesnom groblju. Stručna voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Vedrana Delonga, dok je tehničku dokumentaciju vodio restaurator Miran Palčok. Financijska sredstva za nastavak sustavnih istraživanja osigurao je Grad Omiš. Arheološke radove nadzirao je Ivan Alduk iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Postojanje kršćanskog crkveno-cemeterijalnog kompleksa iz kasnoantičkog razdoblja na predmetnoj lokaciji indicirali su početkom 20. st. amaterski radovi umirovljenog svećenika Petra Škarice, kao i usmena mjesna predaja. Aktualna arheološka iskopavanja, najprije sondažna (2005.), a potom i prva sustavna (2008.), poduzeta su kako bi se usporedili bibliografski podaci s postojećim stanjem na terenu. To je rezultiralo otkrićem starokršćanskoga crkvenog objekta s grobljem kasnoantičkih starosjedilaca.
Tijekom arheoloških radova na ostacima crkvene arhitekture za sada su prepoznate dvije faze izgradnje. Prije detaljnijih ispitivanja određenih pojedinosti i dvojbenih elemenata na arhitekturi, moguće je predložiti tek širu dataciju sklopa u rasponu od kraja 4. ili početka 5. stoljeća do kraja 6. stoljeća. Središnji dio otkrivene arhitekture čini longitudinalni crkveni brod koji je s porastom kršćanske zajednice proširen ravnim začeljem, a čitav je sklop dograđen, zatim krstionica s križnim krsnim zdencem i dodatne prostorije. Posljednje još nisu istražene, ali se naziru na sjevernoj strani istraživane zone, ispod gomile kamenja i betonske štale koja je preslojila i ujedno uništila sjeverni perimetar crkvene arhitekture. Na južnoj se strani crkveni sklop s okolnim cemeterijem nalazi ispod recentnog masivnog podzida asfaltirane ceste. U zoni crkve formiralo se groblje, što potvrđuju dvije otkopane zidane kamene grobnice (G 1, 3) i sedam grobova otkrivenih na zapadnoj strani istraživanog terena (G 2, 4-7). Pripadaju kasnoantičkom horizontu ukopavanja, kao i više ukopa unutar zidane grobnice (G 3).
S ciljem praćenja sačuvanih zidanih struktura crkve, tj. otkrivanja ulaznog prostora, ovogodišnjim radovima ostvaren je planirani dovršetak iskopavanja na zapadnom dijelu istraživane površine. Planirane, pak, akcije oko istraživanja sjevernog perimetra nisu realizirane zbog neočekivane pojave znatnoga prapovijesnog kulturnog sloja na zapadnoj strani terena u arealu zidane grobnice 3 (sonda XII). Zbog prostiranja i izdašnosti prapovijesne pokretne arheološke građe istraživački su radovi preusmjereni na taj prostor.

Tijekom iskopavanja u zapadnom dijelu istraživanog terena otvorene su tri sonde – XI, XII i XIII, koje se nadovezuju na one iz 2008. godine. U sondi XI isključivo je registriran arheološki materijal prapovijesnih kulturnih odlika. U sondama XII i XIII, u predjelu pretpostavljenog ulaza u crkvu, pronađeni su kasnoantički grobovi kao ostaci nekadašnjeg kršćanskog cemeterija praćeni, među ostalim, i kulturnim nalazima prapovijesnih litičkih i keramičkih izrađevina, budući da su prilikom ukopavanja na istom mjestu u kasnoj antici izbačeni iz dubljih slojeva.

Naime, u iskopu na istraživanom terenu neočekivano su se pojavili prvi arheološki tragovi ljudskog naseljavanja, koji datiraju iz mlađega kamenog doba, točnije starije faze neolitika. Arheološki nalazi, među kojima glineno posuđe i litički artefakti (rukotvorine), povezuju se s prvim zemljoradničkim populacijama iz razdoblja od oko 6000. do 5600. g. pr. Kr. Riječ je o nositeljima *impresso* kulture jadranskoga kulturnog kruga, nazvane prema najstarijim izrađevinama glinenog posuđa s karakterističnim sustavom utiskivanja ukrasa na grubim stijenkama.

Tijekom 2009. iskopavalo se na površini od 36,5 m^2. Maksimalna dubina postignuta iskopavanjima iznosila je u sondi XI –2,97 m, a u sondama XII i XIII –2,25 m (mjereno od terenskog repera). Iskop u sondama XII i XIII odvijao se unutar tri i četiri stratigrafska nivoa: prvi je površinski humus poremećen ranijom obradom zemljišta i općenito uporabom terena-vrta, zatim rahli sloj tamnosmeđe zemlje (dub. od 1,35 do 2,03 m), potom tvrđi predzdravični sterilni sloj smeđe-crvene zemlje (dub. od 2,03 do 2,25 m) i na kraju crveno-žućkasta zdravica (dub. 2,25 m). Unutar takve stratigrafske slike utvrđeno je postojanje više stratigrafskih jedinica koje se vežu uz kasnoantičko i prapovijesno razdoblje. Tijekom iskopa drugoga stratigrafskog sloja arheološki nalazi kasnoantičke provenijencije postali su rjeđi, a prvi konzistentni nalazi prapovijesnog doba pojavili su se unutar trećeg, tj. predzdravičnog sloja u iskopu sonde XI, zatim u većem arealu sonde XII i sporadično u sondi XIII, iako su se pojedinačno pojavljivali i u višim slojevima zbog međusobnog miješanja zemljanih i kulturnih nivoa. Naime, kasnoantički i prapovijesni sloj na terenu međusobno interferiraju budući da se kasnoantički horizont ukopao u prvotni prapovijesni, oštetivši ga. Taj je u sondi XII na mjestima dosta uništen naknadnim ukapanjem grobova/grobnica u kasnoj antici.

Zamjetnu cezuru u kontinuiranom praćenju superponiranoga kasnoantičkog kulturnog sloja čini situacija u sondi XI, koja se iskopavala na slobodnoj površini, na dijelu uništene podnice crkve. Ondje se na dubini od 1,97 m javlja najstariji kulturni sloj na lokalitetu, koji potječe iz neolitičkog razdoblja.

U iskopu su istražena četiri kasnoantička groba (G 4 – G 7), s iznimkom zidane grobnice jer istraživanja unutrašnjosti grobne komore još nisu dovršena. Ta je grobnica (G 3) otkrivena kao integralni dio strukture zida 7. Grobnice takvog tipa obično se datiraju u rano kršćansko razdoblje, 5. ili sam početak 6. st., tako da je i istraživana grobnica važan kronološki pokazatelj u dataciji groblja. S obzirom na to da se takve grobnice u pravilu ne javljaju kao samostalni objekti sepulkralne namjene, u njezinu neposrednom perimetru podižu se starokršćanske crkve. Dio istraženih

Podgrađe – Solioce, začelni zid starokršćanske grobnice (G3) i sonda XI s neolitičkim slojem (foto: M. Palčok)

grobova pripada slojevima cemeterija s koncentracijom oko prvobitne crkve, na što upućuje raspored grobova i odnos prema zidanoj grobnici (G 3) te orijentaciji crkvenog objekta.

Grobovi pokazuju polaganje u pravilne redove, orijentirane u smjeru I-Z, s razmacima uvjetovanima konfiguracijom tla i zidovima crkvene arhitekture, bez superpozicije grobova. Tip grobova obloženih kamenim pločama, kao i ukupna konstrukcija grobne rake obrubljene priručnim kamenjem, izražava najtradicionalniji oblik lokalne grobne arhitekture. Osim toga, izgled grobne konstrukcije očito upućuje na ukope siromašnijih pokojnika položenih u kameni kovčeg načinjen od manjih i većih neobrađenih ploča i kamena, neujednačeno lomljenih s vapnenačkih prirodnih naslaga, bez žbuke ili nekog drugog veziva. Uzdužne su obložnice načinjene od više ploča postavljenih okomito, uz pojedinačne ploče za uzglavnicu i donožnicu. Iako je riječ o groblju kristijaniziranog stanovništva, ono je pomalo i barbarsko. Na to ukazuje ritualni obred pokapanja dokumentiran paljevinskim ostacima izvan i unutar grobova 4 i 5 te sporadično groba 6, kao ostacima završnog rituala prije prekrivanja kamenoga grobnog kovčega. S desne strane u dnu groba 4, u razini potkoljenice/stopala, pronađen je manji vrč kao grobni prilog, što predstavlja donju vremensku granicu (*ante quem non*) za dataciju grobova 4 i 5. Djelomice je oštećen kamenom što je pod pritiskom zemlje otpao s obložnice. Vrčić je razvrnutog ruba, svijetle narančasto-žute gline s manjim zrncima kvarcnog pijeska. Vjerojatno je pripadao dječjem ukopu. Tragovi obredne vatre u vidu ugljena ostali su sačuvani s desne strane lubanje u visini vrata i usta pokojnika. Koncentracija grobova zapadno od crkve tek treba razjasniti horizontalnu stratigrafiju njihova širenja. Pretpostavlja se da je i budući srednjovjekovni cemeterijalni kompleks oko sadašnje župske crkve u Podgrađu imao ishodište upravo na prostoru istraživanoga starokršćanskog kompleksa.

Svojevrsnu prirodnu razdjelnicu između sondi XII i XIII čini red većeg amorfnog kamenja položena u 3. otkopnom sloju (–1,84/–1,91 m) u smjeru I-Z, koji je radno nazvan zid 8. Prislonjen je na formaciju matičnog kamenja sa sjeverne strane. Vidljivi su sitni ostaci bijelog morta i tucane cigle.

Protumačen je kao pripremni sloj za temelj zapadnog zida crkve, što potvrđuje i mjestimice razbacano bolje klesano kamenje, očito dio srušene crkvene arhitekture. U crnoj sipkoj zemlji s nabačenim nepravilnim kamenjem u sondi XIII (zapad), uz zdrobljenu žbuku i pijesak obrušene stare arhitekture, pronađen je kasnoantički brončani novčić (4. st.), (–2,01), dio lančića za ovjes staklene lampe (–2,18 m), sitni ulomak staklene čaše te ulomci kasnoantičke crvenkasto-žute keramike i pokoji ulomak crno-sivog kuhinjskog posuđa. Prostor u sjeverozapadnom kutu sonde XIII u cijelosti je istražen do zdravice i zasut.

Unutar zone iskopavanja otkriveni su ostaci prapovijesne kuće-nastambe iz starijeg neolitika (oko 6000. – 5500. g. pr. Kr.). To je tek manji segment naselja koje je u ranoj fazi mlađeg kamenog doba egzistiralo na položaju Solioce, vrlo povoljnoj lokaciji za ljudsko nastanjivanje. Zbog granice terena raspoloživa za istraživanje, kao i proboja kasnoantičkog sloja i superponirane starokršćanske crkve, prapovijesni se objekti vjerojatno neće moći u cijelosti sagledati u horizontalnoj projekciji, tj. veličinom ili tlocrtno. Otkrivena neolitička nastamba vjerojatno je poluzemuničkog tipa i na postignutom stupnju istraženosti nema pokazatelja o njezinu kontinuitetu izvan starijeg neolitika, što bi značilo da je kulturno-kronološki jednoslojna. Prostor kuće prati se na različitim ukopnim razinama: stambeni (dubina od –2,48 do –1,97 m) u sondi XI, koji pokazuje tendenciju protezanja izvan rubova sonde, gdje je na zapadnoj strani povišeni manji plato (dubina u prosjeku –2,05 m), vjerojatno u funkciji dvorišta i radnog prostora. On se širio i ispod groba 4 jer je ukopani kostur sjevernom stranom ležao na tom sloju. Naposljetku, na dubini od 1,51 do 1,90 m otkriven je i prilaz koji čini kosa kamena staza – rampa, nagnuta (oko 10°) u smjeru radne-dvorišne površine objekta.

Najkompaktniji ostaci stambenog dijela objekta utvrđeni su u zapuni sonde XI. U vertikalnoj stratigrafiji, koja je najjasnija u sondi XI, dimenzija 3x1,5 m, vidi se da je objekt ukopan u predzdravičnom sloju, tj. zauzima čitavu zapunu sonde. Dno je nastambe registrirano na dubini od –2,48 m od repera, odnosno –1,48 m od vrha grobnice 3.

Sonda XI istražena je u četiri kulturna sloja, ukupne visine 0,50 m, počevši od dubine –1,97 do –2,48 m s prosječnom visinom sloja 12-13 cm. Istovrsni arheološki materijal (lijep, kamene izrađevine, fragmentirane posude, životinjske kosti i garež) prati se u podjednakim količinama na svim otkopnim razinama. Ostaci lijepa na višim razinama upućuju na to da su i zidovi bili oblijepljeni, dok nalaz kućnog lijepa s ostacima grančica i drveta ukazuje i na nadzemnu gradnju.

Podgrađe – Solioce, sonda XII, starokršćanska grobnica i grobovi (G 3, 2, 5) ukopani u sloj neolitičke nastambe (foto: M. Palčok)

Debljina lijepa bila je na mjestima i do 15 cm. O životu u tom objektu, s otkrivenim nakupinama rastresenog kućnog lijepa kao ostacima poda, ali i oblijepljenih zidova, svjedoče brojne životinjske kosti te ostaci gorenja, ulomci glinenih *impresso* posuda, cijepane i obrađene kamene i kremene izrađevine-alatke poput sječiva, strugala, rezača, nožića...
Ulazni dio u nastambu bio je, po svemu sudeći, na zapadnoj strani, što potvrđuje svojevrsno dvorište preko kojeg se dolazilo do stambenog dijela objekta, kao i rampa, tj. nagnuta staza s nepravilnim kamenjem (sonda XII). Taj mali plato nabijen bjelkastim sitnim kamenjem i grumenima lijepa, ukazuje na radni prostor kuće, gdje se vjerojatno obrađivala dovezena kremena sirovina (–2,04 m). Površina je obilovala cijepanim litičkim materijalom, tj. poluproizvodima i ostacima jezgri (kremene sirovine). S obzirom na navedeno, valja ispitati je li primarna dekortifikacija obavljana na obližnjem sirovinskom ležištu ili na samom nalazištu.
Od pokretnih nalaza prevladavaju općenito litički komadi, među njima odbitci, dijelovi kamene jezgre i kamene alatke. Najviše je sječiva višenamjenske uporabe, glačanog i retuširanog, te odbojaka, a nađene su i jezgre te njezini ulomci. Među inventarom u nastambi, ulomci posuda tipa *impresso* vrijedan su dokumentacijski materijal za datiranje. Ta je građa izrazito homogena, kako po načinu ukrašavanja, tako i po izradi. Uglavnom su nađeni veći ili manji fragmentirani dijelovi koji upućuju na osnovni oblik posuđa za svakodnevnu uporabu. Izrađeni su ručno, pečeni na vatri; osnovna je sirovina masna crvenica kojoj se dodaje sitniji ili krupniji kvarcni pijesak, ali i sitniji vapneni granulat.
Osim u sondi XI, neolitički nalazi najgušće su zastupljeni u sondi XII, gdje se prilikom iskopa u međuprostoru grobova i unutar grobnih ispuna, u sloju čiste smeđe do crvenkaste zemlje (varice), na nivou od –1,70 m, nailazilo na veći broj litičkih nalaza te sitnih ulomaka grubih crvenkasto-smeđih glinenih posuda s *impresso* ukrasima i bez njih. Mještani upozoravaju na lokalitet zvan Kremenac, 2 km sjeverno od Solioca, u Ljuti, kao moguće, djelomično sirovinsko ležište za kamene i kremene artefakte.
Za razliku od kulturne slike u prethodnim sondama, unutar sonde XIII*,* točnije sjeverno od amorfnog zida 8, uz formaciju prirodne stijene, I-Z*,* prapovijesni su nalazi sporadični i uglavnom se pronalaze u udubljenjima i procjepima stijene (od 2,15 do 2,20 m) ili uz istočni profil. Očito je do 4. st. i kasnoantičkog doba zamro intenzitet ljudske aktivnosti na ovom lokalitetu – što, međutim, ne znači da se u tom dugome vremenskom rasponu nije odvijao na nekim drugim lokacijama na sadašnjem prostoru Podgrađa. Naime, nakon višetisućljetne vremenske stanke na tom se mjestu, u kasnoj antici (5. i 6. st.), formiralo groblje tamošnjih kristijaniziranih žitelja i izgradila starokršćanska crkva.

Literatura

Bulić 1915 F. Bulić, Trovamenti antichi a Podgradje di Poljica, Bulletino di archeologia e storia Dalmata, 38, Split, 1915: 32 – 36.
Delonga 2009 V. Delonga, Podgrađe – Solioce, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 571 – 574.

mr. sc. Vedrana Delonga

Summary

During autumn 2009, a team of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split carried out archaeological excavations at the site of Solioce in the village of Podgrađe near Omiš. The works were a continuation of the systematic excavations of 2008 at the same site that resulted in the discovery of the foundations of an Early Christian ecclesiastical structure with a baptistery area and a pertaining complex of quite large dimensions, built during the 5th and 6th centuries, in two periods. In the church zone, a cemetery was formed, which in the Late Roman Period belonged to the original inhabitants' of the place, as is confirmed by two uncovered walled stone graves (G 1, 3) and seven graves revealed on the western side of the ground investigated (G 2, 4-07). Within the excavation zone, the remains of a prehistoric dwelling place from the Old Neolithic were discovered. This is just a smaller part of the settlement that in the early phase of the Late Stone Age existed at the site of Solioce. Archaeological finds, including clay vessels and lithic artefacts, are connected with the first farming populations from the period from about 6000 to 5600 BC. These are bearers of the *impresso* culture of the Adriatic cultural sphere, called after the oldest clay vessel artefacts with a characteristics system of impressed decorations on the rough walls of the pots.

Redni broj: 292
Lokalitet: Podmorje Splitsko-dalmatinske županije – uvala Tufera (o. Šćedro), Crvene stijene (o. Hvar), o. Gojca (Paklinski otoci), Sutivan (o. Brač)
Naselje: Šćedro (o. Šćedro), Sv. Nedjelja (o. Hvar), Paklinski otoci, Sutivan (o. Brač)
Grad/općina: –
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni uviđaj, rekognosciranje, zaštitno istraživanje

U sklopu redovitog programa „Split, ugrožena arheološka baština" tijekom 2009. Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda pregledao je nekoliko podmorskih arheoloških lokaliteta u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Voditelj stručnog uviđaja bio je Igor Miholjek, a sudjelovali su Vesna Zmaić, Igor Mihajlović i Suzana Čule, djelatnici odjela, te tri vanjska suradnika (Robert Mosković, Jurica Bezak i Pavle Dugonjić). Prilikom pregleda lokaliteta uključile su se i Pomorska policija te Lučka kapetanija iz Splita. Stručni uviđaj i suradnju s policijom i kapetanijom koordinirao je Saša Denegri iz Konzervatorskog odjela iz Splita. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Ukupno su pregledana četiri lokaliteta – dva nova, prijavljena 2008., te dva otprije poznata. Pregledani su lokaliteti kod otoka Šćedra, otoka Hvara, otoka Brača i na Paklinskim otocima.

Grlo i dio trbuha afore tipa Lamboglia 2 (foto: I. Miholjek)

Kod otoka Šćedra ronilac s Hvara Tonči Antićević pronašao je prilikom podvodnog ribolova prije nekoliko godina ostatke brodoloma s teretom amfora. Lokalitet je prijavio Odjelu za podvodnu arheologiju 2008. godine. Lokalitet je prilikom pregleda pronađen, no moglo se samo konstatirati da je potpuno devastiran. Naime, prema Antićevićevim riječima, još prije nekoliko godina mogle su se vidjeti cijele amfore. Lokalitet se nalazi u uvali Tufera na dubini od 35 m, a u pijesku je zatečena koncentracija ulomaka amfora te jedno grlo s ručkama i dijelom trbuha tipa Lamboglia 2. Pregledom lokaliteta i okolnog područja nisu pronađene cijele amfore niti drugi antički nalazi. Isti ronilac upozorio je i na postojanje dviju olovnih prečaka antičkih sidara, koje se nalaze dvije uvale istočno od uvale Tufera – leže na pjeskovitu dnu na dubini od 20 m. I to je područje pregledano, no prečke sidara nisu nađene.

Kod uvale Pišćena na otoku Hvaru pregledana je pozicija poznata kao Crvene stijene, no zbog velike dubine (40-60 m) lokalitet nije pronađen. Poznat je četrdesetak godina, s time da je površinski sloj, odnosno amfore koje su bile vidljive na pijesku, pokraden 80-ih godina prošlog stoljeća. Kako su se pojavile glasine o novim devastacijama tog lokaliteta, Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara 2000. godine zatražio je prvi stručni uviđaj pozicije Crvene stijene. Uviđaj je obavio Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Tom prilikom lokalitet je pronađen i napravljena je osnovna dokumentacija. Lokalitet se nalazi pod strmom stjenovitom obalom, koja prelazi u strmo kameno dno. Na dubini od 20 m počinje strma pješčana padina. Riječ je o ostacima brodoloma i teretu amfora tipa Lamboglia 2 i Dressel 6/A. Arheološki materijal rasprostire se na površini cca 20x40 m, i to na dubini od 40 do 60 m. Prvi uviđaj, 2000., prekinut je zbog loših vremenskih uvjeta, a cilj pregleda lokaliteta 2009. bio je utvrditi postojeće stanje i procijeniti nastavak istraživanja lokaliteta. Lokalitet je devastiran, no na većoj dubini trebalo bi biti cijelih amfora. Prilikom pregleda terena, izvan konteksta pronađene su dvije manje čitave posudice s tragovima glazure, pa ih se ugrubo može datirati u novi vijek.

Istraživanje na novootkrivenom lokalitetu kod Sutivana na Braču nastavljeno je u sklopu istog programa. Naime,

Devastirani lokalitet u uvali Tufera na Šćedru (foto: I. Miholjek)

tijekom ožujka 2009. lokalitet je istraživan, no zbog loših vremenskih uvjeta nastavak je odgođen za listopad. Tu je riječ o havariji antičkog broda koji je prevozio teret kamenih sarkofaga i kamene građevne elemente (stupove, blokove). Prilikom istraživanja u listopadu napravljena je kvalitetna nacrtna, fotografska i videodokumentacija. Za nacrtnu dokumentaciju rabljeno je aluminijsko fiksno mrežište. Postavljena su i tri velika betonska bloka koja bi trebala poslužiti kao fiksna sidra u daljnjim istraživanjima. Plan je u budućnosti iskopati nekoliko arheoloških sondi s ciljem pronalaska pokretnih nalaza i ostataka drvene brodske konstrukcije radi lakše datacije brodoloma. Također će daljnje analize kamena pokazati je li kamen pronađen na brodolomu vađen na otoku Braču ili ne.
Na Paklinskim otocima pregledan je lokalitet kod otočića Gojca. Riječ je o otprije poznatu i istraživanu lokalitetu s ostacima tereta amfora tipa Dressel 6/A. Na lokalitetu nisu uočene nove devastacije.

Igor Miholjek

Summary

In the setting of the regular programme entitled “Split, the threatened archaeological heritage”, during 2009 the underwater archaeology department of the Croatian Conservation Institute examined several underwater archaeological sites in Splitsko-dalmatinska County. In all, four sites were examined – two new ones, reported in 2008, and two known from before. An expert investigation of a newly reported site was made on Šćedro island. Unfortunately the site was completely devastated, but from the amphorae fragments it can be determined that they were Lamboglia 2 type vessels. At a newly discovered site by Sutivan on Brač, a Roman period wreck was discovered. It had carried a cargo of stone sarcophagi and stone building elements. At Pišćena Bay on Hvar island, a position known as red rocks was examined. Because of the great depth, however, the site was not found. On the Pakleni islands, a site off the islet of Gojca was surveyed. This is a site with remains of a cargo of Dressel 6/A amphorae; no new devastations were noticed at the site.

Redni broj: 293
Lokalitet: Podmorje srednje Dalmacije – Trogirski zaljev i Drvenički kanal
Naselje: –
Grad/općina: Trogir, Split
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: podvodno rekognosciranje

Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je u listopadu 2006., pod vodstvom dr. sc. M. Jurišića (†), rekognosciranje podmorja srednje Dalmacije. Tada su pregledani lokaliteti greben i pličina Mlin u Šoltanskom kanalu, rt Gaj na Šolti, otočić Saskinja, otočić Sv. Fumija, rt Pelegrin, uvala Stari stani, rt Oštrica, hrid Muljica, otok Orud, uvala Šipkova i otok Merara.

Otok Orud, antički brodolom

Ubicirano je nekoliko novih lokaliteta, zbog čega su se rekognosciranja nastavila od 17. do 22. srpnja 2009., kako bi se načinila fotodokumentacija te izvadio materijal potreban za analize, dataciju i tipologiju. Osim toga, pristigle su nove informacije o potencijalnim arheološkim lokalitetima, koje su pregledane u suradnji sa Sašom Denegrijem iz Konzervatorskog odjela u Splitu i Lučkom kapetanijom iz Splita.

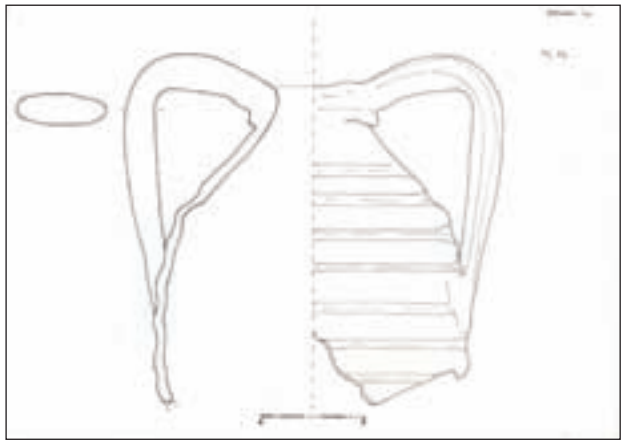
Rekognosciranjem provedenim u srpnju 2009. pregledano je nekoliko nalazišta na otoku Čiovu – koja su otprije poznata, a pojedina djelomice i istraživana. Na jugoistočnoj strani otoka Čiova nalazi se Gospa od Prizidinice. Dasen Vrsalović navodi da se za to nalazište zna od 1965., kada su se još mogle vidjeti konture broda na osnovi tereta. Ležao je u smjeru sjever-jug u duljini od 20 i širini od 6 m. Prva istraživanja na tom lokalitetu 1968. vodio je Zavod za zaštitu spomenika u Splitu, u suradnji s članovima PIK Mornar, kada su izvađene 92 amfore tipa Lamboglia 2 iz sredine 1. st. pr. Kr. Nakon toga lokalitet je u nekoliko navrata devastiran. Godine 1974. i 1975. Arheološki muzej u Splitu dokumentirao je ostatke broda, dio kobilice i devet rebara. Tom je prilikom izvađeno sitno keramičko posuđe koje pripada kampanijskoj B keramici, ulomci reljefno ukrašene zdjele aretinske produkcije i ulomci zdjela pseudomegarskog tipa s reljefnim ukrasima. Detaljno je pretraženo podmorje u duljini od 400 m u smjeru istok--zapad, pedesetak metara od obale, na dubini od 22 do 30 m. Na pjeskovitom dnu do 30 m dubine vidljivost je bila dobra, no ispod te dubine nije bilo moguće pretraživati zbog mutnog sloja pri dnu. Na pregledanom području nisu nađeni antički ostaci, osim nekoliko sporadičnih ulomaka amfora.
Na sjevernoj strani otoka Čiova pregledan je otprije poznat lokalitet u Supetarskoj uvali. Prilikom prvog uviđaja 1974. pokazalo se da na lokalitetu nema ostataka broda i više nije izazivao zanimanje arheologa. Ponovnim pregledom lokaliteta već na desetak metara od obale, na dubini od 4 do 5 m, primijećeni su veliki nepravilni blokovi inkrustirane keramike dimenzija 3x1,5 m, a u smjeru sjevera, na dubini od 14 m, ležala je najveća koncentracija nalaza. S dna je izvađeno nekoliko ulomaka keramike: dna i grla amfora, 13 čepova amfora rađenih na kolu i jedan u jednodijelnom

Otok Orud, amfora tipa Tripolitana III (crtež: V. Zmaić)

kalupu. Riječ je o više tipova raznodobnih amfora: Dressel 10, Dressel 7-11, rodske imperijalne amfore te amfore najsličnije tipu Dressel 24. Trinaest izvađenih čepova amfora bilo je izrađeno na lončarskom kolu. Svi su malih dimenzija i promjera do 7 cm te su vrlo dobro lijegali u grla pronađenih amfora. Na svakoj ručici vidljiva je deformacija nastala stiskanjem svježe gline među prstima u procesu proizvodnje. Pronađen je i jedan čep amfore pločastog oblika izrađen u jednodijelnom kalupu s pupčastom ručicom kružnog presjeka bez vidljivih oznaka. Riječ je o prilično devastiranom nalazištu s raznorodnim materijalom. Premda je lokalitet sustavno pljačkan, na dnu u dubljim slojevima još uvijek ima zanimljivog i cjelovitog materijala.

Kod otočića Merare u blizini uvale Stari Trogir ubiciran je novi arheološki lokalitet, gdje je 2006. na jugoistočnoj i južnoj strani otoka pronađen arheološki materijal od kasnoantičkog, bizantskog do novovjekovnog. Godine 2009. to je područje ponovo pregledano i potvrđena su dva nova lokaliteta. Već na tridesetak metara od jugozapadne obale otoka, na dubini od 6 do 8 m, na pjeskovitu dnu pronađen je velik broj ulomaka i cjelovitih narukvica od raznobojnog stakla te na desetke željeznih, vrlo korodiranih lokota. Narukvice su nađene u više dimenzija i deset različitih boja – od svijetloplave, tirkizne, indigoplave, svijetlozelene, narančaste, ružičaste do prozirne i crne. Narukvice su izrađene u kalupu s motivima koji imitiraju brušeno staklo s rozetama ili bez njih unutar romboidnih ili kosih polja. Riječ je o novovjekovnom nalazištu, no prema raspoloživu materijalu teško je sa sigurnošću utvrditi bližu dataciju i podrijetlo tog materijala. Drugi lokalitet nalazi se šezdesetak metara prema istoku, na dubini od 8 do 10 m. Zbog velike koncentracije ulomaka amfora i ostalog materijala u arealu od 20 m² može se definirati kao brodolom. Najviše ulomaka pripada bizantskim amforama narebrenoga ovalnog tijela i zaobljenog dna s malim pupčastim završetkom i masivnim ručkama ovalnog presjeka koje nadvisuju grlo bez oboda. Taj oblik amfora karakterističan je za razdoblje nakon 9. st. Zdenko Brusić stavlja ih u razdoblje od 10. do 11. st., u grupu 5B bizantskih amfora, koje su se proizvodile u okolici Carigrada. Njihova visina kreće se od 30 do 90 cm, no amfore s lokaliteta Merara do sada nisu pronađene u cijelosti i visina im je za sada nepoznata. Pronađen je i

Otok Merara, bizantska amfora (crtež: S. Čule)

Otok Merara, staklene narukvice s novovjekovnog lokaliteta

ulomak amfore narebrenog vrata i kuglastog tijela, također iz bizantskog razdoblja. Nađeno je i nekoliko identičnih, ravno odrezanih, pupčastih završetaka ovih amfora, visokih desetak centimetara, koji su najvjerojatnije bili sekundarno rabljeni kao poklopci amfora.

Pregledana je i pozicija na pličini s južne strane otočića Oruda (južno od otoka Drvenika V.). Lokalitet je poznat mnogo godina, no prvi je put pregledan prilikom rekognosciranja 1998., kada su na lokalitetu uočeni ulomci amfora tipa Lamboglia 2 iz druge pol. 2. i 1. st. pr. Kr. Prilikom pregleda lokaliteta 2006., na stubi okomitog zida, na 24 m dubine uočeno je antičko sidro izrađeno od poluobrađenog kamena u obliku grede sa središnjim utorom za vezivanje sidrenog konopa. Taj tip svrstava se među najstarije primjerke antičkih sidara. Tijekom 2009. temeljito je pregledana okomita stijena sa zapadne strane pličine, koja strmo pada do 54 m dubine. Već na dubini od 5 do 6 m, na policama stijene počinju se pojavljivati skupine inkrustiranih ulomaka amfora, koje se mogu pratiti do dna. Ispod stijene, na dubini od 48 do 54 m uočava se nekoliko većih ulomaka amfora. Riječ je o amforama tipa Tripolitana II, cilindrična tijela, s malim ručkama smještenima ispod ramena i Tripolitana III profiliranog oboda, kratka vrata s više postavljenim ručkama. Oba tipa rabljena su za prijevoz ulja i ribljih umaka, a proizvodile su se na području današnje Libije od 1. do 4. st. Amfore tipa Lamboglia 2 nisu ovom prilikom uočene, no informacije lokalnih ronilaca govore o više cijelih primjeraka koji leže nešto dalje u pijesku, na dubini od 70 do 80 m. Na stubama okomite stijene od 24 do 48 m dubine uočeno je nekoliko četvrtastih metalnih prečki sraslih sa stijenom, dimenzija 100x20x20 cm i 40x17x12 cm, s plitkim utorom po duljini jedne plohe. Za sada nije sigurno jesu li te prečke dio tereta antičkog broda ili pripadaju mlađem razdoblju. Svi nalazi ukazuju na postojanje najmanje triju teško devastiranih antičkih brodoloma na ovome području. Najstariji je nalaz kamena sidrena prečka s utorom na središnjem dijelu, zatim amfore tipa Lamboglia 2 datirane u 2. i 1. st. pr. Kr. i mlađe amfore tipa Tripolitana II i III koje se rabe od 1. do 4. st. nakon Krista.
Pregledano je područje kod otočića Krnjaš Mali (istočno od otoka Drvenika V.), gdje su sedamdesetih godina ronioci PIK Mornar pronašli ulomke amfora i olovno sidro. Na cijelom području od južnog rta Drvenika do pličine kod otočića Krnjaš Mali, na dubini od 10 do 20 m, nije uočena koncentracija antičkih nalaza. Od sporadičnih nalaza pronađeno je nekoliko ulomaka amfora, na temelju kojih nije bilo moguće utvrditi tipologiju. Pronađen je jedan okrugli metalni predmet prošupljen po cijeloj površini s cilindričnim nastavkom. Nije utvrđeno o čemu je riječ, no nije isključeno da je u pitanju novovjekovna protubrodska mina.

Sudeći prema rezultatima ovih rekognosciranja, može se zaključiti da su podvodna nalazišta na pregledanom području u većem dijelu sustavno pljačkana i još uvijek vrlo ugrožena. Unatoč tomu, pokazalo se da i otprije poznata i novootkrivena nalazišta kriju vrijedan i još nedovoljno utvrđen materijal, te ih treba adekvatno zaštititi, istražiti i dokumentirati.

mr. Vesna Zmaić

Karta splitskog akvatorija s pregledanim pozicijama 2006. i 2009. godine

Summary

Underwater archaeological reconnaissance of the Croatian Conservation Institute's underwater archaeology department carried out during July 2009 in the area of central Dalmatia was a continuation of a campaign of 2006. These reconnaissance activities were carried out to check the condition of sites known earlier, to determine whether they were devastated and how much, whether it was possible to make photographic and sketch documentation and whether they needed physically protecting. Another aim was, at sites exposed to constant looting, where because of the great degree of devastation physical protection in situ did not play a great role, to raise all the remaining archaeological material for it to be properly protected, stored and documented. Pursuant to this, the typology of archaeological material would be supplemented, which might lead to new knowledge of the material itself and also of the whole picture of the sites. At the same time, new reports of potential underwater sites and isolated sites received from diving centres and local population were checked. This reconnaissance campaign covered the whole of the seabed around Čiovo island, the bay of Old Trogir, Merara island, Drvenik island and Orud island.

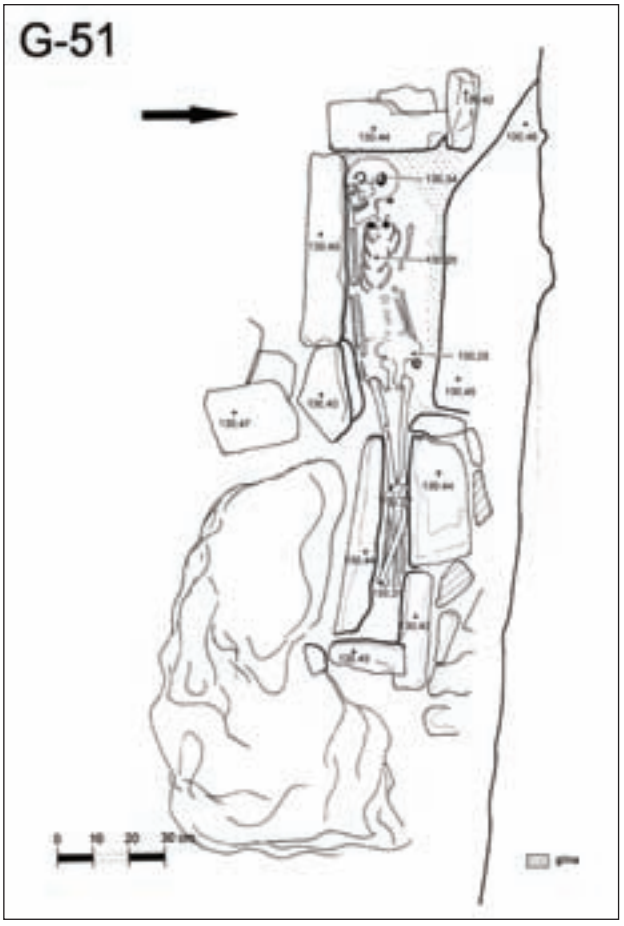
Redni broj: 294
Lokalitet: Rupotina – Crikvine
Naselje: Solin (Rupotina)
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1463
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: revizijsko i sustavno iskopavanje

Lokalitet Rupotina – Crikvine pokraj Solina sustavno se istražuje od 2007. godine. Provedene su dvije kampanje, 2007. i 2008. godine, u kojima je istražen prostor na kojem se nalaze ostaci antičke arhitekture te crkve posvećene sv. Iliji i groblja oko nje. Spomenute kampanje bile su financirane iz proračuna Grada Solina. Godine 2009. odobrena su sredstva Ministarstva kulture za istraživanje i privremenu

konzervaciju lokaliteta. Voditeljica istraživanja bila je Nikolina Uroda (iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika), a u istraživanju je sudjelovao arheolog Ivo Uglešić te studentica arheologije Davorka Vela. Dokumentaciju su izradile djelatnice muzeja: Nada Šimundić Bendić, Maja Marković i Silvana Juraga. Radove na privremenoj konzervaciji crkve vodili su djelatnici konzervatorsko-restauratorske radionice muzeja: Marko Rogošić Dalibor Popović, Ante Šundov i Tomislav Šimundić-Bendić. Pri radovima u obje kampanje sudjelovalo je osam fizičkih radnika.

Crkva nakon konzervacije (foto: Z. Alajbeg)

G-51 (crtež: S. Juraga)

Nalazi iz G-52 prije i nakon restauracije (foto: M. Rogošić)

Tijekom 2009. na lokalitetu su provedene dvije kampanje. U prvoj, koja je trajala od 25. svibnja do 27. lipnja, uklanjan je suhozid s južne strane crkve te nasip istočno od ucrtane sonde. Cilj je bio očistiti čitav prostor oko crkve te omogućiti daljnje širenje sonde i privremenu konzervaciju zidova crkvenog objekta kojem je prijetilo urušavanje. Tom prilikom izrađena je i detaljna dokumentacija crkvenog objekta kako bi se uočile eventualne faze izgradnje ili adaptacije. Prilikom sondiranja uz temeljnu stopu sjevernog zida u blizini ramena apside pronađen je stariji zid orijentacije sjever-jug, koji je prethodio srednjovjekovnom crkvenom objektu, no još uvijek nije u potpunosti definiran, pa ne možemo govoriti o njegovoj funkciji.

U drugom dijelu kampanje, koja je trajala od 19. listopada do 20. studenog 2009., čišćeni su zidovi i uklanjani panjevi koji su rasli iz zidova same crkve te su je statički ugrožavali. Zidovi crkve očišćeni su od ostataka zemlje i raslinja te isprani. Sjeverni, južni te pročelni zid crkve sanirani su tako da su im zapunjene sljubnice među kamenom kako bi se spriječilo daljnje prodiranje vode i nicanje raslinja, dok je apsida, koja je bila sačuvana tek u temeljnoj stopi, povišena za dva reda kamena. Prilikom radova istraženo je i 27 grobova, od kojih većina pripada kasnome srednjem vijeku. To su kovčezi građeni pravokutnim pločama usađenima u zemlju ili pak grobnice zidane uslojenim kamenom u dva ili više redova. Na lokalitetu se ukapalo dulje vrijeme, a u grobnicama je bilo po dva ili više ukopa. U nekoliko slučajeva nađene su i kosturnice, koje su vjerojatno načinjene prilikom Bulićevih i Dyggveovih istraživanja, budući da su u grobnicama bile fragmentirane kosti katkad usađene okomito bez nekog reda. U ostalim slučajevima kosti starijeg ukopa bile su pomaknute u stranu te ponovo pokopane nakon polaganja novog pokojnika.

Prilikom pražnjenja kasnosrednjovjekovnih grobova uočile su se i poklopnice starijih grobova zbog čega se prišlo uklanjanju obložnica kako bi se i taj stariji sloj mogao istražiti. U dvama grobovima pronađen je materijal koji se može datirati u 9. ili 10. st. Glatke srebrne jednojagodne sljepoočničarke pronađene su u grobu koji se nalazio unutar apside antičke građevine (G-52), a par manjih srebrnih jednojagodnih sljepoočničarki uz dječji kostur u grobu koji je bio prislonjen uz temeljnu stopu sjevernog zida crkvenog objekta (G-51). Tu je pronađen i prsten od svijene žice te par puceta.

Literatura

Bulić 1909 Frane Bulić, Quattro bassorilievi di Mitra a Salona, Bullettino di archeologia e storia Dalmata, Spalato, 1909: 50 – 57.

Dyggve Ejnar Dyggve, arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu

Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, History of Salonitan Christianity, Oslo, 1951.
Katić 1950 Lovro Katić**,** Topografske bilješke solinskog kraja, VAHD, LII, Split, 1950: 79 – 96.
Starohrvatski Solin 1992 Grupa autora, Starohrvatski Solin, Split, 1992.
Uroda 2008a Nikolina Uroda, Crikvine, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 473 – 475.
Uroda 2008b Nikolina Uroda, Prilog upoznavanju lokaliteta Crikvine u Rupotini, Tusculum, I, Split, 2008.

mr. sc. Nikolina Uroda

Summary

The site of Rupotina – Crikvine by Solin has been systematically excavated since 2007, and during 2009, two new campaigns were mounted. In the first, a dry stone wall was removed from the southern side of the inscribed probe so as to open up the space for further research and enable access to the church, which had to be repaired because of the possibility of it collapsing. On this occasion, detailed documentation of the structure was made; the construction phases were observed; and an older wall was found, and although it was not finally defined, future investigations within this ecclesiastical structure should show its function. In the second campaign the rehabilitation of the church was addressed; the walls were only reinforced, while the apse was raised by two courses of stone. On this occasion 27 graves were excavated, most of them belonging to the later medieval period, while in two graves finds from the 9th to 10th century were made. These finds are smooth silver one-bead diadems that, through many analogies, can be dated to the 9th to the 10th century.

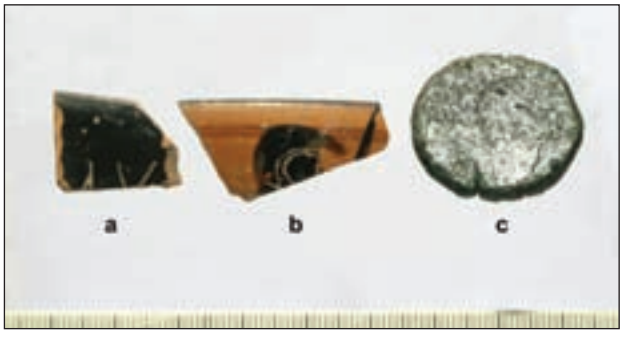
Redni broj: 295
Lokalitet: Salamandrija (otok Palagruža)
Naselje: –
Grad/općina: Komiža (otok Vis)
Pravni status: R-1413 (otočna cjelina)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 3. do 21. rujna 2009. nastavljeni su radovi na lokalitetu Salamandrija na Palagruži. Članovi ekipe bili su arheolozi dr. sc. Branko Kirigin, Asja Zec, Sara Popović, Vedran Barbarić te student arheologije Dinko Tresić Pavičić, fotograf Dino Cetinić i Slobodanka Antičić (logistika). Pomoć u realizaciji programa dali su i Hrvatska ratna mornarica (čiji su brodovi besplatno prevozili do Palagruže i natrag), Plovput iz Splita (koji je osigurao besplatan boravak na Palagruži) te svjetioničari Vojo Šain i Ivo Franulović. Maja Bonačić Mandinić pomogla je identificirati novac, Borko Vješnica pomogao je čistiti nalaze, a Tonči Seser načinio je fotografije nalaza.

Radovi su obuhvaćali: 1.) završetak iskopavanja u Sondi 3 i u unutarnjem JZ kutu rimske utvrde u kvadrantima O, P i R 10-12 (ukupno 40 m²); 2.) podzidavanje profila u sjeverozapadnom dijelu terena i prekrivanje geotekstilom najugroženijih dijelova ostataka arhitekture; 3.) reviziju dokumentacije (obrazaca za stratigrafske jedinice) s iskopavanja 1996. te od 2002. do 2008. i izradu matrice za južnu padinu, središnji plato i sjevernu padinu; 4.) sistematizaciju i klasifikaciju pokretnih arheoloških nalaza (grube keramike) s istraživanja na južnoj padini. Nakon dolaska na Palagružu (brodom HRM „Faust Vrančić“) s nalazišta je prvo detaljno uklonjeno raslinje te je teren pripremljen za rad.

1. Sonda 3 uzak je prostor između južnog zida antičke cisterne, koji je na nižoj razini, i sjevernog zida unutarnjeg pregradnog zida rimske utvrde, koji se nalazi na višoj razini. Taj prostor dio je zapadnog dijela utvrde. Sonda 3 dijelom je iskopana 2007. godine. Očišćena je do nepravilnog živca koji se javlja na dubini od 30 do 50 cm. U slojevima je nađeno nekoliko ulomaka keramike, među njima i jedan ulomak ruba atičkog *kylixa* na kojem su tragovi grafita na grčkom i jedan prilično istrošen veći brončani novac imperatora Augusta (kovan između 19. i 4. g. pr. Kr.). Nalazi arhitekture nacrtani su i snimljeni te su ispunjeni odgovarajući obrasci. Prostor je zatrpan kamenjem, novijim „kupama” i zemljom iskopanom u vrtu s južne strane (kvadranti O, P i R 10-12). Iskopavanja u unutarnjem jugozapadnom dijelu rimske utvrde (kvadranti O, P i R 10-12) trebala su utvrditi eventualno postojanje antičke podnice i unutarnjeg lica južnog zida utvrde. Ustvari, riječ je o nastavku iskopavanja iz 2008., kada se istraživao unutarnji dio zapadnog lica utvrde u kvadrantima N i O 11-13. Ovogodišnja iskopavanja pokazala su da derutna građevina koju su podigli Talijani kada je Palagruža Rapalskim ugovorom pripala Italiji leži na južnom zidu rimske utvrde. U ostalim kvadrantima nepravilan živac bio je vrlo plitko tako da stratigrafije gotovo i nema. Bio je to svojedobno vrt svjetioničara, što se moglo jasno vidjeti po rupama u zemlji. I pokretni nalazi pokazuju da je riječ o recentnom sloju. Nakon što je prostor dokumentiran (nacrtani su južni i istočni profili), opisan u odgovarajućim obrascima i usklađen s prethodnim iskopavanjima, osjetljivi dijelovi u kvadrantima pokriveni su geotekstilom i zelenom „krumpirušom” te zatrpani. Na površini je nađen ulomak ruba *kylixa* s prikazom ratnika u crnofiguralnom stilu.

2. Radi zaštite najbolje sačuvanog profila na sjeverozapadnom dijelu terena, dugom 6 i visokom oko 1,5 m, napra-

Izbor nalaza

Suhozid načinjen radi zaštite najbolje sačuvanog profila u sjeverozapadnom dijelu terena

vljen je suhozid od kamenja sakupljena prilikom prethodnih iskopavanja. Suhozidom je pokrivena cijela površina sjevernog profila kvadranta A, B i C 20. Tim je postupkom budućim istraživačima omogućena provjera sadašnjih istraživanja i nastavak novih. Osim toga, dobiven je dio buduće šetnice oko nalazišta i to na mjestu odakle se najbolje vide sačuvani ostaci rimske utvrde, tj. njen sjeveroistočni ugao. Nakon što je na ostacima arhitekture rimske utvrde i crkve sv. Mihovila na istočnoj strani terena očišćeno raslinje te nakon što je ponovo dokumentirana i provjerena ranija dokumentacija, najugroženiji zidovi utvrde i crkve prekriveni su geotekstilom i zatrpani zemljom. Prije tih aktivnosti provjereni su i usklađeni svi podaci s ranijih iskopavanja na ovim prostorima te su izrađene stratigrafske matrice.

3. Ukupna iskopana površina na Salamandriji, uključujući i 1996., iznosi 332 m². U deset kampanja iskopavanja na tom nalazištu sakupila se velika dokumentacija na kojoj je radilo barem 50 arheologa i studenata. Iako su postojali standardni obrasci, bilo je prijeko potrebno uskladiti podatke iz obrazaca, dnevnika, raznih notesa i fotografskih zapisa. Osim toga, napravljene su stratigrafske matrice za sva tri sektora iskopavanja na Salamandriji (južna padina, središnji plato i sjeverna padina). Usto, totalnom stanicom nadopunjeni su stariji podaci i uneseni novi. Također su opisani svi zidovi otkriveni tijekom prethodnih iskopavanja.

4. Tijekom 2008. na Palagruži su dobrim dijelom sortirani nalazi fine grčke i rimske keramike otkrivene u sloju 4050 na južnoj padini (kvadranti B, A, Z, V i U 8-6 = 60 m²). Ove, pak, godine sortirani su i kvantificirani nalazi kuhinjskog posuđa, amfora, tegula, stakla, tesera, metalnih i koštanih nalaza, ukrašenih kamenih ulomaka, fresaka i žbuke iz istih kvadranata, ali iz svih slojeva. Pregledano je oko 200 kg nalaza. Kako je i u ostalim slojevima bilo nalaza fine grčke i rimske keramike, ti su nalazi izdvojeni. Dijagnostički su nalazi pripremljeni za daljnju obradu u Splitu. S ovim radovima završena su arheološka iskopavanja na Palagruži (sažetak iskopavanja od 2002. do 2008. vidi: Kirigin, Miše, Barbarić 2010).

Idućih godina planira se: 1.) uređenje arheološkog i prirodoslovnog parka na Salamandriji, za što je arhitekt Ante Mardešić izradio idejni projekt (vidi: Čovjek i prostor 1-2, Zagreb, 2007: 52 – 55) koji je Konzervatorski odjel u Splitu odobrio uz nekoliko ispravaka; 2.) obrada i publiciranje nalaza; 3.) izrada internetske stranice.

Literatura

Kirigin, Miše, Barbarić 2010 B. Kirigin, M. Miše, V. Barbarić, Palagruža – The Island of Diomedes. Summary Excavation Report 2002-2008, u: (ur.: L. Braccesi, E. Govi) Dal Mediterraneo all'Europa, Hesperìa, 25, Roma, 2010.

Branko Kirigin
Asja Zec

Summary

Excavations at Salamandrija on Palagruža were continued in 2009 (for a summary of earlier seasons see: Kirigin, Miše, Barbarić 2010). The following works were completed: 1.) Trench 3 was completed to the bedrock. An Attic kylix shard (rim) with parts of a graffito and a Roman bronze coin were found in layer 45. Next to this, the excavations in squares O, P and R 10-12 (inner SW part of the Roman fortification) were completed. It was found that the south wall of the Roman fortification formed the foundation of the Italian military building built between the two world wars. The rest of the excavated area was in fact a modern vegetable garden. On the surface, an Attic kylix BF shard with a head of a warrior was found. 2.) On the NE part the north profile (6 x 1.5 m) was protected with a new dry stone wall. The other architecture on the east side (the Roman fortification and the church) was documented and the most damaged parts were covered with geo-textile and soil. 3.) During excavations from 1996, 2002-2009 some 332 m² were excavated. All the documentation (forms and matrixes) from 3 sectors was examined again and corrections were made. Also, all the excavated walls were described. 4.) The coarse pottery from the south slope of all layers was examined and sorted (some 200 kg) together with glass, tesserae, metal and stone objects. Greek and Roman fine wares from the upper layers were separated too. This was the last year of excavations at Salamandrija. In the following years we hope to: 1.) establish an archaeological and natural history park at the site; 2.) work on finds and publication of them; 3.) develop a web site.

Redni broj: 296
Lokalitet: Salona – teatar
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Tijekom četvrte sezone istraživanja prostora južno od teatra, odnosno istočno od hrama koji se nalazi uz teatar, nastavljeno je širenje sonde prema jugu i istoku. Radovi

Ulomak skulpture iz sloja SJ001

su započeli 5. listopada i trajali su do 18. studenog 2009. godine. Voditeljica radova bila je J. Mardešić, a sudjelovali su E. Višić-Ljubić, I. Garac i T. Noehauser (arheolozi), B. Penđer (voditelj tehničkog odjela Arheološkog muzeja u Splitu), I. Vukšić (restauratorica muzeja) i četiri fizička radnika. Istraživanja je financiralo Ministarstvo kulture. Nakon istraživanja angažiran je rovokopač i kamion za odvoz iskopane zemlje.

Postojeća sonda proširena je za 5 m u smjeru istoka i za 10 m u smjeru juga. Kao i tijekom istraživanja prethodnih godina, sloj 001 bio je sloj nasipa ceste za Trogir, čija je debljina prilikom ovogodišnjih radova iznosila od 0,2 do 0,6 m. Sloj čini smeđa zemlja te velika količina kamena različitih dimenzija. Među njima je bilo neobrađenog kamena, klesanog kamena, ulomaka arhitektonske dekoracije te jedan ulomak skulpture. U tom se sloju nalazio i gornji dio zida 036, koji se pruža u smjeru sjever-jug cijelom duljinom sonde (10 m). Riječ je o masivnom zidu širine 1,35 m građenom od lomljenog kamena vezanog obilnom žbukom. Među kamenom rabljenim pri gradnji ima i ulomaka arhitektonske dekoracije. Južni dio zida uništen je prilikom gradnje ceste za Trogir.

Nakon sloja 001 slijedili su slojevi 017, 016, 014, 012, 011 (oznake slojeva odgovaraju onima iz prethodnih kampanja). Sloj 011 praćen je i tijekom prethodnih istraživanja, a sastoji se od žute zemlje, nešto kamena, tegula i krovnog crijepa te željeznih čavala i klinova. Ispod njega bio je sloj 012, koji čini sivo-crna zemlja s keramikom

Otkriven je istočni rub višebojnog mozaika (SJ 015), koji je praćen i tijekom proteklih kampanja. Nalazi se na udaljenosti od 7,10 m od ruba portika hrama. Južni rub prostorije s mozaikom ni ove godine nije pronađen. Granicu mozaika nije činio zid, odnosno nije pronađen zid koji je s istočne strane zatvarao prostoriju s mozaikom. Zaključak o tome da je riječ o granici prostorije s mozaikom temelji se na činjenici da sloj SJ 014 (sloj požara iznad mozaika) prestaje u ravnoj liniji. Dalje prema istoku, na istoj nadmorskoj visini, pružao se sloj 012 (taj smeđe-sivi sloj sadržavao je keramiku, vrlo malo stakla, kamenje manjih dimenzija te ulomke arhitektonske dekoracije i mramornih oplata). Za razliku od sloja 014, ovaj nije gorio, iako je u njemu bilo nešto pepela.

U sloju 014 (sloj požara iznad mozaika) ove je godine pronađeno pet komada brončanog novca, rastaljeno željezo, ulomci keramike i stakla te vrlo malo kockica mozaika. Od mozaika (SJ 015) preostalo je vrlo malo, a sačuvani su dijelovi s plavo-sivim trakama te dijelovi s višebojnom pletenicom. I ove su godine u podlozi mozaika pronađene rupe kružnog oblika. Bile su ispunjene slojem 014, koji je sadržavao kamen, keramiku i staklo, ali i kravlje rogove, odnosno njihovu sredinu. Osim navedenog, u rupama je bila veća koncentracija komada rastaljenog željeza. Ove je godine pronađeno ukupno pet rupa koje nisu ujednačenih dimenzija.

Osim rupa, u podnici su bila iskopana dva četvrtasta bazena (dimenzija 0,8x0,9 m), koji su bili spojeni kanalom. Bočne stijenke kanala bile su obložene tegulama. Sjeverni je bazen bio popločan tegulama i ulomcima mramornih oplata. Južni je bazen zatvoren većim četvrtastim kamenim blokom i manjim kamenjem oko njega. Od zida 023 na sjeveru do sjevernog bazena vodila su dva vrlo plitka kanala. Možda je riječ o kanalima za kišnicu. Rupe, kanal i bazeni bili su iskopani prije izbijanja požara. Oko 1,2 m istočno od granice slojeva 012 i 014, odnosno od granice

Slojevi 012 i 014

Jedna od rupa u podnici mozaika

požara, nalazi se zid 036. Njegovi su temelji položeni na sloj lomljenog kamena vezanog žbukom koji se proteže paralelno sa zidom cijelom duljinom sonde (SJ042). Sa sjeverne strane taj se zid naslanja na zid 023, koji je na ovom dijelu sačuvan u visini od 0,7 m. Na sjeverno lice zida 023 prislonjen je zid 035, koji ide od južnog trijema teatra do zida 023. Bio je sagrađen nakon požara, kao i zid 028. Situacija je snimljena u mjerilu 1:50 te fotografski dokumentirana. Nakon istraživanja teren je prekriven geotekstilom.

Jagoda Mardešić

Summary

During October and November 2009, review excavations of the area south of the theatre and east of the temple in Salona (today's Solin) were continued. This year an area of about 50 m^2 was excavated. The eastern edge of a room with a mosaic was revealed. It seems that the wall that had formed the eastern border of this space had been removed. About 1.2 m east of the border of the fire (SU 014) a very solid wall that stretched north-south for 10 m was documented. Abutting onto the northern side of wall SU 023 was wall SU 035, which goes from the southern portico of the theatre to wall 0.23. It was built after the big fire, as was wall SU 028. This year too round holes were found in the mosaic screed. As well as the holes, two pools of square shape (0.8 – 0.9 m) were dug in the floor, joined with a channel. The holes, channel and pools were dug out before the outbreak of the fire.

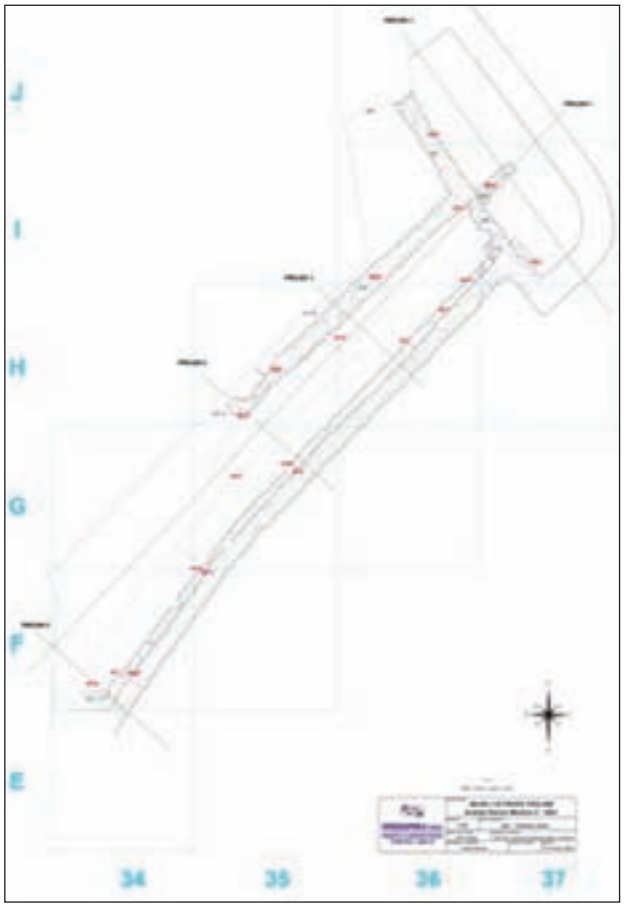
Redni broj: 297
Lokalitet: Sinj – tvrđava Grad
Naselje: Sinj
Grad/općina: Sinj
Pravni status: R-306
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na tvrđavi Grad u Sinju provedena su od 27. travnja do 29. svibnja 2009. (VI. proljetna kampanja) te od 26. listopada do 26. studenog 2009. godine (VI. jesenska kampanja). Muzej Cetinske krajine na toj lokaciji istraživanja provodi od 2004. u sklopu Programa očuvanja i obnove zidina sinjske tvrđave. Investitor je radova Ministarstvo kulture i Grad Sinj. Lokalitet na kojem se provode zaštitna istraživanja nalazi se na k.č. 462/4, k.o. Sinj, unutar područja kulturnog dobra upisanog u registar nepokretnih kulturnih dobara. Stručna voditeljica radova bila je arheologinja Anita Librenjak, dok je zamjenica voditeljice bila arheologinja Daria Brković. U istraživanjima je sudjelovala stručna suradnica – dokumentaristica Ani Nikolić Malora, dipl. povjesničarka umjetnosti. Arheološki nadzor provela je arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu. U arheološkim istraživanjima sudjelovalo je pet pomoćnih radnika. Tehničku dokumentaciju tijekom proljetne kampanje izradila je tvrtka Geographica d.o.o. Split, a tijekom jesenske kampanje tvrtka Geodata d.o.o. Split.

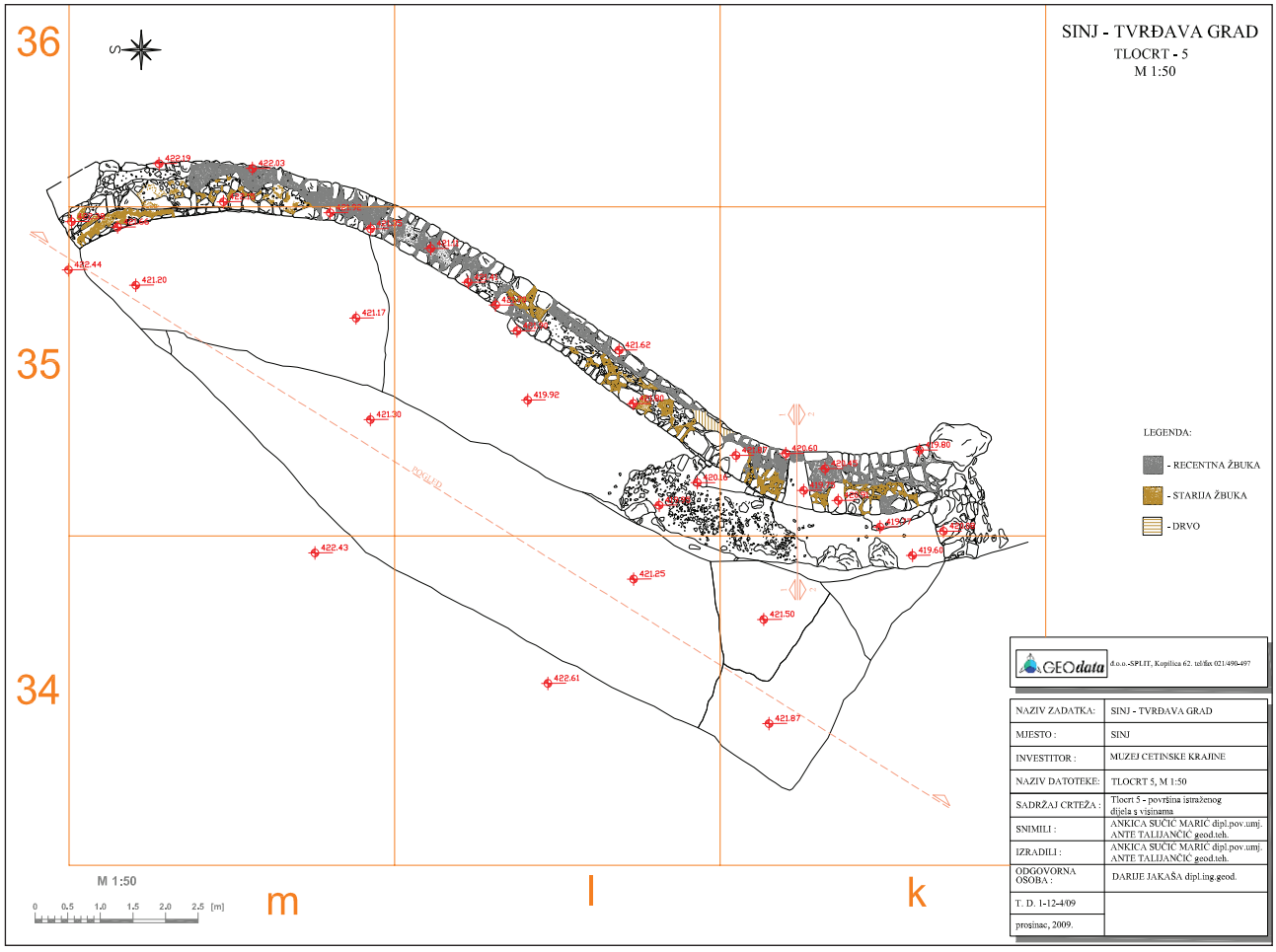

Sinj – tvrđava Grad, pogled sa zapada na istraženu površinu – južni bedem, objekt 6, istočna kula (foto: A. Librenjak)

Tijekom proljetne kampanje 2009. istraživanja su provedena na istom položaju kao i prošlogodišnja, u sektoru 3 (kvadranti 33f, 34f, 34g, 35g, 35h, 36h, 36i, 36j, 37i, 37j), na površini od cca 250 m². Istraživalo se istočno od topničkog bastiona, otkrivenog tijekom IV. arheološke

Tvrđava Grad, tlocrt 4A, površina istraženog dijela s visinama, južni bedem

Tlocrt 5, površina istraženog dijela s visinama, istočni bedem

kampanje (2006. godine), do istočne kule, uz unutrašnju stranu južnog bedema. Uz vanjsku stranu objekta 6 definirana je suhozidna konstrukcija (Z23) postavljena duž većeg dijela zida Z24 načinjena od većeg i manjeg neobrađenog kamenja. Suhozid Z23 i podnica P22 (otkrivena tijekom prošlogodišnje kampanje) pripadaju kasnijoj recentnoj fazi pregradnja duž unutrašnje strane južnog bedema. Kako bi se definirali i istražili stariji arheološki slojevi te razjasnio odnos objekta 6 s južnim bedemom i istočnom kulom, suhozid Z23 i podnica P22 razgrađeni su nakon što su detaljno dokumentirani. Nakon skidanja visokoga zemljanog nasipa, ispod podnice P22 otkriveno je cijelo južno pročelje objekta 6 (Z24). Pročelje je sačuvano u visini cca 3 m. Na sredini pročelja otkriven je zazidani nepravilni otvor. S obzirom na to da se s obiju strana nalaze simetrično postavljena dva prozora, te da se zazidani otvor nalazi po sredini pročelja, može se pretpostaviti da su se na tom mjestu nalazila vrata objekta 6. Sudeći prema likovnim prikazima tvrđave iz 17. i 18. st., objekt 6 može se interpretirati kao spremište za streljivo. Naime, na likovnim prikazima na ovom mjestu naznačeno je *Munitione, Munizione dell'Armi*. Središnji otvor objekta 6 naknadno je zazidan djelomice obrađenim kamenim blokovima vezanima velikom količinom vapnene žbuke. Uz otvor je načinjena kontrolna sonda B (duljine 2,25 m, širine 0,70 m) te je otkriveno da je dio zida Z24 temeljen na živoj stijeni. Sjeverozapadni dio objekta 6 nije istražen

Pogled sa zapada na istraženu površinu – potporna konstrukcija, objekt 6, istočna kula (foto: A. Librenjak)

jer se pruža izvan granica iskopa dalje prema sjeveru. Na istočnoj strani uz kulu između južnog bedema i objekta 6 otkrivena je potporna konstrukcija koja je vjerojatno u jednoj od kasnijih faza pregradnje tvrđave podupirala istočnu kulu. Tijekom VI. arheološke kampanje također je otkriveno zide unutrašnje strane bedema, izrađeno od djelomice obrađenih kamenih blokova vezanih vapnenom žbukom. Zapaža se neujednačenost tehnike zidanja: mjestimice je izgrađen od usitnjenog kamenja povezanog s dosta vapnene žbuke, te je najvjerojatnije riječ o popravcima bedema oštećenog tijekom raznih neprijateljskih napada i opsada tvrđave. Uz istočnu stranu topničkog bastiona unutar kv. 34f nastavljena su istraživanja unutar sonde A. Otkrivena je podnica P23 izrađena od kamenih ploča sljubljenih vapnenom žbukom. Sonda nije do kraja definirana, a važno je istaknuti da se podnica P23 pruža dalje, ispod topničkog bastiona. Od pokretnog arheološkog materijala najzastupljeniji su ulomci glaziranoga keramičkog posuđa, značajan je nalaz velike kamene topovske kugle, keramičke lule, ulomci kremena za paljenje. Ističe se nalaz brončane pozlaćene aplike u obliku rozete i prsten načinjen od isprepletenih brončanih niti.

Tijekom jesenske kampanje 2009. arheološka istraživanja provedena su uz unutrašnju stranu istočnog bedema u kvadrantima 34k, 35k, 34l, 35l, 35m, 36m, na površini od cca 250 m². Uz istočni bedem u zapadnom dijelu kv. 35k pronađena je recentna podnica P24 (SJ 244) izrađena od djelomice obrađenog kamena postavljenog izravno na zemlju bez veziva. Unutar kv. 35k pronađen je i zid (visine 0,45 m, duljine 1,15 m, širine 1,10 m) koji se pruža u smjeru I-Z i spaja pod pravim kutom s istočnim bedemom. Izrađen je od djelomice obrađenog i nepravilnog kamena povezanog manjom količinom vapnene žbuke i većom količinom crvenice. Zid se pruža dalje prema sjeveru izvan granica iskopa. Na istočnom bedemu nakon skidanja nasipa otkriven je otvor puškarnice (vis. 1,12 m, šir. 0,50 m) izrađen od dobro obrađenih kamenih ploča vapnenca i „mulike" povezanih vapnenom žbukom i pijeskom. Dno puškarnice načinjeno je od tvrdo nabijene žbuke. U nasipu uz istočni bedem pronađena je veća količina novovjekovne glazirane keramike i ulomci keramičkih posuda grube fakture. Od sitnijeg arheološkog materijala izdvajaju se dva željezna vrška strijela s četverobridnim šiljkom i tuljcem za nasad iz 14. ili 15. st. Tijekom i nakon arheoloških istraživanja izrađena je opsežna tehnička i fotografska dokumentacija svih otkrivenih struktura: tlocrti, pogledi i presjeci. Arheološki nalazi, kao i opsežna fotodokumentacija, pohranjeni su u Muzeju Cetinske krajine.

Pogled sa zapada na unutrašnju stranu istočnog bedema (foto: A. Librenjak)

Literatura

Librenjak, Brković, Čerina 2009 Anita Librenjak, Daria Brković, Dubravka Čerina, Sinj – tvrđava Grad, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 585 – 587.

Librenjak, Čerina, 2005 Anita Librenjak, Dubravka Čerina, Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine, VAPD, 98. Split, 2005.

Librenjak, Čerina, Župić 2006 Anita Librenjak, Dubravka Čerina, Branimir Župić, Sinj – tvrđava Grad, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Anita Librenjak
Dubravka Čerina

Summary

During 2009 two archaeological excavation campaigns were carried out at Grad Fort in Sinj. The spring campaign was conducted at the same position as last year's, in sector 3, over an area of about 250 m². The investigations were carried out to the east of the artillery bastion (discovered in 2006) to the eastern tower, along the inner side of the southern wall. In order to define and investigate the older archaeological strata and throw light on the relation between structure 6 and the southern wall and eastern tower, dry stone wall Z 23 and floor P 22 were disassembled. Below floor P 22, after the removal of the high earth embankment, the whole southern façade of structure 5 (Z 24) was discovered. Judging from artistic representations of the fort from the 17th and 18th centuries, structure 6 can be interpreted as a magazine. On the visual representations *Munitione, Munizione dell'Armi* is marked at this place. During the excavations, a wall of the inner side of the fortress walls was discovered, made of partially worked stone blocks bonded with lime mortar. The unevenness of the building technique was noticed, and we are probably dealing here with repairs to the walls damaged during various attacks and sieges. Most represented of moveable archaeological material are fragments of glazed pot vessels, a considerable find of large stone cannon balls, clay pipes, fragments of flint for ignition. A find of a bronze gilt appliqué in the shape of a rosette and a ring made of interwoven bronze filaments stand out.

During the autumn campaign, the archaeological excavations were carried out along the inner side of the eastern defensive all, over an area of about 250 m². Along the eastern wall, a recent floor was found, P24 (SU 244) and a wall running east to west, which joined the eastern wall at a right angle. The wall extends off to the north

outside the borders of the dig. On the eastern wall, after the embankment was removed, a loophole was found (1.12 m high, 0.50 m wide) made of well worked limestone slabs and soapstone bonded with limestone mortar and sand. Two iron projectile points from the 14th to 15th century are the most interesting small archaeological materials.

Redni broj: 298
Lokalitet: Slanica
Naselje: Podašpilje
Grad: Omiš
Pravni status: P-3153
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom ožujka 2009. proveden je arheološki nadzor i manje istraživanje na lokaciji Kaštel Slanica (Podvisuć) u kanjonu rijeke Cetine nedaleko od Omiša. Lokalitet je preventivno zaštićen te je odlučeno da je prilikom uređenja obližnjeg restorana potrebno i manje arheološko istraživanje ispred ostataka zida i svoda, za koje se pretpostavljalo da su ostaci nekadašnje kule i skladišta.

Lokalitet (na kojemu je danas restoran) smjestio se na lijevoj obali Cetine u podnožju srednjovjekovne tvrđave Visuć. Razloge nastanka tvrđave, kao i važnost tog položaja, treba tražiti u činjenici da je Cetina plovna upravo negdje do Slanice, tj. obližnjih Radmanovih mlinica. Tijekom srednjeg vijeka tu se razvilo trgovište i carinska postaja, koje se u 15. stoljeću nazivalo Gabela (tal. carina, trošarina, carinarnica). Stanovnici obale i otoka brodovima bi od ušća Cetine donosili ponajviše sol ili luksuzne proizvode (tkanine, posuđe), dok su ljudi iz zaleđa do Podvisuća stizali sa svojim proizvodima, ponajviše onima vezanima uz stoku (meso, koža, vuna, sir, mlijeko). Ipak se najviše trgovalo solju. Uspomena na to vrijeme danas je sačuvana u obližnjim toponimima Trgovište i Slanica, gdje se nalaze ostaci kule i skladišta soli. Na Šarinom otoku, nasuprot Slanici, također se nalazi utvrđena stambena građevina koja se može datirati u 17./18. st.

Pogled na sklop Kaštel Slanica prije istraživanja (foto: I. Alduk)

Ostaci zida nakon čišćenja (foto: I. Alduk)

Ostatak sklopa Kaštela Slanica tijekom 50-ih i 60-ih godina 20. st. uvelike je izmijenio svoj izvorni izgled. Tijekom istraživanja 2009., ispred, odnosno sjeverno od zida za koji se pretpostavljalo da je ostatak nekadašnje kule i skladišta, napravljene su tri sonde kojima je cilj bio utvrditi eventualni nastavak zida te rubove objekta kojemu je zid pripadao. Iako su sonde kopane do dubine od oko 1 m od površine, odnosno do zdravice, koja je u ovom slučaju čisti riječni pijesak, ni u jednoj od njih nisu pronađeni tragovi arhitekture ni bilo kakvi pokretni arheološki nalazi (osim nekoliko željeznih čavala). Istraživanje je dodatno otežalo to što se na dubini od oko 0,7 – 1 m počela pojavljivati voda, s obzirom na to da je lokalitet svega 5 m udaljen od korita Cetine. Dakle, spomenuti zid (a vjerojatno i dio građevine s njegove južne strane) sa sačuvanim dijelom kamenog svoda, jedini je ostatak arhitekture srednjovjekovnog trgovišta te će u budućnosti biti uklopljen u planiranu arhitekturu i na taj način sačuvan i prezentiran.

Ivan Alduk

Summary

During March 2009, archaeological supervision and minor investigations were carried out at Kaštel Slanica (Podvisuć) in the canyon of the Cetina River not far from Omiš. During the Middle Ages a market place developed here, as well as a customs station, which was referred to as [the] Gabela in the 15th century – from the Italian for customs, excise, customs house. Memories of the time are

enshrined in the nearby place names of Trgovište [market place] and Slanica [from a root for salty], where there are remains of a tower and a salt warehouse. Because of all of this, the decision was made that during the refurbishing of a nearby restaurant, a minor archaeological investigation had to be carried out at the place in front of the remains of the wall and vault supposed to be the remains of the one-time tower and warehouse. In front, i.e. to the north, of the mentioned wall, three probes were made, the aim of which was to determine any possible continuation of the wall and the edges of the structure to which the wall had belonged. But unfortunately during these excavations no material remains were found, and so the wall mentioned, with its preserved parts of the stone vault, is the only remnant of the architecture of the medieval market place and in future will be incorporated into the planned architecture and be in this way preserved and presented.

Redni broj: 299
Lokalitet: Solin – Gospin otok
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: nadzor, zaštitno iskopavanje

Projektom realizacije DPU Grada Solina predviđeno je uređenje prometnice i postavljanje potrebne komunalne infrastrukture: spoj fekalne kanalizacije od hotela President do glavne mreže, na spoju ulica M. Marulića i P. Hektorovića; postavljanje cijevi za dovod komunalne vode; postavljanje mreže za odvodnju oborinskih voda te uređenje same ceste od malog mosta (sjeverno od caffea Aura u mlinici) do Aljinovića mlinice; postavljanje električne rasvjete uz prometnicu sa zapadne strane. Predviđeni radovi nalaze se unutar granica zaštićene arheološke cjeline Solina, pa je investitor (Grad Solin) arheološki nadzor povjerio tvrtki Delmat Galiot d.o.o. Nadzor je proveden od 21. travnja do 16. lipnja 2009. godine. Voditeljica nadzora bila je arheologinja Andreja Fabijanović Bakija, u ekipi je bio i Slavko Galiot, dipl. arheolog, dok je geodetsko-dokumentacijske usluge vršila tvrtka Geodata Split.

Veliki problem prilikom nadzora i dokumentiranja terena bile su podzemne vode, koje su plavile iskopani kanal već na dubini od 1 m. Voda je dotjecala iz rukavaca delte rijeke Jadra, čija je rastoka najrazvedenija upravo na ovom dijelu. Dotok vode nije se mogao u potpunosti riješiti ni uz pomoć crpki. Za arheološke radove 2009. važna je rijeka Jadro, njena razvedenost, mostovi i prijelazi preko nje, te mlinice i stupe na njenim rukavcima i brzacima. Tijekom nadzora pronađene su strukture i arheološki materijal vezan uz nekadašnju situaciju na srednjem razvedenom riječnom toku. U solinske mlinove žitarice su dovozili stanovnici iz zaleđa te oni sa srednjodalmatinskih otoka. Mlinovi su se uglavnom gradili na brzacima, a ako prirodni pad nije omogućavao pokretanje mlina, gradile bi se *jaže* (strmi žljebovi, kolovaje, kanali). Mlinovi se grade još u antičko doba, a za vrijeme hrvatskih vladara ubiranje prihoda bila je njihova povlastica, i oni su svojim darovnicama poklanjali postojeće i davali mjesta za gradnju novih mlinica i stupa za preradu proizvoda od vune. U doba hrvatsko-ugarskih kraljeva taj privilegij (prema odluci hrvatsko-ugarskog kralja) nasljeđuje splitska nadbiskupija, a poslije do turske najezde mlinove posjeduje i daje ih u najam splitska općina. Položaji mlinica iz tih starijih vremena ne mogu se sa sigurnošću odrediti, one su vjerojatno većim dijelom građene od drveta ili u suhozidnoj tehnici, a tek poslije od kamena s većim brojem mlinskih kamena. Prema srednjovjekovnim dokumentima, većina mlinica nalazila se u blizini Gospina otoka, jedna je bila na izvoru, jedna malo niže (mlinica sv. Stjepana *de pines)*, a pretpostavlja se da je i na mjestu Gašpine mlinice ranije također bila mlinica. Ostale mlinice bile su smještene oko Gospina otoka, gdje je rijeka najrazvedenija – na Camucijevoj karti iz 1571. zabilježene su tri mlinice na Gospinu otoku: Velika i Mala Galija te Jankova mlinica. U Farlatijevo doba postojalo je pet mlinica. Velika Galija nalazi se zapadno od Gospe od Otoka, potječe iz 11. st. (1932. godine pronađen je na tom mjestu zlatni novac s likom bizantskog cara Romana Argyrosa). Na Calergijevoj karti iz 1675. godine zabilježeno je da ta mlinica ima 13 mlinskih kamena i jednu stupu, dok je u 16. stoljeću istu mlinicu posjedovala udovica Rustem-paše. Na katastru iz 1831. godine na rijeci se vidi sedam mlinica s 51 mlinskim kamenom; sve su u blizini Gospina otoka, a spominje ih i don Frane Bulić, kao i mostove na rukavcima kad opisuje položaj crkve 1899. godine.

U 20. stoljeću radile su sljedeće mlinice i stupe: Velika Galija (koja je krajem tog stoljeća prenamijenjena u ugostiteljski objekt) i Jankova mlinica, do koje je vodio stari rimski prijelaz i most (obnovljen u srednjem vijeku), koji su konkurenti iz susjednih mlinica zbog zavisti srušili 1927., a Talijani dokrajčili 1941. godine. Na sjeveroistoku su stajale Velika Gabrića (najbliža crkvi Gospe od Otoka), porušena u savezničkom bombardiranju 1944., južno od nje bila je Mala Gabrića sa stupom (Dogana, danas Živkova mlinica), a nedaleko prema sjeveru, kraj vodopada Marinac, nalazila se Aljinovića mlinica u kojoj je prije Drugoga svjetskog rata izgrađena tvornica tjestenine. Većina je mlinica prestala raditi u 20. stoljeću: Mala Galija na početku stoljeća, Velika Gabrića i Jankova mlinica srušene su, Velika Galija i Mala Gabrića prenamijenjene su u ugostiteljski objekt, a u Aljinovićevoj mlinici danas se nalazi autoservis.

Ne može se govoriti o arhitekturi mlinica, bile su jednostavne, lukovi na jažama različiti su, nekima je svod polubačvast, a kod nekih razvučen kao u baroku. Na više mlinica vidljivi su ugrađeni spoliji, uzeti s nekih starijih građevina (kao u Aljinovića mlinici, Velikoj Galiji i Gašpinoj mlinici). Ostaci nekih mlinica danas su zatrpani, a urušeni dijelovi nekih pronađeni su prilikom ovih arheoloških radova.

Preko rijeke u prošlosti su građeni prijelazi i mostovi, od raznog materijala i raznim tehnikama gradnje, a neke strukture i danas svjedoče o tome. Na gornjem riječnom toku bilo je malo mostova, jer tuda nisu vodili cestovni pravci. Mostovi su tu vodili uglavnom do mlinica i bili su većinom drveni, a čvršći su građeni kasnije, kao Vidovića most na predjelu Ljubinici, most na Šukici, na Ilijinom potoku te betonski most koji je sagrađen u Drugome svjetskom ratu kod Gašpine mlinice. Rijeka se račva i tvori nekoliko otoka: Jakažinac, Gašpićev otok, Bošket i Gospin otok.

Solin oko 1570. godine

Zanimljiv je dio riječnog toka od Bošketa i Gospina otoka do križanja Marulićeve i Hektorovićeve ulice, zbog radova koji se izvode na tom terenu. Tako su na Bošket iz smjera Glavičina seljani prelazili putom koji vodi preko ustave Aljinovića mlinice. Odmah uz mlinicu, niže od današnjeg, nalazio se vodopad Marinac, čija je sedrena barijera, široka 30 i visoka šest metara, potpuno srušena nakon Drugoga svjetskog rata. Tim činom promijenjen je tok nekoliko rukavaca koji su tekli od vodopada prema Velikoj Gabrića, a njihova suha korita, kao i jaže, postala su depresije u okolnom tlu, u koje su mještani dovozili razni materijal, najviše građevni materijal s različitih objekata na Gospinu otoku i oko njega. Na Gospin otok vodilo je više mostova, uz Veliku Galiju rijeku premošćuje veliki kameni most, na mjestu novijeg stajao je do novog doba rimski most, dug 9 m i širok 1,85 m, s dva luka, kojim su Gospi od Otoka stizali stanovnici iz sjevernih i zapadnih sela i zaselaka. Od njega se stizalo na betonski most istočno od crkve, izgrađen 1910. na mjestu starijega drvenog mosta, kojim se pokraj Velike Gabrića dolazilo na manji most, sjeverno od Male Gabrića, a do same mlinice vodio je jednolučni kameni mostić. Od Jankove mlinice na jugozapadnoj strani Gospina otoka vodio je prijelaz i most ukupne duljine 40 m, širine 3,20 m, s prsobranom, izgrađen još u rimsko doba. Uklonili su ga uglavnom Talijani 1942. godine. Glavni prijelaz preko Jadra nalazi se nekoliko stotina metara niže od Gospina otoka, na Meterizi, gdje se rukavci okupljaju u glavnom toku. Niže na rijeci, prema moru, nalazi se veliki željeznički most preko kojeg su prvi vlakovi prošli 1877. godine. Kod mosta, na Meterizi, Mlečani su izgradili omanji kaštelet, koji su Turci zauzeli 1571., dodatno ga utvrdili i izgradili zid od kaštela do prijelaza i mosta prema Jankovoj mlinici. Time su namjeravali spriječili prijelaz Morlacima s turskog na mletački teritorij, kako stoji u nekim spisima.

Osnovni cilj arheoloških radova 2009. bio je praćenje iskopa kanala za postavljanje cijevi i el. kabela te pravodobno

Karta Solina iz 1671.

uočavanje arheoloških slojeva i arheološkog materijala prilikom iskopa i izbacivanja zemljanog materijala uz pomoć stroja. Skromne dimenzije iskopnih kanala ograničile su istraživanje na uzak prostor samog kanala, gdje nije bilo moguće primijeniti sve arheološke principe. Unatoč problemu s plavljenjem kanala i skučenu prostoru, dokumentacija je vođena prema arheološkim metodama. Zbog specifičnosti arheoloških radova nije bilo moguće sagledati i obuhvatiti cjelovit izgled tog prostora, njegovu funkciju i razvoj tijekom različitih razdoblja, od prapovijesti do najnovijeg vremena. Iako se ovaj dio nalazio izvan salonitanskih zidina, on je imao veliku gospodarsku važnost zahvaljujući postojanju mnogobrojnih mlinica i stupa, izgrađenih na riječnim brzacima i rukavcima. Važnost tog dijela rijeke nije nestala do današnjih dana, najviše zahvaljujući postojanju marijanskog svetišta na Gospinu otoku. Arheološki nalazi svjedoče o intenzivnom životu na ovom području od davnine. Osim utjecaja prirode, presudnu ulogu na izgled okoliša imao je čovjek, najviše tijekom 20. stoljeća, kad je nagla industrijalizacija prouzročila veliku degradaciju kako prirodnog tako i urbanog krajolika na području Kaštelanskog zaljeva. Taj splet nepovoljnih okolnosti utjecao je na zanemarivanje i uništavanje arheološkog naslijeđa. Posljednjih se godina, zahvaljujući naporu Ministarstva kulture, taj odnos mijenja i sve se više prilikom građevinskih zahvata provode arheološki nadzor i istraživanja.

Tijekom istraživanja utvrđeno je 35 stratigrafskih jedinica i 12 posebnih nalaza. Većina stratigrafskih jedinica odnosi se na urušeni građevni materijal, koji potječe od nekog objekta u blizini ili je dovezen s nepoznata mjesta. Posebno treba naglasiti stratigrafski problem kod slojeva koji su oštećeni prilikom građevinskih zahvata. Takvi izmiješani slojevi ne mogu dati arheološko-povijesni kontekst pronađenoga arheološkog materijala, tu postoji samo analogija nekog predmeta. Gledajući u cjelini, stratigrafska situacija terena relativno je jednostavna, uslojavanje teče u donekle pravilnom horizontalnom smjeru. Početni je sloj asfalt, ispod njega je posteljica asfalta, naboj, makadamska cesta, urušeni građevni materijal (mješavina žbuke, kamena i „kupe", a vidljivi su i ulomci venecijanske keramike), šljunak te riječni pijesak u kojem se na dubini od 1,50 do 2 m nalaze ulomci kasnoantičke i srednjovjekovne keramike. Prema količini keramike može se zaključiti da u zoni gradilišta nije bilo stambenih objekata, već samo gospodarski sadržaj: mlinice i stupe. U ostacima mlina, osim ulomaka venecijanske keramike, pronađen je i venecijanski novac. Od keramičkih predmeta zanimljiv je vrč pronađen na dubini od 0,70 m, u profilu KOV, najvjerojatnije iz mletačkog doba.

Ostaci mlina Velika Gabrića, recentna vodovodna cijev devastirala je zidove mlina (sjeverna je podnica betonska)

Većina keramike pronađena je u internom kanalu hotelskog vodovoda, a uglavnom je riječ o antičkoj keramici. Keramika je većinom fragmentirana, pa nije moguće utvrditi njezinu tipologiju, ali se sa sigurnošću može ustvrditi da i keramika i pronađena zidana struktura imaju isti kontekst. Riječ je uglavnom o gruboj keramici od žute do crvene boje raznih oblika i vrsta: lonci, vrčevi, zdjele i amfore. Od posuda s tanjim stijenkama pronađeni su ulomci finijeg posuđa od crvene gline s tragovima premaza.

Pronađene kamene strukture (konstrukcije) pripadaju različitim razdobljima: kamena konstrukcija 2 (kanal fekalne kanalizacije), zidana od većih kamenih blokova, kao i kamena konstrukcija u kanalu internog hotelskog vodovoda, najvjerojatnije potječu iz rimskog, odnosno kasnoantičkog doba, dok su ostale evidentirane zidane strukture iz mlađeg razdoblja. Zid Z1 (kanal fek. kanalizacije), sudeći prema načinu zidanja, mogao je nastati najranije u 16. st., za što postoji i pisana potvrda u mletačkim dokumentima, u kojima se navodi da je i jednolučni mostić, kojim se dolazilo do mlinice, izgrađen u tom stoljeću. To je najvjerojatnije bio istočni zid odvodnog kanala od stupe i mlinice Mala Gabrića, koja je obnovljena u 19. stoljeću, kada i jaža i odvodni kanal do riječnog rukavca. Zidane strukture na dijelu prometnice uz hotel – Z1, Z2, Z3, kamena struktura I. u KOV, zid regulacije riječnog rukavca, ustava – nastali su najranije na polovini 19. st, dok je kompleks mrestilišta izgrađen 1929. ispod vodopada Marinac, u fratarskom vrtu, na otočiću Bošketu. Pronalaženjem ostataka mlinice Velike Gabrića razriješena je enigma o njenoj pravoj lokaciji, jer je bilo uvriježeno mišljenje da se nalazila desetak metara dalje prema sjeveru.

Prema pretpostavljenom smjeru pružanja ostatka mlinice, preostali dio mlinova treba tražiti u smjeru zapada, prema mostu koji vodi na Gospin otok. Isto tako, može se kazati da je stari most (drveni, pa betonski) bio nekoliko metara južno od mjesta na kojem se nalazi današnji most. Mlinica je obnovljena u 17. st., a kao potvrda služe pronađeni mletački solidi i glazirana keramika iz tog razdoblja. Sve zidane strukture prekrivene su geotekstilom, zatim zasute sitnim pijeskom i tamponom. Te zaštitne radove nadzirala je arheološka ekipa. Osim jednog mletačkog solida, pronađena su i dva metalna nalaza – apotekarska žlica i možda kasnoantička kovanica (zbog istrošenosti nije moguća točna datacija).

Pronađeno je vrlo malo kamene plastike, tek nekoliko ulomaka: jedna nadgrobna stela te dio žrtvenika s ostacima zavjetnog natpisa. Ti ulomci nisu *in situ*, već su ovamo dospjeli zajedno s dovezenim zemljanim i odbačenim građevnim materijalom, najvjerojatnije s Gospina otoka. Može se zaključiti da je ovaj dio Jadra oduvijek imao veliku ulogu u ekonomsku životu okolnog prostora. Čovjek je iskorištavao snagu vode za okretanje mlinskih kola, za

Ulomak nadgrobne stele

napajanje i navodnjavanje polja. Isto tako, preko rastoka je napravio mnoge prijelaze i izgradio mostove: onaj iz rimskog vremena uklonjen je tek polovinom 20. st., a neki ostaci porušenih građevina pronađeni su u ovoj kampanji. Nepokretni su nalazi konzervirani, a svi pokretni predani na čuvanje Arheološkom muzeju u Splitu.

Literatura

Duplančić 1999 A. Duplančić, Crkve kraljice Jelene u Solinu, Arheološki muzej, Split, 1999.
Katić 1955 L. Katić**,** Solin od VII. do XX. stoljeća, PPUD, 9, Split, 1955.
Rapanić, Jelovina 1977 Ž. Rapanić, D. Jelovina, Revizija istraživanja i nove interpretacije arhitektonskog kompleksa na Otoku u Solinu, VAHD, LXX-LXXI, Split, 1977.

Slavko Galiot, prof.

Summary

During 2009, within the framework of repairing roads and laying down utility infrastructure (sewage, water supply, street lighting) in Solin, archaeological investigations were also conducted. The works provided for are within the borders of the protected archaeological unit of Solin. Gospin island is on the eastern edge of Roman Period Salona, outside the city walls, but it had great importance because of the Jadro River. The river brought about changes to the appearance of the surrounding land, for it modelled the soil, depending on the amount of water, bringing a large amount of earth with it, which washed over and covered the remains of the architecture. When the site was investigated, the existence of several phases of development was confirmed: a Roman, a medieval and a modern which can be concluded also from the manner of building. What is involved is on the whole remains of bridges and crossings over river channels and remains of small mills.

Redni broj: 300
Lokalitet: Solin – Gospin otok
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: nadzor

Arheološki nadzor nad iskopima kanala za vodoopskrbnu mrežu automatskoga zalijevanja na Gospinoj livadi s jugozapadne strane crkve na Otoku u Solinu proveden je između 23. ožujka 2009., kada je započeo iskop kanala, i 10. travnja 2009., kada je završeno njihovo zasipanje i izravnavanje s okolnim terenom. Kako se radilo na zaštićenome arheološkom lokalitetu najviše nacionalne kategorije, bio je potreban veoma pozoran arheološki nadzor za koji je bio zadužen prof. Mate Zekan, muzejski savjetnik. Tehničku snimku rastera mreže izradila je Nada Šimundić Bendić iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita. Fotografsku dokumentaciju izradio je Karlo Pažanin.

Upravo su uz crkvu Gospe od Otoka, u sklopu istraživanja provedenih krajem 19. st., otkriveni ostaci ranosrednjovjekovne crkve u čijem je narteksu nađena razlomljena ploča sarkofaga iz 976. godine s natpisom u

Solin – Gospina livada, završni raster mreže za navodnjavanje

Solin, Gospina livada u tijeku iskopa kanala (foto: K. Pažanin)

Dio Gospine livade s postavljenom mrežom za navodnjavanje (foto: K. Pažanin)

kojem se spominje kraljica Jelena, kralj Mihovil (Krešimir) i kraljević Stjepan (Držislav), čime je popunjena genealogija hrvatskih vladara 10. stoljeća. Svrhovita potkrepa arhivskih istraživanja don Lovre Katića slijedila je tijekom 1930. godine Dyggveovim iskopavanjima. Revizijska istraživanja tih zahvata izvršena su 1972. godine. Šira arheološka slika lokaliteta, s prikupljenim podacima do početka navedenih građevinskih radova, upućivala je na postojanje arhitekture s bunarom 30-ak m južno od postojećeg Gospina bunarića te na pretpostavljenu komunikaciju Salone, odnosno srednjovjekovnoga Solina s Vranjicom i Stobrečom. Sukladno tomu, a i spoznajama o postojanju starijeg mosta i mlinice-utvrde uz njega, očekivao se mogući nalaz ostataka spomenutih građevina. Usto, uzeta je u obzir činjenica da je cijeli prostor Gospine livade recentno zasut zemljom dovezenom s arheološki nekontroliranih iskopa pri izgradnji zgrada i kuća na Japirku, kada je u registriranu privatnu zbirku dospio veći broj spomenika rimske i srednjovjekovne izrade.

Prikupljene informacije o arheološkoj slici lokaliteta pokazale su se vjerodostojnima. Iako su spomenuti radovi, odnosno iskopi kanala vodoopskrbne parkovne mreže na Gospinoj livadi, planirani i izvedeni relativno plitko, najvećim dijelom do dubine od 30 cm – osim južnoga kraka uz rijeku, gdje se išlo do dubine od oko 60 cm – prikupljena je velika količina pokretne arheološke građe, koja uglavnom pripada rimskom razdoblju. Tijekom arheološkog nadzora prikupljeno je nekoliko desetaka kilograma ostataka keramičkih predmeta – tegula, crijepa, amfora i zemljanih zdjela, ulomaka stakla i staklenih posuda, profiliranih kamenih arhitektonskih blokova, dio kamene okrugle urne te jedan rimski brončani novac. Dakle, riječ je o materijalu što je donijet s antičkoga rimskoga groblja i objekata u njegovoj neposrednoj blizini, koji se mogu dovesti u svezu s drugom sustavno istraženom nekropolom na Japirku. Arheološkim nadzorom nisu utvrđeni ostaci arhitektura niti spomenute komunikacije i to upravo zbog plitkoga iskopa. Umjesto arheoloških objekata pronađeni su ostaci betonskih temelja baraka, koje su podignuli Talijani u Drugome svjetskom ratu i koje su se tijekom Domovinskog rata rabile za smještaj prognanika, a potom su srušene.

Literatura

Bulić 1901 Frane Bulić, Nadgrobni natpis hrvatske kraljice Helene u Solinu, VAHD, 5, Split, 1901: 201 – 227.

Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, Izabrani spisi, Split, 1989.

Jelovina, Rapanić 1972 Dušan Jelovina, Željko Rapanić, Salona, Solin – otok – srednjovjekovna crkvena arhitektura i antički ostaci, Arheološki pregled, 14, Beograd, 1972: 119 – 121.

Rapanić, Jelovina 1969 Željko Rapanić, Dušan Jelovina, Revizija istraživanja i nova interpretacija arhitektonskog kompleksa na Otoku u Solinu, VAHD, 70-71, Split, 1969: 107 – 135.

Mate Zekan

Summary

To the south west of the church on Gospin otok in Solin lies Gospina livada [meadow], a grassy park area on which trenches had to be dug for laying the channels of the water supply network for automatic sprinklers. Data about the archaeological image of the site suggested that there was architecture with a well some 30 metres to the south of the existing Gospin bunarić [little well] and hypothesised communications with Salona, or medieval Solin, leading to Vranjic and Stobreč. Accordingly, for the sake of finding out about the existence of an older bridge and mill/fort alongside it, the possible find of remains of these buildings was expected. The fact that a large number of Roman and medieval monuments had already been found on Gospina livada when the whole of the space was recently covered with soil taken from the uncontrolled excavations while buildings and houses were being developed in the settlement of Japirko was particularly taken into consideration.

The excavations of the channels of the water supply for the park network on Gospina livada were quite shallow, at most down to a depth of 30 cm, except for the south east channel along the river bank, where a depth of about 60 cm was dug. The archaeological supervision did not determine any remains of older architecture or the communications mentioned, precisely because of the shallowness of the excavations. However, a large amount

of moveable archaeological material was found, belonging mainly to the Roman period. With about ten kilograms of fragments of pottery items – tegulae, tiles, amphorae and earthenware bowls, fragments of glass and glass vessels, parts of moulded stone architectural blocks, part of a round stone urn and a Roman bronze coin were also found. This was certainly material that had come here from the ancient Roman necropolis and from features hard by it, and can be connected with another systematically excavated graveyard at Japrirko. Instead of archaeological building structures, the remains of stone bases for huts put up by the Italians in World War II and used in the Homeland War for the housing of refugees and later demolished were found. On the closure of the works, the channels were filled with soil and flattened to the level of the surrounding land.

Raum II prije radova (foto: E. Višić-Ljubić)

Redni broj: 301
Lokalitet: Solin – Marusinac
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-3295
Razdoblje: A
Vrsta radova: sanacija, konzervacija i restauracija

U listopadu i studenome 2009. na lokalitetu Marusinac odvijali su se radovi na sanaciji, konzervaciji i restauraciji zidova u prostoriji sjeverno od apside (Raum II). Radovi na konzervaciji i restauraciji provedeni su na temelju projekta koji je odobrio nadležni Konzervatorski odjel u Splitu. Voditeljica je radova bila Ema Višić-Ljubić, viša kustosica arheološkog lokaliteta Salona. Dokumentaciju je vodila Ivanka Vukšić, restauratorica. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Istraživanja sjevernog dijela *basilicae discopertae* odvijala su se 1991., 1993., 1994. i 2000. pod vodstvom E. Marina. Tada je u potpunosti otkrivena i istražena sjeveroistočna prostorija bazilike (Raum II). Uz unutrašnje zidove

Raum II nakon konzervacije (foto: I. Vukšić)

(zapadni, sjeverni i istočni) prostorije nalazile su se kamene klupe visoke oko 50 cm. U okviru konzervatorskih radova izvršena je konsolidacija te djelomična rekonstrukcija istražene arhitekture. Zahvatom su obuhvaćeni sjeverni, istočni i zapadni zid prostorije te kamene klupe koje prate navedene zidove. Posebna pozornost bila je usmjerena na sanaciju sjevernog zida prostorije, koji se zbog velikog pritiska zemlje deformirao i veoma oštetio. Stoga je prije sanacije bilo potrebno taj zid s južne strane poduprijeti drvenom oplatom. Nakon što je zid s vanjske strane otkopan do dna temelja, pristupilo se gradnji podzida cijelom duljinom zida. Podzid je visok od 40 do 60 cm i širok oko 70 cm. Sastoji se od dva do četiri reda kamena povezanih produžnim mortom. Između podzida i zadnjeg reda kamena originalnog zida ugrađeno je pet injekcijskih cjevčica uz pomoć kojih se vapneno-cementnom emulzijom povezao i učvrstio središnji dio zida. Na unutarnjem licu sjevernog zida napravljena je i manja zidarska intervencija. Za popunu nestalih dijelova zida rabio se kamen deponiran na lokalitetu.
Zapadni i istočni zid bili su u boljem stanju. Oni su djelomice sanirani u okviru projekta konzervacije Marusinca od 1969. do 1971. godine. Tada je na te zidove dozidano više redova kamena, koji su povezani cementnim vezivom. Tim radovima sa lica zidova skinute su stare fuge. Unutarnja lica zidova Rauma II iznova su fugirana, a njihovi su vrhovi završeni zaštitnom kapom. Kao vezivno sredstvo (produženi vapneni mort) rabila se smjesa gašenog vapna s bijelim cementom i turjačke pržine u omjeru 1:3. Budući da je isto vezivo rabljeno na originalnim i dozidanim dijelovima zida, načinom obrade fuga nastojala se naglasiti razlika između izvornog i nadograđenog. U toj su se prostoriji uza zidove nalazile kamene klupe koje su bile veoma loše očuvane. Na temelju zatečenog stanja i dokumentacije s istraživanja konzervirane su i djelomice rekonstruirane.
Za potrebe konzervacije rabljen je kamen sa samog lokaliteta. Radi potpune sanacije sjevernog zida prostorije bilo ga je potrebno dodatno učvrstiti ugradnjom samobušivih titan-sidara. Radovi sanacije, konzervacije i restauracije popraćeni su iscrpnom tehničkom i fotografskom dokumentacijom. Svi zidovi na kojima su obavljeni konzervatorski radovi izmjereni su.

Vanjsko lice sjevernog zida Rauma II (foto: E. Višić-Ljubić)

Literatura

Dyggve, Egger 1939 Ejnar Dyggve, Rudolf Egger, Der altchristliche Friedhof Marusinac, Forschungen in Salona, III, Wien, 1939.
Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, Povijest salonitanskog kršćanstava, Izabrani spisi, Split, 1989.
Marin 1993 Emilio Marin, Nova istraživanja na Marusincu u Saloni, Diadora, 15, Zadar 1993: 259 – 273.

Ema Višić-Ljubić

Summary

During October and November 2009 works went on at the Early Christian site of Marusinac in Solin on the rehabilitation, conservation and restoration of the walls in the room to the north of the apse (Raum II). During the works, consolidation and partial reconstruction of the northern, eastern and western walls of the chamber and of the stone benches that run along the walls were undertaken. Special attention was devoted to the rehabilitation of the northern wall of the chamber that because of the great pressure of earth had been deformed and much damaged. A stone subwall bonded with mortar is built the whole of its length. For the sake of total rehabilitation, it was necessary to carry out additional reinforcement by building in self-drilling Titan anchors.

Redni broj: 302
Lokalitet: Solin – Mravinačka rampa
Naselje: Split/Solin
Grad/općina: Split/Solin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje i nadzor

Zbog potrebe izgradnje ceste Mravinačka rampa na OS 10-12, koja djelomice prelazi preko Dioklecijanova vodovoda, provedena su zaštitna arheološka istraživanja koja su trajala 14 radnih dana u svibnju i tri radna dana u srpnju 2009. godine (istraživanja su prekinuta zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa te zahtjevnih građevinskih radova). Građevinski radovi završeni su

Snimka šireg prostora s naznačenim lokalitetom (foto: Z. Sunko)

Sačuvani zidani ostaci akvedukta

početkom kolovoza 2009. i popraćeni su arheološkim nadzorom koji propisuju konzervatorski uvjeti o zaštiti akvedukta. Voditelji istraživanja bili su Vedran Katavić, prof. povijesti i arheologije, te Andrea Devlahović, dipl. arheologinja, dok je dokumentacijske radove obavljao Marin Kraljev. Sudjelovalo je i do pet radnika tvrtke Kaukal d.o.o. Mjerne geodetske točke, strojno čišćenje, uvjetovanu zaštitu lokaliteta, kao i sva potrebna ugovorom precizirana logistička sredstva, osigurao je investitor Poduzeće za ceste Split d. d.

Predmetni lokalitet smješten je na uzvišenom terasastom području južnih padina brda Kozjak, na pravcu pružanja Dioklecijanova vodovoda. Lokalitet se nalazi na teritorijalnoj granici gradova Splita i Solina, a u bližoj prošlosti tuda je prolazila trasa željezničke linije Split – Sinj („Sinjska rera"). Intenzivni razvoj grada i izgradnja većeg broja objekata različite namjene uvjetovali su i cestovnu izgradnju. Takvi su zahvati rabili postojeće komunikacije i često presijecali Dioklecijanov vodovod, pa se tako tu danas pruža pristupni put (nepunih stotinu metara južno nalazi se brza cesta Klis – Split, a prilikom njene izgradnje 1999. provedeni su opsežni arheološko-konzervatorski radovi).

Mjesto pružanja zidanih ostataka akvedukta kroz kamenu liticu (foto: A. Devlahović)

U skladu s projektnom dokumentacijom, na graničnom prostoru gradova Splita i Solina, sondažnim arheološkim istraživanjima istražena je površina od cca 150 m² (6 sondi), koja je obuhvatila prostor izgradnje cestovne rampe iznad Dioklecijanova vodovoda i u njegovoj neposrednoj blizini. Djelomice strojnim, a djelomice ručnim iskopom odstranjeno je nisko raslinje i nedavno nasut sloj zemlje. Arheološki iskop obavljen je ručno i poštovao je zatečene stratigrafske odnose, koji su fotografski i nacrtno dokumentirani. Arheološkim istraživanjem evidentirane su brojne infrastrukturne intervencije (neke su pozicionirane neposredno uz vodovod, a neke su ga i presijecale). Intenzivna izgradnja na relativno maloj i ograničenoj istraženoj površini prouzročila je nastajanje recentnih slojeva, odnosno devastaciju i kontaminaciju kulturnih slojeva. Unutar poremećenih slojeva pronađeni su malobrojni, sitno fragmentirani pokretni arheološki nalazi sačuvani u vidu građevnog materijala (opeke, žbuke) i keramike antičkog razdoblja, tipološki i kronološki neosjetljivih. Zatečeni geološki odnosi na predmetnoj lokaciji uvjetovali su izgradnju akvedukta različitim tehnikama i metodama gradnje. Tako se sjeverno od današnje komunikacije pruža vapnenačka litica koja je uvjetovala zidanu izgradnju akvedukta, čija visina ovisi o konfiguraciji litice. Akvedukt je zidan tehnikom *opus mixtum,* pri čemu je rabljeno rustično obrađeno kamenje i opeka, međusobno povezani žbukom. Mjesto ukapanja akvedukta u liticu ozidano je slojem hidraulične žbuke. Južno od postojeće komunikacije akvedukt je ukopan u sloj ilovače (tupine) te je na tom dijelu vanjska stijenka akvedukta zidana od neobrađenog kamenja, međusobno povezanoga geološkim slojem vodonepropusnih karakteristika. Izgradnja rampe u neposrednoj blizini akvedukta nije ugrozila sam akvedukt, ali je zbog geološke konfiguracije uvjetovala opreznu gradnju i konzervaciju istražene zidane arhitekture. Tako su građevinski iskopi provedeni uz oprezne vibracijske radove, dok su prilikom konzervacije rabljeni geotekstil i sloj sitnog šljunka sukladno konzervatorskim uvjetima.

Literatura

Dioklecijanov akvedukt 1999 Grupa autora, Dioklecijanov akvedukt, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split, 1999.

Vedran Katavić

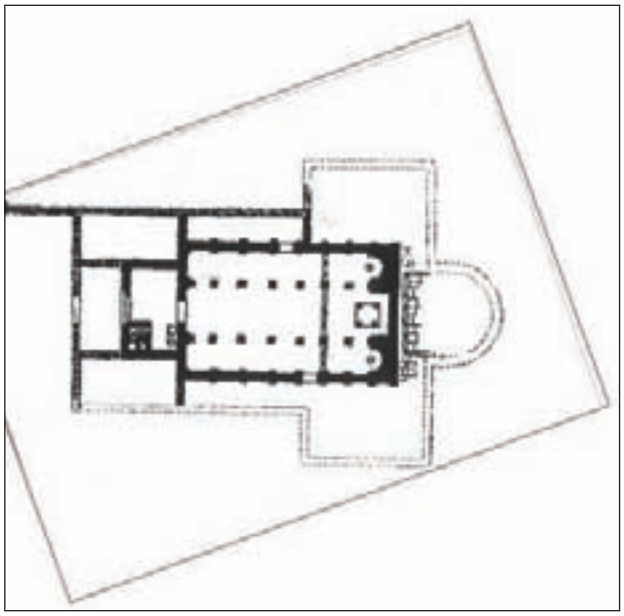
Summary

In the period from May to August 2009, with a few breaks, rescue archaeological excavation and supervision was carried out at the site Mravinačka rampa, S 10-12 in Solin. The archaeological works were essential because of the building of a road that partially goes over the Diocletian Aqueduct. The excavation was done with shovel test pits (six in all), covering an area of about 150 m^2. Multilayered stratigraphic relations were recorded; they had been created on the whole by the modern renovation of the aqueduct, the remains of the masonry built architecture of the Roman part of the aqueduct, the few moveable architectural finds and various geological structures. The construction of the road right next to the aqueduct did not threaten the aqueduct itself, but because of the geological configuration necessitated cautious building and the conservation of the built architecture investigated.

Redni broj: 303
Lokalitet: Solin – Šuplja crkva
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1024
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Uređenje prometnice u ulici Put Majdana u Solinu tijekom 2009. planirano je od mosta ispod tvornice cementa (odakle se cesta odvaja za izvor Jadra i desno za tvornicu Coca-Cole) do mosta na potoku Rupotina – Ilijinu potoku (desnom pritoku Jadra). Predviđeni radovi imali su više različitih segmenata, a iskop kanala za odvodnju oborinskih voda s prometnice u zoni lokaliteta Šuplja crkva bio je vezan uz arheološke radove ugovorene s tvrtkom Delmat Galiot d.o.o. Projektom je predviđeno da se kanalizacija dovede do Ilijina potoka, u koji će se voda ispuštati. Trebala je teći sjevernom stranom prometnice, ali je zbog nailazaka na betonirani vodovod (koji su nakon Drugoga svjetskog rata gradili zarobljeni njemački vojnici) odlučeno da se trasa izmjesti na južnu stranu prometnice. Arheološki radovi 2009. imali su tri etape: arheološki nadzor (koji je trajao 30 dana), zaštitno arheološko istraživanje (osam dana) i sustavno arheološko istraživanje (šest dana), što je uvjetovano promjenom arheološke situacije na terenu i nalogom nadležnog konzervatora.

Lokalitet Šuplja crkva nalazi se sjeveroistočno od Gospina otoka, izvan zidina Salone, na desnoj strani današnjeg toka Jadra (antički *Salon*), a katastarski pripada općini Klis. Tim imenom narod je nazivao obično ona mjesta na kojima su stršili ostaci zidina, zvonika, lukova i svodova. Na Camucijevoj karti (iz 1571.) vidi se položaj crkve bez imena, što znači da su se i u 17. i 18. stoljeću vidjeli ti ruševni ostaci, kad ih je novodoseljeno stanovništvo (nakon 1647. godine) tako nazvalo. Kao dobar izvor podataka o crkvama oko Jadra može služiti karta koju je dao izraditi guverner Klisa Zorzi Calergi nakon Kandijskog rata 1671. godine te vizitacija biskupa S. Cupilija (od 1709. nadbiskupa). Zahvaljujući arhivskim i arheološkim istraživanjima u 20. st., utvrđeno je da je u Šupljoj crkvi krunjen hrvatski kralj Dmitar Zvonimir., a zanimljivo je da se pojavljuju dva titulara – sv. Petar kao naslovnik bazilike i Mojsije (sv. Mojsije) kao nositelj titulara samostanskog kompleksa, iz kojeg su benediktinci opsluživali kraljevski dvor.
Danas krajolik oko toka Jadra nije kakav je bio u vrijeme gradnje rimskog objekta, starokršćanske monumentalne crkve ili u 11. stoljeću, za gradnje krunidbene crkve. Teren je nekoć bio mnogo niži, a rijeka je imala drukčiji tok, na što upućuju pronađeni temelji crkava i samostana, koji su 3,50-4,00 m ispod gornje površine. Česte i obilne oborine, bujice i potoci ispiru tlo s okolnih brdskih padina, donose ih i talože u nizinu, zatrpavajući šljunkom i drugim muljem riječno korito. Takvi nanosi podizali su tlo i korito rijeke, mijenjajući joj tok i u ovom dijelu. Kako se čini, nekad je tekla južnije, uza stjenoviti greben, dok je danas tik uz južni perimetralni zid starokršćanske crkve. Prema svjedočenju očevidaca, velike bujice sručile su se na ovaj dio 1954. i nanijele velike količine šljunka, a slično je bilo i 1977. godine. Osim utjecaja prirode, velike promjene u krajoliku uzrokovao je upravo čovjek, prilagođavajući ga svojim potrebama. Krajem 19. stoljeća u Solinu su izgrađene tvornice i otvorene „kave“ (majdani) iz kojih se vadila sirovina za proizvodnju cementa. Jadna takva tvornica

Starohrvatska crkva (označena točkicama), samostanski sklop i crkva sv. Petra i Mojsija (crno), tzv. Šuplja crkva, (preuzeto iz: E. Dyggve)

Prikaz pozicije Šuplje crkve, na njoj se vidi rijeka Jadro, most preko potoka Rupotina (Ilijina potoka), cesta K vrilu rijeke Jadro, koja ima neobičan oblik upravo kod lokaliteta Šuplja crkva (preuzeto iz: Karaman 1930)

otvorena je 1909. u Majdanu, a od nje je vodila pruga kojom se u vranjičku luku dovozio cement. Istodobno s gradnjom tvornice vlasnik je otkupljivao i zemlju s desne strane toka Jadra, radi izgradnje nove ceste. Na katastru koji je objavio Lj. Karaman (Karaman 1930: 220) vidi se cesta koja vodi od Bilankuše preko mosta na potoku Rupotini (Ilijinu potoku), desnom pritoku rijeke Jadra, te djelomice prelazi preko ruševina Šuplje crkve i vodi dalje prema izvoru Jadra. Ova cesta i njen podzid bit će bitni u razrješenju kronologije zidanih struktura evidentiranih u ovim istraživanjima 2009. godine.

Zanimljivo je pronalaženje sjevernog longitudinalnog zida, koji je na određenoj udaljenosti pod pravim kutom skrenuo ispod betonskog zida ceste. Uspoređujući tu situaciju s onom na južnoj strani starokršćanskog objekta, utvrđeno je da su istovjetne. Izvan sjeverneog pastoforija naknadno su dograđene dvije prostorije. Sjeverni longitudinalni zid sačuvan je u visini od 3,5 m, a slična je situacija i s južne strane, dok je ulaz u ranoromaničku crkvu viši u odnosu na temelje ranije crkve, što znači da je podnica te crkve uzdignuta, a građevni materijal za novu crkvu uzet je sa srušene crkve. Pretpostavljalo se da je u nastavku, sa sjeverne strane, stajao benediktinski samostan. Neki smatraju da je građen u vrijeme izgradnje ranoromaničke crkve, dok akademik Cambi misli kako je moguće da je samostanski kompleks podignut neposredno nakon gradnje kasnoantičkog objekta. Istraživanja 2009. u potpunosti su potvrdila pretpostavke starijih znanstvenika o tlocrtu i obliku starokršćanske crkve, a potvrđeno je i postojanje samostanskog kompleksa ispod prometnice i kuća na sjevernoj strani lokaliteta.

Zid Z2 nalegao je na Z3, a iznad njega je masivni betonski zid

Svi arheološki radovi u ulici Put Majdana tijekom 2009. odvijali su se na skučenu prostoru iskopnog kanala širine 0,80 m i dubine od 1,80 do 4 m, čije je proširenje onemogućavala zidana struktura na jugu te protok vozila jednim kolničkim trakom sa sjeverne strane.

Arheološki nadzor

Cilj je arheološkog nadzora praćenje rada stroja i pravodobno reagiranje u slučaju pronalaska arheološkog materijala i zidane strukture, kako ne bi došlo do njihova oštećenja. U zoni zaštite Šuplje crkve namjera je bila provjeriti ispravnost pretpostavki većine znanstvenika i istraživača da se ispod prometnice, prema sjeveru, nalaze ostaci benediktinskog samostana koji se spominje u raznim starijim izvorima. Nositelj poslova bio je PC (Strabag) Split, izvođač Pling d.o.o Solin, arheološki nadzor vodila je mr. sc. Ana Kilić, uz asistenciju Slavka Galiota i Petra Dozana, diplomiranih arheologa, a konzervatorski nadzor vršili su arheolozi Saša Denegri i Silva Grković iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Arheološki dio radova započeo je 5. lipnja 2009. i uz prekide je trajao do kraja kolovoza (ukupno 30 radnih dana). Radovi su nadzirani od šahta ROf 8 prema zapadu i Ilijinu potoku, u koji se planira ispustiti oborinska voda iz kanalizacije. Sa strojarom je dogovoren način iskopa, tj. mogao je skidati sloj do 20 ili 30 cm, kako ne bi oštetio mogući arheološki materijal. Praćenjem iskopnog zemljanog materijala uočeno je da je recentan u cijelom profilu kanala od ROf 8 do ROf 9, a slojevi su nepromijenjeni, bez arheološkog materijala. Takva je situacija očekivana s obzirom na udaljenost od Šuplje crkve. Nadaleko od ulaza u prostor Šuplje crkve, odmah ispod asfaltnog sloja, nađen je zid Z1, koji je dalje tekao prema zapadu u smjeru Šuplje crkve i mogao se pratiti u cijeloj duljini i visini (imao je temeljnu stopu zidanu u jednom nepravilnom nizu od neobrađenog sitnijeg kamenja) sve dok kod ulaza (kapije) u crkveni teren nije nestao ispod ogradnog zida. Neki su znanstvenici prema tehnici zidanja i sličnosti sa strukturama u Ninu iz 9. i 10. stoljeća pretpostavili da Z1 potječe iz istog vremena, ali se s obzirom na svjedočenje mještana može zaključiti da je ta struktura ustvari podzid makadamske ceste s početka 20. stoljeća. Zid Z1 u otkrivenom je dijelu očišćen, fotografiran i nacrtno dokumentiran.

Zaštitno arheološko istraživanje

Zona istraživanja određena je na temelju širine vidljivih dijelova zida sjevernog pastoforija i zapadnog zida sjevernog krila transepta starokršćanske crkve, koji su „nestajali“ ispod betonskog zida prometnice (zona istraživanja L=16 m). Radovi su nastavljeni od sredine transepta (gledano iz smjera crkve) ručnim iskopom. Očišćen je zid Z2 prema istoku, duljine 3 m, a na zapadnom kraju očišćen je u duljini 9 m, širine 1 m, i visine 1,40 m. Iskapanje prema istoku otkrilo

je da zid blago savija prema betonskom zidu, odnosno prema Šupljoj crkvi. Taj zid građen je istom suhozidnom tehnikom kao zid Z1, a kao temelj služi mu zid načinjen od pravilnije obrađenih kvadratnih kamena. Zid je praćen prema istoku do kraja jer se dalje ispod betonskog zida nije išlo da mu se ne oslabi statika. Nastavak tog zida, Z2 (kraj zida), vidi se i u profilu s južne strane betonskog zida u prostoru crkve, a može se pretpostaviti da je odande ponovo zakretao prema istoku, gdje je nastavio teći kao ranije evidentirani suhozid Z1. Dalje u dubinu od evidentirane gornje površine novog zida Z3 (SJ17) nije se išlo, nego je odlučeno da se najprije prati suhozidna struktura prema zapadu. Zid je tekao dalje na zapad, utemeljen na zid ispod sebe, a negdje 2 m prije završetka odvaja se od gornjeg betonskog zida i pojavljuje u cijeloj širini (od 1 m).

Evidentirani novi zid Z3 nalazi se na dubini od 1,65/1,80 m od površine, a zidan je od bolje otesanih kvadratnih i pravokutnih kamena, vezan vapnenom žbukom i pravilno teče u smjeru I-Z. Prema strukturi i načinu zidanja, koji je istovjetan s tehnikom zidanja zidova starokršćanske bazilike, zaključuje se da je pronađeni zid Z3 perimetralni zid sjevernog krila transepta. Veoma je važan pronalazak dvaju austrijskih novčića (na jednom je godina 1860., a na drugom 1885.), na dubini od 1,65/1,70 m, u visini na kojoj suhozid Z2 naliježe na zid Z3 transepta, što određuje donju vremensku granicu nastanka zida Z2 (*terminus ante quem non*).

Na dubini od 0,90-1,30 m, u sloju smeđe zemlje (SJ15), pojavljuje se u zemljanom materijalu uglavnom recentan materijal: bodljikava žica, porculan, čavli, novovjekovna cigla, limenke i drugi novovjekovni materijal. Ti slojevi nastali su nasipanjem ili zadiranjem u njihovu dubinu, i zato nemaju geološku ili arheološku vrijednost.

Zid Z3 praćen je prema istoku (ispod strukture Z2). Na udaljenosti od 1,20 m od Z2, 0,70 m iznad Z3 u profilu iskopa pojavio se suhozid Z4 (SJ18). Zidan je od neobrađenih kamena, s jednim licem prema zapadu, dok je s istočne zasipan zemljom. Sačuvan je u dvama redovima i nasjeo je na amorfni sloj zemlje i kamena. Ispod toga sloja, 2,10 m ispod površine, nađen je zid Z5 (SJ19) – širi od Z4, koji je djelomice iznad njega. Zid Z5 načinjen je od bolje obrađenih kamena, vezan vapnenom žbukom. U ovoj fazi nije se kopalo dublje od gornje površine tog zida. Zid Z3 vidljiv je tlocrtno samo ondje gdje suhozid zavija prema jugoistoku (ispod betonskog zida) do Z4, čija je struktura zadrla u njegov gornji red, a do mjesta gdje se odvaja od gornje strukture (Z2) očišćen je i vidljiv u dubini od 0, 60 m.

U ovom dijelu istraživanja primijenjen je horizontalni način iskopa, skidanje slojeva u cijeloj širini kanala (skidani su slojevi do 0,15/0,20 m, pri čemu je evidentirana svaka stratigrafska promjena). U dogovoru s konzervatorima odlučeno je da se dosadašnja zona iskopa produlji otprilike 2 m s obiju strana (L=24,50 m), a po dubini bilo je potrebno utvrditi mjesto spoja (nalijeganja) zidova Z2 i Z3, zato što se utvrdilo da je Z3 ustvari sjeverni perimetralni zid transepta starokršćanske crkve. Također je bilo potrebno pronaći krajeve tog zida sjevernog krila transepta.

Zastupljenost je arheološkog materijala oskudna: do dubine 1,30 od površine uglavnom se pojavljuje recentan

Na slici se vide prostori A, B, C, D i E te zidovi koji ih omeđuju: Z4 i 5, Z8, Z9, Z10

materijal, dok se do dubine 1,80 uza zid Z3 pojavljuje komad venecijanske keramike (masna grafita, kraj 16. ili početak 17. st.), nožić, novčići i sl. (i to u sloju glinaste žućkaste zemlje, pomiješane s kamenčićima – SJ20, debljine 0,6/0,8 m).

U daljnjim radovima na istočnoj strani, oko zidova Z4 i Z5, na jednu i drugu stranu skinuti su slojevi s namjerom utvrđivanja njihova odnosa sa zidom transepta Z3. U isto vrijeme čišćen je profil zida Z3 prema zapadu, kako bi se utvrdilo je li uistinu riječ o zidu čije se dimenzije poklapaju s postojećim zidovima transepta te odnos zida Z3 sa zidom iznad (Z2). Na temelju toga utvrđeno je da se zid Z3 nastavlja s druge strane zida Z4 (koji je prešao preko njega) te da zid Z5 nije spojen s transeptom, već se samo naslanja na nj. Zid Z5 sačuvan je u samo četiri reda, vidljive duljine 1,10 m, širine 0,80 m i visine 0,90 m. Zidan je od slabije obrađenih kvadratnih kamena, vezan siromašnom vapnenom žbukom, naslonjen je na zid transepta pod kutom od 90 stupnjeva i teče prema sjeveru ispod današnje

Zid Z5 i temeljna stopa, a lijevo se vidi zid transepta Z3 na koji se prislonio Z5

Poklopac sarkofaga

prometnice. Stopa mu je od amorfnog kamena, složenog u jedan red, bez žbuke. Od arheološkog materijala pronađeni su ulomci tegula i keramike, dok se na dubini od 2 m do 3 m, zapadno od Z5, u sloju nalazi urušeni građevni materijal (SJ21) (pomiješana vapnena žbuka, priklesanci, tegule i sl. – za koje je utvrđeno da su tu dospjeli kao ispuna između zidova). Prilikom obrade profila, istočno od Z5, na dubini 280 cm od površine, pronađen je poklopac sarkofaga od prokoneškog mramora. To je uzburkalo maštu nazočnih arheologa, a isto tako i kolega koje smo obavijestili o pronalasku. Akademik Cambi predložio je da se poklopac oslobodi sa svih strana te da se na temelju čiste situacije donesu odluke što s poklopcem činiti dalje. Nadležni je konzervator naložio produbljivanje dosadašnjeg iskopa do temelja struktura i eventualnog pronalaska sloja zdravice.

Sustavno arheološko istraživanje

Zbog ograničenog vremena, skučenog prostora istraživanja i opsega istražnih radova, istraživanja su dodijeljena dvjema radnim grupama – jedna je čistila prostor istočno od Z5 i

U prostoru D, između Z9 i Z10, vide se dvije stube i otvor ulaznih vrata na zidu transepta

oko poklopca sarkofaga, dok je druga čistila zapadni dio, uza zid Z3. Prilikom čišćenja poklopca sarkofaga, prema istočnom dijelu nađeno je nekoliko ulomaka mramora i jedan veći arhitektonski komad, koji je ispunjavao prazninu do ruba poklopca i tako činio podlogu za zidanu strukturu iznad. Ta struktura zidana od priklesanih kamena i vezana vapnenom žbukom nazvana je zidom Z6, a sačuvana je u jednom redu, s dvama licima; orijentirana je J-S (na jugu i sjeveru zemljani je profil). S obzirom na to da je poklopac sarkofaga datiran u prvu polovinu 2. st., ovaj je zid nastao kasnije.

Na drugom dijelu, zapadno od Z4 i Z5, pojavile su se četiri strukture za koje se utvrdilo da su zidovi. Zid Z8 (SJ24) nalazi se 1,80 m od Z5, 2,10 ispod površine. Prislonjen je uza zid transepta Z3, zidan je od priklesanaca i vezan vapnenom žbukom. Širina mu je 0,60 m, visina 0,70 m, a vidljiva duljina iznosi 1 m i teče od zida transepta, ispod ceste, prema sjeveru. Radi bolje orijentacije, prilikom dokumentiranja struktura prostor između poprečnih zidova označen je slovima: prostor od Z6 do Z5 označen je slovom A, prostor od Z5 do Z8 slovom B, prostor od Z8 do Z9 slovom C, prostor od Z9 do Z10 slovom D, a prostor između Z10 i Z7 slovom E.

Na udaljenosti 2,90 m od zida Z8, 2,30 m ispod površine, pronađen je zid Z9 (SJ25), prislonjen uza zid transepta, iste orijentacije kao prethodni zid, vidljive duljine 1,10 m, širine 0,80 m i visine 0,40 m. Zemljani sloj u dijelu između zida Z8 i Z9 na dubini od 1,90/3,00 m uglavnom je od smeđe zemlje i urušenoga građevnog materijala, u kojem se pojavljuju kameni ulomci, ulomci od mramora, keramika, staklo… U nastavku na 0,90 m od zida Z9 (SJ25) pojavila se baza stupa (SJ11), a do nje zapadno otkriven je zid Z10 (SJ26), zidan istom tehnikom kao prethodni zidovi; prislonjen je uz transept, orijentacije J-Z, vidljive duljine 0,90 m i širine 0,90 m, a sačuvan je u dva reda. Čišćenjem prostora između zida Z9 i Z10, prema Z3 otkrivene su dvije stube (SJ28) i tragovi vrata u Z3, koji su ispunjeni nepravilno poredanim kamenjem, neobrađenim kamenjem i spolijima; ispuna je nastala istodobno sa zidom Z2, s kojim čini cjelinu. Na udaljenosti 6 m od Z10 pojavio se zid Z7 (SJ29), koji je prislonjen na zapadni ugao transepta (ista situacija kao kod Z5 i zida transepta Z3 na istočnoj strani). Pronalaženjem krajeva zida Z3 definiran je perimetralni longitudinalni zid sjevernog krila transepta starokršćanske crkve. Na istočnoj strani, ispod razine sarkofaga pojavila se zidana struktura koja je sačuvana samo u jednom redu i licem prema sjeverozapadu. Uočena je bogata vapnena žbuka, čiji se tragovi gube u južnom profilu. Zid Z11 prislonjen je na istočnu stranu ugla transepta. Ne teče pravilno, nego se nedaleko od spoja sa zidom transepta lučno savija, što ga čini vrlo zanimljivim, posebice zbog činjenice da se njegovi temelji nalaze na većoj dubini od ostalih zidova koji se prislanjaju na zid transepta Z3. U ovom dijelu oko zida Z11, u sloju urušenoga građevnog materijala, nađeni su djelići oslikane vapnene žbuke, komadići stakla i malo srednjovjekovne keramike.

Tekstura i struktura slojeva teče gotovo pravilno u ovoj istražnoj zoni. Uzdužno, u sjevernom sloju ne pojavljuje se struktura, samo ga probijaju poprečne strukture zidova Z6, Z4, Z5, Z8, Z9, Z10, Z7, Z11 te sarkofag. Slojevi do 1,50 m

nastali su u novije vrijeme, slojevi do 1,50- 2,00 m određeni su austrijskim novcem i venecijanskom keramikom, dok su slojevi od urušenog građevnog materijala (u kojem ima spolija, ulomaka od mramora, baza stupova i sl.) nastali pustošenjem ranoromaničke crkve, a slojevi ispod razine stuba nastali su prije gradnje ranoromaničke crkve. Slojeve na južnoj strani čine zidane strukture (asfalt, betonski zid, Z2, Z3, stube), a slojevi na sjeveru jesu: asfalt, tampon, naboj (kamen i tupinasta zemlja), sivkasta zemlja i sitni kamen, glinasta žućkasta zemlja, urušeni građevni materijal pomiješan sa žućkastom glinastom zemljom, u kojem se javljaju kameni ulomci, keramika i staklo. U sloju 6 (SJ21) na dubini od 3 m, uza zid Z3 nađena je struktura koja ima izgled dječjega groba, bez tragova ukopa. S obzirom na odsutnost sličnih struktura na ovim dubinama, može se zaključiti da je formirana slučajno pri nasipanju urušenoga građevnog materijala. Na dubini 3,40 m od površine nađena je temeljna stopa zida Z3, koja je tekla cijelom njegovom duljinom i prekinuta je samo po sredini zida stubama što su omogućavale komunikaciju između samostana i crkve. Temeljna je stopa visine od 0,50 do 0,60 m, zidana pravilno od bolje obrađenih kvadratnih blokova.

Zastupljenost mramornih ulomaka u ovom sloju govori o reprezentativnosti ovih dviju crkava, a kasnoantička i srednjovjekovna keramika određuju vrijeme nastanka sloja. Primjetna je odsutnost metalnih nalaza, a staklo se nalazi samo fragmentirano. Zbog skučenog prostora i velike dubine (oko 4 m) te opasnosti od urušavanja nije se kopalo do zdravice. Kao što je kazano u uvodu, sterilni sloj (zdravica) zatrpan je u prošlim vremenima prirodnim modeliranjem krajolika i djelovanjem čovjeka.

Zidane strukture

U arheološkim istraživanjima 2009. definirano je dvanaest zidanih struktura: tri suhozidne strukture i deset zidanih od priklesanih kamenih blokova, nejednake veličine, vezanih vapnenom žbukom. Svi su zidovi otvoreni i vidljivi zajedno s temeljima. Uzdužni zidovi zidani su različitom tehnikom zidanja, od kojih je zid transepta zidan pravilnije. Poprečni

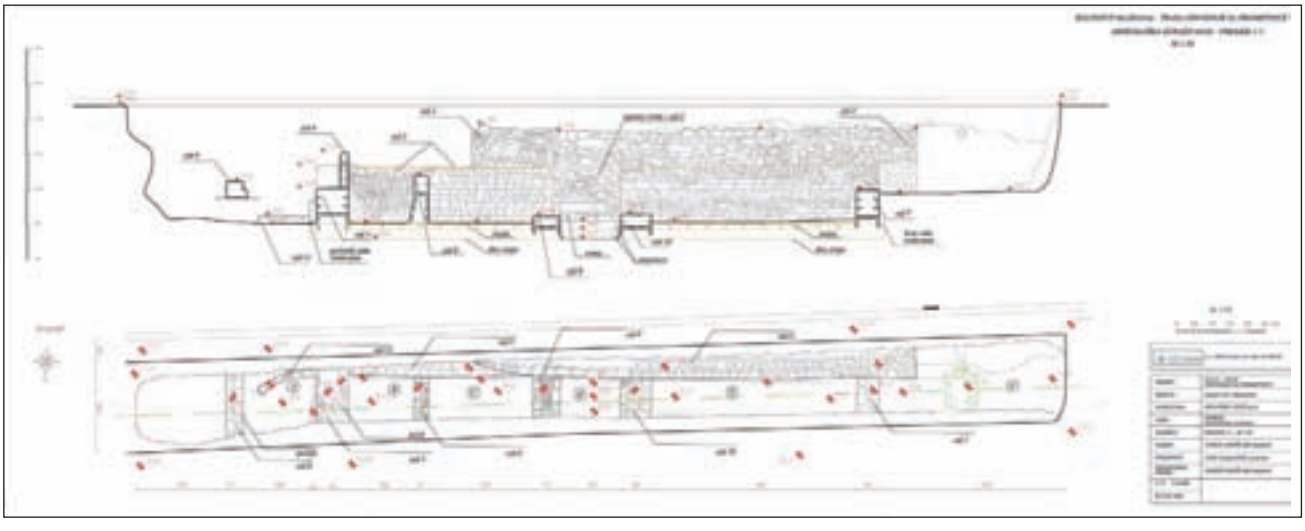

Temeljna stopa zida transepta Z3, pruža se cijelom duljinom sjevernog lica zida transepta

zidovi, koji se prislanjaju na zid transepta, u visini su sačuvani od dva do četiri reda, a zidani su od grublje obrađenog kamena, nepravilnog sloga. Temelji su im vrlo slabi, čini ih samo red omanjih kamena, iz čega se može zaključiti kako su uži zidovi (0,60 m) imali pregradnu funkciju, dok su širi zidovi 5, 9, 10, bili nosivi. U nacrtnoj dokumentaciji tlocrtna situacija zidova označena je različitim bojama, prema tehnici zidanja i vremenu nastanka struktura. Na temelju nove situacije pokušao se rekonstruirati točan izgled zida sjeverne strane krila transepta (rekonstrukcija je označena plavom bojom).

Pokretni nalazi

Kontekst je pronađenog materijala sekundaran, u površinskim slojevima zastupljen je recentni materijal, a u nižim slojevima nalazi se manja količina arheološkog materijala. Većinom je riječ o keramici, arhitektonskim ulomcima, nadgrobnim stelama, dijelovima oslikane žbuke i austrijskim novčićima, a pronađen je i jedan nožić, dio uljanice (nos) te fragmenti stakla.

Prikaz odnosa zidova, gledano sa sjevera, a na drugom je tlocrtni pogled na odnose uzdužnih i poprečnih (prislonjenih) zidova

Keramički materijal pripada kasnoantičkom, srednjovjekovnom, novovjekovnom i novom dobu. Većina je pronađena tijekom zadnje faze arheoloških radova u SJ21, ispod 2 m, dok je u gornjim slojevima zastupljen recentni materijal i venecijanska glazirana keramika. Pronađena keramika može uz drugi materijal poslužiti za određivanje vremena nasipanja ispuna između zidanih struktura, a uglavnom je fragmentirana (bolje je očuvan dio grla i ručke jedne posude te prednji dio jedne uljanice). Mogu se utvrditi oblici vrčeva, zdjela, tanjura, načinjenih od crvene i žute pročišćene gline, a ima i nešto fine crvene keramike. Zanimljiva je žuta posuda od koje su sačuvani grlo i ručka te dio uljanice s tragovima ukrasa.
Od kamenih nalaza vrijedan je pronalazak poklopca sarkofaga, u obliku krova, s akroterijima, koji je ukrašen s triju strana i datiran u prvu polovinu 2. st. Pronađen je jedan ulomak nadgrobne stele, na kojoj se vide tragovi četiriju natpisnih polja, zatim ulomak mramornog kapitela s motivom akantusa, jedna baza stupa, jedan fragment manje baze stupa, ulomak stupa s rupom u sredini te profilirani ulomak mramorne ploče.
Od metalnih nalaza posebno se izdvajaju dvije austrijske kovanice, koje su determinirale situaciju zidova Z2 i Z3, odnosno vrijeme kada je gornji zid nalegao na donji stariji. Tijekom istraživanja nađen je manji broj željeznih čavala (koji pripadaju recentnom materijalu), kao i jedan nožić. Na gradilištu je slučajno pronađena i jedna bakrena kovanica koja potječe iz kasnoantičkog doba.

Prema pronađenim strukturama i pokretnome arheološkom materijalu može se zaključiti da postoje različite građevinske faze zidanih struktura, koje su nastale u različito vrijeme. Najprije je nastao zid Z3, koji je istovjetan s ostatkom kasnoantičke crkve, građene u vrijeme Justinijanove rekonkviste, polovinom 6. stoljeća. Zatim slijede poprečni zidovi (Z5, Z6, Z7, Z8, Z9 i Z10) koji su prislonjeni na stariji zid transepta i nastali su nakon starokršćanskog objekta, možda neposredno nakon gradnje crkve, a najvjerojatnije je da su to zidovi pretpostavljenog samostana sv. Mojsija, čiji se opat Urso spominje u izvorima. Zidane strukture Z4, Z2, i Z1 suhozidne su konstrukcije koje su nastale krajem 19. i početkom 20. st., što se može zaključiti i prema pronađenome arheološkom materijalu u slojevima na visini kontakta zida Z2 i Z3, kao i na temelju svjedočenja mještana. Pronađeni poklopac sarkofaga, uljanica i ulomci antičke keramike govore kako se nekropola iz rimskog doba, pronađena u narteksu crkve, prostirala dalje u smjeru sjevera.
Iz skučenog prostora kanala ne mogu se definirati pravilni odnosi pronađenih struktura, niti se mogu kronološki ispravno odrediti. U nekim budućim istraživanjima potrebno je otkriti širi prostor i tada definirati pojedine zidove, kao Z11, koji svojim polulučnim oblikom upućuje na različite zaključke. Treba napomenuti da je pronalazak ovih dijelova zidova samostana nedostatan za donošenje konačnog suda o karakteru zdanja kojem zidane strukture pripadaju. Za to je potrebno nastaviti istraživanje dalje na sjever, ispod današnje ceste i stambenih kuća. Pronalazak sjevernog zida transepta starokršćanske crkve i vrata na njemu daju naslutiti da su svećenici iz samostana ulazili u crkvu izravno iz samostana, rabeći ta vrata na sjevernom dijelu transepta. Postojanje starije građevine (zid Z11) ispod temelja starokršćanske crkve i otkrivenih samostanskih zidova, potvrdit će ili negirati neko buduće istraživanje. Pokretni je materijal obrađen: restauriran i konzerviran prema zahtjevu Konzervatorskog odjela u Splitu te predan u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Literatura

Bulić 1901 F. Bulić, Izvještaj o crkvi sv. Marije od Otoka i nadgrobnom natpisu kraljice Jelene, VHAD, V., Zagreb, 1901.
Duplančić 1999 A. Duplančić, Crkve kraljice Jelene u Solinu, Arheološki muzej, Split, 1999.
Gunjača 1952 Stjepan Gunjača, Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulu kod Knina, NSK signatura 318.123, Zagreb, 1952.
Karaman 1930 Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb, 1930.
Katić 1929 L. Katić, Ubikacija crkve sv. Mojsija i Stjepana u Solinu, Šišićev zbornik, Zagreb, 1929.
Mandić 1963 Dominik Mandić, Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti, NSK signatura It 670, sv. 1, Rim, 1963.
Zekan 2003 Mate Zekan, Krunidbena bazilika kralja Zvonimira: crkva sv. Petra i Mojsija (Šuplja crkva) u Solinu: pregled dosadašnjih istraživanja, Starohrvatska prosvjeta, ser. 3, 27, Split, 2003: 249 – 259.

Slavko Galiot

Summary

During works in Ulica Put Majdana in Solin during 2009, archaeological excavations were carried out into the part of the street next to the site Šuplja Church. Šuplja (Hollow) Church is north east of Gospin otok, outside the walls of Roman period Salona, on the right bank of today's course of the Jadro River. The church was probably built during the Justinian *reconquista* in the 6th century, but was destroyed in some ravages of war at the turn of the Roman period into the Middle Ages. During the 11th century, Zvonimir was crowned king of Croatia in this church. The walls are still well preserved (in some parts up to 3.50 m). Works in 2009 yielded some new information about the existence of a monastery. The find of the northern wall of the transept of the Early Christian church and the door in it allow us to suppose that priests were enabled to enter the church directly from the monastery.

Redni broj: 304
Lokalitet: Soline – *villa maritima*
Naselje: Vloka (otok Sveti Klement)
Grad/općina: Hvar (otok Hvar)
Pravni status: P-2878
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Od 16. lipnja do 1. srpnja 2009. pod stručnim vodstvom dr. sc. Branka Kirigina (Arheološki muzej Split) provedena je treća kampanja arheoloških istraživanja rimske maritimne

vile na Paklinskim otocima. Taj lokalitet smjestio se na južnoj strani otoka Sv. Klement, u uvali Soline, uza sam rub plodnog polja i malog naselja Vloka. Nositelj projekta bio je Muzej hvarske baštine iz grada Hvara. Osim voditelja, sudjelovali su i dr. sc. Ivančica Schrunk (University of St. Thomas, Minnesota, SAD), dr. sc. Vlasta Begović (Institut za arheologiju, Zagreb), Marinko Petrić, prof. pov. um. (Muzej hvarske baštine, Hvar), Marina Ugarković, dipl. arheol. (Institut za arheologiju, Zagreb) i Joško Bracanović, prof. pov. i dipl. arheol. (Muzej hvarske baštine, Hvar) te studenti i volonteri iz SAD-a i Hrvatske. Financiranje projekta omogućeno je sredstvima američke fondacije Archaeocommunity te sredstvima Muzeja hvarske baštine grada Hvara i tvrtke Sunčani Hvar d.d.

U proljeće 2009., kao dio pripremnih radova, pregledane su starije fotografije ove rimske vile te zračne snimke cijelog područja iz 1968. godine. Na terenu je postavljena signalizacijska ploča (na hrvatskom i engleskom), koja označava sam lokalitet i ujedno upozorava na očuvanje. U ovoj sezoni istraživanja su obuhvatila sljedeća područja: objekt A, solanu, objekt B i Novakovu sondu.

Objekt A

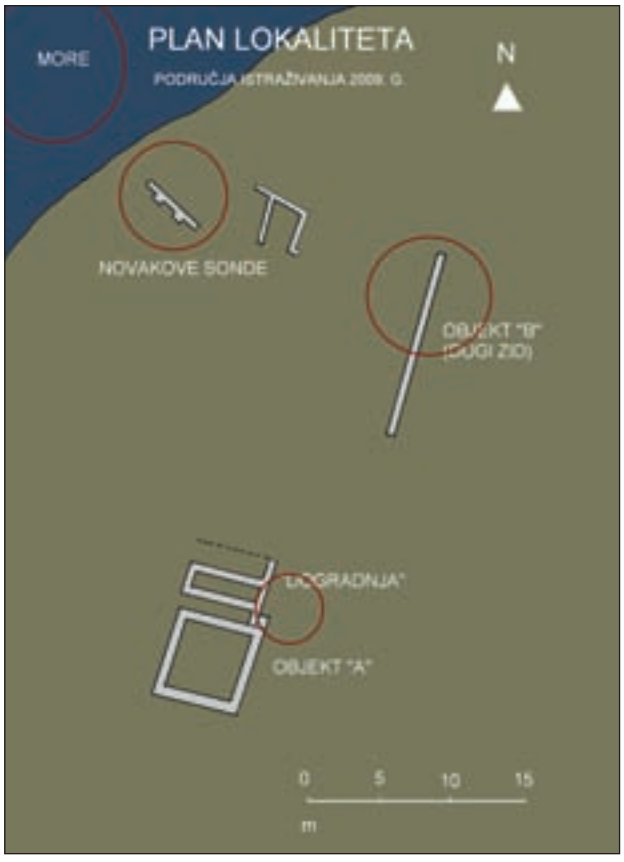
Nastavilo se istraživanje na istočnom dijelu objekta A kako bi se utvrdio eventualni produžetak prigradnje u smjeru istoka. Ispod nabacanog kamenja, na 2,71 m nadmorske visine, javlja se površinski sloj smeđe rahle zemlje, a ispod tankog sloja zemlje ukazao se poprečni zid širine 86 cm, koji nastavlja prema istoku. Izrađen je od kamenja nepravilna oblika vezanog vapnenim mortom. Novi ostaci arhitekture otkriveni su nešto dalje prema sjeveru – tri zida koja između sebe zatvaraju prostor okomit na istočni zid pregradnje. Duž čitave širine opkopa, na 2,22-2,11 m nadmorske visine, pojavljuje se živa stijena. Dokumentirana je i temeljna kamena stopa istočnog zida pregradnje koja leži na njoj. Nažalost, iako se ostaci arhitekture vidno nastavljaju prema istoku, istraživanja su se za sada na toj lokaciji morala prekinuti zbog nasipa starijih (Novakovih) iskopavanja. Preliminarnim pregledom pokretnog materijala na terenu utvrđeno je da su u sloju smeđe zemlje (koji se nastavio sve do živca) pronađeni komadi podnice (vjerojatno iz objekta A), 100 ulomaka fine i 111 ulomaka grube keramike, dva ulomka lampice, nekoliko životinjskih kostiju, tri ulomka stakla, 49 fragmenata metala, uglavnom željeza, četiri komada obrađenog kamena te 31 kockica bijelog ili sivog mozaika.

Solana

Tijekom ove kampanje na temelju zračnih snimki izmjereni su ostaci zidova solane u samoj uvali. Tom prilikom (hodanjem u pličini i ronjenjem) napravljena je okvirna skica solane, koja vrlo vjerojatno seže i u razdoblje antike i prema kojoj je evidentno i sam lokalitet dobio ime. Zbog debelog sloja mulja, i u nedostatku potrebne opreme, visina zidova nije se mogla sa sigurnošću utvrditi. Dokumentirana su četiri zida: A, B, C i D te molet na kraju. Dimenzije su označene na priloženoj skici.

Objekt B – „dugi zid”

Probna sonda 1, dimenzija 2x1 m, otvorena je sa zapadne strane „dugog zida”. Željelo se ispitati postojanje podnice ili

Područja istraživana 2009. godine

vanjskog temelja zida. Na 2,19 m nadmorske visine pojavila se živa stijena, a dokumentirana je i temeljna zidna stopa „dugoga zida”. Tragovi podnice ili poprečnih zidova nisu pronađeni. Od površine do žive stijene pojavljuje se isti sloj smeđe rahle zemlje, ispremiješan agrikulturnom aktivnošću. Od pokretnih nalaza pronađena su 43 ulomka fine i 166 ulomaka grube keramike, jedan komad tegule, 13 staklenih ulomaka, jedan ulomak metala te četiri kockice mozaika.

Probna sonda 2, dimenzija 2x2,10x2,30x,1,30 m, otvorena je pri sjevernom kraju „dugog zida”. Na dubini od 60 cm pojavila su se dva nova zida: jedan poprečni zid koji nastavlja prema zapadu, te drugi zid u nastavku „dugog zida”. Njihova je širina 43 cm, a građeni su od grubo klesanog kamena vezanog vapnenim mortom. Ti zidovi zajedno čine ugao neke prostorije, koja se naslanja na „dugi zid”, ali zbog malog iskopa prerano je govoriti o njenoj funkciji. Oko 15 cm niže pojavljuje se sloj vapnenog morta koji bi mogao biti podnica ili podloga za mozaik, ali zbog vremenskog ograničenja detaljnije istraživanje ostavlja se za sljedeću sezonu. Od pokretnih nalaza pronađeno je 114 ulomaka fine i 164 ulomka grube keramike, dva fragmenta lampice, 10 komada tegula, jedan ulomak stupića hipokausta, jedan ulomak stakla, četiri komada metala te 40 kockica mozaika.

Novakova sonda

Nastavljena su istraživanja uza samu morsku obalu, u tzv. Novakovoj sondi (Grga Novak istraživao je to područje 50-ih godina prošlog stoljeća). Nakon kratkog oštećenja

Soline, skica solane u uvali (izradio: M. Petrić)

zid s istacima nastavlja se, no pomaknut prema sjeveru za cijelu svoju duljinu. Konstrukciju tog zida širine 60 cm čini pravilno, klesano, manje kamenje, slagano u ravne redove – tzv. *opus isodomum*. Pretpostavlja se da je izgradnja tih zidova bila u ranocarsko doba, za razliku od objekta A i dugog zida B, koji su najvjerojatnije kasnoantičke datacije. Na tzv. Novakov zid (zid s istacima) naslanja se poprečni zid u smjeru SI-JZ. Od pokretnih nalaza pronađeno je 12 ulomaka fine i 69 ulomaka grube keramike, 27 komada tegula, jedna cigla, jedan ulomak stakla, te 11 kockastih i duguljastih bijelih kockica mozaika.

Izbor pokretnog materijala

Svi arhitektonski nalazi dokumentirani su, a upućuju na postojanje najmanje dvije antičke arhitektonske faze na ovom lokalitetu (što je evidentirano i spolijima uklopljenima u „dugi zid"): ranocarsku i kasnorimsku. Keramika je pretežno datirana u antičko doba – od kasnog helenističkog razdoblja do kasne antike. Većina nalaza s mnoštvom ulomaka bizantskih i afričkih amfora te fine afričke sigilate pripada razdoblju kasne antike. Osim antičke, pronađeno je i nekoliko ulomaka prapovijesne keramike, od kojih jedan pripada razdoblju kasne bronce, fina *sgrafitto* keramika te više ulomaka grube novovjekovne keramike, što nedvojbeno govori u prilog posjećivanju ovog lokaliteta u duljem vremenskom razdoblju. Sav pokretni materijal opran je, popisan i pohranjen u depou Muzeja hvarske baštine na Hvaru.

Literatura

Gaffney et al. 1997 V. Gaffney, B. Kirigin, M. Petrić, N. Vujnović, Arheološka baština otoka Hvara, BAR, Inetrnational Series, 660, Oxford, 1997: 208.
Petrić 2008 M. Petrić, Soline – *villa maritima*, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 501 – 503.
Petrić 2009 M. Petrić, Soline, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 603 – 605.

Marina Ugarković

Summary

The year 2009 saw the third campaign of investigation of the Roman villa in Soline Bay on Sv. Klement Island, part of the Pakleni islands. The programme was a joint venture of several institutions: the Museum of the Hvar Heritage of Hvar, the Archaeological Museum of Split, the Zagreb Institute for Archaeology, and St Thomas University of Minnesota. The project covered the following:
1) Continuation of the investigation of the eastern part of structure A, where new architecture leading on to the east was determined; 2) The continuation of excavation of Structure B – the long wall, in which two test pits were dug – 1 and 2 (from the northern and the western part of the wall). On the western side the footing of the long wall was established, and on the northern two wools that closed off the corner of the room that adjoined the *long wall*, as it is called; 3) Measurement of walls of a possible Roman salt works, and drawing a sketch of it; 4) Continuation of research along the coast, where the continuation of what was called Novak's wall was found, belonging to the earlier architectural stratum, done in the *opus isodomum* technique.
In previous research it was determined that there were at least two Roman period architectural phases – the early Imperial and the Late Roman. Moveable material was preliminarily dated between the Hellenistic period and the Late Roman period. Most of the pottery finds, with a large number of fragments of Byzantine and African amphorae, with fine African sigillata, belong to the Late Roman Period.

Redni broj: 305
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: geofizičko istraživanje, dokumentiranje

Nakon usmenih dogovora 2008. godine, početkom lipnja 2009. započela je realizacija dogovora o suradnji sklopljenog između Sveučilišta u Birminghamu (Institute of Archaeology and Antiquity, Visual and Spatial Technology Centre – VISTA) i Sveučilišta u Splitu (Filozofski fakultet, Centar za interdisciplinarne studije „Studia Mediterranea" – SMED). Suradnici projekta 2009. godine bili su V. Barbarić, prof. dr. V. Gaffney, dr. sc. C. Gaffney, dr. sc. H. Goodchild, doc. dr. sc. B. Kirigin, M. Lobb, doc. dr. sc. A. Milošević, dr. sc. G. Sears i T. Sparrow.

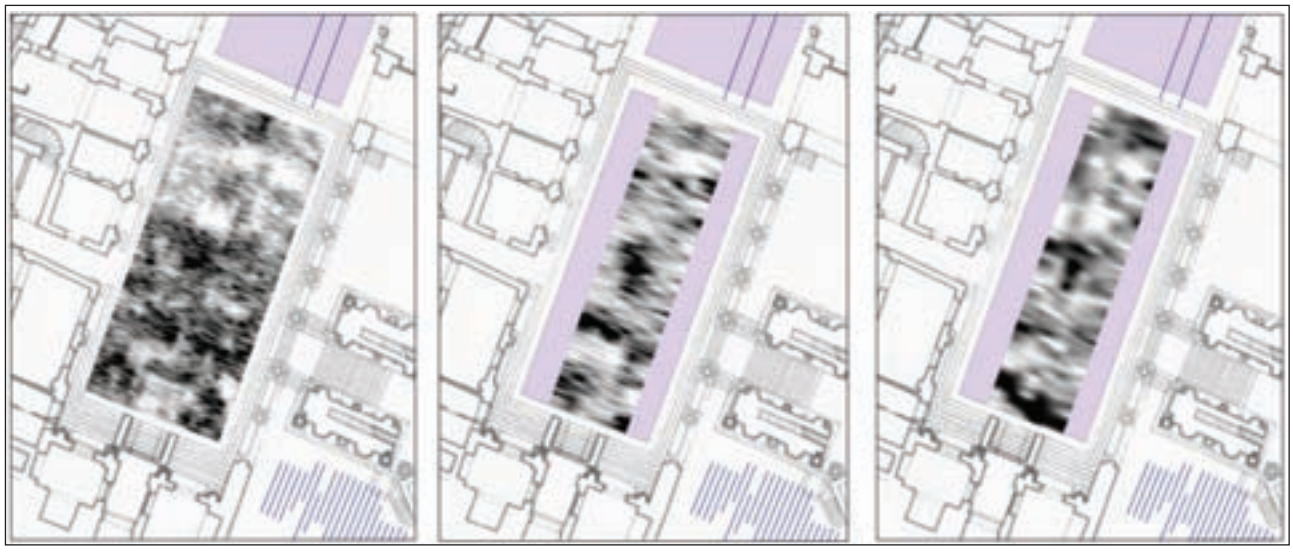
Ugovor je nastavak suradnje hrvatskih i britanskih arheologa koja je započela 2000. (s Muzejom hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) i odvijala se u dolini rijeke Cetine. U okviru tadašnjeg „Projekta Cetina", koji je vodio dr. sc. Ante Milošević i koji je naprasno prekinut 2005., postignuti su veoma važni rezultati, koji su na različite načine predstavljeni domaćim i inozemnim stručnjacima i javnosti te su pobudili velik znanstveni interes. U novoj fazi suradnje glavni istraživački projekt vezan uz dolinu rijeke Cetine (voditelj dr. sc. Ante Milošević) proširen je novim istraživanjima unutar Dioklecijanove palače u Splitu, koja je s hrvatske strane vodio dr. sc. Branko Kirigin.
Istraživanja u palači 2009. godine sastojala su se od:
– 3D-skeniranja unutrašnjosti i vanjštine Dioklecijanova mauzoleja (današnje splitske katedrale) te panoramskog fotografiranja i skeniranja njegova okoliša;
– geofizičkoga terenskog pregleda i georadarskog snimanja okoliša mauzoleja, vestibula, peristila i *decumanusa maximus*a. Pregled je obavljen uz pomoć radara Pulse Ekko Pro 1000. Rabljene su tri antene, iako su one od 200 i 100 MHz pokrivale manji dio prostora. Podaci su prikupljeni na transektima širokima 1 m umjesto 0,5 m za antenu od 500 Mhz. Na taj način podaci izmjereni frekvencijom od 500 MHz pokazuju finije detalje nego ostale dvije antene, kako zbog središnje frekvencije, tako i zbog povećanog broja podataka. Cilj je bio da se ovim istraživanjima dopune spoznaje o mogućim starijim građevinama oko mauzoleja te da se bolje razumiju geologija i prirodne strukture ispod pločnika današnjih komunikacija unutar Dioklecijanove palače.
Posebni ciljevi istraživanja bili su:
– izrada 3D-modela mauzoleja kako bi se uredili detaljni, iznimno precizni nacrti (tlocrti i presjeci) toga veoma važnog spomenika;
– izrada prikaza geološke podloge prostora oko mauzoleja uz pomoć GRP-radara (snimljeno i izmjereno na četirima odvojenim mjestima oko mauzoleja) te na nekoliko transekata unutar stare gradske jezgre;
– prepoznavanje i izrada prikaza starijih građevinskih struktura koje se nalaze ispod površine današnjih ulica u palači;

Mjerenja uz pomoć radara Pulse Ekko Pro 1000 na Peristilu Dioklecijanove palače

– interpretativna analiza podataka dobivenih terenskim pregledom kako bi se bolje razumjela geologija i građevinske strukture na neiskopanim i do sada neistraženim dijelovima u palači, kao i odnos između geologije i neiskopanih dijelova oko mauzoleja s danas vidljivim ostacima;
– izrada virtualnog modela izvornoga izgleda mauzoleja i njegova neposrednog okoliša te označavanje faza kasnijih građevinskih preinaka i dogradnja različitim bojama, što bi moglo biti iskorišteno za obrazovne i promidžbene svrhe, za upravljanje kulturnom baštinom i za buduće istraživačke zahvate;
– izrada panoramske slike skeniranih građevina i okolnih prostora za potrebe obrazovanja u školama.

Rezultati skeniranja i fotografiranja
Skeniranje pomoću 3D-lasera i panoramsko fotografiranje rezultirali su nastankom trodimenzionalnih virtualnih modela Dioklecijanova mauzoleja u iznimno visokoj rezoluciji. Skeniranje, fotografiranje i modeliranje spomenika rezultiralo je nastankom potpunih 3D-modela pogodnih za buduća ispitivanja usporednom uporabom više različitih metoda. Takav način proučavanja neobično je koristan za buduća istraživanja spomenika, razlučivanje njegove povijesti i odnosa prema okolnoj topografiji, kako prema neiskopanim ostacima starijih građevina, tako i prema geologiji. Podaci o jednima i drugima prikupljeni su dvjema spomenutim geofizičkim tehnikama.
3D-model mauzoleja nastao je kombiniranjem i preklapanjem unutrašnjeg i vanjskog lica mauzoleja i njegove

Podaci dobiveni mjerenjem georadarom na Peristilu Dioklecijanove palače: lijevo – 500 MHz c. 0,9 dubina; u sredini – 200 MHz c. 0,7 dubina; desno – 100 MHz c. 0,4 dubina

kripte. Budućim istraživanjima omogućit će izradu detaljnih planova struktura s mjernom preciznošću do 0,002 m, stvarajući vodoravne i uspravne odsječke kroz strukture prema želji i na različitim razinama. Preciznost skenova znatno nadmašuje ono što se može postići uobičajenim arheološkim ili arhitektonskim istraživanjima, mjerenjima i crtanjem. Na primjer, pokazuje osnovni plan kripte mauzoleja, prolaz koji vodi do nje i dio predvorja južno od mauzoleja. Kako je skeniran i znatan dio okoliša mauzoleja, digitalnim modelom omogućit će se i uvid u točne odnose između raznih struktura.

Kako se mauzolej može rotirati za 360 stupnjeva, i to po svim osima, budući istraživači moći će proučavati detalje i odnose između dijelova građevine koji nisu vidljivi ili se do sada nisu mogli detaljnije proučavati jer su uglavnom nedostupni. Posebno se to odnosi na dekorativne frizove i kupolu. Osim toga, kombinacijom laserskog skeniranja i panoramske fotografije mogu se otkriti detalji koji nisu dostupni pregledu golim okom. Dobar je primjer za to digitalno bilježenje grafita na mauzoleju, od kojih neki nisu bili primijećeni, često i zbog toga jer su smatrani nevažnima. Mauzolej je u cjelini jako ispisan spomenik što je i razumljivo jer se nalazio u srcu kasnoantičkog, srednjovjekovnog i suvremenog grada. Posebno se to odnosi na brojne urezane križeve na zidovima mauzoleja, grafite na zidovima iznad terase uz zvonik i na različite ploče za igre urezane na raznim mjestima. Pomno proučavanje skeniranih zidova i 3D-modela može otkriti i nove primjere takvih ostataka.

3D-model mauzoleja bit će na kraju integriran s rezultatima radarskog pregleda terena u blizini građevine. Omogućit će, nadalje, fizičko povezivanje glavne građevine i njene kripte s geološkom podlogom na kojoj leži, a budućim istraživačima omogućit će bolje razumijevanje odnosa između okoliša mauzoleja i građevina koje su podignute u svrhu niveliranja i koje su u konačnici rezultirale gradnjom velikih podzemnih struktura u južnom dijelu palače. Proces integracije dviju baza podataka bit će veoma kompleksan zbog raspona sakupljenih podataka, no potencijal koji omogućuje kombiniranje različitih tehnika bit će značajan budući istraživački *output* projekta.

doc. dr. sc. Branko Kirigin
prof. dr. sc. Vincent Gaffney
doc. dr. sc. Ante Milošević

Summary

Investigations carried out in Diocletian's Palace in Split in 2009 were the outcome of collaboration between the University of Birmingham (Institute of Archaeology and Antiquity, Visual and Spatial Technology Centre – VISTA) and Split University (Faculty of Philosophy, Centre for Interdisciplinary Study Studia Mediterranea – SMED). They consisted of

1) 3D scanning of the interior and exterior of the Diocletian Mausoleum (Split Cathedral) and panoramic photographing and scanning of its surrounds. The data obtained will facilitate the physical connection of the main building in the Palace with the geological bedrock on which it lies, and will enable future researchers a better understanding of the relations between the environment of the mausoleum and the buildings put up for the sake of levelling, resulting ultimately in the building of the crypt of the Mausoleum and the great underground structures in the southern part of the Palace. The process of integrating these two databases will be very complex because of the range of different data collected, but the potential that enables the combination of different techniques will be important to future researchers of this monument.

2) A geophysical field survey and georadar scanning of the surroundings of the mausoleum, the Vestibule, the Peristyle and the Decumanus Maximus were carried out. The measurements were made with Pulse Ekko Pro 1000 radar. The objective was for these investigations to supplement

knowledge about possible older buildings around the Mausoleum, and to provide a better understanding of the geology and natural structures underneath the pavement of today's communications inside the Palace.

Redni broj: 306
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Bulićeva 6)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: nadzor

Od 31. siječnja do 10. veljače 2009. godine tvrtka Pisa trade d.o.o. iz Solina arheološki je nadzirala sanaciju kanalizacijskog odvoda s unutrašnje strane zapadnog pročelja, isušivanje fekalnih voda i dezinfekciju prostora iznad mozaika u kući na adresi Bulićeva 6 (k.č. 12745, k.o. Split) u Dioklecijanovoj palači. Radove je financirao Grad Split.

Kako bi se sanirao kanalizacijski odvod, na zapadnoj strani, uza sam zid stambene kuće u Bulićevoj ulici 6, skinuto je kameno popločanje ulice i iskopan je kanal duljine 4 m, širine 0,60 m i dubine 1 m te je napravljen proboj u zidu istoimene kuće visine 1 m i širine 0,60 m. Bulićeva ulica prolazi s istočne strane mozaika, odnosno oko 1,60 m iznad mozaika. Upravo se zbog toga tijekom istraživanja osobita pozornost posvetila blizini mozaika, ali se do njegove kote nije kopalo. Nakon što se cijev kanalizacije, koja je išla ispod kuće, premostila na ulicu, kanal je zatrpan zemljom iz iskopa, te je vraćeno kameno popločanje, a zid je kuće sazidan.

Milka Mrduljaš

Summary

During February 2009 archaeological supervision was conducted of the repair works to the sewage pipe from the western side of a house in Bulićeva ulica 6, Split (inside Diocletian's Palace). The sewage pipe goes from the eastern side of a mosaic, but during the works there were no moveable finds.

Redni broj: 307
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Dioklecijanova ulica 7)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Od 27. do 30. ožujka 2009. arheološki je nadziran iskop zemlje za priključak na vodu u Dioklecijanovoj ulici 7 unutar Dioklecijanove palače (k.č. 10127 i 10726.) u Splitu. Voditeljica arheološkog nadzora bila je Milka Mrduljaš, dipl. arheologinja,

Bulićeva ulica 6, snimka lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

Dioklecijanova ulica 7, snimka lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

a član stručne ekipe Maja Peović, dipl. arheologinja; obje su djelatnice poduzeća Pisa trade d.o.o. iz Solina. Investitor radova bilo je Pučko otvoreno učilište u Splitu.

Nekoliko metara južno od Zlatnih vrata Dioklecijanove palače (na nekadašnjem rimskom *cardu*), na ulazu u Pučko otvoreno učilište (POU) u Dioklecijanovoj ulici 7 iskopana je sonda u svrhu razmještaja vodovodne cijevi. Dio te sonde duljine 1,61 m, širine 0,93 m te dubine 0,61 m iskopan je ispred ulaza u POU, a drugi dio, duljine 1,77 m, širine 0,98 m te dubine 0,50 m, u predvorju istoimene zgrade. Tom prilikom ručno je skidano kameno popločanje ulice, dok nije pomaknut kameni prag koji je sondu dijelio na dva dijela. Tijekom iskopavanja uočena je vodovodna cijev na razini od 7,93 (kota terena), smjera sjever-jug, te kanalizacijska cijev na razini 8,10, smjera istok-zapad, koja je bila pokrivena recentnim betonskim pločama. Pokretnih nalaza nije bilo. Nakon što je razmještena vodovodna cijev u sjeverozapadnom dijelu sonde, a sonda geodetski snimljena, cijevi su zatrpane zemljom iz iskopa i vraćeno je kameno popločanje.

Milka Mrduljaš
Maja Peović

Summary

In Dioklecijanova ulica 7 in Split (within the Palace), at the entrance to the Open University [Adult Education Institute] archaeological supervision was conducted during excavation for a water connection. The water supply pipe was being moved in the western part of the test pit. There were no moveable finds.

Redni broj: 308
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (podrumi – hodnik 5)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 23. ožujka do 13. svibnja 2009., u sklopu sanacije zidova i svodova u supstrukcijama Dioklecijanove palače u Splitu, provedeno je zaštitno arheološko istraživanje u tzv. Hodniku 5 u supstrukcijama palače. Izvođač zaštitnih arheoloških radova bilo je poduzeće Neir d.o.o. iz Splita. Voditeljica istraživanja bila je Blanša Maljković, dipl. arheologinja iz poduzeća Geographica d.o.o. Za tehničku dokumentaciju bila je zadužena Jasmina Beneta Ružić iz poduzeća Neir d.o.o. Na obradi materijala sudjelovala je Helena Tresić Pavičić, restauratorica iz poduzeća Neir d.o.o. Kao ispomoć sudjelovala su i dvojica radnika iz poduzeća Beta d.o.o. iz Solina. Geodetske snimke Hodnika 5 i arheološke sonde načinili su geodeti iz poduzeća Geographica d.o.o. Istraživanje je provedeno pod nadzorom arheologinje Dubravke Čerine, više stručne savjetnice Konzervatorskog odjela u Splitu.

Zahvaljujući relativno velikom broju povijesnih spisa i dokumenata posvećenih Dioklecijanovoj palači, razvoj grada Splita dobro je poznat dio povijesti. Kasnoantička građevina, sagrađena na prijelazu iz 3. u 4. st. po nalogu rimskog cara Gaja Valerija Aurelijana Dioklecijana, koja je ujedno ostala poznata po njegovu imenu, bila je presudna za razvoj jezgre budućega grada Splita. Palača je sagrađena u dnu južne uvale današnjeg splitskog poluotoka. Tlocrtom podsjeća na nepravilan četverokut iz kojeg izlaze kule na zapadnom, sjevernom i istočnom pročelju. U izgradnji je preuzet obrazac utvrđenoga rimskog vojnog tabora, a njena osnovna funkcija bila je da istovremeno bude raskošan dvorac i dobro utvrđena palača. Podrumi su ostali dobro sačuvani, a tijekom više stoljeća bili su zatrpavani raznim otpadnim i urušenim materijalom. Upravo zahvaljujući očuvanosti podruma, danas se zna osnovni raspored Dioklecijanova stambenog kompleksa.

U sklopu sanacije zidova i svodova, prema elaboratu hitne sanacije dijela svodova i zidova u podrumima Dioklecijanove palače, provedena su zaštitna arheološka istraživanja u tzv. Hodniku 5, s ciljem otkrivanja i utvrđivanja arheoloških slojeva. Hodnik 5 nalazi se uz jednu od najzanimljivijih prostorija u podrumima palače, prostoriju 4B, koja je iz sigurnosnih razloga privremeno zatvorena za posjete. Naime, rimski svod iz podruma 4B građen je od grubo obrađenih kamenih blokova od sedre zalivenih mortom. Zbog stabilnosti još je u srednjem vijeku bio ojačan kamenim lukovima. Danas je taj svod jedan od najoštećenijih svodova u podrumima i cjelokupna mu je stabilnost ugrožena. Prije zatrpavanja otpadnim materijalom, u prostoriji 4B bio je smješten tijesak za masline, koji je i danas djelomice sačuvan. U Dioklecijanovo je vrijeme Hodnik 5 služio za osvjetljavanje i ventilaciju podrumskih prostorija. U gornjem dijelu debeloga rimskog zida izdubljena je niša koja je presvođena plitkim kamenim svodom. Kao što je poznato, tijekom srednjeg vijeka na mjestu rimskih građevina sagrađene su kuće. Stanovnici su u svojim podovima, odnosno svodovima podruma, otvarali rupe koje su im služile za bacanje kućnog otpada i kao kanalizacija. Upravo zahvaljujući tim višestoljetnim nanosima, podrumi su danas među najbolje sačuvanim dijelovima Dioklecijanove palače. Zaštitna arheološka istraživanja provedena su u gornjem dijelu sjevernog zida, u kojem se na visini od 4,90 m nalazi izdubljena niša ispunjena nasipom taloženim tijekom više stoljeća. Radovima je prethodilo podizanje visoke skele, koja je omogućila pristup niši i istovremeno je služila kao radni prostor tijekom arheoloških istraživanja. Sjeverni je zid građen od kombinacije masivnih kamenih blokova i redova manjih, grublje obrađenih kamena povezanih vezivnim tkivom. Probijena je niša široka oko 1,50 m, a visina joj iznosi 1,05 m. Od ulaza u nišu do njena stražnjeg zida izmjereno je 2,60 m. U zatečenom stanju, visina arheoloških slojeva iznosila je od 81 do 90 cm. Na osnovi ulomaka keramike, stakla i ostataka životinjskih kostiju u profilu, mogla se pretpostaviti veća koncentracija arheoloških materijala. Prije radova dio se nasipa iz niše odronio. Pokretni arheološki materijal sakupljen je i kategoriziran po vrstama nalaza: građevni materijal, keramika, staklo, kosti, školjke i ostali nalazi. Kako je primarni kontekst tih nalaza izgubljen, cjelokupni je materijal označen signaturom „zatečeno

stanje“. Istraživanju se pristupilo na način da se primijenila okomita stratigrafija, tj. slojevi su se skidali od najvišeg do najnižeg sloja. Tijekom istraživanja vođena je tehnička dokumentacija, fotodokumentacija, a svakodnevno je vođen i terenski dnevnik. Obavljene su geodetske snimke prije i nakon istraživanja, dok je unutrašnjost niše skenirana 3D--skenerom. Tijekom istraživanja tlocrtno su dokumentirane određene strukture, a sav sakupljeni materijal razvrstan je i označen prema sloju kojem pripada. Naknadno je utvrđeno kako je materijal iz niše vremenski dosta blizak.

Nedugo nakon početka istraživanja urušio se dio kamenja koji je formirao prvi, vanjski, red plitkog svoda, pa je nakon procjene statičara napravljen drveni potporanj koji je postavljen na ulaz u nišu. Stratigrafski odnosi bit će prikazani u opisu arheoloških slojeva u profilu A i profilu B (crtež) koji je ostavljen kao kontrolni profil uza zapadni zid niše. Ostavljen je djelomice i zbog praktičnosti. U svodu je probijen kvadratni otvor kroz koji je najvjerojatnije bacan otpad. Poznato je kako su Dioklecijanovi podrumi rabljeni kao odlagalište otpada. Iznad podruma, gradnja srednjovjekovnih kuća bila je dosta intenzivna. S naglim povećanjem broja stanovnika unutar palače nastao je problem odlaganja otpada. Najlakši način za uklanjanje otpada bilo je probijanje sličnih otvora u podovima kuća. U novije su vrijeme ti otvori zatvarani i betonirani. Takva ispuna betonom najvjerojatnije je djelomice iscurila u ispunu niše, pa je 40-ak cm od vrha, ispod nekadašnjeg otvora, dio materijala bio zabetoniran i tako spojen sa zapadnim zidom sonde. Nije ga bilo moguće ukloniti klasičnim arheološkim metodama. Taj je sloj bio formiran od šute, kamenja i cigle povezane betonom. Nakon dokumentiranja, profil B uklonjen je do razine na kojoj se nalazi zabetonirana struktura. Uočeno je šest slojeva koji su se mjestimice i miješali. Miješanje slojeva najčešće je uočavano po sredini nasipa, gdje su slojevi blago padali prema unutrašnjosti. Iz sigurnosnih razloga, prema savjetu statičara, istraživanje je prekinuto nakon cca 130-140 cm otkopa.

Profil A

Najprije se uklanjao površinski sloj (sloj 1), formiran od recentne urušene šute. Najzastupljeniji je kameni materijal, a pojedinačno se nailazilo i na ostatke cigle te tragove vapna i betona. Pronađena je i manja količina keramičkog materijala te ostaci životinjskih kostiju. U profilu je taj sloj bio najveće debljine do 25 cm (od kote + 5,95 do kote + 5,70). Sloj 2 nalazio se između kota + 5,70 i + 5,50, a tvori ga tamnija nijansa smeđe rahle zemlje s primjesama sitnijega kamenog materijala. U sloju su pronađeni ulomci grubljega kuhinjskog posuđa, ulomci fine, slikane keramike, u manjoj količini krhotine staklenih posudica. Pronađeno je najviše ostataka životinjskih kostiju, puževa i školjaka. Između sloja smeđe i pepeljastosive zemlje, u profilu se ocrtavala tanka linija vapna, debljine od 3 do 5 cm. Ta je struktura radno obilježena, prilikom dokumentacije profila, kao podsloj. Tijekom skidanja slojeva utvrđeno je kako se bijela žbuka miješa s pepeljastosivim slojem zemlje, a veća je koncentracija zabilježena uz istočni zid niše. Sloj pepeljastosive zemlje s primjesama ugljena, (sloj 4) nalazio se između kota + 5,53 i + 5,31. S obzirom na to da su se u profilu ocrtavale dvije nijanse sive boje, gornja svjetlija i donja tamnija, sloj je podijeljen u sloj 4a i 4b. U stražnjem dijelu, bliže sjevernom zidu niše, sloj je prelazio u masnu

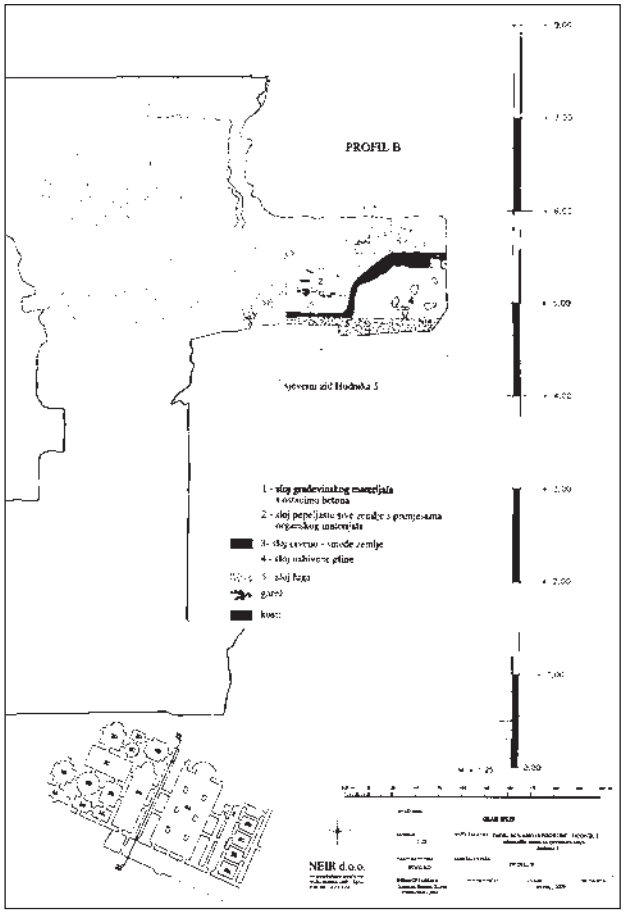

Pogled na nišu (foto: Z. Sunko)

sivu glinu u kojoj su se mjestimice nazirale formacije koje podsjećaju na rupe manjih dimenzija. U sloju je pronađena veća količina životinjskih kostiju, puževa i školjaka, a u većoj je količini zastupljen i keramički materijal koji tipološki ne odstupa od ulomaka iz prvih slojeva. Uglavnom je riječ o tanjurima s bijelom caklinom, ulomcima grubljega kuhinjskog posuđa i slikane keramike koja se okvirno može datirati u 16. i 17. st. Prikupljeni su i dijelovi staklenih posudica, građevni materijal, čavli i ostaci drvenog materijala. Sloj 5, koji se nalazi između kota + 5,33 i + 5,23, tvori rahla crveno-smeđa zemlja s primjesama organskog materijala.

Pogled na plitki svod i otvor za otpadni materijal (foto: Z. Sunko)

Crtež profila B, kontrolni profil uza zapadni zid niše (izradila: J. Beneta)

Iz tog je sloja također prikupljena veća količina životinjskih kostiju, puževa i školjaka, keramičkog materijala i ulomaka staklenih posuda. U sloju 6, koji tvori rahla smeđa zemlja, omjer sakupljenog materijala ostaje isti. Nešto je veća količina građevnog materijala. U profilu sloja 6 ocrtavao se tanji prosloj pepela, za koji se ispostavilo kako je dosta deblji i kako se nastavlja i ispod razine sjevernog zida Hodnika 5. Dio profila djelomice leži na gornjoj razini sjevernog zida Hodnika 5, na kojoj se uočavaju tragovi bijele žbuke, ugljena i organskog materijala.

Profil B

U profilu B (zbog potpornja i dimenzija niše nije bilo moguće fotografirati čitav profil) ocrtava se miješanje slojeva. Ispod sloja građevnog materijala (sloj 1) povezanog betonom nalazi se sloj pepeljastosive zemlje s ostacima gara (sloj 2), koji je mjestimice pomiješan sa slojem rahle smeđe zemlje. U dijelu profila koji je bliži sjevernom zidu niše taj sloj prelazi u masniju sivu glinu pomiješanu s manjom koncentracijom pepela (sloj 4). Između sloja 2 i sloja 4 ocrtava se sloj crveno-smeđe rahle zemlje, označen kao sloj 3. Zadnji je sloj formiran od nakupine pepela koji se proteže čitavom duljinom profila. U svim je slojevima bio prisutan i nabacani građevni materijal. U usporedbi s istočnom polovicom niše, u ovom dijelu niše javljala se veća količina građevnog materijala s ostacima vezivnog tkiva.

Arhitektura niše

Nakon što je niša ispražnjena do gornje razine sjevernog zida, već je bilo vidljivo kako joj zidovi leže na zemljanom nasipu i kako se stratigrafija nastavlja. Nakon procjene statičara i geodetske snimke niše i gornje razine odlučeno je da će se radovi, iz sigurnosnih razloga, prekinuti. Prije obustave skinut je još jedan otkopni sloj kako bi se dobio djelomičan izgled unutrašnjeg lica sjevernog zida Hodnika 5. Dobila se duljina zida od 140 cm i visina od cca 25-30 cm. Nakon skidanja slojeva dobio se uvid u izgled unutrašnjosti niše. Svi su zidovi bili građeni od više redova grubo obrađenog kamenja vezanog bijelom žbukom. Zbog curenja betona, izrazite vlažnosti i procjeđivanja vode iz gornje razine, točan broj i strukturu redova kamenja teško je utvrditi. Otprilike 1 m od stropa prestaje kamena arhitektura i nastavlja se zemljana ispuna na kojoj leži čitava konstrukcija. Zapadni zid niše, radno označen kao Zid 1, u kojem se nalazi otvor kvadratnog oblika rabljen za bacanje otpada, u novije je vrijeme betoniran. Zid je visok oko 1 m. Beton je djelomice zahvatio čitavu plohu zida tako da nije moguće uočiti sve konture među kamenjem. Najizraženija su posljednja dva reda kamenja, najbliža sjevernom zidu Hodnika 5. Na toj se razini nalaze otvori manjih dimenzija ispod kojih se nastavlja zemljani nasip na kojem leži zid. Dio nasipa bliže zidu Hodnika 5 sadrži veću količinu sitnijeg kamenja povezanog žbukom. Sjeverni zid, radno označen kao Zid 2, visok je 90 cm, a dug 150 cm. Građen je od više redova obrađivanog kamenja koji leže na zemljanom nasipu. Istočni zid, radno označen kao Zid 3, slične je konstrukcije kao i druga dva zida. Dugačak je 140-150 cm, a visok oko 1 m. U dnu zida ugrađen je spolij širok 26 cm. Strop niše, okarakteriziran kao plitki svod, ima brojne tragove truljenja, vjerojatno nastale zbog velike vlage. Također se uočavaju i tragovi drva. Širina niše od zapadnog do istočnog zida iznosi 145-150 cm, a duljina od sjevernog zida niše do unutrašnjeg lica sjevernog zida Hodnika 5 iznosi 121 cm.

Sakupljeni pokretni arheološki materijal može se razvrstati u građevni materijal, ostatke životinjskih kostiju, dijelove keramičkih posuda, ulomke staklenih posudica, školjke, puževe i metal. Daleko su najzastupljeniji brojni ostaci životinjskih kostiju, kao i razne školjke i puževi (npr. *Cerithium vulgatum* i *Spondilus gaederopus*). Keramički se materijal može okvirno podijeliti u dvije vrste: grubo, kuhinjsko posuđe debelih stijenki (najvjerojatnije dijelom lokalne proizvodnje) i keramiku s premazom koja potječe iz europskih zemalja. Najveći broj sakupljenih ulomaka ima analogije s proizvodnjom keramičkih posuda susjedne Italije. Ponajprije se to odnosi na južnotalijansku slikanu *engobiatu*, kao i produkciju venetskog područja. Za sada se može reći kako su najzastupljeniji oblici i tipovi karakteristični za 16. i 17. st. – kasna *engobiata,* kasna grafita, majolika *compendiaria* sa stiliziranim cvjetnim motivima, kasna majolika, renesansna grafita, majolika *berettina.* Također ima ulomaka koji se tipološki pripisuju venetskoj majolici orijentalne inspiracije kao *a foglia d´ulivo* ili majolika *alla porcellana*. Među ulomcima se nalazilo i nešto ranijih tipova posuda, kao i posuđe koje se vremenski može smjestiti u razdoblje od 17. do 19. st. Niša je adekvatno zaštićena geoplatnom i zemljom s povremenim vlaženjem i sabijanjem zemlje u slojevima po 20 cm. Primarna obrada pokretnog arheološkog materijala

obavljena je. Uzorak osteološkog materijala bit će poslan na paleozoološku analizu. Materijal će privremeno biti pohranjen u Muzej grada Splita.

Literatura

Delonga et al. 2005 V. Delonga, M. Bonačić Mandinić, 17 u 8, arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače 1992. godine, katalog izložbe, Split, 2005.
Marasović et al. 1972 J. Marasović, T. Marasović, S. McNally, J. Wilkes, Istraživanje jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače, Split, 1972.
Marasović et al. 1977 J. Marasović, T. Marasović, S. McNally, J. Wilkes, Istraživanje Dioklecijanove palače, Split, 1977.
Zglav-Martinac 2004 H. Zglav-Martinac, Od ulomka do ulomka, Split, 2004.

Blanša Maljković

Summary

During 2009 archaeological rescue excavations were carried out at the northern end of what is called Corridor 5 in the substructions of Diocletian's Palace in Split. Within a concave niche in the upper part of a thick Roman wall, archaeological strata were established. From the material collected it can be concluded that the niche was probably used as a waste pit. Most of the water material consists of remains of animal bones, seashells and snails. There are also many potsherds and fragments of glass. All the earth fill was removed together with the archaeological strata to the level that for some 30 cm drops below the upper level of the Roman wall. An opening remained in the vault, assumed to have been used for discarding waste. Among the fragments of better ware found, most of the material can be dated to the 16th and the 17th century, while the coarse kitchen ware for general use has not been able to be dated so far.

Redni broj: 309
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Zapadne terme)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zapadne terme, površine oko 220 m², smještene su u prizemlju hotela Slavija (k.č. 12470, 12471, 12478 i 12480) u Buvininoj ulici br. 1 i 2, koja se nalazi unutar Dioklecijanove palače u Splitu. Lokalitet se nalazi u zaštićenoj povijesnoj jezgri grada Splita te je pojedinačno

Zapadne terme – tlocrt 2009. godine (obrada: K. Šolić)

Dioklecijanova palača – Zapadne terme, snimka lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

preventivno zaštićen. Radove zaštitnih arheoloških istraživanja (2008. i 2009. godine) financirao je Grad Split. Prvi dio zaštitnih arheoloških istraživanja Zapadnih termi trajao je od veljače do travnja 2008. godine (Mrduljaš 2009). Drugi dio zaštitnih arheoloških istraživanja proveden je od 11. svibnja do 30. lipnja 2009. s voditeljicom istraživanja Majom Peović, dipl. arheol., i zamjenicom Milkom Mrduljaš, dipl. arheol., djelatnicama tvrtke Pisa trade d.o.o. iz Solina. Stručnu dokumentaciju izradilo je poduzeće Neir d.o.o. iz Splita. Istraživanja su u obje sezone bila pod nadzorom arheologinje Dubravke Čerine, više stručne savjetnice Konzervatorskog odjela u Splitu.

U jugozapadnom dijelu Dioklecijanove palače, zapadno od Jupiterova hrama, s nekoliko južnih prostorija oslonjenih na zidove podruma nalazi se sklop Zapadnih termi (o povijesti istraživanja termi u drugoj polovini 20. st., kao i o istraživanjima iz 2008., vidi: Mrduljaš 2009). Zaštitna arheološka istraživanja 2008. dala su malu količinu keramike, i to uglavnom novovjekovne, koja je pronađena u prostoriji 5 (cisterna). U izvješću iz 1972. ta se prostorija uopće ne spominje budući da se do prostorije ispred (4) nije moglo doći. U prostoriji 5 mnogo se godina taložio otpadni materijal te je keramički materijal pronađen izvan razumljiva arheološkog konteksta. Kameni ulomci pronađeni 2008. pripadaju antičkom i novovjekovnom razdoblju. Podrijetlo tih kamenih nalaza nije poznato, kao ni to jesu li pojedini ulomci uopće pripadali termama. Jedan dio kamenih ulomaka zatečen je u prostoriji 3, naslonjen uz južni zid prostorije. Riječ je o ulomku utega, kamenog praga s profilacijom te dvama ulomcima kamene cijevi. U prostoriji 2 zatečen je kameni dovratnik, naslonjen na *pilae* hipokausta. Podrijetlo toga kamenog ulomka također nije poznato.

U prostoriji 6, u zapadnom dijelu, nalazila su se dva recentna kamena bloka.

Istraživanje 2009. provedeno je u sklopu radova konstruktivne sanacije i uređenja lokaliteta, ali i kao nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja iz 2008. (Mrduljaš 2009), koja su prekinuta zbog stalnog dotoka fekalnih voda u prostorije 1, 2 i 3 te zbog lošeg statičkog stanja zidova u prostorijama 4, 4 a, 6 i 7. Istraživanje je započeto otvaranjem sonde u prostoriji 3. Međutim, daljnjim tijekom rada istražene su i dokumentirane prostorije 4, 4a, 6 i 7a. Čitavo je područje inače istraženo u najvećem dijelu do najstarije (rimske) građevinske razine, ali su neki zidovi kasnijih faza ostavljeni na izvornom mjestu. Ti zidovi, dakako, sprečavaju potpuno čišćenje prostora do rimske razine, ali su sami po sebi zanimljivi, jer osvjetljavaju glavna razdoblja u postupnom povijesnom razvitku područja. Cilj ovih istraživanja jest izrada projekta konačne zaštite čitavoga iskopanog prostora.

Prostorija 3

U prostoriji 3 otvorena je sonda (širine 3,18 m i visine 1,10 m) pod pragom zapadnog ulaza u termalni sklop. Kako su vrata termi prijetila uleknućem, a na taj način i stabilnosti hotelskoga objekta, sondiranjem je trebalo pronaći rješenje sanacije zapadnog ulaza u terme. No izravno pod betonom, pod pragom zapadnog ulaza, pronađen je renesansni temelj zida sastavljen od većih i manjih kamenih blokova nepravilna oblika, vezanih žbukom. Spomenuti je zid sa sjeverne strane bio prekinut betonskim blokom (postavljenim u vrijeme ranijih istraživanja i konsolidacije objekta), dok je na južnoj strani dodirivao antički zid termi. Pod renesansnim temeljem pronađen je deblji sloj tamne gline (vjerojatno je riječ o nakupini fekalija), a u samom dnu pod glinastim slojem zemlje nazirao se crveni mort, dio podnice hipokausta. Zbog kulturne vrijednosti nalaza, plan sanacije zapadnog ulaza promijenjen je i čeka novo adekvatno rješenje. U okviru istraživačkog projekta bilo je potrebno očistiti istočni zid uz sačuvana antička vrata termi u svrhu kasnije prezentacije. Nakon skidanja debelog sloja sive žbuke i cigle ogoljena je izvorna struktura rimskih vrata. Građena su tehnikom uobičajenom u ostalim prostorima palače. Naime, dovratnici su izrađeni od niza fino obrađenih kamenih blokova, dok je nadvratnik lučnoga oblika zidan opekom koja leži u debelom sloju maltera.

Prostorije 4 i 4a

Istraživanjima Urbanističkog zavoda Dalmacije 1959. i 1972. godine utvrđeni su detalji konstrukcije termi i postojanje apside u prostoriji 4a. No zbog nadiranja podzemnih voda pristup navedenoj prostoriji tada je bio onemogućen. Tijekom kasnijih istraživanja dokumentiranje i čišćenje te prostorije nije bilo dovršeno zbog lošeg statičkog stanja južnog zida, koji je prostoriju 4 dijelio od prostorije 4 a. U sklopu istraživačkog projekta 2009. bilo je, stoga, nužno prvo osigurati zaštitne radove. Nakon postavljanja razupora započelo se s čišćenjem spomenutoga apsidalnog dijela prostorije. Utvrđeno je da je polukružno zaključena apsida građena od opeka utopljenih u debelom sloju maltera. Apsida je zahvaćala gotovo čitavu južnu stranu dvorane 4 i izravno se naslanjala na sjeverni zid X Dioklecijanova stana (danas u sklopu supstrukcija palače). Čišćenjem nasipa pod apsidom utvrđeno je da je sjeverozapadni dio apsidalnog luka vjerojatno srušen u vrijeme kada je prostorija izmijenila svoju funkciju (skladište, otpadni deponij). Umjesto pretpostavljenog luka pronađen je zemljani nasip s otpadnim materijalom (plastika, keramički ulomci 20. st., životinjske kosti i novovjekovni otpad), što upućuje na uporabu prostora kao otpadne jame. Na spomenutom području stratigrafija je uništena, nisu pronađeni arheološki slojevi, nego samo temelj u vidu žive stijene (uporaba litice za temeljenje karakteristična je za podrumske prostorije palače) i obrubni zid otpadne jame. Istovremeno je započelo čišćenje prostora unutarnjeg luka apside. Nakon uklanjanja nataloženog otpadnog materijala, otkriven je sloj nabijenoga neobrađenog kamenja utopljenog u malter, što navodi na zaključak o naknadnom zazidavanju apsidalnog prostora. Teško je ustvrditi u kojem je vremenu došlo do zatvaranja apside jer su rijetki podaci o kasnijoj uporabi tog područja, no prema načinu zidanja može se zaključiti kako je riječ o razdoblju nedugo nakon izgradnje same apside, koja je, sudeći po pronađenoj strukturi, bila u uporabi kratko vrijeme. Apsida je kasnijim gradnjama dodatno devastirana. Naime, neposredno iznad spomenute ispune, u smjeru istok-zapad pruža se zid novijeg postanka, koji je direktno zasjekao apsidalnu nišu i samim tim zatvorio pogled na apsidu sa sjevera. Zbog konstruktivne važnosti tog zida za stabilitet čitavoga termalnog sklopa i zgrade hotela, nije bilo moguće u potpunosti istražiti apsidalnu školjku.

Prostorija 6

Istraživačkim projektom 2009. bilo je obuhvaćeno i čišćenje prostorije 6, koja prethodnim istraživanjem 2008. nije u cijelosti dokumentirana zbog narušene statike zida što spaja prostoriju 6 s prostorijom 4a. Odvodni kanal, koji je djelomice otkriven u prethodnim istraživanjima, sad je u potpunosti očišćen. Kanal se proteže do apsidalnog luka prema prostoriji 4a i tu je zbog apside prekinut, no u zapadnom dijelu neprekinut se nastavlja kroz prostoriju 7a (međuprostor sa sjeverne strane prostorije 7). Kanal je djelomice obložen obrađenim kamenom, međutim u njemu nije pronađen arheološki materijal osim onog spomenutog u istraživanjima 2008. godine. Sjeverno od kanala, na preostalom području prostorije 6, otkrivena je podnica od

Pogled na prostorije 1, 2 i 3 (foto: M. Mrduljaš)

Istražena apsida u prostoriji 4a (foto: Z. Sunko)

nabijene žbuke i komadića cigle, koja je ovim istraživanjem u potpunosti očišćena i dokumentirana. Na samoj podnici pronađeno je više ulomaka recentne keramike te keramička pločica iz 20. st.
Postavlja se pitanje funkcije i vremena nastanka odvodnog kanala. Vjerojatno je u taj kanal izlazio višak vode kroz otvor u apsidi, što je već spomenuto u prostoriji 1 i kod Istočnih termi, ali budući da je upravo taj krak apside bio uništen, riječ je o pretpostavci. Možda će se to razjasniti kada se istraži dio apside koji se ovom prilikom nije mogao istražiti zbog nosivog poprečnog zida koji ju je sjekao.

Prostorija 7a
Istraživanja su obuhvatila i malu pravokutnu prostoriju koja spaja dvorane 6 i 7 (ovom prilikom imenovanu kao prostor 7a). Ona također ranijim istraživanjima nije mogla biti dokumentirana zbog konstrukcijske stabilnosti zgrade hotela Slavija. Nakon odobrenja nadležnog statičara nastavljeno je izbacivanje nakupljene građevinske šute i ostalog otpadnog materijala, koji je u potpunosti zapunjavao prostoriju. Tom prilikom otkriven je nastavak drenažnog kanala iz prostorije 6 prekinut zidom na zapadnoj strani. Odvodni je kanal u ovoj prostoriji nešto finije građen, što je posebno vidljivo u južnom predjelu sačuvanog kanala. Ipak, ni u ovoj prostoriji nisu pronađeni arheološki dokazi za dataciju izgradnje kanala.

Pokretni arheološki materijal nađen tijekom istraživanja 2009. čine veća količina keramičkog materijala i životinjskih kostiju iz novijeg razdoblja. Zbog recentnih izgradnji te ranijih čišćenja i prenamjene prostora, nisu evidentirani arheološki nalazi. Ulomci novovjekovne keramike finije izrade pronađeni su mahom u otpadnoj jami unutar prostorija 4 i 4a.

Literatura

Adam 1993 Jean Pierre Adam, Roman Building Materials and Techniques, London, 1993.
Mrduljaš 2009 Milka Mrduljaš, Split – Dioklecijanova palača (Zapadne terme), HAG, 5/2008, Split, 2009: 617 – 621.
Urbs 1972 Urbs, Istraživanje jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače (Jerko Marasović, Sheila McNally, Tomislav Marasović, John Wilkes), I. dio, 1968. – 1971., Split, 1972.
Urbs 1977 Urbs, Istraživanje Dioklecijanove palače (Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović), II. dio, 1968. – 1971., 1972. – 1977., Split, 1977.
Yegul 1995 Fikret Yegul, Baths and Bathing in Classical Antiquity, Massachusetts Institute of Technoogy, 1995.

Milka Mrduljaš
Maja Peović

Summary

From February to April 2008, archaeological rescue excavations were conducted into the Western Thermae of Diocletian's Palace in Split, today located in the ground floor of Hotel Slavija. During the investigations of 2008 results from earlier research were reviewed and the area of research was enlarged to take in uninvestigated or incompletely documented rooms of the western thermal complex of the Palace. The investigation was hampered by the constant inflow of faecal waters into several of the rooms and the poor structural stability of its walls. Rooms 1, 2, 3, 4, 4a, 5, 6, 7 and niches a and b were investigated and documented. Rooms 1, 2 and 3 (the poorest preserved) had a hypocaust system. In room 4 a floor some 30 cm thick was revealed, made of a mixture of irregular stones, pieces of *tegulae* and lime. Room 5 was originally a *piscina,* later turned into a cistern. In the middle of the room is a circular hollow; in the preserved upper part of a damaged inscription, the name Demetrius is mentioned, while in the lower part a plant motif is to be seen. Room 4a had an apse the western end of which had been knocked off. In Room 6, a drainage channel running east to west was revealed, as well as a floor to the north of the channel. In Room 7 the original floor was still in existence.
Archaeological rescue investigations of the western baths were continued in 2009. At that time, rooms 4, 4a, 6 and 7a were investigated. Below the very entrance into the baths complex (Room 3) the foundation of the wall of the Renaissance palace was documented. After the wall that divided Room 4 from Room 4a had been secured, the semicircular apse that occupied the whole of the southern side of Room 4a and was directly abutting onto the northern wall of the substruction was investigated. The north west part of the arch of the apse had been knocked down, and below it was an earth tip with waste material. Research into the internal arch of the room showed that the apse space was walled over at a later date. The drainage channel in Room 6, which was partially revealed in the previous research, stretched all the way to the arch of the apse in Room 4a to the west, i.e. it went through Room 7a (the intermediate space with the northern side of Room 7). The channel was partially clad in worked stone. Probably this was a channel in which excess water went out through an opening in the apse. Since this leg of the apse was destroyed, all this is only hypothetical.

Redni broj: 310
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača, Peristil (kapela sv. Roka)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka kampanja od 17. veljače do 17. ožujka 2009. (19 radnih dana) predviđena je kao popratni proces geomehaničkih i geofizičkih istraživanja vezanih uz statičke nestabilnosti zapadne i istočne kolonade Peristila u Dioklecijanovoj palači u Splitu, odnosno pojavljivanje pukotina na pročelju kapele sv. Roka. Stručni arheološki dio radova izveo je Hrvatski restauratorski zavod (Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju), a voditelj istraživanja bio je Vinko Madiraca, dipl. arheolog. Vanjska stručna suradnica bila je Maja Peović, dipl. arheol. Privremeno uklanjanje kamenih ploča, ručni iskop, deponiranje iskopanog otpadnog materijala, postavljanje zaštitne ograde oko arheoloških sondi te zaštitno osiguravanje cijelog arheološkog nalazišta provela je tvrtka Pisa trade d.o.o., a geodetsko snimanje i izradu arhitektonskog nacrta tvrtka Geodata. Koordinator radova bio je Ivo Vojnović, dipl. ing. arh., a konzervatorski nadzor provela je Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu.

Istraživanja su iznenadila količinom nepokretnih i pokretnih arheoloških nalaza, a s obzirom na ograničenost zahvata tek su postavila mnoga pitanja na koje bi odgovor moglo dati jedino sustavno arheološko istraživanje Peristila i dijelova palače izravno vezanih na njega. U arheološkom smislu prostor unutar i izvan kapele sv. Roka ipak je istražen u zadovoljavajućem opsegu, koliko su dopuštale objektivne okolnosti. Kako je riječ o objektu postavljenom uza samo križište glavnih rimskih ulica karda i dekumana, koje je i danas jedan od pješački najfrekventnijih dijelova grada, tako je i opseg istraživanja bio ograničen ostavljanjem prohodnih pješačkih koridora, ali je veći broj arheoloških sondi na vanjskim stranama i uglovima kapele pomogao da se anulira taj nedostatak. Unutrašnjost je također istražena u kvalitetnom opsegu, s tim da nisu otvarani grobovi pronađeni u razini s originalnim pločnikom kapele. Arheološka istraživanja vezana uz geomehaničke i geofizičke sonde uz istočnu i zapadnu kolonadu Peristila bila su ograničena veličinom tih sondi, ali su ipak dala mnoštvo zanimljivih podataka, tj. otvorila su mnoga pitanja na koja bi neka buduća sustavna istraživanja trebala dati odgovore. Arheološka istraživanja moguće je podijeliti na tri sektora. Prvi obuhvaća arheološke istražne sonde unutar kapele sv. Roka i oko nje. Drugi obuhvaća sonde vezane uz istočnu kolonadu Peristila, a treći sonde vezane uz zapadnu kolonadu Peristila.

Unutar i oko kapele sv. Roka otvoreno je devet sondi, ponajprije vezanih uz ispitivanje statičkih nestabilnosti vidljivih na fasadama kapele. Sondom 1 obuhvaćena je cijela površina poda kapele. Nakon uklanjanja recentnog popločanja i tankog sloja nasipa, na vidjelo je izišlo originalno popločanje kapele. Južni dio poda kapele zauzimaju četiri zapečaćene kamene nadgrobne ploče vezane uz ukope preminulih od kuge, što je potvrđeno urezanim natpisima *OB PESTEM*. Sjeverno su postavljene četiri nadgrobne ploče na kojima nema natpisa o kugi, ali je na centralnoj ploči vidljiv natpis u obliku razmotanog svitka s upisanom 1617. i obavijesti o pripadnosti groba bratstvu sv. Roka (*SEPOLTURA DI FRATELLI DI S< >ROCHO< >1617<*), što govori da je grob mlađi oko stotinu godina od same kapele. Prostor s grobnim pločama odijeljen je od sjevernog dijela kapele nizom ploča (spolija) od žućkastog kamena. U sjevernom dijelu poda kapele, gdje se nalazio drveni oltar, pronađeno je originalno renesansno popločanje od sivih kamenih ploča. U jugoistočnom dijelu kapele vidljive su tri kamene ploče glavne antičke ulice *decumanus,* uz čiji je južni trijem kapela i sagrađena. Osim ovih podataka, u jugozapadnom dijelu kapele pronađeni su i ostaci zida, koji je vjerojatno odjeljivao kapelu sv. Roka od kapele sv. Sebastijana srušene početkom 20. st. Južno lice istog zida vidljivo je i u sondi 2, postavljenoj uz vanjsko lice južnog zida kapele. Značajni su nalazi u toj sondi dio temeljnog zida južne kolonade dekumana u koju je uklopljen južni zid kapele sv. Roka i sjeverni zid nekadašnje kapele sv. Sebastijana, dvije ploče originalnog popločanja kapele sv. Sebastijana od sivog kamena i oštećena kosturnica, koja je pripadala kapeli. Sonda 3 postavljena je na sjeverozapadnom kutu kapele i obuhvatila je dio površine sjevernog Peristila i dio nekadašnjeg dekumana. Dala je uvid u stanje temelja sjeveroistočnog kuta kapele, prilagođenih prilikom gradnje na antičkim ostacima na koje je kapela „sjela" i iskoristila kao temelj. Tu se misli na dio temelja velike antičke zidane konstrukcije, koji zapremaju gotovo čitavu površinu sjevernog dijela Peristila, a smatra se da su pripadali velikom zidanom raskrižju glavnih ulica palače i sastoji se od četiri lučno spojena pilona (*tetrapylon*), a nađeni su i ostaci manjeg antičkog kanala, koji je prikupljao oborinsku vodu na sjeništu karda i dekumana. Manja sonda 4 postavljena je simetrično u sjeverozapadnom kutu kapele. U toj su sondi djelomice vidljivi temelji sjevernog i zapadnog zida te dno antičkog

Originalno popločanje kapele sv. Roka s nadgrobnim pločama (foto: V. Madiraca)

Dio velike zidane antičke konstrukcije ispod temelja sjeverozapadnog kuta kapele sv. Roka (foto: A. Sučić-Marić)

kanala vidljivog i unutar sonde 3. Sonda 5 postavljena je na sjeveroistočnom uglu kapele te je obuhvatila i dio dekumana. Pritom su otkrivene originalne antičke ploče dekumana na kojima je temeljena kapela u svom istočnom dijelu. Manja sonda 6 u jugozapadnom kutu kapele dala je uvid u dio temelja južnog i zapadnog zida, te je vidljiv manji dio temelja sjevernog pilona završnog trijema istočne kolonade Peristila, čije je sjeverno lice vidljivo u sklopu

Temelji jugozapadnog kuta kapele sv. Roka na temeljima antičke gradnje sjevernog Peristila (foto: V. Madiraca)

južnog zida kapele. Unutar te sonde zabilježena je visoka razina kamene litice, te zbog toga nisu pronađeni ostaci antičkog kanala za oborinsku vodu vidljivi u sondama 3 i 4. Zanimljivi su nalazi zabilježeni i unutar sonde 7 u sjeveroistočnom kutu kapele. Unutar sonde zabilježeni su slojevi nasipa s pokretnim arheološkim materijalom koji se može datirati u razdoblje gradnje kapele (kraj 15. i početak 16. st.). Vidljivo je također da je na tom mjestu odstranjen antički pločnik dekumana, te su kamene ploče vidljive jedino ispod sjevernog i istočnog zida, koji su na njima i temeljeni. I na tom je mjestu zabilježena razina sterilnog sloja, koji čini mekana laporasta stijena (tupina). Sonda 8 postavljena je nešto istočnije od istočnog zida kapele uz prvi slobodni stup južne kolonade antičkog dekumana. Na vrhu sonde privremeno je odstranjena antička ploča dekumana radi daljnjeg istraživanja. Kako je ovo područje već bilo predmetom arheoloških istraživanja 20-ih godina 20. st., zabilježeni su samo ostaci antičke podloge pločnika i podloga od crvenkaste zemlje postavljena prije vraćanja ploča nakon arheoloških istraživanja. Posljednja sonda ili sonda 9, napravljena radi istraživanja statičkih nestabilnosti kapele sv. Roka, postavljena je na jugozapadnom uglu kapele te je obuhvatila i manji jugoistočni dio sjevernog Peristila. Nakon odstranjivanja sloja nasipa, preostalog nakon arheoloških istraživanja Peristila 60-ih godina 20. st, zabilježenog i unutar sonde 3, otkriveni su temelji jugozapadnog kuta kapele, koji se naslanjaju na raniju antičku gradnju. Pritom su vidljivi i kameni blokovi jugozapadnog dijela velike zidane antičke konstrukcije, koja zauzima prostor sjevernog Peristila ispod razine današnjeg popločanja, te temelji završnog pilona istočne kolonade Peristila. Osim ovih nalaza utvrđena je i razina kamene litice, koja pada prema zapadu od simetrične sonde 6 u jugozapadnom kutu kapele.

Istraživanje statičkih nestabilnosti istočne kolonade Peristila obuhvaćeno je dvjema sondama. Sonda 1 postavljena je uz istočnu stranu istočne kolonade Peristila pokraj petog stupa kolonade promatrano od juga prema sjeveru. Unutar sonde vidljivo je temeljno proširenje istočne kolonade s probijenom četvrtastom vertikalom, za koju je utvrđeno da je riječ o antičkom revizijskom oknu iznad manjeg antičkog kanala koji prati istočnu stranu istočne kolonade Peristila. Uz pomoć umjetne rasvjete snimljene su fotografije tog kanala sjeverno i južno od šahta. Na južnoj je strani kanal presječen neposredno uz revizijsko okno kasnijim kanalom, vjerojatno s kraja 19. ili početka 20. st, postavljenim u smjeru istok-zapad, u kojem je vidljiva i kanalizacijska cijev te koji ulazi u prostor Peristila kroz temelj istočne kolonade. Na sjevernoj je strani kanal u mnogo boljem stanju, te se čini da je presječen na dijelu gdje ulazi u prostor dekumana, gdje su ga vjerojatno presjekle gradnje kapela sv. Sebastijana i sv. Roka. Vjerojatno je riječ o ostacima kanala za oborinsku vodu vidljivog u sondama 3 i 4 na sjeverozapadnom uglu kapele sv. Roka. Sonda 2 postavljena je na zapadnoj strani istočne kolonade pokraj prvog stupa kolonade promatrano od juga prema sjeveru. Taj je prostor već bio obuhvaćen arheološkim istraživanjima Peristila 60-ih godina 20. st, te je na vrhu sonde privremeno odstranjeno današnje popločanje s nekoliko kopija originalnih antičkih ploča pronađenih na istom mjestu tijekom tih ranijih istraživanja. Također je

iskopavan sloj nasipa, koji je nasut nakon navedenih istraživanja. Unutar sonde vidljivi su temelji zapadne strane istočne kolonade Peristila te temelji i sjeverno lice manjega antičkog kanala, koji kroz temelj kolonade ulazi iz prostora mauzoleja u prostor Peristila. Veoma je zanimljivo otkriće vršno oštećenog antičkog pitosa, koji se svojom istočnom i južnom stranom nalazi ispod temelja kolonade i antičkog kanala, a ukopan je u sterilnom laporastom sloju (tupini). Pitos je napunjen keramičkim ostacima amfora i ostalih posuda, koji se datiraju u 3. i 4. st, tj. odgovaraju vremenu gradnje Dioklecijanove palače. Čini se da je pitos postavljen na tom mjestu radi kaptaže podzemnih voda. Naime, unutar pitosa konstantno je navirala voda, a analiza je pokazala da je riječ o izvorskoj vodi. Pojava izvorske vode na ovom mjestu ne čudi jer je splitsko područje bogato izvorima vode; takav je izvor, odavno poznat kao izvor sv. Lucije, prisutan i u krstionici splitske katedrale, tj. nekadašnjoj kripti Dioklecijanova mauzoleja, nedaleko od arheološke sonde 2. Uporaba keramike u hidroizolacijske svrhe veoma je raširena u doba antičkog Rima. Tijekom istraživanja 60-ih godina 20. st. napravljena je arheološka sonda neznatno sjevernije od sonde 2. Unutar te sonde zabilježen je sloj razbijenih dijelova pitosa utisutih u tupinu na istoj razini na kojoj je pronađen pitos u sondi 2. Vrlo je vjerojatno da su oba nalaza povezana u hidroizolacijskom ili kaptažnom svojstvu.

Radi istraživanja statičkih nestabilnosti zapadne kolonade Peristila napravljene su tri sonde. Sonda 1 postavljena je uz istočnu stranu sjevernog pilona završnog trijema zapadne kolonade Peristila, koji je danas vidljiv samo u svom istočnom licu jer je uzidan u pročelju palače Grisogono--Cipci. Taj prostor nije bio obuhvaćen ranijim arheološkim istraživanjima, te su u njemu zabilježeni neporemećeni antički slojevi gline pomiješane sa sitnim kamenjem i čiste gline, zabilježeni tijekom ranijih istraživanja na drugim dijelovima Peristila. U jugoistočnom dijelu sonde vidljiva je i razina laporaste zdravice (tupine). Osim arheoloških slojeva istraženi su i temelji istočne strane zapadne kolonade Peristila, koji se svojim izgledom i dimenzijama podudaraju s ostacima temelja vidljivima u drugim sondama i podacima zabilježenima tijekom istraživanja 60-ih godina 20. st. Vrlo je zanimljiv nalaz raspuknutog kamenog bloka jugozapadnog dijela velike zidane antičke konstrukcije ispod razine današnjeg popločanja, koja zaprema gotovo cijelu površinu sjevernog Peristila te za koju je pretpostavljeno da je temelj tetrapilona. Blok se nalazi u istoj razini s dijelovima konstrukcije vidljivima i u sondama 3 i 9 uz kapelu sv. Roka. Zanimljivo je to puknuće bloka jer zasad nije jasno kakva bi sila bila u stanju prelomiti takav masivan blok. Unutar sonde vidljivi su i temelji sjevernog pilona završnog trijema zapadne kolonade Peristila, u koje je ubačen antički spolij, tj. fragment vijenca arhitravne grede. Vidljivo je i da temelj pilona i kameni blok tetrapilona stoje na povezanoj konstrukciji od sitnog kamenja povezanog žbukom te da je riječ o jedinstvenom i povezanom ranijem projektu i konstrukciji. Sonda 2 postavljena je u blizini zapadne kolonade Peristila, tj. istočno od njezina drugog stupa promatrano od juga prema sjeveru. Taj je prostor bio obuhvaćen istraživanjima 60-ih godina 20. st, te je i u ovoj sondi zabilježen recentan sloj nasipa. Od nepokretnih arheoloških nalaza vidljivi su ostaci oštećenog zida povezanog crvenkastom glinastom žbukom, koji ne pripada antičkom razdoblju. Zid je presječen kanalizacijskom cijevi u smjeru jugoistok-sjeverozapad, usmjerenom prema Ulici sv. Ivana. Ista je cijev vidljiva i u sondi 3 postavljenoj na ulazu u Ulicu sv. Ivana, u prostoru drugog interkolumnija zapadne kolonade Peristila promatrano od juga prema sjeveru. Cijev je postavljena u zidani kanal napravljen vjerojatno u doba austrijske uprave, koji okomito siječe zapadnu kolonadu u liniji Ulice sv. Ivana. Taj kanal siječe ustvari temelj kolonade, te je taj proboj vidljiv unutar sonde 3, a osim toga vidljiva je i sjeverna strana temelja baze drugog stupa zapadne kolonade, promatrano od juga prema sjeveru. Osim ovih nalaza na zapadnom kraju sonde pronađeno je i zazidano revizijsko okno kanala napravljenog u vrijeme austrijske uprave.

Antički pitos ispunjen izvorskom vodom ispod antičkog kanala na Peristilu (foto: V. Madiraca)

Prilikom arheoloških istraživanja 2009. pronađena je veća količina keramičkih nalaza koji pripadaju antičkom, rananovovjekovnom i novovjekovnom razdoblju. Kako je uglavnom riječ o površinama koje su tijekom kasnijih razdoblja povijesti bile u više navrata prekopavane ili čak i arheološki istraživane, većina je keramičkih nalaza pronađena izvan razumljiva arheološkog konteksta. Dvije se bitne cjeline, međutim, mogu izdvojiti te imaju vrijednost u smislu datiranja arheološkog konteksta u kojem se nalaze. Riječ je o keramičkim nalazima pronađenima unutar sonde 7 u unutarnjem sjeveroistočnom kutu kapele sv. Roka i keramičkim nalazima pronađenima u pitosu u sondi 2 uz zapadnu stranu istočne kolonade Peristila. Keramički nalazi pronađeni unutar sonde 7 uglavnom potječu iz sloja nasipa koji je nastao u vrijeme gradnje kapele sv. Roka. Nalazi iz tog sloja predstavljeni su keramikom s premazom, koja pripada 15. i početku 16. st. Riječ je o manjim i većim fragmentima neprikladnima za restauraciju, s iznimkom dvaju većih keramičkih fragmenata koji pripadaju tanjurima i jednog fragmenta zdjelice. Keramika uglavnom pripada tipovima arhajske venetske grafite i renesansne grafite, koji se datiraju u 15. st., i majolike, koja se datira u drugu polovinu 15. i prvu polovinu 16. st. Zanimljiv je i nalaz keramičkog predmeta koji bi mogao biti razvodnik za vreteno. Nalazi vremenski odgovaraju vremenu gradnje

Temelj zapadne kolonade Peristila i raspuknuti blok velike zidane antičke konstrukcije na sjevernom Peristilu (foto: V. Madiraca)

kapele sv. Roka. Iako je na mjestu iskopa sonde 7 prije stajala romanička kuća, nisu pronađeni nikakvi nalazi koji bi pripadali razdoblju ranog i razvijenog srednjeg vijeka. Nekoliko zanimljivih keramičkih nalaza pronađeno je izvan arheološkog konteksta unutar sonde 9 na vanjskom sjeverozapadnom uglu kapele sv. Roka i unutar sonde 2 uz vanjsku stranu južnog zida kapele. Unutar sloja nasipa koji pripada vremenu arheoloških istraživanja 1960. u sondi 9 pronađeni su fragmenti tanjurića tipa majolika *berettina*. Tanjur je datiran u 17. st. te postoji dovoljno elemenata za njegovu restauraciju. U sondi 2, unutar sloja nastalog prekopavanjem, pronađena su dva keramička novovjekovna fragmenta koji su datirani u 19. st. Fragment s prikazom žene pripada keramici tipa *Cardiff*. Nalaz je zanimljiv jer se u blizini u 19. st. nalazila kavana Al tempio. Prilikom opisivanja sonde 2 uz zapadnu stranu istočne kolonade Peristila spomenuta je veća količina keramičkih fragmenata izvađenih iz pitosa. Uglavnom je riječ o gruboj uporabnoj keramici (amforama, kuhinjskom posuđu) i fragmentima tegula. Većina je nalaza slabije upotrebljiva u smislu datiranja cijelog nalaza pitosa jer je riječ o nalazima koji zahvaćaju šire vremensko uporabno razdoblje. Tipičan su primjer tegule koje se rabe veoma dugo te su u potpunosti neprikladne za dataciju ako nemaju na sebi žig radionice. Većina fragmenata grube kuhinjske keramike također nema veliku vrijednost u smislu datiranja nalaza pitosa. Tu je prije svega riječ o zdjelama za kuhanje i čuvanje hrane, kaserolama, tanjurima i vrčevima. Najviše je dijelova raznih zdjela te plitkih zdjelica i tanjura. Jedna zdjela za kuhanje ima ukrašen obod s jednim valovitim ukrasom u gornjem dijelu i dvama isprepletenim valovitim ukrasima u donjem dijelu oboda, a jedna zadebljali profil trbuha. Tri ulomka tanjura kalotasta tijela i polukružno zadebljana oboda primjerci su koji bi mogli preciznije poslužiti u datiranju nalaza pitosa. Takvi su tanjuri pripadali afričkoj kuhinjskoj keramici koja je stizala zajedno s afričkom finom stolnom sigilatom. Pripadaju tipu *Ostia I*, a datiraju se u razdoblje 3. i 4. st. Osim kao tanjuri, rabili su se i kao poklopci. Jedan tanjur tankih stijenki ima zadebljani profil oboda. Vrčevi za piće predstavljeni su dvama primjercima. Fragment kaserole, tj. plitke posude za kuhanje, također nema datacijsku vrijednost jer je riječ o posudama koje se rabe tijekom duljega vremenskog razdoblja. Nalazi fragmenata amfora zastupljeni su u najvećem broju unutar pitosa. Uz tanjuriće tipa *Ostia I* oni su jedini čvršći oslonac u smislu datiranja nalaza pitosa. Fragmenti amfora nisu u cijelosti stručno obrađeni, ali je na temelju dosadašnje obrade poprilično čvrsta datacija amfora u 3. i 4. st. Prije svega, bitan je nalaz fragmenata amfora tipa *Africana 3A*, koje se datiraju u 3. i 4. st. S obzirom na nalaze tanjurića *Ostia I* koji dolaze s afričkom sigilatom u 3. i 4. st., nalazi afričkih amfora u ovakvom kontekstu ne začuđuju. Jedan fragment male amfore vjerojatno pripada tipu *Agora K109*, koji se također datira u 3. i 4. st. Keramički nalazi pronađeni unutar pitosa još su uvijek u procesu stručne obrade te zasad nije moguće sa sigurnošću utvrditi vremenski kontekst postavljanja pitosa. Međutim, na temelju dosadašnjih rezultata (fragmenti tanjurića tipa *Ostia I,* fragmenti amfora tipa *Africana 3A* i *Agora K109*) može se pretpostaviti da je pitos postavljen neposredno prije ili u doba gradnje Diokleci janove palače. Ranija datacija nalaza zasad je isključena.

Literatura

Madiraca 2009 Vinko Madiraca, Izvješće o provedenim arheološkim iskopavanjima na području kapele sv. Roka i Peristila u Splitu 2009, Zagreb, 2009.

Marasović, Marasović, Gabričević 1962 J. Marasović, T. Marasović, B. Gabričević, Radovi na istraživanju i uređenju Peristila i Dioklecijanove palače u Splitu, Split, 1962.

Percan 2009 T. Percan, Antička fina keramika, Tarsatički principij, Rijeka, 2009.

Zglav-Martinac 2004 H. Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka, Split, 2004.

Vinko Madiraca

Summary

During archaeological rescue excavations in February and March 2009 related to the investigation and rehabilitation of the structural instability of the Chapel of St Roch and of the eastern and western colonnade of the Peristyle of Diocletian's Palace in Split, fifteen archaeological test pits were investigated. Pits 3 and 9 were placed in the north west and south west corner of the chapel, test pit 2 alongside the western side of the eastern colonnade of the Peristyle and test pit 2 alongside the eastern side of the

western colonnade of the Peristyle. These probes covered an area that had been investigated archaeologically in the 1960s. Test pit 8, to the east of the Chapel of St Roch (Sv. Rok) covered part of the area investigated in the 1920s. On this occasion, important archaeological finds related to the construction of the Renaissance chapels of St Roch and St Sebastian saw the light of day, as did grave finds in the two chapels. As for Roman Period finds related to Diocletian's Palace, it is essential to highlight the finds of parts of the great Roman period walled construction below the level of today's paving in the northern Peristyle, considered to belong to the foundations of the great built cross roads of the main streets of the palace of four pylons joined with arches (the tetrapylon) and the find of a pithos filled with ceramic fragments from the 3rd and 4th centuries along the western side of the eastern colonnade of the Peristyle, within which a spring of fresh water had been captured. It should certainly be pointed out that the foundations of the western and eastern colonnades of the Peristyle were investigated in part, and also the pylons of the concluding porticoes of both colonnades and the foundations of the southern portico of the decumanus. Also interesting is the find of a Roman-period channel for rainwater drainage visible in test pits 3 and 4 at the north west corner of St Roch's Chapel and in test pit 1 along the eastern side of the eastern colonnade of the Peristyle. There is another Roman period channel in test pit 2 along the western side of the eastern colonnade. Remains of the stone paving of the Roman period decumanus on which the chapel is partly founded have also been partially investigated around and inside the Chapel of St Roch.

Redni broj: 311
Lokalitet: Split – Dobrić
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina grada)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

U veljači i ožujku 2009. proveden je arheološki nadzor na području Dobrića u povijesnoj jezgri Splita, sukladno ugovoru s naručiteljem, tvrtkom HEP – Operator distribucijskog sustava d.o.o. Zagreb, Distribucijsko područje 18, Elektrodalmacija Split. Arheološki nadzor provodio je arheolog Zvonimir Forker, djelatnik tvrtke Mark-ing d.o.o. iz Splita.

Prostor u samom središtu grada Splita koji je bio predmet arheološkog nadzora pri izmjeni elektroinstalacijske opreme omeđen je današnjima Zadarskom ulicom i Trgom braće Radić. U neposrednoj blizini nalaze se važniji ostaci povijesti Splita – bastion Bernardi, mletački kaštel i crkva Gospe od Dobrića. Spomenuti prostor dio je grada vjerojatno od njegova nastanka. U srednjem vijeku nalazio se unutar gradskih bedema, bio je dio *burgusa* (predgrađa) i pripadao četvrti sv. Klare (sv. Mihovila). Taj dio grada nazivao se u 16. st. novi grad (*terra nouva*), dok je onaj dio koji okružuju zidovi palače bio stari grad (*terra vecchia*). Vjerojatno su tu bile mletačke kuće i skladišta koje su gradili pod gradskim bedemima – u ovom slučaju bedemima na zapadnoj strani grada. Izgled se grada drastično promijenio s pojavom turske opasnosti jer postojeća gradska utvrđenja nisu bila u stanju odbiti turske napade. Godine 1639. generalni providur Dalmacije Alvise Mocenigo obišao je Split i opisao ga kao „najslabiji grad provincije". Godine 1656. generalnim providurom Dalmacije postao je Antonio Bernardo. Uvidjevši da bi Split mogao pasti Turcima u ruke, naredio je hitnu izgradnju utvrda. Tada je u Splitu prvi put primijenjen suvremeni oblik zaštite od neprijatelja po načelu *terrapiena* u gradnji bastiona Bernardi. Bastion Bernardi zasigurno nije bio odmah u potpunosti izgrađen. Radovi na fortifikaciji grada još su se intenzivnije nastavili za providura Girolama Contarinija (1662. – 1664.). Naime, još 1648. napravio je inženjer Alessandro Maglio planove za izgradnju sustava utvrda oko grada karakterističnog zvjezdastog oblika s pet kamenom zidanih bastiona ispunjenih nabojem zemlje. Njegove su se zamisli počele realizirati, a među ostalima dovršen je u potpunosti bastion Bernardi, koji se nalazio prema samostanu sv. Frane. Ubrzo je na njega postavljena i artiljerija te je njegova uloga u potpunosti oživjela. Obrambeni sustav bio je gotovo dovršen 1666., kad je mletački vojni inženjer Giuseppe Santini izradio tlocrt grada i nekoliko crteža koji danas čine najvažnije grafičke izvore za poznavanje Splita.
Kad se Split predao pod vlast Venecije 1420., ona je obećala da neće graditi utvrde unutar Splita. Međutim, još su iste godine napravljeni planovi za izgradnju kaštela. Njegova gradnja tekla je sporo te je završen tek tridesetak godina poslije. Njegov ostatak danas je kula koja se nalazi nedaleko od jugozapadnog kuta Dioklecijanove palače. U njoj je stalno boravio kaštelan Splita, kojeg je mletačka vlada postavljala kao zapovjednika obrane grada. Crkvu Gospe od Dobrića, koja je zasigurno postojala još u 16. st., obnovili su bratimi bratovštine Gospe od Dobrića 1681. godine. Također je ponovo restaurirana u 19. st. Naime, kad su Klišani nakon dugogodišnje uspješne obrane Klisa od turskih napada, bili primorani napustiti utvrdu, ponijeli su iz kliške župne crkve 1537. veliku sliku Bogorodice s

Pogled na iskop, crkva Gospe od Dobrića

djetetom te su je ostavili u crkvi Gospe od Dobrića, gdje se i danas nalazi.
Dana 19. veljače 2009. godine pristupilo se podizanju kamenog popločenja na trasi pružanja elektroinstalacija koje su trebale biti izmijenjene (od skretanja iz Zadarske ulice preko crkve Gospe od Dobrića do trafostanice na Obali hrvatskoga narodnog preporoda). Sam proces podizanja kamenog popločenja bio je otežan recentnijim radovima. Ispod kamenog popločenja na dubini do 30 cm nalazio se strujni kabel koji je bio položen na crvenu opeku i zasut sitnim kamenjem i pijeskom. Takva je situacija bila na čitavoj duljini trase. Širina rova bila je različita i uvjetovana situacijom na terenu. Kretala se od 30-ak cm u skretanju iz Zadarske ulice ili u prometnoj ulici Dobrić do 1 m ispred crkve Gospe od Dobrića. Nakon otvaranja rova u čitavoj duljini trase radnici su uz pomoć građevinske mehanizacije pristupili uklanjanju opeka i širenju rova. Dubina rova dosegnula je 60 cm, no nije nađeno ništa osim tragova starijih instalacija.

Zvonimir Forker

Summary

During 2009, archaeological supervision in the area of Dobrić in the historical nucleus of Split was conducted because of earthmoving works in the replacement of electrical cabling equipment within the space bounded by today's Zadarska ulica and Trg braće Radić. In the immediate surrounds there are considerable remains of the history of Split – the Bernardi Bastion, a Venetian castle and the Church of Our Lady of Dobrić. In line with the rich history that this part of the city of Split has, archaeological remains were expected, but were not actually found during this supervision.

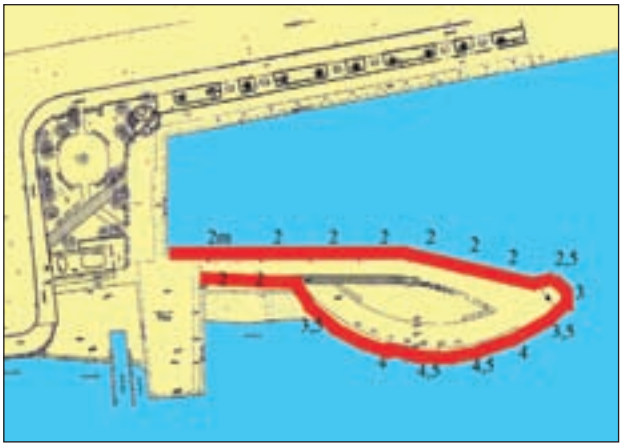
Redni broj: 312
Lokalitet: Split – Matejuška
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: arheološki nadzor

Od studenog 2007. do ožujka 2009. rekonstruiran je i građen gat na Matejuški u Splitu (tijekom tog razdoblja radovi su bili obustavljeni više mjeseci zbog opasnosti od pronađenih zaostalih granata). Tijekom radova vezanih uz iskop i čišćenja prostora stare lučice, u dogovoru s građevinskom operativom na terenu Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru obavljao je arheološki nadzor i kraća istraživanja. Sudjelovali su prof. dr. sc. Zdenko Brusić, dr. sc. Mato Ilkić, znanstveni asistenti Martina Čelhar i Mate Parica te apsolventi arheologije Marko Meštrov, Mario Radaljac i Ivica Pleština.

Nadzor je uključivao boravak na gradilištu i pregledavanje iskopanog materijala kako bi se prikupili nalazi te izradila arheološka dokumentacija, a proveden je i podvodni pregled prostora na koje su utjecali građevinski radovi. Građevinskim radovima rekonstruirana je obala gata-lukobrana Matejuška te je zbog lošeg temeljenja u cjelokupnoj duljini uklonjen obalni zid. Iskopan je kanal nad kojim je sagrađena armiranobetonska konstrukcija koja čini temelj nove obale.
Kanali za temeljne zidove kopani su u dubinu od 2 m ispod razine mora, a na tim dubinama nalazi se živa stijena na kojoj se temelje novi potporni zidovi. Među iskopanim materijalom pronađeno je mnoštvo ulomaka glazirane, gravirane keramike (15. – 19. st.) i keramičkih lulica (Gusar 2009). Keramika je sastavni dio nasipa koji se sastoji od

Matejuška, pogled na gradilište (foto: M. Parica)

Matejuška, plan lučice (crvenom bojom označen je arheološki pregledan iskop)

Matejuška, primjerci glazirane keramike (foto: M. Parica)

kamenja različitih dimenzija do sitnog kamenja nepravilnog ili pravilnog oblika. U iskopu je prisutno i mnogo recentnog materijala (otpada) – čije se podrijetlo može tražiti u staroj jezgri grada Splita, odakle je dovezen prilikom rušenja dotrajalih zgrada, kopanja temelja, adaptacije itd.

Sljedeća faza obuhvaćala je radove na sjevernoj i sjeveroistočnoj obali. Iskopavalo se u više etapa na različitim dijelovima spomenute obale. Rubni kameni blokovi tog djela obale uklonjeni su i numerirani, a nakon završnih građevinskih radova bit će vraćeni na izvorno mjesto.

Sastav materijala na sjeveroistočnoj obali sličan je sastavu središnjeg kanala, ali sam nasip sadržava znatno manji broj novovjekovnih keramičkih ulomaka. Iskop zahvaća rubni dio, točnije nasip lukobrana i muljevito dno same lučice. U iskopu koji zahvaća morsko dno primjećuje se također mnogo recentnog materijala, koji je u more dospio u novije vrijeme. U nekoliko navrata pregledano je cjelokupno podmorje Matejuške. Na južnoj strani nasipa-lukobrana podmorski dio obale spušta se prema dnu pod kutom od otprilike 30°. Površina tog nasipa sastavljena je od kamenja različitih dimenzija, većih dijelova polomljenih armiranobetonskih greda, recentnog otpada te ostalih građevnih elemenata (opeka, betona i sl.). Nasip se spušta do ravnoga muljevitog dna, koje počinje na dubini od otprilike 2,3 m.

U nekoliko sljedećih faza iskopani su i dijelovi južne i jugoistočne obale. Sastav nasipa sličan je sastavu sjeverne obale, ali se primjećuje veća koncentracija novovjekovne keramike. Na najistočnijem dijelu nasipa gata-lukobrana bagerom je izvađeno drveno brodsko rebro na kojem se uočava nekoliko drvenih klinova i više korodiranih željeznih čavala. Ti čavli služili su za prikucavanje „madira" (oplate broda) na samu konstrukciju brodskih rebara. Osim toga, drvo nakon sušenja nije pokazalo odlike jako starog drva jer nije promijenilo volumen i čvrstoću, tj. ostalo je u istom stanju kao pri vađenju iz mora.

Prilikom radova izvađena je veća količina drvenih ostataka brodske konstrukcije, kojoj vjerojatno pripada i drveno rebro. Izvađeni su i dokumentirani sljedeći dijelovi: oplata, kontraoplata, rebra i kobilica. Nakon pronalaska više neeksplodiranih granata radovi su nastavljeni tek 9. ožujka 2009., a podvodni je iskop povjeren specijaliziranoj inozemnoj tvrtki koja se bavi isključivo radovima na minski sumnjivim područjima. Zbog opasnosti od minskoeksplozivnih sredstava nadzor iskopa vršio se u pauzama na samome situ stroja koji vadi materijal.

Matejuška, ulomci keramičkih lula (foto: M. Parica)

Matejuška, noviji kameni pilastar (foto: M. Parica)

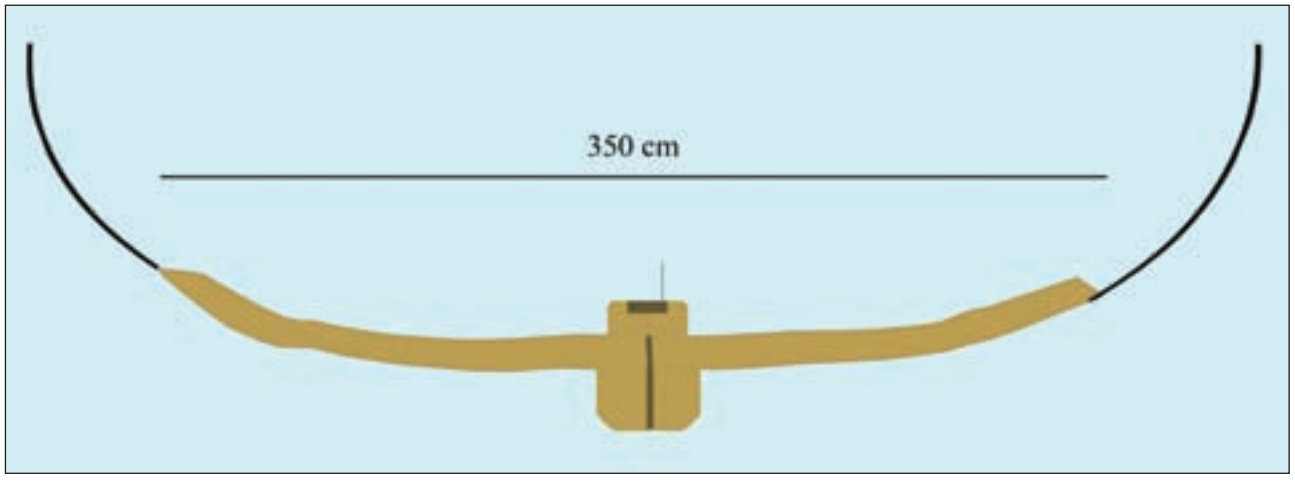
Od arheoloških nalaza pronađen je veći broj ulomaka novovjekovne keramike.

Na temelju izvađenih ostataka konstrukcije može se zaključiti da je brod izrađen u standardnoj, novijoj brodogradevnoj tehnici, na način na koji se još uvijek rade drveni brodovi. Preko masivne kobilice prelaze brodska rebra, a svako drugo rebro spojeno je s kobilicom željeznim osovinama („pašajicama"), dok je oplata pričvršćena na rebra željeznim čavlima i drvenim klinovima. Na spomenutu konstrukciju vjerojatno se naslanjala i pronađena drvena baza jarbola.

Matejuška, ucrtavanje dijelova brodske konstrukcije (foto: M. Meštrov)

Dimenzije cijelog broda vrlo je teško odrediti s većom sigurnošću, međutim, sačuvano je jedno rebro dugo 3,5 m. Pridoda li se sačuvanom dijelu prosječni luk, može se zaključiti da širina broda nije bila manja od 4,5 do 5 m. Ako spomenuto rebro nije sa sredine broda, njegova širina može biti samo veća od navedene vrijednosti. Prihvatimo li pretpostavku da je širina broda bila od 4,5 do 5 m, uzimajući u obzir da je odnos duljina i širina kod jadranskih tradicijskih teretnih plovila od 1:3 do 1:3,5, može se pretpostaviti da je brod bio dug između 15 i 20 m. Ostaci drvene konstrukcije najvjerojatnije pripadaju novovjekovnom jedrenjaku koji je napušten negdje uz lukobran Matejuške te je poslije nasut recentnijim materijalom. Fotografije s početka dvadesetog stoljeća prikazuju nekoliko napola potopljenih i napuštenih jedrenjaka upravo uz nasip na Matejuški, pa je vrlo vjerojatno da ovi drveni ostaci pripadaju njima.

Matejuška, plan brodske konstrukcije (izradio: M. Parica)

Literatura

Gusar 2009 Karla Gusar, Podmorski nalazi keramičkih lula iz Splita i Dubrovnika, Jurišićev zbornik, Zagreb, 2009: 213 – 223.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić

Summary

Works on the reconstruction and development of the Matejuška quay in Split were carried out from November 2007 to March 2009 (although during this period the works were halted for several moments because of the remains of shells that had been found). The archaeological works were related to the works of excavation and cleaning the seabed of the old city harbour. Among the excavated material, a great many fragments of glazed, engraved pottery was found (from the 15th to the 19th century). In the dig there was a lot of recent material/refuse, which probably comes from the old centre of Split city, whence it was brought when dilapidated buildings were being torn down, during foundation digging and conversions. During the works, a large amount of wooden remains of naval architecture of modern sailing vessels was raised.

Redni broj: 313
Lokalitet: Split – Narodni trg, Prolaz priora Petra
Naselje: Split
Grad: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina, zona zaštite A)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: arheološki nadzor

Tijekom postavljanja optičkog kabela na dodiru Narodnog trga i Prolaza priora Petra u Splitu, tvrtka Pisa trade d.o.o. provela je arheološki nadzor spomenutih radova od 21. do 26. listopada 2009. godine. Voditelj je bio Vinko Madiraca, dipl. arheolog, a zamjenica voditelja Milka Mrduljaš, dipl. arheologinja. Za iskopavanje i građevinski dio radova bila su angažirana četiri radnika tvrtke Pisa trade d.o.o. Konzervatorski nadzor provela je Dubravka Čerina, dipl. arheologinja, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu.

Arheološki nadzor bilo je nužno provesti jer se iskopavalo na području zone A zaštićene urbane cjeline grada Splita. Osim toga, riječ je o području na kojem se u ranome srednjem vijeku formiralo svjetovno središte grada Splita te je tijekom prethodnih arheoloških istraživanja utvrđeno postojanje groblja, vjerojatno povezanog sa srednjovjekovnom crkvom sv. Lovre. Točna lokacija navedene crkve nije utvrđena. Na navedenom području moguće je očekivati i nalaze ostataka ranosrednjovjekovnih (romaničkih) stambenih objekata, a poznato je da je u kasnome srednjovjekovnom razdoblju, nakon formiranja mletačke vlasti nad gradom Splitom, izgrađen gotički sklop civilnih i upravnih zgrada.
Građevinski zahvat obuhvatio je područje od otprilike jednog reda kamenih ploča, počevši od jugozapadnog šahta u blizini jugoistočnoga oblog ugla secesijske palače Nakić na zapadu Narodnog trga pa do završetka tog ugla u Prolazu priora Petra. Kamene ploče uklonjene su strojno. Nakon skidanja ploča uočene su instalacijske željezne cijevi (telefon, struja), koje su postavljene u šire betonske i azbestne cijevi te provedene do šahta na istoku. Veće su cijevi prisutne u dijelu iskopa koji se nalazi na području Narodnog trga, dok u Prolazu priora Petra nisu uočene. Prve četiri ploče, gledano od šahta prema zapadu, čine se novijima. Bijele su, ravnog dna i debljine 5-7 cm te kvadratnog i pravokutnog oblika. Stajale su na betonskoj podlozi iste debljine. Sljedećih šest ploča do početka Prolaza priora Petra čine se starijima. Također su bijele, ali imaju neravno dno i većih su dimenzija od prethodnih. Najveća im je debljina oko 10 cm i također su kvadratne i pravokutne. Te su ploče bile položene u tanjoj podlozi smeđe glinaste zemlje i morskog pijeska. Razina na kojoj su se nalazile ploče današnjeg popločenja na dijelu područja zahvaćenog radovima, koji ulazi u prostor Narodnog trga, varira od kote 8,54 do kote 8,50, gledano od istoka prema zapadu. Na ulazu u Prolaz priora Petra razina pločnika lagano se koso podiže. Ispod podloge pločnika, na dubini od oko 15-20 cm od gornje razine pločnika, instalacijske su cijevi bile položene u sloju sitnog kamenja i pijeska. Kao i u slučaju kamenih ploča pločnika, tako i razina na kojoj se nalaze recentne instalacijske cijevi varira od kote 8,39 na istoku do 8,54 na zapadu iskopa.
U dijelu zahvata koji ulazi u područje Narodnog trga nisu uočeni arheološki nalazi. Međutim, u dijelu iskopa u Prolazu priora Petra odmah ispod i na razini recentnih instalacija uočena je izduljena zidana konstrukcija, koja zauzima cijelu površinu iskopa u ulici. Uz nju su u sjeverozapadnom i sjeveroistočnom kutu iskopa u ulici vidljivi polukružni temelji južnog i istočnog pročelja secesijske palače Nakić, koji stoje na ovoj konstrukciji i svojom linijom prate liniju fasade zgrade. U jugoistočnom kutu vidljiva su dva pravokutna kamena bloka ispod polukružnog ugla zgrade, koji djelomice stoje na izduljenoj starijoj konstrukciji, a djelomice ulaze u prostor temelja zgrade te se nalaze na koti 8,32. Nije sa sigurnošću utvrđeno je li tu riječ o dijelu ranije navedene konstrukcije ili o temeljima zgrade. Na sjeverozapadnom uglu iskopa u ulici vidljiv je manji pravokutni blok koji ulazi u prostor temelja zgrade te ne dotiče stariju konstrukciju koja na ovom mjestu završava. Na tom je mjestu vjerojatno riječ o dijelu temelja zgrade, koji se nalazi na koti 8,49. I u ovom je slučaju vidljiv rast razine terena od istoka prema zapadu. Izduljena veća konstrukcija sastoji se od četvrtastih i pravokutnih kamenih ploča položenih horizontalno, koje stoje na debljoj žbukanoj podlozi na koti 8,41. Između prve dvije istočne vidljive ploče nalazi se manji razmak, koji upućuje na to da ploče pokrivaju prazan prostor unutar konstrukcije. Ploče su debljine oko 7-10 cm i priklesane gornje površine. U sjevernom dijelu iskopa vidljiva je ispod recentnih instalacija samo ožbukana konstrukcija na koti 8,37. Kako nisu vidljiva nikakva oštećenja kamenih ploča južno od recentnih instalacija, nije moguće sa sigurnošću reći je li još jedan red kamenih ploča stajao na mjestu recentnih instalacija na ožbukanoj podlozi. Jedna je kamena ploča vidljiva i ispod blokova, za koje se pretpostavlja da pripadaju jugoistočnom uglu temelja secesijske palače

Kamene poklopne ploče kanala u Prolazu priora Petra (foto: V. Madiraca)

Nakić. Također nije utvrđeno je li u tom slučaju riječ o daljem prostiranju zidane konstrukcije prema sjeveroistoku ili samo o dijelu temelja secesijske zgrade. Na južnoj strani zidane konstrukcije vidljiv je niz od deset ploča. Četvrta ploča, gledano od istoka prema zapadu, ima lagano profiliranu gornju površinu te se čini da je riječ o spoliju, tj. naknadno iskorištenom dijelu starije građevine. Čini se da se zapadni završetak konstrukcije nalazi točno na zapadnom kraju građevinskog iskopa. Iznad samih ploča nalazio se tanak crvenkasto-narančasti glinasti sloj, vidljiv i u južnom profilu iskopa. Stoga je patina iste boje vidljiva na gornjoj površini kamenih ploča. Sloj je vjerojatno nastao kao posljedica prekrivanja i povezivanja ploča glinastom crvenkastom zemljom, koja ima hidroizolacijske kvalitete. Pretpostavka je da se crvenkasta glinasta zemlja na dalmatinskom prostoru rabi kao hidroizolacijsko sredstvo najkasnije od helenističkog razdoblja. Ispod toga tankog sloja uočen je sloj u kojem se nalazi barem vršni dio cijele konstrukcije, a možda i cijela konstrukcija. Riječ je o sloju sivkasto-crne rahle zemlje, koji je bolje vidljiv na zapadnom kraju iskopa, gdje se gornja razina sloja nalazi na koti 8,24. Iz svega navedenog može se zaključiti da je uočena konstrukcija vjerojatno dio vodovodnog ili kanalizacijskog kanala, orijentiranog u smjeru istok-zapad. Poznato je da je kanalizacijska i vodovodna mreža ispod stare gradske jezgre Splita izgrađena uglavnom u antičkom razdoblju i u doba austrijske uprave. Kanal je možda oštećen prilikom gradnje secesijske palače Nakić na zapadu Narodnog trga i prilikom postavljanja recentnih instalacija. Vjerojatnije je da je u ovom slučaju riječ o pomoćnom kanalu izgrađenom u razdoblju austrijske uprave ili narodnjačke uprave u Splitu, možda i za potrebe palače Nakić, izgrađene 1902. godine. Iako nije isključena ni mogućnost datiranja kanala u antičko razdoblje, s velikom je sigurnošću utvrđeno da se završetak glavnoga antičkog kanalizacijskog kanala nalazi ispod današnje kuhinje Gradske kavane u sklopu hotela Central na jugoistočnoj strani Narodnog trga. Na ovom mjestu kanal skreće sa svoje trase smjera istok-zapad prema jugozapadu i jugu, gdje vjerojatno i završava. Ova situacija dovodi u pitanje pronalazak manjega antičkog kanala na zapadnoj strani trga jer je riječ o velikoj udaljenosti od navedenoga glavnog kanalizacijskog ispusta. Osim toga, dosad nisu pronađeni drugi ostaci vodovodne ili kanalizacijske antičke mreže zapadno od Dioklecijanove palače. Tu situaciju nažalost ne razjašnjava ni snimka postojeće situacije kanalizacijske i vodovodne mreže u sklopu dokumentacije Provedbenoga urbanističkog plana povijesne jezgre Splita iz 1989. godine. U navedenom prikazu nije vidljiv kanal u Prolazu priora Petra već samo kanal koji vodi južnom stranom Narodnog trga od šahta ispred zapadnog dijela sjevernog zida hotela Central na zapadu do šahta ispred istočnog ulaza u Prolaz priora Petra na istoku. To začuđuje jer je ta konstrukcija morala biti zapažena prilikom postavljanja recentnih instalacija na istoj razini, koje ju i dodiruju i koje su vjerojatno postavljene prije 1989. godine. Kako je riječ o iskopu male širine upitna je i pretpostavka da je riječ o kanalu, iako izgled ovih nalaza upućuje baš na takvu konstrukciju. Postoji mogućnost da je konstrukcija vezana i uz samu secesijsku palaču Nakić, koja na njoj djelomice i stoji. Za dobivanje potpunijeg uvida u situaciju potrebno bi bilo u sklopu budućih istraživanja proširiti iskop na širinu cijele uličice i dodatno istražiti navedeni nalaz.

Spolij ugrađen u kanal (foto: V. Madiraca)

Mala količina pokretnih arheoloških nalaza, evidentiranih tijekom ovih radova, razumljiva je s obzirom na malu širinu i dubinu građevinskog iskopa te na ranija prekopavanja tog područja prilikom postavljanja recentnih instalacija. U sloju sivkasto-crne rahle zemlje, u kojem se čini da su ukopani ostaci kanala, pronađeno je desetak životinjskih kostiju, dva fragmenta opeka koji možda pripadaju antičkom razdoblju, jedan fragment keramičke posude s glazurom u tragovima te jedan željezni čavao, koji možda pripada antičkom, a možda i kasnijim razdobljima. Skromni navedeni nalazi nisu prikladni za donošenje datacijskih zaključaka.

Literatura

Madiraca 2009 Vinko Madiraca, Preliminarno stručno izvješće o arheološkom nadzoru prilikom građevinskog iskopa za postavljanje optičkog kabela na dodiru Narodnog trga i Prolaza priora Petra u Splitu, Split, 2009.

Makjanić, Jurić, Džepina 1989 Ivo Makjanić, S. Jurić, S. Džepina, Provedbeni urbanistički plan povijesne jezgre Splita – kanalizacija, Split, 1989.

Vinko Madiraca

Summary

During construction excavations in October 2009 for the sake of laying an optical cable in the western part of Narodni trg and the eastern part of the street Prolaz Priora Petra in Split, archaeological supervision was also carried out. This led to the finding of smaller parts of the foundations of the south east part of the Art Nouveau Nakić Palace and remains of a channel, probably built in the time of Austrian or national party administration in Split at the turn of the century. The channel was covered with stone slabs, one of which was spolium. The channel has not previously been registered; it might have been built as part of the requirements of the Nakić Palace.

Park-šuma Marjan, položaj rasvjetnih tijela (foto: M. Mrduljaš)

Redni broj: 314
Lokalitet: Split – Park-šuma Marjan
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: od 2008. godine
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: arheološki nadzor

Arheološki nadzor postavljanja javne rasvjete od Ulice A. G. Matoša (ispred Marjanskih vrata) do Instituta za oceanografiju i ribarstvo (k.č. 13715/2, 13716, k.o. Split) u Splitu trajao je od 25. studenog do 2. prosinca 2009. godine. Voditeljica arheološkog nadzora bila je Milka Mrduljaš, dipl. arheol., a zamjenik Vinko Madiraca, dipl. arheol., djelatnici tvrtke Pisa trade d.o.o. iz Solina. Strojni iskop vršila je tvrtka Inero d.o.o. iz Splita. Tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Neir d.o.o. iz Splita. Investitor radova bio je Grad Split.

Na zapadnoj strani grada, na poluotoku, nalazi se brdo Marjan visine 189 m, koje je 1964. godine proglašeno park-šumom i time zaštićeno Zakonom o zaštiti prirode RH. Prekriveno je gustom borovom šumom te okruženo morem i gradom, što ga čini jedinstvenim prizorom, a izvorno je bilo park Dioklecijanove palače još u 3. st. Arheološki nadzor odnosio se na iskop za postavljanje rasvjetnih tijela od Ulice A. G. Matoša (ispred Marjanskih vrata) preko Marjana (Šetalište Marina Tartaglie) do Instituta (Šetalište Ivana Meštrovića). Ukupno je iskopan 131 otvor za temelj i betonsku podlogu rasvjetnih tijela na udaljenosti od 25 m, uz rub ceste, s tim da je veća udaljenost na autobusnom okretištu na Benama. Otvori su bili cca dubine 0,80 m i širine 1,50 m. Gotovo su svi otvori iskopani u živoj stijeni (kroz samu park-šumu), a manji dio (ispred Marjanskih vrata) u nasipu koji nije imao pokretnih nalaza (od br. 69 do 76).
Tijekom arheoloških istraživanja 2002. i 2004. pronađeni su u predjelu Bene, na sjevernoj obali Marjana, ostaci ranosrednjovjekovne crkve sv. Benedikta. Konzervirani su i nad njima su restaurirani zidovi crkvice koja je vraćena kultu. Riječ je o jednobrodnoj građevini s polukružnom apsidom na istočnoj strani. Crkva sv. Jurja nalazi se na samom rtu Marjana do antičkog Dijanina hrama. Riječ je o jednobrodnoj građevini s polukružnom apsidom koja se datira u 9. stoljeće. Posebna pozornost posvetila se iskopima osam otvora u Ulici A. G. Matoša te iskopima dvaju otvora u blizini crkvice sv. Jure na Institutu i crkvice sv. Benedikta na Benama. Otvori za rasvjetna tijela, koji su bili postavljeni od Marjanskih vrata do uvale Bene, zatečeni su s betonskom podlogom do razine asfalta ceste (od br. 1 do 68), dok je iskop otvora za rasvjetna tijela od uvale Bene do Instituta također napravljen u živoj stijeni (od br. 101 do 156).

Milka Mrduljaš

Summary

During November and December 2009, archaeological supervision of the installation of street lighting from Ulica A. G. Matoš (in front of the Marjan Gate) to the Institute in Split was carried out. One hundred and thirty one holes for foundations and the concrete base of the lampposts were dug. Almost all the holes through the Marjan Forest Park were dug in bedrock, while a few of the holes in front of the Marjan Gate were made in fill.

Redni broj: 315
Lokalitet: Split – Sukoišan jug (Dioklecijanov akvedukt)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: od 2008. godine
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Zaštitna arheološka istraživanja Dioklecijanova akvedukta (k.č. 4653/1) na južnom dijelu Sukoišanske ulice u Splitu tijekom 2009. provedena su zbog širenja parkirnog prostora

Sukoišan – jug, pogled na Dioklecijanov akvedukt (foto: M. Mrduljaš)

Unutrašnjost Dioklecijanova akvedukta (foto: M. Mrduljaš)

ceste. Radovi su se odvijali od 21. do 27. travnja 2009., a investitor radova bio je Grad Split. Voditeljica zaštitnih istraživanja bila je Milka Mrduljaš, dipl. arheologinja, a član stručne ekipe Maja Peović, dipl. arheologinja, djelatnice tvrtke Pisa trade d.o.o. iz Solina. Tehničku dokumentaciju izradilo je poduzeće Geodata d.o.o. iz Splita, a fotodokumentaciju Zlatko Sunko. Zaštitna arheološka istraživanja nadzirala je arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu.

Dioklecijanov akvedukt, sagrađen krajem 3. i početkom 4. st., protezao se od izvora rijeke Jadra do carske palače u duljini od oko 9 km. Uz pomoć sustava slobodnog pada s 33 m visokog izvora Jadra, postignut je stalni nagib gravitacijskog kanala i odgovarajući dotok vode u palaču. Veći dio akvedukta bio je djelomice ili potpuno pod zemljom (Ravne njive), dok je manji dio trase nadzeman (Karabaš, Bilice, Mostine i Smokovik). Promjer dovodnog kanala iznosio je 1,60x0,75 m. Palaču je dnevno opskrbljivao s 1.100.000 m³ vode. Oštećen u vrijeme provale Avara i Slavena u 7. st., Dioklecijanov akvedukt obnovljen je tek u 19. st. Trasa akvedukta zadržala je u ukupnoj duljini svoj oblik i prvotni položaj, što se najbolje može vidjeti na predjelu Mostina.

Stotinu metara južno od stambeno-poslovnog kompleksa Sukoišan sjever, pod kojim prolazi dio trase Dioklecijanova akvedukta i koji je istražen 2007. u duljini od oko 40 m, otkriven je također dio podzemne trase Dioklecijanova akvedukta, dug oko 22 m, u južnom dijelu Sukoišanske ulice. Novootkriveni dio trase bio je pod debelim slojem nasipa te izvan funkcije.

Sjeverozapadni dio trase (duljine 10 m) imao je sačuvan svod na apsolutnoj koti od 21,59, polukružnog presjeka, koji je na dvama mjestima imao otvore novijeg datuma te ga je u krajnjem sjevernom dijelu presijecala recentna vodovodna cijev. Izvana je svod bio izveden od nepravilno položenog kamenja koje je prekrivao debeo sloj vodonepropusne žbuke s velikom zastupljenošću zdrobljene cigle.

S vanjske su se strane gornji dijelovi zidova kanala u širini od 0,60 m (u središnjem dijelu trase i do 1 m) nalazili na apsolutnoj koti od 22,60 te su djelomice bili prekriveni slojem vodonepropusne žbuke s velikom zatupljenošću zdrobljene cigle. Budući da su bili položeni u živoj stijeni, nije se iskapalo dalje.

U unutrašnjosti je kanal dimenzija 1,50x0,60 m bio kvalitetno ožbukan te prohodan u cijeloj duljini. Polukružni svod bio je uslojen od okomito postavljenog poluobrađenog kamenja, povezanog vapnenom žbukom s malom zastupljenošću zdrobljene cigle. Zidovi kanala prekriveni su zaštitnim slojem vodonepropusne žbuke debljine 0,05 m s komadićima cigle veličine i do 0,01 m. Taj je sloj žbuke u spoju sa svodom bio dobro očuvan. I na istočnoj i na zapadnoj stijenci kanala u donjem su dijelu vidljivi tragovi ovapnjenja. Osim toga, preko izvorne se žbuke na pojedinim mjestima vidio recentni betonski premaz.

Jugoistočni dio trase akvedukta (oko 12 m) nije imao

Pogled na betonske poklopnice i svod Dioklecijanova akvedukta (foto: M. Mrduljaš)

sačuvan svod, već je bio prekriven recentnim betonskim poklopnicama (20). Također, tragovi vodonepropusne žbuke bili su u gornjem dijelu zidova kanala, tik uz poklopnice.
Radi postavljanja strujnog kabela otvorena je sonda u jugozapadnom dijelu akvedukta koji je bio presječen recentnim zidom ceste. Tu su na dubini od 22,78 otkrivene betonske poklopnice (5) te zidovi kanala s tragovima vodonepropusne žbuke. Trasa akvedukta (s poklopnicama) nastavljala se pod cestu. Nakon dokumentiranja ovaj je dio akvedukta zaštićen geotekstilom i slojem građevinske nule kako bi se mogli dovršiti radovi polaganja strujnog kabela. Nakon završenih zaštitnih arheoloških radova, trasa akvedukta u južnom dijelu Sukoišanske ulice bila je duga 22,16 m i široka od 2,20 do 2,50 m. Dno akvedukta ukopano je u živoj stijeni na dubini od 22,42 m, dok su počeci zidova kanala na dubini od 22,60 m. Nagib je akvedukta 0,09% i neznatan je u odnosu na nagib utvrđen na lokaciji Sukoišan sjever (0,19%), ali i na ostale istražene dijelove trase (do 2,65%).

Literatura

Dioklecijanov akvedukt 1999 Grupa autora, Dioklecijanov akvedukt, (ur.: Joško Belamarić), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Splitu, Split, 1999.

Katanić, Gojković 1972 Nadežda Katanić, Milan Gojković, Građa za proučavanje starih kamenih mostova i akvedukata u Hrvatskoj, Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Hrvatske, Beograd-Zagreb, 1972.

Milka Mrduljaš
Maja Peović

Summary

At the site Sukoišan South in Split during 2009, archaeological rescue investigations were carried out at part of the underground course of the Diocletian Aqueduct, built at the end of the 3rd and early 4th century. A part of the aqueduct 22.16 m long and 2.20 to 2.50 m wide was investigated. The north west part of the course had an extant semicircular vault made of irregularly laid stone with impermeable rendering. The south east part of the course of the aqueduct was covered with 20 concrete capstones. The dimensions of the channel were 1.40 x 0.60 m. The bottom of the aqueduct was cut out of bedrock and the slope was 0.09 m.

Redni broj: 316
Lokalitet: Split – Trg Republike (Prokurative)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: –
Razdoblje: NV
Vrsta radova: arheološki nadzor

Tijekom svibnja 2009. arheološki je nadzirana sanacija pločnika Trga Republike (Prokurativa) u povijesnoj jezgri Splita (k.č. 10985,957/6, k.o. Split). Investitor je radova tvrtka Profectus d.o.o. iz Splita. Voditeljica je arheološkog nadzora bila Maja Peović, dipl. arheol., iz tvrtke Pisa trade d.o.o. iz Solina, dok je radove arheološki nadzirala konzervatorica Dubravka Čerina iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Splitske Prokurative s pročeljima zgrada i monumentalnim arkadama jedinstven su urbanistički i spomenički prostor, zaštićen kao povijesno-spomenička cjelina. Taj neorenesansni spomenik oduvijek je bio poprište kulturnog i društvenog života grada, domaćin festivalima, koncertima i sajmovima. Tijekom Sajma nekretnina (u okviru *Croatia Boat Showa*), održanog u travnju 2008. godine, teška mehanizacija oštetila je pločnik Prokurativa. Sam je trg znatno oštećen: pločnik je ulegnut, a kamene su ploče i njihove veze popucale. Sanaciju pločnika trga odredio je nadležni konzervator na četirima mikrolokacijama, dok su pločnik zamijenili i sanirali restauratori Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Splitu. Radovi su počeli otvaranjem sonde 1 (250x250 cm) na donjem platou trga (uz terasu hotela Bellevue). Zamijenjeni su kameni blokovi postavljeni u crvenici bez vezivnog sredstva.

Stanje pločnika prilikom otvaranja sonde 2 (foto: M. Peović)

Prilikom uklanjanja i zamjene ploča ručno je iskopano oko 20 cm zemlje u kojoj su ploče bile postavljene. Usporedo sa zamjenom kamenih blokova u sondi 1, otvorena je i sonda 2 na povišenom platou uz jugozapadnu balustradu trga. Na površini veličine prethodno spomenute sonde izmijenjeni su stari kameni blokovi i postavljeni novi te je izravnan ulegnuti teren. Na jugoistočnom dijelu donjeg platoa trga otvorena je i sonda 3 (65x110 cm). Zbog boljeg stanja izvornih ploča sanacija je bila usmjerena na podupiranje postojećih blokova te vraćanje njihove izvorne razine prije ulegnuća. Na jugoistočnom dijelu donjeg platoa trga otvorena je sonda 4, a na tom su mjestu stare ploče potpuno zamijenjene novim kamenim blokovima. U sastavu iskopanog nasipa prilikom izmjene ploča i otkopa zemlje u sve četiri sonde nisu pronađeni arheološki nalazi. Završni radovi na Prokurativama izvedeni su 14. svibnja 2009., i to fugiranje i čišćenje izmijenjenih kamenih ploča te lijepljenje napuklih blokova na području južnog dijela trga.

Literatura

Kečkemet 2002 Duško Kečkemet, Prošlost Splita, Split, 2002: 143 – 150.
Muljačić 1966 Slavko Muljačić, Urbanistički razvitak Split i regulacioni planovi od početka XIX. st. do 1944. g., Urbs, 6, Split ,1966: 25 – 33.

Maja Peović

Summary

Works to repair the pavement on the southern part of Trg Republike (Prokurative) in Split started in May 2009 at four microlocations. Works were carried out to replace and bolster the stone blocks, with manual digging down to a depth of about 20 cm. No archaeological finds were discovered in the dug fill while the slabs were being changed and the excavation of earth at all the four probes mentioned.

Redni broj: 317
Lokalitet: Split – Ulica kneza Ljudevita Posavskog (Nova Color)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: –
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U Ulici kneza Ljudevita Posavskog u Splitu tijekom ljeta 2009. tvrtka Palisada d.o.o. provela je arheološka istraživanja radi planirane izgradnje poslovno-stambenog kompleksa s garažama. Radove su vodili diplomirani arheolozi Maja Bilić i Šime Vulić. Tehničku dokumentaciju lokaliteta izradili su Ante Ivišić te Asija Vulić d.i.a., sa suradnicima iz tvrtke VV-Projekt, Split. Fotodokumentaciju su napravili Tonko Bartulović i Šime Vulić. Geodetske podloge terena izradili su djelatnici Diobe d.o.o., Split. Katarina Briški fotografirala je pokretni arheološki materijal. Antropološke analize skeletnih ostataka napravio je dr. sc. Mario Šlaus sa suradnicima s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Artefakte su očistili djelatnici tvrtke Palisada d.o.o. pod vodstvom Šime Vulića. Konzervaciju pokretnih arheoloških nalaza provela je viša preparatorica Ika Prpa Stojanac iz restauratorske radionice Arheološkog muzeja u Splitu. Nadzor nad arheološkim radovima provela je Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Prije izgradnje poslovno-stambenog kompleksa trebalo je uz nadzor srušiti zgradu nekadašnje tvornice Nova Color te provesti arheološka sondažna istraživanja. Kompleks tvornice smješten je petstotinjak metara sjeverno od Dioklecijanove palače, uz trasu antičkog i austrougarskog vodovoda, svega 50-ak m sjeveroistočno od bazilika gemina na lokalitetu *Ad basilicas pictas* (Marasović 1984, Marasović, Oreb, T. Marasović 1978, *Ad basilicas* 1999, Oreb, Rismondo, Topić 2006).
Ukupno je iskopano sedam sondi (S1-S7) i dva rova (R1 i R2). U sondi 2 pronađen je kasnoantički grob pod tegulama, orijentacije istok-zapad. Tegule su posložene u formi krova na dvije vode. Na bočnim su stranama po četiri tegule, a na njihovim spojevima nalaze se po tri imbreksa. Zapadnu stranu groba zatvarala je jedna okomito postavljena tegula. Jedna tegula sa sjeverne strane položena je izravno na noge kostura, dok su ostale posložene na zemlju kojom je kostur zatrpan. Pokojnik je bio položen u ispruženom položaju na leđa, s glavom okrenutom prema zapadu. Ruke su mu bile položene uz tijelo, a dlanovi smješteni ispod zdjelice i položeni na fragment tegule. Ostatak je kostura položen izravno na zemlju. Kosti su vrlo dobro sačuvane, a vjerojatno je riječ o osobi staroj između 40 i 45 godina, muškog spola (Šlaus 2009). U grobu nije bilo priloga.
Na sjevernoj strani sonde 2 sačuvana je konstrukcija načinjena od dvaju masivnih kamenih zidova i triju superponiranih kanala postavljenih između njih. Konstrukcija je široka 2,8 i visoka 3,5 m, a pruža se u smjeru istok-zapad cijelom duljinom parcele (48 m) te ima pad od 1,9% prema zapadu. Na istoku se nastavlja u dvorište susjedne zgrade, dok na zapadnom kraju oba zida zaokreću, jedan

prema jugozapadu i tu prestaje, a drugi prema sjeveroistoku, gdje se spaja sa zidom od velikoga nepravilnog kamenja koji se nastavlja izvan parcele. Kanali su široki 0,75 m i visoki od 0,50 (kanal 2) do 0,75 (kanal 3) m. Odijeljeni su betonskim pločama, a najniži (kanal 3) danas je u funkciji oborinsko-fekalne kanalizacije. Južno i sjeverno lice konstrukcije očišćeno je te je izrađena dokumentacija. Na oba su zida vidljivi pravokutni otvori u visini najvišeg kanala (kanal 1), koji imaju pad prema unutra. Opisana konstrukcija vjerojatno je podignuta krajem 19. st., nakon što je obnovljen splitski vodovod, kako bi dovela vodu do tvornica smještenih na ovom prostoru u to vrijeme. Objekt tvornice boja Nova Color također je podignut u to vrijeme, a izvorno je u njemu bila tvornica leda, vjerojatno i sama korisnik navedenog vodovoda (Bilić, Ivišić, Vulić 2009: 63). Uza sjeverni zid pronađen je dio devastirane prostorije sa zidanom peći na drva i metalnom zahodskom školjkom.

U sondi 4 nađen je ugao zidanog objekta. Zidovi, izgrađeni od pravilnih klesanaca, sačuvani su u visini jednog reda kamena. Otkopan je 1 m sjevernog te 3 m zapadnog zida, dok ostatak građevine izlazi izvan granica parcele. Temelji su široki 0,60 m te duboki do 2,5 m pod sjevernim zidom. Izrađeni su od nepravilnog kamenja manjih dimenzija, utopljenog u debeli nanos svijetlosmeđe žbuke. Istočni je dio oštećen pri izgradnji otpadne jame. Vjerojatno je riječ o ostacima manjeg objekta vidljivog uz tvornicu na geodetskim skicama grada napravljenima u razdoblju od 1909. do 1911., koje se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu.

Na južnom kraju sonde 7 pronađen je dio rova iz Drugoga svjetskog rata, zatrpan recentnim smećem. Rov je L-tlocrta, a ukopan je u tupinu. U južnom je kraku sačuvano šest stuba kojima se silazilo u rov. Na dnu je rova pronađena manja količina streljiva raznih kalibara proizvedena 1943. godine.

Lokalitet je dvoslojan, s tim da je kulturni sloj većinom devastiran. Učestala izgradnja na lokalitetu uzrokovala je devastaciju cjelokupnog prostora tako da su slojevi ispremiješani ili naneseni sekundarno. Arheološki je materijal pronađen većim dijelom u gornjem svijetlosmeđem sloju te na prijelazu svijetlosmeđeg i crvenog sloja, dok je u crvenom sloju nađen znatno manji broj nalaza. Nalazi u svijetlosmeđem sloju ispremiješani su, a sežu od razdoblja prapovijesti, preko antike i srednjeg vijeka sve do novog vijeka. Među pronađenim arheološkim materijalom dominiraju ulomci glazirane keramike izrađeni od kraja 14. i početka 15. do 18. st. te ulomci antičke i kasnoantičke keramike. Među glaziranom keramikom dominiraju majolika izrađena od 15. do kraja 17. i početka 18. st. (Zglav-Martinac 2004: 81) te ulomci kasne *sgraffito* keramike iz 16. i 17. st. (Zglav-Martinac 2004: 72), a nađena je i arhajska *sgraffito* keramika s kraja 14. i početka 15. st. (Zglav-Martinac 2004: 51). Pronađeno je i nekoliko ulomaka ukrašene i grube keramike iz 15. i 16. st. Glazirana keramika pronađena je u gotovo svim sondama na istoj dubini kao i ranija antička i kasnoantička keramika. Antička i kasnoantička keramika zastupljene su manjim brojem fragmenata u odnosu na srednjovjekovne i novovjekovne nalaze. Većinu pronađene keramike tog razdoblja čine ulomci ručki, oboda i stijenki amfora te kuhinjskog posuđa. Otkriveno je i nekoliko ulomaka staklenih posuda.

Plan sondi (izradila: A. Vulić)

Posebno se ističu ulomci kasnosrednjovjekovnih čaša tipa *krautstrunk* nađeni u sondama 1 i 3 (Delonga 1988) te fragment kasnoantičke narukvice od staklene paste (Buljević 2000: 194, 200, 205). Nađen je i veći broj cjelovitih i fragmentiranih brončanih predmeta – ulomci igala, fragmentirano prstenje, kopčice te više brončanih kovanica

Čišćenje groba u sondi 2 (foto: Š. Vulić)

koje po dimenzijama odgovaraju kasnoantičkom novcu. Također vrijedi izdvojiti veću količinu retuširanih kremenih alatki, uglavnom noževa i grebala, kao i dva komada koja su se rabila kao kremen na puškama. Prapovijesni nalazi, keramičkih ulomaka i litičkog materijala, nisu slučajnost jer je već 1958. godine I. Marović objavio kamenu čekić--sjekiru pronađenu u neposrednoj blizini lokaliteta, pokraj današnje zgrade HEP-a (Marović 1958: 5 – 7).
Grob pronađen u sondi 2 vjerojatno je ostatak velike nekropole, od 5. do 7. st., koja je okruživala dvije ranokršćanske bazilike na lokalitetu *Ad basilicas pictas*, čiji su ostaci sačuvani u neposrednoj blizini gradilišta i uz koje su nađeni grobovi istog tipa (*Ad basilicas* 1999; Oreb, Rismondo, Topić 2006). Razasuti ulomci tegula i obrađenog kamena te sitni fragmenti kostiju pronađeni u sondama 1 i 2 također upućuju na to da ovaj grob nije bio izoliran, nego dio nekropole čiji su ostaci na ovoj parceli uništeni prijašnjom izgradnjom.

Literatura

***Ad basilicas* 1999** Grupa autora, *Ad basilicas pictas*, (ur.: F. Oreb, T. Rismondo, M. Topić), Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split, 1999.
Bilić, Ivišić, Vulić 2009 M. Bilić, A. Ivišić, Š. Vulić, Arheološko istraživanje na lokalitetu Nova Color u Splitu, Baština, 35/2009., Split, 2009: 59 – 78.
Buljević 2000 Z. Buljević, Kasnoantičke narukvice od stakla i gagata u zbirci Arheološkog muzeja u Splitu, VAHD, 92, Split, 2000: 189 – 205.
Delonga 1988 V. Delonga, Staklo srednjovjekovnog Bribira, Starohrvatska prosvjeta, serija II, sv. 17., posebni otisak, Split, 1988.
Marasović 1984 T. Marasović, Fouilles de la basilique paléochrétienne de Saint-André à Split, VAHD, 77, Split, 1984: 255 – 263.
Marasović, Oreb 1978 T. Marasović, F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta Splitski poluotok, Godišnjak ZSKH, 2-3, 1976/1977, Zagreb 1978: 75 – 108.
Marović 1958 I. Marović, Nekoliko prahistorijskih nalaza iz Splita i okolice Sinja, VAHD, LX/1958, Split, 1958: 5 – 10.
Oreb, Rismondo, Topić 2006 F. Oreb, T. Rismondo, M. Topić, Ad basilicas pictas, Acta XIV congressus, Città del Vaticano – Wien, 2006, dio I., str. 547 – 551; dio II., tab. 195 – 200.
Šlaus 2009 M. Šlaus, Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Split – Nova Color, Stručni izvještaj, Zagreb, 2007.
Zglav-Martinac 2004 H. Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka...: prilog proučavanju keramike XIII. – XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Književni krug: Muzej grada Splita, Split, 2004.

Maja Bilić
Šime Vulić
Ante Ivišić

Summary

In Split's Ulica kneza Ljudevita Posavskog, during summer 2009, archaeological investigations were conducted for the sake of planning the construction of a mixed use complex with garages at the site of the one-time factory called Nova Color. At the site, traces of human presence from prehistory to the modern period were found, but the vigorous building activity throughout the 19th and 20th centuries had almost completely destroyed the cultural stratum. The most important finds were a grave of the Late Roman Period, probably part of a cemetery alongside the nearby site *Ad Basilicas pictas*, and the remains of a massive stone construction probably built at the end of the 19th century in order to provide the factories that were at that time located in this area with water.

Redni broj: 318
Lokalitet: Split – Zvonimirova ulica 6 (hotel Domić)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: –
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od siječnja do ožujka 2009. na području Parne mastionice (hotel Domić) u Zvonimirovoj ulici 6 u Splitu provedena su zaštitna arheološka istraživanja. Vodio ih je arheolog Zvonimir Forker, djelatnik tvrtke Mark-ING d.o.o. iz Splita. Na navedenom području planira se izgraditi hotel te su se ova istraživanja nastavila na rušenje (uklanjanje) ostataka pročelja i unutarnje konstrukcije derutnog objekta koji je tu stajao.

Prostorna struktura Splita sastojala se od starog grada opasanog gradskim bedemima, oko kojeg su bila pučka predgrađa Veli Varoš, Dobri, Manuš i Lučac. Između ta dva dijela bio je širok slobodan prostor u obliku polukruga. Barokni obrambeni pojas sastojao se od bastiona, brisanog prostora ispred i prostora za komunikaciju iza njega. Kako više nije bio potreban, za vrijeme francuske uprave gradom probijen je prsten bedema, a krajem 19. i početkom 20. st. dodatno su porušeni dijelovi fortifikacija kako bi se prometno i funkcionalno povezali stariji i noviji dijelovi grada. Nekadašnja obrambena zona djelomice je izgrađena, pretežno javnim građevinama.
Kako je grad pokazivao tendenciju daljnjeg rasta, započele su pripreme za izradu urbanističkog plana. Cilj je bio usklađena i osmišljena dugoročna izgradnja. Općinska uprava angažirala je geometre za izradu snimke grada koja bi služila kao podloga za gradnju kuća i infrastrukture, što je i učinjeno u razdoblju od 1908. do 1913. godine. Na osnovi toga tiskan je prvi plan općine 1914. godine. Među ostalim, zamišljeno je širenje grada na sjever i istok, te je predlagano proširenje postojećih cesta u tim smjerovima.
Godine 1923. općina je raspisala međunarodni natječaj za regulacijsku osnovu u kojem je trebalo izraditi generalni i idejni plan s presjecima te detaljne planove. Početkom 1925. izrađena je detaljna osnova za pojedine dijelove grada. Nakon prvih koncentričnih izgradnji oko povijesne jezgre počelo se graditi i u novim predjelima. Glavni smjer širenja grada bio je prema istoku na Bačvice, koje su još krajem Prvoga svjetskog rata bile gotovo nenastanjene. Ali blizina grada, blag nagib zemljišta, južna ekspozicija i plaže

Zid starijeg objekta zapadnoj strani

Ostaci starijeg zida na istočnoj strani građevine

privukli su bogatije investitore. Tako je započela gradnja pretežno samostojećih stambenih zgrada i vila. Bačvice su postupno postale otmjena rezidencijalno-turistička zona ondašnjeg Splita, u kojoj je u blizini kupališta izgrađeno više hotela.

Glavni problemi gradske luke također su se počeli rješavati. Pristupilo se uređenju njene istočne strane ispred željezničke stanice, gdje je bilo glavno pristanište trgovačkih i putničkih parobroda. Godine 1926. podignuta je na Gatu sv. Petra zgrada putničkog ureda. Zatim je proširen dio lukobrana, pa se dobila znatno veća operativna obala. Središnji dio luke, Riva, bio je reprezentativan. Bila je to glavna šetnica i sastajalište građana. Tom potezu posvećivala se posebna pozornost. Na njenom istočnom kraju nalazi se gradska tržnica – pazar. S obzirom na to da je riječ o centru grada, tržnica je trebala biti izmještena, a na njezinu mjestu uređen reprezentativan trg. Prije Prvoga svjetskog rata zapadna strana gradske luke još nije bila uređena. Obala je bila u prirodnom stanju, ali se već tada razmišljalo o gradnji široke ceste duž nje.

U razdoblju od dvadesetak godina između dvaju ratova u Splitu je dosta unaprijeđena komunalna oprema i infrastruktura: ceste, ulice, električne i plinske instalacije, vodovod i kanalizacija te zelene površine. Kroz područje grada prolazila je banovinska cesta Solin – Split – Omiš, koja je posredstvom važnijih prometnica služila kao ulaz u uličnu mrežu. U godinama nakon Prvoga svjetskog rata najprije su se uređivale postojeće ulice. Tako ih je do 1930. godine prošireno čak tridesetak.

U ovom okruženju sagrađena je krajem dvadesetih godina Parna mastionica (odnosno, suvremenom terminologijom, kemijska čistionica) obitelji Domić, koja stilom nagovještava modernu s karakterističnim velikim otvorima u prizemlju. Danas je od nje ostalo samo ulično pročelje bez vrata i prozora, propale kamene obloge te oštećena žbuka. Nakon Drugoga svjetskog rata zgrada je mastionice nacionalizirana i bila je u uporabi do kraja osamdesetih godina. Tada započinje njeno propadanje i devastacija.

Tijekom istraživanja prostor Parne mastionice bio je podijeljen na četiri područja. Duljina platoa na kojem su se trebali obavljati radovi iznosila je 26, a širina 8,5 m. Početkom građevinskih radova započela su i zaštitna arheološka istraživanja na istočnom dijelu područja. Građevinskom mehanizacijom počeli su se uklanjati ostaci srušene zgrade i tupina koja se ukazala ispod njih. Otkopni slojevi bili su cca 50 cm, ovisno o potrebama izvođača radova. Prilikom čišćenja ostataka temelja Parne mastionice, na istočnoj strani naišlo se na temelje ranijeg objekta. Temelji tog objekta bili su duljine 3 m i širine 40 cm, napravljeni od lomljenog sitnog kamena vezanog crvenicom i s krupnijim kamenim komadima na uglovima. Tehnika gradnje lomljenim kamenom pomiješanim s crvenicom (često s primjesama vapna i pijeska) karakterizira razdoblje mletačke vlasti te se temelji mogu datirati u 16. ili 17. st. Nije pretjerano zaključiti da su ti temelji i sam objekt u nekoj vezi s gradnjom splitskih Lazareta 1592., koje su podigle mletačke vlasti. Nažalost, neposredno na te starije temelje naslonjeni su temelji recentnijeg objekta, te nije moguće doći do iscrpnijih zaključaka.

Iskopi su se postupno širili na sjever te su na sjevernoj strani nađeni ostaci temelja ranije uklonjenog pročelja. Maksimalna dubina iskopa bila je 5 m, no nije nađeno ništa drugo osim lapora (koji je na većim dubinama bio okamenjen i dosta težak za uklanjanje). Nakon učvršćivanja temelja na istočnoj strani pristupilo se otkopu na južnoj i sjevernoj strani. Otkopni slojevi ponovo su bili cca 50 cm i bili su otežani zbog okamenjenog lapora. Na istočnoj i zapadnoj strani nije otkriven arheološki materijal.

Pri kraju se pristupilo iskopavanju zapadne strane. Jedina razlika u odnosu na ostale dijelove bila je maksimalna dubina iskopa, koja je iznosila 6 m, no ni tu nisu nađeni arheološki ostaci. Sa završetkom iskopa na zapadnoj strani početkom ožujka završio je arheološki nadzor na navedenom području.

Zvonimir Forker

Summary

From January to March 2009 in the area of the one-time structure of the Parna mastionica [Steam dyeing works] (Hotel Domić) in Zvonimirova ulica 6 in Split, archaeological rescue excavations were conducted. In this area it is planned to build a hotel, and these excavations took over from the previously performed demolition and removal of the remains of the façade and internal

construction of the rundown structure that had stood there. The archaeological rescue excavations did not yield much new knowledge, no moveable archaeological material was found, and traces of older buildings were evident only in small traces.

Redni broj: 319
Lokalitet: Splitska zaobilaznica, dionica Stobreč – Dugi Rat
Naselje: Stobreč
Grad/općina: Stobreč
Pravni status: R-249 (povijesna jezgra)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno sondažno iskopavanje

Zbog planirane izgradnje splitske zaobilaznice, dionice 2 Stobreč – Dugi Rat (Lot: TTTS (Stobreč) – Grljevac), sukladno uvjetima Konzervatorskog odjela u Splitu, provedena su sondažna arheološka istraživanja na lokaciji čvorište TTTS. Izvršitelj arheoloških istraživanja bila je tvrtka Kaukal d.o.o. Split. U suglasnosti s nadležnim konzervatorom, planirano je tijekom 20 radnih dana istražiti 20 sondi koje bi obuhvatile cca 10% građevinske površine, odnosno 1800 m². Voditelj istraživanja bio je Vedran Katavić, dipl. arheol. i prof. povijesti, a sudjelovali su Andrea Devlahović, dipl. arheologinja, i Marin Kraljev, djelatnici tvrtke Kaukal d.o.o, koji su obavljali potrebne tehničke i dokumentacijske radove, dok je strojni iskop i

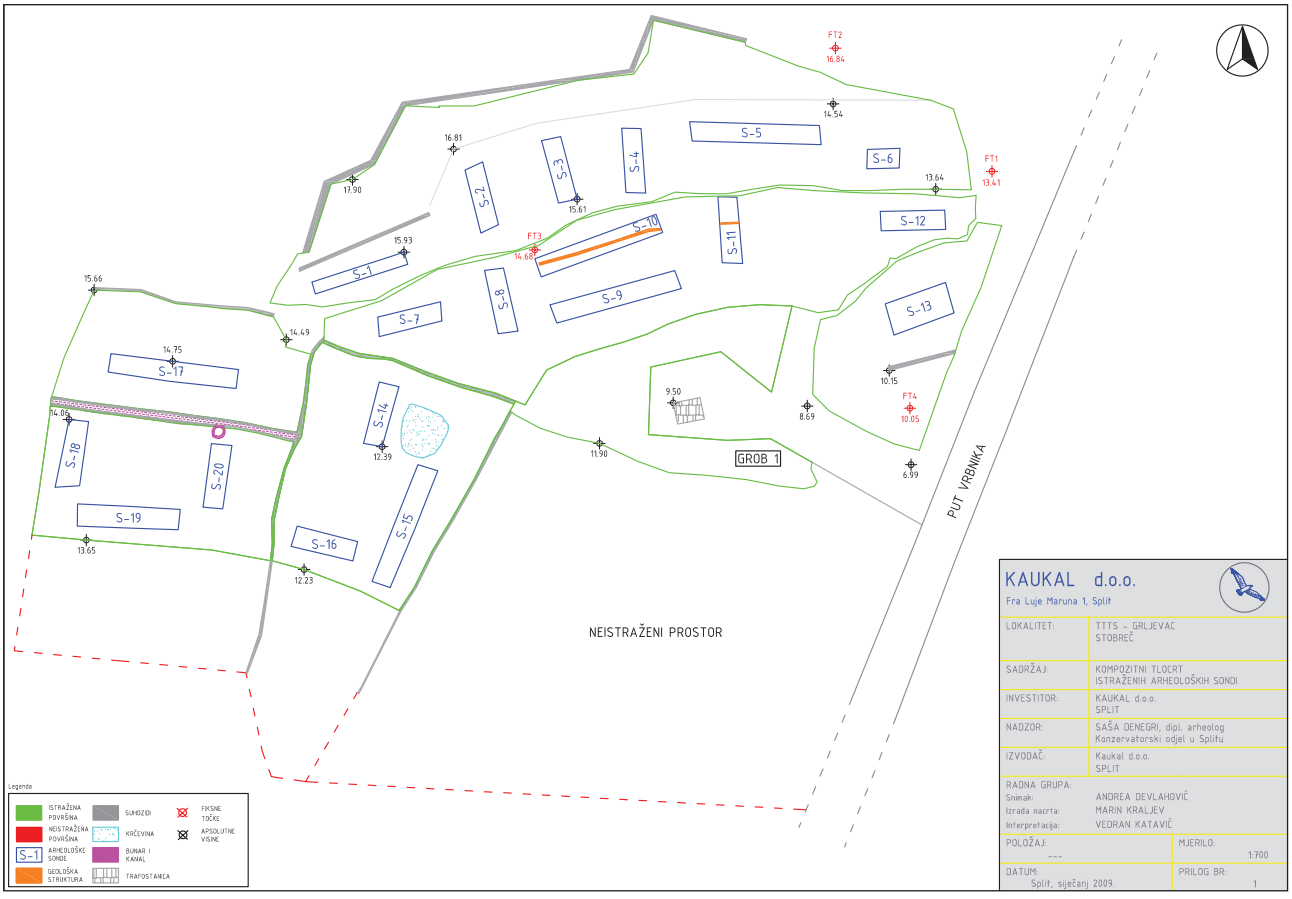

Ostaci keramičke urne (foto: A. Devlahović)

fizičke radnike osiguravao investitor. Zbog vremenskih uvjeta, do 23. siječnja 2009. odrađeno je osam radnih dana, tijekom kojih je obuhvaćena površina od cca 8000 m², na kojoj je istraženo 20 sondi ukupne površine cca 800 m². Dana 23. siječnja 2009. zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa (otkupa zemljišta) obustavljena su zaštitna arheološka istraživanja. Pronađeni malobrojni pokretni arheološki nalazi primarno su obrađeni, dokumentirani i konzervirani na Odjelu za restauraciju i konzervaciju Umjetničke akademije u Splitu te su privremeno pohranjeni u Arheološki muzej u Splitu.

Zračna snimka grada Stobreča s naznačenom istraženom površinom (foto: Z. Sunko)

Položaj istraženih sondi (izradili: A Devlahović i M. Kraljev)

Čvorište TTTS smješteno je sjeverno od grada Stobreča uz postojeću cestu Put Vrbnika. To je ravničarski prostor koji čine veći terasasti platoi što se nalaze zapadno od rijeke Žrnovnice i ruba brda Perun (538 m n.m.), odnosno podno jugozapadnih padina brda Mosor. Predmetni prostor nalazi se sjeverno od antičkog Epetija, te je vjerojatno pripadao salonitanskom ageru, kojem su na prostoru Stobreča u manjoj mjeri sačuvani ostaci centurijacije (Maršić 1997). Arheološkim istraživanjima 1989. u neposrednoj je blizini prilikom izgradnje terminala na lokalitetu Vidovača pronađena manja nekropola. Nekropola pripada tipu grobišta koja su se smještala uz privatne posjede ili manja naselja. Nekropolu su uglavnom činile zidane grobnice s inhumiranim pokojnicima, dok je manji dio pripadao ritusu incineracije (uglavnom u staklene urne). Otkriće ove nekropole tipološki se nadovezuje na slične nalaze susjednog lokaliteta Krilava, Slanica, Draga. *Tabula Peutingeriana* prikazuje cestu Salona – Epetij kao dionicu priobalne magistralne ceste Salona – Narona, označenu dužinom od 4 *milia passum* (6 km). Na obližnjem lokalitetu Vidovača vjerojatno se nalazio odvojak ceste za Epetij. Trasa te ceste može se s priličnom sigurnošću rekonstruirati zahvaljujući arheološkim ostacima, prije svega grobovima koji su u pravilu smješteni uz ceste, ali i ostacima poljskog puta popločanog kaldrmom. (Maršić 1997a: 5, 11). U neposrednoj blizini lokaliteta vidljiv je uzvišeni položaj, na kojem su uočeni pokretni keramički i kremeni nalazi što ukazuju na moguću uporabu tijekom prapovijesnih i antičkih vremena.

Istraženo je 20 sondi, čije su dubine iskopa, pozicioniranost i dimenzije uvjetovane izvedbenim projektom i konfiguracijom terena. Unutar istraženih sondi nisu pronađeni arheološki odnosi, nego samo geološki slojevi. Naime, u gotovo svim sondama uočeni su jednolični geološki odnosi evidentirani kao sloj svijetlosmeđe glinaste sterilne zemlje SJ 1, odnosno geološki sloj lapora, tzv. tupine SJ 2. Unutar Sonde 10 i 11 pronađena je neobična geološka struktura od pravilnog lapora evidentirana kao SJ 4, dok je unutar Sonde 15 uočen sloj crvene zemlje bez arheoloških nalaza SJ 12. Međutim, prilikom iskopa za trafostanicu, koji nije arheološki nadziran, u južnom iskopnom profilu registriran je paljevinski ukop u keramičkoj urni SJ 5/6 te sloj crne rahle zemlje SJ 9. Sačuvani su sitno fragmentirani ostaci keramičke posude grube fakture s kalcitnim primjesama unutar koje su bili ostaci gorenih kostiju (vjerojatno pripadaju djetetu). Čini se kako je urna bila poklopljena imbreksima, čiji su fragmenti pronađeni u sloju gara *busttum* SJ 7, neposredno iznad spomenute urne. U istom profilu registriran je i svijetlosmeđi sloj s ostacima grubog kronološki i tipološki neosjetljivog, antičkog keramičkog posuđa i građevnog materijala. Unutar tog sloja, pod južnim profilom vidljive su i dvije kamene strukture bez veziva SJ 10 i 11, koje se nalaze uza sloj crne zemlje što

Novovjekovni medaljon (foto: Z. Sunko)

je vjerojatno nastao kao posljedica gorenja. Na prostoru na kojem je zasađen maslinik, odnosno površini na kojoj je planirano istraživanje, površinski su pronađeni keramički nalazi, novovjekovni medaljon, kao i mogući ostaci mozaika sačuvani u vidu *tessera*. Navedeni stratigrafski odnosi i pronađeni nalazi ukazuju na to da se pod neotkupljenim zemljištem na kojem je planirano istraživanje nalaze grobljanski ukop i arhitektura.

Literatura

Maršić 1997 Dražen Maršić, Problemi istraživanja antičkog Epetija, Diadora, 18-19, Zadar, 1997: 47 – 76.
Maršić 1997a Dražen Maršić, Rimska cesta Salona – Epetij u svjetlu novih istraživanja, Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU Split, Adrias, 6-7, Split, 1997: 5 – 29.

Vedran Katavić

Summary

Because of the planned building of the Split bypass, the Stobreč – Dugi Rat section, during 2009 probe archaeological excavations were carried out at the site of the TTTS intersection. This site is close to Epetion, in the area at which previous archaeological excavations have shown the existence of small necropolises, which would have belonged to a hypothesised economic facility, while in the immediate vicinity there is the course of the road that linked Salona and Epetion. During the probe archaeological excavations, which were not fully completed, but interrupted because the developer did not adhere to contractual obligations, no archaeological finds were discovered. As well as this, during the investigation, or the documentation of the situation as found that was created by works that went on without archaeological supervision, archaeological finds were actually documented. The finds discovered are preserved in the form of a cremation grave in a ceramic urn, and of layers of earth probably created by the combustion process. Because of the unsettled property law relations, no archaeological investigations were carried out at the area to indicate the existence of archaeological finds. Among the finds there are mainly eroded, chronologically insensitive, small fragments of ceramic vessels, as well as possible parts of mosaic.

Redni broj: 320
Lokalitet: Stari Grad – Remetin vrt
Naselje: Stari Grad
Grad/općina: Stari Grad (otok Hvar)
Pravni status: R-945
Razdoblje: A
Vrsta radova: konzervacija

Tijekom 2009. provedeni su zaštitni konzervatorski radovi na dijelu zidova grčko-helenističke arhitekture pokraj istočnih bedema Farosa u Remetinu vrtu u Starom Gradu na Hvaru te je obrađen pokretni arheološki materijal. Voditelji radova bili su prof. dr. sc. Jasna Jeličić Radonić i dr. sc. Miroslav Katić.

Nastavljena je konzervacija sklopa grčko-helenističke arhitekture pokraj istočnih bedema Farosa na arheološkom lokalitetu Remetin vrt koja je započela 2004. godine. Konzervatorskim radovima obuhvaćen je istočni i zapadni zid grčke arhitekture uz grčku ulicu nad kojima su poslije podignuti kasnoantički zidovi s pragovima. Konzerviran je

Pogled na dio grčke i kasnoantičke arhitekture prije konzervatorskih radova u Remetinu vrtu

Pogled na dio zidova kasnoantičke arhitekture nakon konzervatorskih radova

sjeveroistočni ugao grčko-helenističke i dio kasnoantičke arhitekture. Zidovi su očišćeni od raslinja i zemlje, odnosno sloja pijeska kojim su bili zaštićeni prilikom posljednjih zaštitnih konzervatorskih radova 2004., kada je započeta njihova konzervacija i kada je konzerviran dio sjeveroistočnog ugla grčke arhitekture. Navedeni zidovi bili su povezani glinom koja je tijekom stoljeća izgubila vezivna svojstva, te su nastale suhozidne strukture sastavljene od fino obrađenih klesanaca složenih u redove. S obzirom na to da se primijenjenom metodom dosad izvedene konzervacije zidova grčke arhitekture pokazala primjerena čvrstoća postojećih zidova bez njihova razgrađivanja, konzervacija navedenog sklopa nastavljena je na jednak način. Konzervatorskim zahvatom obuhvaćen je istočni zid grčke arhitekture uz grčku ulicu na kojoj je poslije podignut kasnoantički zid s pragovima. Nakon čišćenja zemlje između pojedinih kamena kasnoantičkog zida, između kojih je pronađeno nekoliko ulomaka kasnoantičke keramike – amfora i posuda narebrenih stijenki – obilježeni su i pažljivo skinuti pojedini kameni kasnoantičkog zida. Potom je započelo detaljno čišćenje grčkog zida i pripremljena je njegova konzervacija, tj. na gornjoj su površini zida izrađeni utori za injektiranje hidrofobnog veziva, a zatim je taj dio zida zidarski obrađen smjesom gašenog vapna i turjačkog pijeska. Nakon toga vraćeni su i konzervirani kameni kasnoantičkog zida. Pragovi kasnoantičke arhitekture posebno su konsolidirani malterom, kao i temeljni ostaci kasnoantičkih zidova, koji su fugirani i napravljen je završni gornji sloj.

Zatim se pristupilo čišćenju zapadnog zida uz grčku ulicu, koji je također dijelom nadograđen i prepravljan u kasnoantičkom razdoblju. Na jednak je način hidrofobnim vezivom učvršćen grčki zid, dok je kasnoantički fugiran i napravljena je završnica njegove gornje plohe. Na navedeni zid prislonjen je drugi zid, koji se pruža u smjeru sjevera, prema ogradnom zidu susjednog dječjeg vrtića. Temeljni ostaci tog zida izvorno su bili povezani malterom, te je na tom segmentu napravljen završni gornji sloj.

Očišćen je i klasificiran keramički materijal pronađen prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja 2003. i 2004.

Kasnoantički prag prije konzervacije

Pogled na dio zidova grčke arhitekture nakon konzervatorskih radova u Remetinu vrtu

Pogled na sjeveroistočni ugao grčko-helenističke i kasnoantičke arhitekture nakon konzervatorskih radova

unutar Remetine kuće (inv. br. 18041-18294). Započeta je kataloška obrada ulomaka keramike iz 4. st. pr. Kr. te izrada dokumentacije navedenoga pokretnog arheološkog materijala pronađenog u Remetinoj kući.

prof. dr. sc. Jasna Jeličić Radonić
dr. sc. Miroslav Katić

Summary

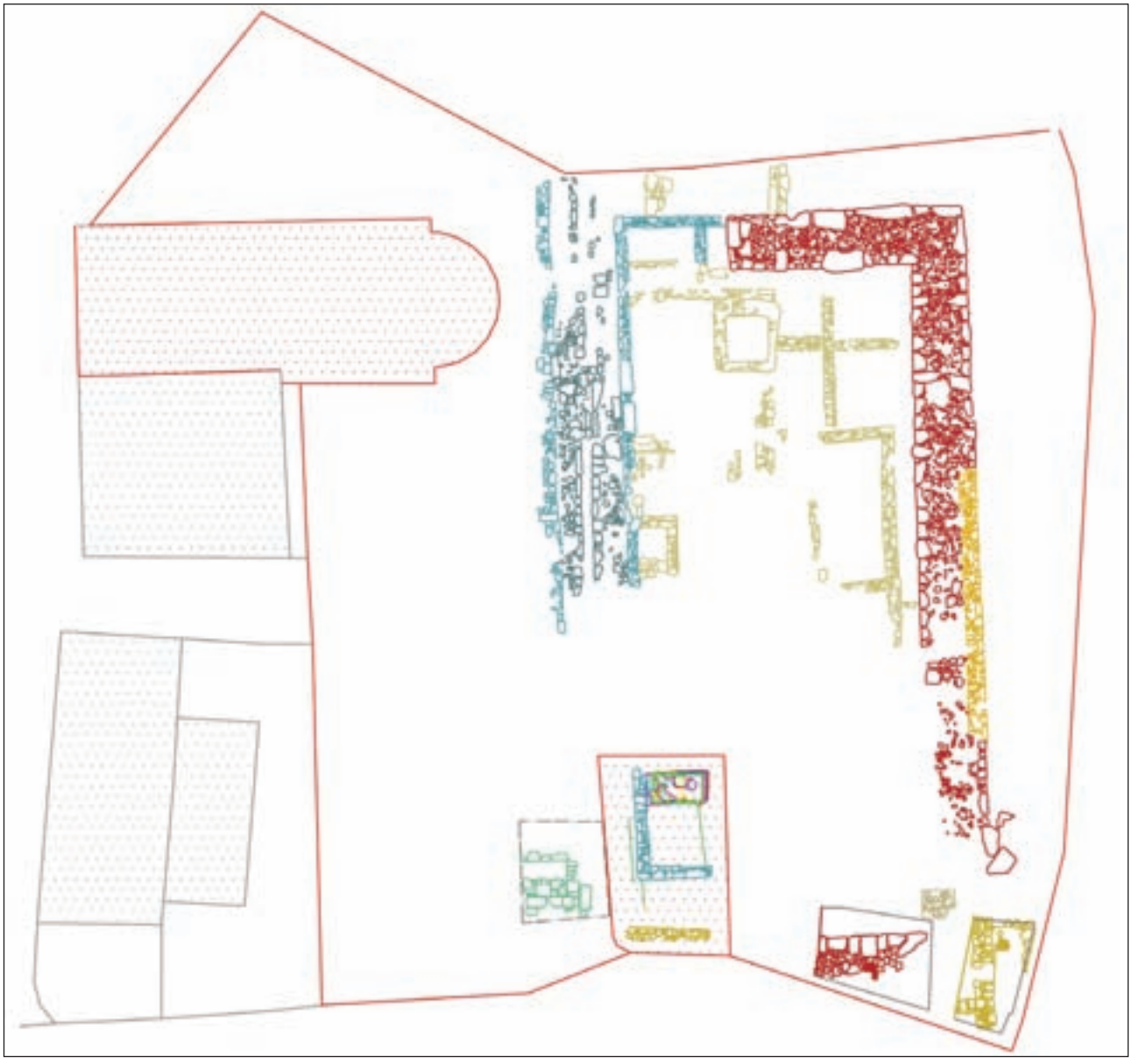
During 2009, conservation rescue works were carried out on part of the walls of the Greek-Hellenistic architecture alongside the eastern city walls of Faros, at the site Remeta Garden in Stari Grad, Hvar, and the moveable archaeological material was processed.

Redni broj: 321
Lokalitet: Stari Grad – Remetin vrt
Naselje: Stari Grad
Grad/općina: Stari Grad (otok Hvar)
Pravni status: R-945
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U ožujku i lipnju 2009. Muzej Staroga Grada proveo je zaštitna arheološka istraživanja u unutrašnjosti Remetine kuće u Starom Gradu radi uređenja prostora za smještaj Agencije za upravljanje Starogradskim poljem, koje je 2008. godine uvršteno na Popis svjetske kulturne baštine UNESCO-a. Paralelno su u Remetinu vrtu provedena arheološka istraživanja radi uređenja arheološkog parka. Voditeljice istraživanja bile su Sara Popović i Ana Kordić Galić, kustosice u Muzeju Staroga Grada, a stručnu

Arheološki lokalitet Remetin vrt i pogled na Remetinu kuću (foto: D. Grosman)

Nacrt arheološkog lokaliteta (izradila: S. Popović)

ekipu činili su dr. sc. Branko Kirigin, muzejski savjetnik Arheološkog muzeja u Splitu, Darja Grosman s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani, arheologinja Andrea Devlahović i Gianluca Cantoro, doktorand na Univerzitetu Foggia. Istraživanje se odvijalo pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Splitu, arheologa Silve Grković i Saše Denegrija. Radove su financirali Grad Stari Grad i Ministarstvo kulture.

Na ovom lokalitetu istraživanja je od 1996. do 2004. provodio Konzervatorski zavod u Splitu pod vodstvom dr. sc. Jasne Jeličić-Radonić. Nova iskopavanja u unutrašnjosti Remetine kuće bila su svedena na mali opseg preostale stratigrafije. Južni zid kuće građen je na unutrašnjem licu južnog bedema grčkog grada Farosa, koji se jedino na tom mjestu može vidjeti sačuvan u visini pet redova. U prizemlju su sačuvana i dva zida koji čine JZ ugao jedne grčke kuće. Istražena stratigrafija unutar tih zidova obuhvaćala je slojeve koji pripadaju željeznodobnom predgrčkom naselju čije vrijeme nastajanja i duljina trajanja, kao i granice rasprostiranja, zasad nisu utvrđeni. Iz istraženog sloja gara u unutrašnjosti Remetine kuće uzet je uzorak ugljena koji je analizom C-14 datiran u 7. st. pr. Kr., no buduća istraživanja i nove analize trebaju potvrditi točnost tog podatka. Na tom sloju ležali su slojevi povezani s grčkom kućom. U jednom od njih pronađena su dva fragmenta kalupa za izradu terakote. Fragmenti su očišćeni i spojeni u restauratorskoj radionici Arheološkog muzeja u Splitu te je izrađen otisak ženske figure.

Istraživanja su zatim usmjerena na prostor jugoistočnog dijela parcele, na kojem je pretpostavljena lokacija ugla bedema grada Farosa. Otkrivena je površina razdijeljena

Kalup za izradu ženskih figura i otisak (foto: A. Devlahović)

trima povezanim kamenim konstrukcijama, građenima od neobrađenog kamenja u tehnici suhozida, na tri prostora koji imaju djelomice različite stratigrafske sekvencije. Ugao gradskog bedema Farosa nedvojbeno je ležao na njima. No na tom dijelu intaktni su samo ostaci slojeva koji ukazuju na intenzivnu upotrebu tog prostora prije grčkih graditeljskih aktivnosti, s izrazitim slojevima paljevine. Jasno je da, osim mogućih usjeka u živoj stijeni, od ugla gradskog bedema više nema sačuvanih dijelova. Arhitekturni ostaci koji se ovdje nalaze temelji su zidova koji su stariji od samog bedema, budući da se protežu i izvan njegova gabarita i građeni su na kamenu živcu.

S vanjske strane Remetine kuće, uz njen zapadni zid, istraživanjima splitskog Konzervatorskog zavoda 2004. otkrivena je struktura koja se u literaturi navodi kao grčka cisterna. Riječ je o kaptaži kojom je zatvoren izvor pitke vode. Ona je uklesana u kamen živac i građena pravilno pritesanim pravokutnim blokovima kamena, slaganima u potpuno pravilne redove. Prostor između zidova prema vrhu se sužava, te je konstrukcija vjerojatno bila pokrivena kamenim pločama koje su uništene izlijevanjem betona prilikom gradnje nekadašnje električne centrale. Iskopavalo se radi zaštite južnoga kosog zida kaptaže, kojemu je prijetilo urušenje pod teretom zemlje što je na njemu stajala. Ispod debelog sloja šute, nastalog gradnjom centrale, nalazio se jedan čitav i jedan uništen grob, oba orijentirana istok-zapad. Grob 1 imao je sasvim očuvanu grobnu arhitekturu, kojoj su za bočne stranice sekundarno uporabljeni veliki klesani blokovi što su nekoć bili dio grčke arhitekture, a bio je zatvoren kamenim poklopnicama. U njemu se nalazio kostur pokojnika u ispruženom položaju, ruku prekriženih na trbuhu i glave naslonjene na prsa te okrenute prema istoku; nije bilo priloga. Grobove je zasad nemoguće točnije datirati, kako zbog izostanka grobnih priloga, tako i zbog sloja u kojem su nađeni, a koji je narušen recentnom šutom. Vjerojatno je riječ o srednjovjekovnom groblju vezanom uz obližnju crkvu sv. Ivana.

Antička kaptaža (foto: S. Popović)

Srednjovjekovni grob 1 (foto: A. Kordić Galić)

Izrađen je georeferencirani nacrt cijelog lokaliteta koji je omogućio točnu korelaciju grčkog grada Farosa (orijentiranog sjever-jug, točnije s otklonom od 2 stupnja prema zapadu) s parcelacijom Starogradskog polja. Južni dio vrta pripremljen je za nova sustavna istraživanja, koja će odgovoriti, iako sačuvanim malim dijelom prvotne stratigrafije, na pitanja o gradnji bedema grada Farosa i njegovu odnosu s arhitekturom koja mu je prethodila. Profili su zaštićeni izradom zemljanih pokosa, a pokretni nalazi obrađeni i pohranjeni u Muzeju Staroga Grada. Nova će istraživanja, kao i objava starih, dati jasniju sliku i o stratigrafskim odnosima na ovom prostoru. Jasno je da se ovdje nalazila stratigrafija koja seže od prapovijesnih do srednjovjekovnih slojeva.

Literatura

Jeličić-Radonić 1995 J. Jeličić-Radonić, Katalog *Pharos* – antički Stari Grad, Zagreb, 1995: 56 – 114.
Jeličić-Radonić 2005 J. Jeličić-Radonić, The Foundation of the Greek City of Pharos on the Island of Hvar, Illyrica antiqua, Zagreb, 2005: 315 – 328.

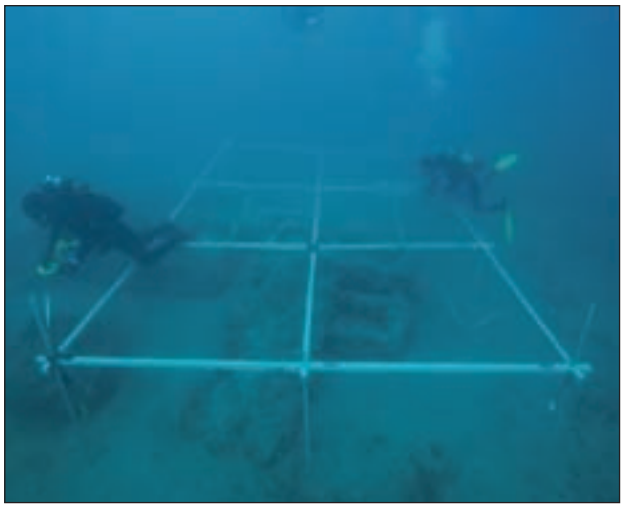
Sara Popović

Summary

In March and June 2009, the Stari Grad Museum carried out rescue archaeological research inside Remeta House at the site Remeta Garden in Stari Grad, Hvar island. The works were done while the space for the location of the Agency for the Management of the Stari Grad Plain (inscribed on the UNESCO World Heritage List in 2008) was being developed. At the same time, in Remeta Garden, in which there are remains of Greek architecture and the defensive walls of the Greek city of Faros, archaeological excavation aimed ultimately at laying out an archaeological park was conducted. Stratigraphic excavations in the house revealed strata dating from the 7th century BC via those related to the life of the Greek house within the walls of which the excavations were being carried out all the way to the Roman strata. In the garden the site of the assumed corner of the wall, which has not been preserved, was investigated, but architecture preceding this and going beyond its contours was observed. The ground was prepared for new systematic investigations that will throw light on the interrelations of stratigraphy and architecture.

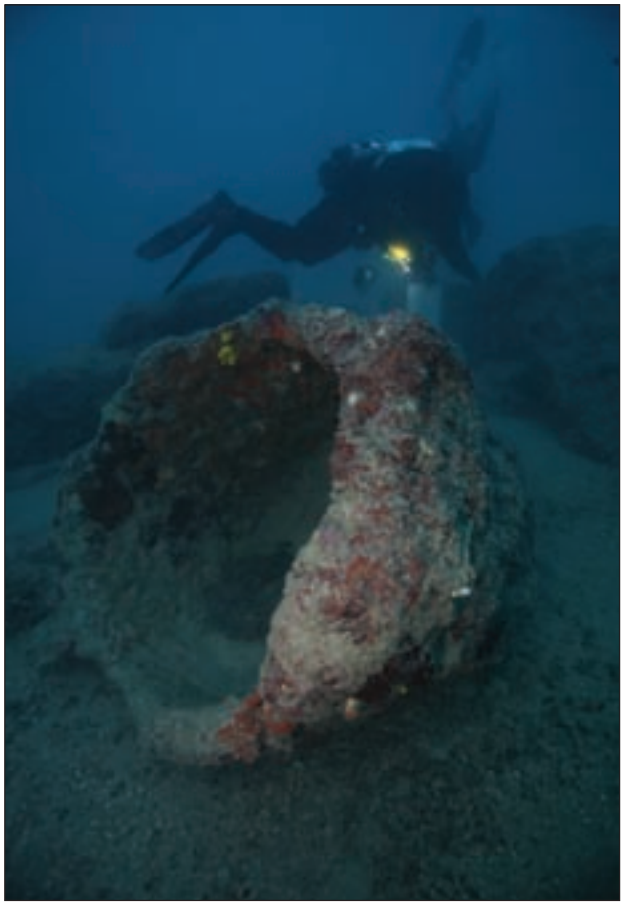
Redni broj: 322
Lokalitet: Sutivan – podmorje (antički sarkofazi)
Naselje: Sutivan
Grad/općina: Sutivan (otok Brač)
Pravni status: P-3305
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni uviđaj, zaštitno podmorsko istraživanje

U studenom 2008. ronioci Podvodnog istraživačkog kluba Mornar iz Splita ronili su zapadno od Sutivana, na temelju informacije Luke Dragičevića (člana spomenutog kluba) i

Postavljanje dokumentacijskog mrežišta preko lokaliteta (foto: R. Mosković)

Ivice Martinića iz Supetra. Tom prilikom uočeno je nekoliko sarkofaga, poklopaca sarkofaga, kameni blokovi, kao i jedna kamenica. Nalaz je PIK Mornar prijavio Konzervatorskom odjelu u Splitu, Odjelu za kulturu grada Splita te Odjelu za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog

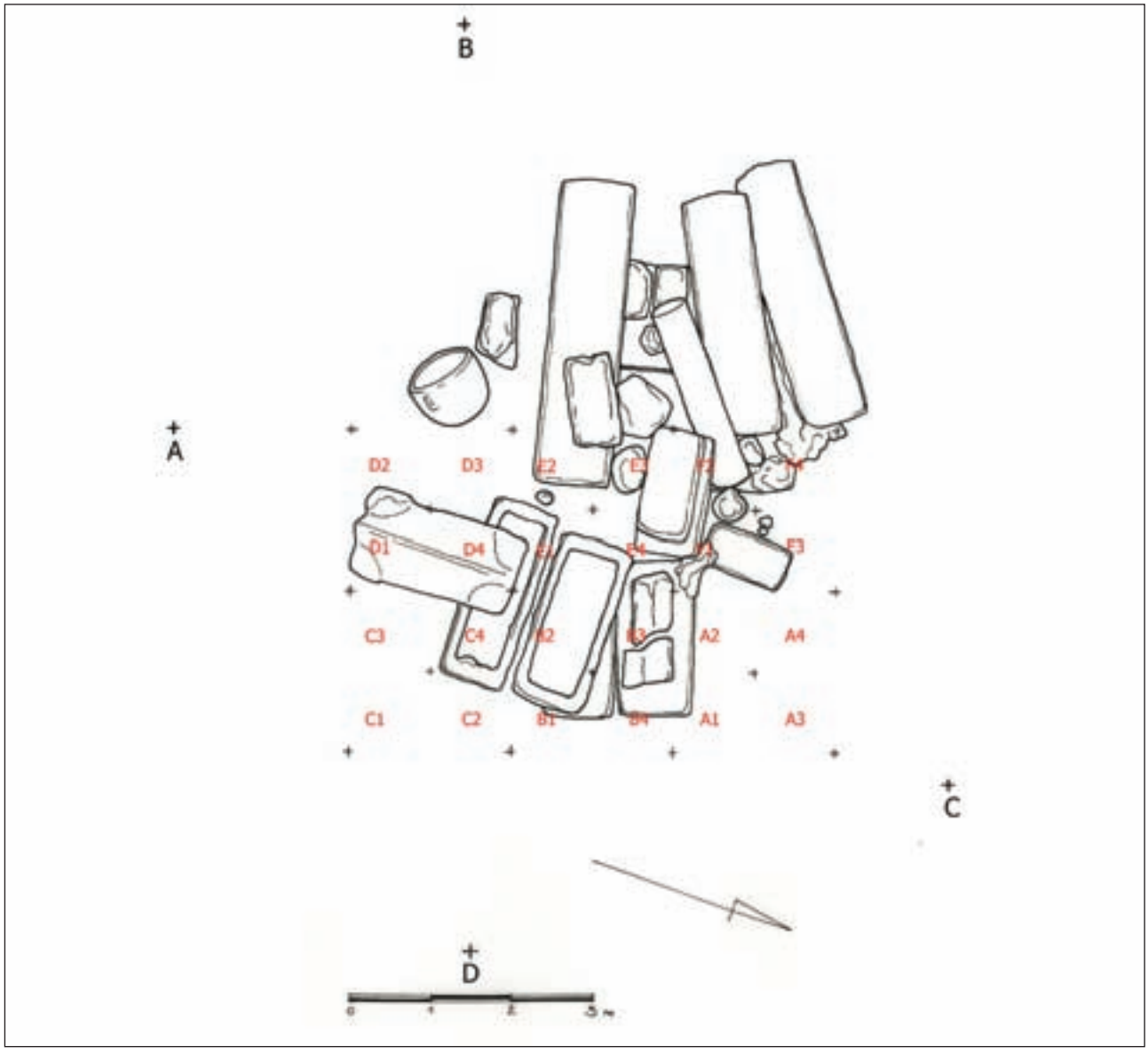
Kamenica br. 7 (foto: R. Mosković)

Izrada dokumentacije (foto: R. Mosković)

zavoda. Krajem siječnja i početkom veljače 2009., kada su dobivene sve potrebne dozvole i osigurana financijska sredstva, Odjel za podvodnu arheologiju izvršio je stručni uviđaj i arheološko rekognosciranje prijavljenog lokaliteta. Financijska sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture. Voditelj arheološkog rekognosciranja i stručnog uviđaja bio je arheolog Igor Miholjek, voditelj Odjela za podvodnu arheologiju, a sudjelovali su još i arheolog i povjesničar Igor Mihajlović te arheologinja Vesna Zmaić, djelatnici istog odjela, zatim vanjski suradnici Robert Mosković, fotograf, i Jurica Bezak (Red Tech, Zagreb), studenti arheologije Luka Maljić i Pavle Dugonjić te ronioci PIK Mornara iz Splita Ernest Čupo i Tonči Ćosić.

Već nakon prvog zarona tijekom stručnog uviđaja (siječanj/veljača 2009.) bilo je jasno da je uistinu riječ

Plan lokaliteta (crtež: V. Zmaić)

o antičkom brodolomu s teretom sarkofaga i drugih kamenih poluproizvoda. Lokalitet se nalazi na dubini od 32 m, a rasprostire se na otprilike 40 m^2. Vidljivo je 20 kamenih predmeta složenih u dva reda, od kojih je donji gotovo potpuno u pijesku. Među predmetima je moguće prepoznati sedam sarkofaga, dva poklopca, jednu kamenicu s vidljivom perforacijom, devet kamenih blokova te jedan stup kružnog presjeka. Dimenzije sarkofaga br. 3 jesu 200x92 cm, a visina 72 cm. Poklopac br. 6 sličnih je dimenzija, koje iznose 215x107 cm. Dio je predmeta metodom triangulacije izmjeren i ucrtan u plan nalazišta, a svi su predmeti fotografirani i snimljeni videokamerom. Prema rasporedu na dnu, može se pretpostaviti da su na jednak način bili složeni na brodu. Širina glavne koncentracije nalaza, bez kamenice koja se vjerojatno otkotrljala pri potonuću, iznosi 4,10 m, što govori da je brod bio širok nešto više od 5 m. Duljina broda ne bi trebala prelaziti 18 m. Iako je nezahvalno pretpostaviti nosivost broda (ne zna se što je sve sakriveno u pijesku), ona ne bi trebala biti veća od 50 tona, što odgovara nosivosti broda namijenjena lokalnoj plovidbi. Površinskim pregledom lokaliteta i okolnog područja nisu uočeni predmeti, bilo keramički ili drveni, koji su pripadali ovom brodolomu. Može se pretpostaviti da se u dubljem sloju pijeska nalaze ostaci drvene brodske konstrukcije, kao i ostaci posuđa brodske kuhinje, koji bi preciznije datirali brodolom. Prema dostupnim podacima, može biti riječ o brodu koji je prevozio kamene poluproizvode iz nekog jadranskog kamenoloma prema naručiocu u Saloni u vremenskom okviru kasne antike.

U drugoj fazi istraživanja provedenoj u listopadu 2009. planirano je sljedeće: izrada detaljne fotografske i videodokumentacije, postavljanje čvrstoga kvadratnog mrežišta preko cijelog nalazišta radi preciznijeg crtanja te iskopavanje najmanje dviju arheoloških sondi kako bi se utvrdila debljina kulturnog sloja i pobliže datirao brodolom. Istraživanje je započeto postavljanjem triju betonskih blokova oko nalazišta, koji služe za sidrenje istraživačkog broda PIK Mornara. Prije postavljanje mrežišta i iskopavanja sondi lokalitet je kvalitetno dokumentiran fotoaparatima i videokamerom. Zatim je preko nalazišta postavljeno kvadratno mrežište sa šest segmenata dimenzija 2x2 m. Zbog nedostatka elemenata spomenuto je mrežište postavljeno preko polovine nalazišta. U prvoj fazi istraživanja predmeti na dnu samo su djelomice ucrtani, tj. napravljena je samo osnovna skica, tako da je bilo potrebno precizno ucrtati sve vidljive predmete – kojih je 21. Predmeti su ucrtavani metodama triangulacije i trilateracije. Jedna arheološka sonda trebala je biti otvorena na istočnoj strani lokaliteta, kod kvadranta B. Pretpostavka je da se tu nalazi brodska krma, a samim time i brodska kuhinja. To je posebno važno jer se eventualnim pronalaskom kuhinjskog posuđa može preciznije datirati brodolom. Druga arheološka sonda planirala se otvoriti između kamenice br. 7 i najvećeg vidljivog bloka br. 9. U toj sondi očekivani su dijelovi drvene brodske konstrukcije koja može dati nekoliko bitnih informacija: datum građenja broda te regiju u kojoj se brod gradio, ovisno o vrsti drva rabljenoj pri gradnji. Nažalost, do iskopa tih sondi nije došlo zbog kvara u pogonskom dijelu vatrogasne crpke Rosenbauer. Brzom intervencijom Luka Dragičević Parader uspio je posuditi crpku iz DVD-a Milne, ali ni ta nije bila operativna. Pokušalo se iskopavati skuterima, ali sloj pijeska bio je pretvrdo nabijen, tako da bez crpke i jakih mamuta neće biti moguće iskopavati sonde. Istraživanje je prekinuto dva dana ranije zbog spomenutih tehničkih poteškoća i loših vremenskih prilika.

Igor Mihajlović

Summary

During 2009, underwater investigations were carried out to the west of Sutivan (Brač island) at a position at which divers of the Mornar Underwater Exploration Club of Split had seen several sarcophagi, sarcophagus lids and stone blocks. Immediately after the report, the site was placed in the Register of Cultural Properties and thus received statutory protection. In the two investigation phases, high quality documentation of this exceptionally interesting archaeological site was made. For the next investigation, the digging of two test pits is anticipated, so as to determine the depth of the cultural stratum and the quantity of the cargo of stone products. For the moment it can be seen that the cargo was tacked in two rows. The finding of ship's crockery in the probes would date this almost unique wreck more closely. Research into this wreck must be carried on, in order to find out more about the production and transport of and trade in stone products in the Roman period on the eastern shore of the Adriatic. The capacity of this site to be presented for cultural and tourist purposes is very great.

Redni broj: 323
Lokalitet: Svećurje – Radun
Naselje: Kaštel Stari
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: P-727
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 24. kolovoza do 10. listopada 2009. na lokalitetu Svećurje – Radun u Kaštel Starom provedeno je zaštitno iskopavanje rubnog dijela srednjovjekovnoga groblja oko crkve sv. Jurja. Iskopavano je radi građevinskih radova uređenja lokalne ceste oko crkve i arheološkog lokaliteta (rekonstrukcije prometnice i izgradnje potpornih zidova), koje je financirao Grad Kaštela. U okviru projekta predviđena su i zaštitna iskopavanja zone u kojoj je u prethodnim zaštitnim radovima otkriven rubni dio srednjovjekovnoga groblja. Stoga je Upravni odjel za komunalni sustav Kaštela sklopio s Muzejom hrvatskih arheoloških spomenika ugovor o izvođenju arheoloških istraživanja. Građevinske radove izvodilo je poduzeće Cestar iz Splita. Iskopavanjima je, u organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, rukovodio muzejski savjetnik Tonči Burić, a konzervatorski nadzor provela je arheologinja Marijeta Babin iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Stručnu ekipu na terenu činili su i arheologinja Ivana Anterić, znanstvena novakinja Kliničkoga zavoda za patologiju, sudsku medicinu i citologiju KBC-a Split, Mario

Segment istraženoga dijela groblja, istočna strana

Mustapić, student četvrte godine arheologije na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru i dokumentaristica Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, profesorica Silvana Juraga. Za ručni iskop bila su zadužena sedmorica radnika. Radovi su često prekidani zbog loših vremenskih uvjeta, prije svega kiše, pa je ukupno odrađeno 15 radnih dana.

Primjer ukopa s rukama prekriženima na grudima (G-51)

Iskopavanja su nastavak zaštitnih radova iz 2004. i 2005. (Burić 2005; Burić 2006) i pokazala su opravdanost pretpostavki o veličini grobljanskog areala oko crkve sv. Jurja. Cilj iskopavanja 2009. bio je istražiti prostor u zoni građevinskih radova, posebice na trasi potpornog zida ceste. Zadatak je u potpunosti ostvaren, a postignuti su rezultati iznad očekivanoga, kako brojem otkrivenih grobova, tako i pojedinim nalazima u njima. Istraženi areal nadovezuje se na sonde iz prethodnih kampanja (S-2 i S-3), pa je time zaokružena slika ukopišta na njegovu sjevernom rubu. Ukupno je otkriveno 15 grobova raspoređenih u tri manje skupine poredane u smjeru istok-zapad u zoni između trase ceste sjeverno od grobljanskoga areala i niza starih maslina zasađenih u istom smjeru uza sjeverni rub groblja (G-43 – G-60) (riječ je o terenskoj numeraciji usklađenoj s redoslijedom otkrivanja, koja će biti prerađena u konačnoj objavi nakon završetka istraživanja). Jedino G-60 dijelom zalazi pod današnju cestu i nalazi se na vidno višoj koti. To je i vjerojatni uzrok njegova znatnog oštećenja, a naknadno je devastiran iskopom trase za električni kabel 2004. godine. Za dva pretpostavljena groba (G-58, G-59) naknadno je utvrđeno da ne postoje: ispod niza manjih ploča koje su sličile poklopnicama nije bilo ničega, a za grobove G-58 i G-59 utvrđeno je da je riječ o jednom grobu koji je lociran ispod debla velike stare masline na sjeveroistočnom rubu groblja. Isto tako, utvrđeno je da G-57 leži u profilu istočnoga ruba groblja, ali izvan zone građevinskog zahvata, pa u ovoj kampanji nije istraživan. Stoga je ukupno istraženo 13 grobova.

Konstrukcije i opća slika grobova ne odstupaju od već utvrđene u prethodnim kampanjama. Svi grobovi imaju kamene konstrukcije u obliku pravokutnih ili blago trapezastih škrinja, koje su bile pokrivene poklopnicama od tanjih ploča. Zbog raznih sekundarnih aktivnosti (sadnje maslina, periodičnih uređenja potpornoga suhozida ceste zbog erozije i sl.) dio je poklopnica već bio izvađen, a u nekim je grobovima povađen i dio kostiju. Kod većine je grobova okvir škrinje načinjen od okomito položenih ploča, a manjem je broju zidan od dvaju ili triju redova uslojenog kamenja. I smjer pružanja grobova uobičajen je. Većina je orijentirana istok-zapad, s većim ili manjim otklonima, a manji je dio orijentiran sjever-jug. Veću pozornost privlači broj ukopa u pojedinom grobu, posebice kada se ti podaci sagledaju s obzirom na prostorni raspored grobova. (Sva opažanja ovdje odnose se na grobove u kojima je stupanj očuvanosti kovčega i kostura u njima pružio mogućnost analize.) Naime, prevladavaju grobovi s po jednim ukopom (šest grobova). U jednom su slučaju uočena dva ukopa, u dva groba po tri ukopa, a u jednom četiri. Osim u slučaju groba s dva ukopa, gdje je riječ o istodobnom ukopu, vjerojatno majke i djeteta, kod grobova s višekratnim ukopima evidentno je da su pokojnici ukapani sukcesivno jer je u svima nađen samo jedan kostur *in situ*. Orijentacija ukopa kod grobova s jednim pokojnikom i kod posljednjih ukopa u grobovima s više pokojnika bez iznimke je u skladu s običajem utvrđenim još od ranoga srednjeg vijeka. Pokojnici su položeni u smjeru istok-zapad, tako da im glava leži na zapadnom kraju groba, odnosno sjever--jug kod grobova s obrnutom orijentacijom. U skladu je s razdobljem ukapanja i položaj ruku pokojnika. Kod ukopa *in situ*, gdje je to bilo moguće utvrditi, ustanovljen

je prevladavajući običaj da su ruke prekrižene na grudima (4) ili je jedna na grudima, a druga na pojasu (2); samo su u jednom slučaju obje ruke na pojasu. Ruke ispružene uz tijelo, uobičajene u ranom srednjem vijeku, nisu uočene, pa je i taj važan podatak u skladu s okvirnim kronološkim pokazateljima za ovaj segment radunskog ukopišta. On je ujedno sukladan i s tipološko-kronološkim aspektom nalaza u grobovima. Vrijedi se osvrnuti i na povezanost broja ukopa u pojedinim skupinama grobova. Naime, vidljivo je da su višekratni ukopi raspoređeni pojedinačno u tri osnovne grupe grobova, a oko njih su grobovi s po jednim ukopom. Prema svemu sudeći, tu je riječ o manjim obiteljskim parcelama na groblju koje je jedna obitelj rabila više desetljeća, no detaljnije analize te pojave bit će moguće kad se iskopa cijelo groblje. I raspored nalaza u grobovima približno je u skladu s takvim grupiranjem grobova.

Nalazi su otkriveni u pet od 13 istraženih grobova. Tipološki pripadaju nakitu (četiri prstena, od čega dvije vitice) i funkcionalno-dekorativnim dijelovima odjeće i obuće (dva para dvodijelnih kopčica i jedan par kopči za cipele). Uz to je pronađeno i devet brončanih alkica oko pojasa, koje još nisu funkcionalno determinirane. Čini se da je riječ o dijelovima uporabnog predmeta – možda vreći ili sl. Detaljna analiza bit će provedena naknadno. Prstenje je od srebra i srebra s pozlatom. Jedan prsten ima reljefni motiv *dextrarum iunctio*, a drugi krunu s heksagonalnom kazetom iz koje je ispao kamen, a koja je obrubljena sa šest narebrenih navoja, poput cvijeta (posljednji je sigurno datiran u 14. st. i ugrubo određuje, uz ostale nalaze, kronološki raspon cijeloga istraženog segmenta). Vitice su također uobičajene za repertoar nakita gotičkog stila (obrubljeni rubovi), a izrađene su od bronce i srebra. Unatoč nalazima prstenja, uočljivo je, kao i u prethodnim sondama, da nema naušnica, koje su prevladavale u grobovima oko same crkve sv. Jurja. No tek nakon iskopavanja cijeloga groblja moći će se nešto sigurnije kazati o tom fenomenu. Treba naglasiti važnu činjenicu da je groblje jednoslojno te da nema preslojavanja u okomitoj stratigrafiji, kao kod većine groblja s duljim kontinuitetom ukopavanja, što je, prema svemu sudeći, rezultanta dvaju faktora: malobrojnosti zajednice koja je na tom groblju ukopavala (Burić 2010a) te prostranosti grobljanskog areala.

Među nalazima se posebno ističu funkcionalno-dekorativni predmeti. Nađena su dva para malih dvodijelnih kopči („ažule“), izrađenih od brončane žice tako da jedan komad ima kukicu, a drugi omču za zakapčanje. Prema položaju nalaza čini se da je riječ o elementu za zakopčavanje rukava košulje na ženskoj odjeći. Uz to je pronađen i par brončanih kopči sa željeznim trnom, i to također *in situ*, čime je definitivno potvrđena njihova funkcija – riječ je o kopčama za obuću (Burić 2010b). Isti je tip otkriven i na srednjovjekovnom župskom groblju Sućurca na Putalju, ali dislociran, pa nije bila jasna njegova uža namjena (Burić 2001: 224, 236, 259, 269, T. VIII/1-2). Još jednom treba istaknuti taj „sretni nalaz“, jer je time prvi put egzaktno potvrđeno postojanje kopči za obuću u srednjem vijeku u našoj arheologiji.

Na kraju treba ukazati na važnost zaštitnih iskopavanja u ovakvim slučajevima, jer se po tko zna koji put pokazalo da u naoko nevažnim manjim segmentima zna biti dragocjenih nalaza, a također i konteksta pojedinih složenijih situacija.

Gotičke kopče za cipele, 14. st. (foto: Z. Alajbeg)

Literatura

Burić 2001 Tonči Burić, Putalj u srednjem vijeku; u: T. Burić, S. Čače, I. Fadić, Sv. Juraj od Putalja, Split, 2001: 151 – 323.

Burić 2005 Tonči Burić, Svećurje – Radun, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 249, 250.

Burić 2006 Tonči Burić, Svećurje – Radun, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 408, 409.

Burić 2010a Tonči Burić, Crkva sv. Jurja i srednjovjekovno selo Radun, Split, 2010.

Burić 2010b Tonči Burić, Arheološki nalazi dekorativno-funkcionalnih elemenata obuće iz kasnoga srednjeg vijeka u Kaštelima, Archaeologia Adriatica, III, Zadar, 2010., u tisku.

Tonči Burić

Summary

From august to October 2009 at the site of Svećurje – Radun in Kaštel Stari the rescue excavation of the periphery of the medieval cemetery around the church of St George was conducted. The excavations were part of the project for laying out the local road around the church and the archaeological site (reconstruction of the road and the building of retaining walls). The digs were planned because the zone of the works impinged on the peripheral area of a medieval graveyard. Thus the rescue excavations of 2004 and 2005 were continued, and this segment of the cemetery is mostly investigated and the northern border of the cemetery has been determined. The area investigated is a continuation of the test pits of the previous campaigns (Probes 2 and 3). In total, 15 graves were revealed, distributed into three smaller groups laid out in the east to west direction. Thirteen of them have been investigated, two lying outside the zone anticipated in the plan of works. The grave constructions, the manner and number of burials and the objects found in some of the graves indicate the late Middle Ages, in fact, the 14th century. Prominent are the multiple burials in family tombs, the hands of the deceased crossed over their breast, and Gothic rings and buckles. Particularly interesting is a shoe buckle, an item previously unknown in Croatian medieval archaeology.

Redni broj: 324
Lokalitet: Špilja Kopačina
Naselje: Donji Humac
Grad/općina: Nerežišće (otok Brač)
Pravni status: Z-4928
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 21. rujna do 12. listopada 2009. trajala je četvrta kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u špilji Kopačini kod Donjeg Humca na otoku Braču. Stručni voditelj istraživanja bio je viši kustos Damir Kliškić, a stručnu ekipu činili su studenti arheologije. Voditelj je projekta Arheološki muzej u Splitu. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, kao i Turistička zajednica Supetra, koja je sponzorirala noćenje arheološke ekipe.

Prije samih istraživanja uočeno je da se preko postavljene zaštitne ograde ulazilo u špilju, ali na sreću nije bilo devastacije u njenoj unutrašnjosti. S druge strane, na platou ispred špilje uočena je gruba devastacija. S obzirom na to da je s gornje strane špilje izgrađena protupožarna cesta, sada se terenskim autom može doći u njenu neposrednu blizinu. To su iskoristili samoprozvani zaštitnici arheologije na otoku Braču želeći se domoći arheoloških, posebice kremenih artefakata. Iskopali su znatnu količinu zemljanog materijala koji je tu nanesen iz špilje za prethodnih istraživanja. Budući da je u njemu dosta zaostalih kremenih artefakata, u vrećama je prenesen do obližnjeg vozila i odnesen u nepoznatom smjeru kako bi se ispiranjem i prosijavanjem prikupio arheološki materijal.
Kao i kod prošlogodišnjih istraživanja, prije radova prekrivenu je sondu 2 trebalo otvoriti i pripremiti za rad. Zato je iz nje najprije izbačena nasuta zemlja, veće kamenje i crna plastična cerada kako bi se mogla osušiti. Nakon što se površina sonde 2 osušila, nastavljeno je skidanje sedimenta u njenoj unutrašnjosti. Tijekom kampanje uočena je identična situacija kao i prethodne godine, što znači da su u sondi i dalje bili vidljivi kameni blokovi, kao

Izbor većih obrađenih kremenih alatki iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

i veće kamenje otpalo sa stropa špilje, koje je tako znatno suzilo radni prostor pa nije bilo moguće da cijela ekipa radi unutra.
Na kraju istraživanja iz sonde 2 prikupljena je znatna količina arheološke građe, koja se uglavnom sastojala od kremenih izrađevina i kostiju životinjskog podrijetla te u manjoj mjeri raznih školjaka. Najveći dio prikupljene građe dokumentiran je totalnom stanicom. S obzirom na pojavu manjeg broja kremenih izrađevina, koje pripadaju tipu geometrijskih oblika, sada se s većom sigurnošću može reći da prikupljena kremena industrija mahom manjih dimenzija, kao i koštani predmeti, pripadaju mezolitskom razdoblju. Kako su i istraživanja 2009. bila vremenski ograničena, a arheološki materijal brojan, radilo se unutar jedne stratigrafske jedinice. Nakon istraživanja sonda 2 prekrivena je crnom plastičnom ceradom unutar koje je postavljeno veće kamenje i sve to zasuto nanosom zemlje protiv utjecaja kiše ili eventualne devastacije.

Koštani privjesci iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Izbor kremenih jezgri iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Izbor obrađenih koštanih šila iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Kako čitava arheološka ekipa nije mogla raditi u sondi 2, preostali je dio ekipe nastavio prosijavati sediment unutar sonde 1, koja je smještena tik uz metalnu ogradu s njene vanjske strane. Riječ je o sedimentu koji je izbačen iz špilje tijekom prethodnih istraživanja. Do kraja istraživanja s kompletnog prostora sonde 1, veličine 4x2,5 m, uklonjen je nasuti sediment i dosegnut prirodni, originalni nivo. Na tom se prostoru predviđa otvaranje još jedne arheološke sonde 2x3 m, pa je bilo nužno iz prostora sonde 1 ukloniti cjelokupni nanos da bi se unutar buduće sonde moglo započeti sa skidanjem netaknutih slojeva. Nasuti je sediment također podvrgnut preciznom prosijavanju i sakupljanju arheološke građe. Prikupljeno je najviše životinjskih kostiju te kremenih i kamenih predmeta, kao i predmeti od školjaka i manja količina keramičkih ulomaka. Među predmetima koji pripadaju nakitu ističu se koštani privjesci i privjesci od školjaka. Na kraju istraživanja čitav je prostor nasut većom količinom kamenja da se onemogući devastacija.

Privjesci od školjaka iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Arheološka su istraživanja provedena isključivo ručnim iskopom prema svim normativima arheološke struke, uz uporabu ručnog sita kroz koje su se prosijavali kako nasuti tako i intaktni sedimenti. Izrađena je cjelokupna potrebna dokumentacija vezana uz arheološka istraživanja, a pohranjena je u Arheološkom muzeju u Splitu. Cjelokupni iskopani arheološki materijal očišćen je i razvrstan. Propisno je uskladišten i pohranjen također u Arheološkom muzeju u Splitu.

Literatura

Čečuk 1992 Božidar Čečuk; Arheološka istraživanja u špilji Kopačini na otoku Braču, Obavijesti HAD, 24/3, Zagreb, 1992: 37 – 42.
Čečuk 1993 Božidar Čečuk; Istraživanja u špilji Kopačini pokraj Donjeg Humca na otoku Braču, Obavijesti HAD, 25/3, Zagreb, 1993: 46 – 52.
Čečuk 1996 Božidar Čečuk; Špilja Kopačina kod Donjeg Humca na otoku Braču, ARR, 12, Zagreb, 1996: 13 – 30.
Čečuk 2005 Božidar Čečuk; Kopačina na Braču, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2005: 148 – 149.
Karavanić 1992 Ivor Karavanić, Prijedlog osnovnoga strukovnog nazivlja za srednji i mlađi paleolitik, OA, 16, Zagreb, 1992: 15 – 35.
Kliškić 2007 Damir Kliškić, Špilja Kopačina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 443 – 444.
Kliškić 2008 Damir Kliškić, Špilja Kopačina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 528 – 530.
Kliškić 2009 Damir Kliškić, Špilja Kopačina, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 648 – 650.
Malez 1984 Vesna Malez; Determinirana fauna iz naslaga spilje Kopačine, Bračkі zbornik, 14, Supetar, 1984: 140 – 141.
Vrsalović 1960 Dasen Vrsalović, Pretpovijest i stari vijek, Bračkі zbornik, 4, Supetar, 1960: 31 – 110.

Damir Kliškić

Summary

The fourth campaign of systematic archaeological excavations in the cave called Kopačina by Donji Humac on Brač island was conducted from September to October 2009. This year, the works were continued with work in test pits 1 and 2. During the whole of this year's campaign, the same situation as last year was seen in test pit 1; that is, stone blocks and larger stones that had been formed as a result of drips from the ceiling of the cave were still visibly present. At the end of this year's research it was concluded that there was a considerable quantity of archaeological material from the probe, which on the whole consisted of flint artefacts and animal bones, and, to a lesser extent, various shells. Because a smaller number of flint artefacts appeared in probe 2, belonging to the type of geometrical shapes, it can now be concluded with greater certainty that the flint artefacts collected (mainly of small dimensions) and the bone objects as well belong to the Mesolithic.
In test pit 1, the sediment deposited there in earlier excavations was extracted and found to be full of

archaeological material. By the end of this year's research, the pile of fill was removed from the entire space of probe 1, 4 x 2.5 m, which was restored to its original natural level, and so the preparation for a future test pit at that place was prepared. The sediment scattered was sieved and the archaeological material was collected. It was mainly animal bones that were collected, items made from shell, and flint and stone objects, as well as a smaller quantity of potsherds.

Temelj stubišta koji se naslanja na ostatak zida bedema iz 14. st., zapadna prostorija (foto: M. Mrduljaš)

Redni broj: 325
Lokalitet: Trogir – Mornarska 23
(stambeno-poslovni objekt)
Naselje: Trogir
Grad/općina: Trogir
Pravni status: N-5
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U skladu s dozvolom Konzervatorskog odjela u Trogiru, tvrtka Pisa trade d.o.o. iz Solina provela je zaštitna arheološka istraživanja unutar objekta u Mornarskoj 23 u Trogiru (k.č. 3899, k.o. Trogir). Zaštitna arheološka istraživanja provedena su u razdoblju od 14. do 29. prosinca 2009. godine. Voditeljica istraživanja bila je arheologinja Milka Mrduljaš, a zamjenica voditeljice arheologinja Anita Penović. Investitor radova bio je Hotel Trogir d.o.o. Za ručni iskop investitor je angažirao dvojicu radnika. Istraživanja su nadzirali dr. sc. Radoslav Bužančić, d.i.a., i arheologinja Marijeta Babin, konzervatori Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Zračna snimka grada Trogira i istražene lokacije

Kaldrma u istočnoj prostoriji (foto: M. Mrduljaš)

Na navedenoj lokaciji, između zgrade škole i palače Lucić, pronađeni su ostaci obrambenog pojasa sagrađenog krajem 14. st. koji spominje i povjesničar Ivan Lucić. Prizemlje istoimenog stambeno-poslovnog prostora, koji čine dvije prostorije od 20-ak četvornih metara, bilo je obuhvaćeno ovim zaštitnim arheološkim istraživanjima. U zapadnoj je prostoriji, oko metar od sjevernog zida, uklonjeno nekoliko kamenih ploča od zapadnog do istočnog zida. Kamene su ploče prekrivale cijelu površinu prostorije, a spomenute su bile složene na crvenici ispod koje je na koti 1,42 m otkrivena kaldrma. Ona se sastojala od neravnomjerno raspoređenog, poluobrađenog kamenja različite veličine. U istočnom su dijelu na njoj bili vidljivi ostaci bijelog morta, a nastavljala se ispod istočnog zida u drugu prostoriju. Već na spomenutoj koti počelo je prodirati more, čime su znatno otežani uvjeti istraživanja. Istražena površina u međuvremenu je proširena do sjevernog zida. Ispod kaldrme bio je šljunak u kojem je pronađeno nekoliko životinjskih kostiju te tri ulomka keramike s kraja 16. st. Zbog stalnog prodora mora i sjevernog zida prostorije koji nije imao temelja, daljnji ručni iskop nije bio moguć.

U južnom profilu istražene površine otkriven je zid od dva reda obrađenog kamena s nekoliko komada obrađenog i poluobrađenog kamena iznad, na koje je postavljeno recentno kameno popločanje. Zid se protezao od zapada prema sredini prostorije. U njegovu nastavku, u profilu je bio vidljiv nasip s kamenom izvan konteksta. Taj zid, odnosno temelj, nalazio se na stijeni na koti od 0,93 m. Istražena je površina i ovdje proširena od sredine prostorije prema jugu, odnosno prema ulazu. Nakon uklanjanja kamenih ploča, ispod crvenice, na koti od 1,46 m, ukazala se gornja površina spomenutog temelja od neobrađenog kamena vezana bijelim mortom, koja se protezala do južnog zida prostorije. Ukupna širina tog temelja bila je 1,75 m, a visina 0,53 m. Južni zid prostorije, širine 1,79 m, naslanjao se na taj temelj, što je vjerojatno pripadao stubištu kojim se pristupalo bedemu. Južni zid bio je dio gradskih bedema sagrađenih krajem 14. st., a vidljiv je i na zapadnom pročelju kuće.

Istočna prostorija također je imala kameno popločanje s tragovima recentnog betona na površini, ali i bačvast svod. Istražena je površina bila nešto šira od one u zapadnoj prostoriji. Nakon uklanjanja kamenog popločanja, koje je bilo na crvenici na koti od 1,44, otkrivena je kaldrma. Za razliku od kaldrme u zapadnoj prostoriji, kamen je bio ravnomjerno raspoređen po cijeloj istraženoj površini i vezan vezivom. Riječ je o kompaktnoj i jako tvrdoj površini, koja je bila na gotovo jednakoj koti kao i kaldrma u zapadnoj prostoriji. Kad je uklonjena kaldrma, pojavio se morski mulj te se ručno kopalo do kote od 0,76. Tom su prilikom otkriveni temelji sjevernog zida prostorije od dva reda obrađenih kamenih blokova na stijeni. Nakon istraživanja istražene su površine zatrpane i vraćene u prvobitno stanje.

Literatura

Kovačić 1998 Vanja Kovačić, Trogirske fortifikacije u XV. stoljeću, PPUD, 37, Split, 1998.

Lucić 1979 Ivan Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru, II, Književni krug, Split, 1979.

Milka Mrduljaš

Summary

During December 2009, archaeological rescue excavations were carried out in the ground floor of a mixed-use structure at Mornarska 23, Trogir. The developer was Hotel Trogir d.o.o. In the western room, along the northern wall, cobble paving was uncovered, and in the southern part of the room, the foundation of steps that abutted onto the wall of the rampart that was built at the end of the 14th century. In the eastern room cobbles were discovered at almost the same elevation as that in the western room, and the foundation of the northern wall of the room. The sea had seeped into both rooms, and the research was difficult.

Redni broj: 326
Lokalitet: Trogir – Vukovarska 6a
Naselje: Trogir
Grad/općina: Trogir
Pravni status: N-5
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Zaštitni arheološki nadzor na području Vukovarske ulice 6a u Trogiru trajao je od 5. veljače do 17. svibnja 2009. godine. Arheološki istražni radovi prethodili su budućem projektu uređenja navedenog prostora i privedeni su kraju uz mnogo problema zbog poplavljivanja terena oborinama i podizanja razine mora. Arheološki je nadzor provela tvrtka Mark-ING d.o.o. iz Splita pod vodstvom arheologa Zvonimira Forkera, sukladno potpisanom ugovoru s investitorom Robertom Gaćina-Bilinom. Radove su nadzirali arheolozi Konzervatorskog odjela u Trogiru dr. sc. Miroslav Katić i Marijeta Babin.

Grad Trogir pretrpio je znatna razaranja u savezničkim bombardiranjima u zadnjim godinama Drugoga svjetskog rata. Tom je prilikom nastradao i prostor obuhvaćen ovim

Pogled na lokalitet (foto: Z. Forker)

nadzorom. Dodatno je devastiran tijekom godina kada je odnošen preostali kameni materijal te se stvorila umjetna zaravnjena površina koja je u novije vrijeme služila kao parkiralište i odlagalište građevnog materijala. Na samom lokalitetu otvorene su tri sonde, od kojih je tek sonda 2 dala rezultate. Sonda 1 nalazila se na istočnoj strani lokaliteta i bila je veličine 3x3 m. Prvi slojevi te sonde bili su recentni, nastali u kratkom vremenskom razdoblju kao pokušaj stabilizacije (izravnavanja) i izdizanja tla u odnosu na razinu mora i stvaranja brane za prodor mora i vlage budući da je dio grada u kojem se nalazi lokalitet dosta niži nego centar te je i dosta podložniji utjecaju plime. Slično je i s ostalim slojevima – naboji tla ili nasuti kameni materijal poredan nasumice bez ikakva veziva – koji se mogu smatrati podlogama ili nasipima za poravnavanje i učvršćivanje terena. Sonda nije dala arheološki relevantan materijal. Sonda 2 nalazila se na zapadnoj strani lokaliteta i bila je veličine 4x4m. Kao i u sondi 1, većina slojeva nastala je kao pokušaj zaustavljanja prodora mora. Nakon prvih recentnih slojeva (odlagani građevni materijal, ostaci betona i cementa) dosegnut je sloj vodonepropusne nabijene ilovače i kamenja poslaganog ispod, kojima je svrha bila učvršćivanje terena i zaustavljanje vlage i prodora mora. Ni slojevi ispod nisu bili ništa drukčiji od onih u sondi 1, sve do sloja 8, prvog s organskim materijalom. Riječ je o sloju miješanja zemlje i drvenih ostataka te neznatne količine kostiju (koje su tu završile kao otpadni materijal) i morskog šljunka. U tom su sloju nađena ukopana dva trupca. Sloj bi mogao biti dokaz da se na ovom području, ili u neposrednoj blizini, obavljala drvodjeljska djelatnost (o čemu svjedoči iverje i drveni otpad). Pojava drvenih trupaca mogla bi se protumačiti postojanjem manjeg mola, gdje su se brodovi mogli izvući na suho i popraviti. Moguće je da je to bio istaknuti dio kopna, rtić koji je bio zaklonjen s jedne strane i time pogodan za navedenu djelatnost. Sonda 3 nalazila se na prostoru fizički odvojenom od glavnine lokaliteta, ali pokazuje iste karakteristike kao i prve dvije sonde. Planski se radilo na izdizanju terena iznad razine mora, bilo da se dobije suh prostor do kojeg ne dopire voda pogodan za stanovanje, bilo da se dobiju manje obradive površine.

Pogled na sondu 2 (foto: Z. Forker)

Područje koje je obuhvaćeno ovim nadzorom bilo je u prošlosti gusto naseljeno. U katastarskoj karti građevinskih čestica iz 1830. na prostoru nadzora nalaze se dva stambena objekta i jedan manji vrt. To donekle odgovara recentnoj situaciji. Objekte koji se nalaze na istočnoj i zapadnoj strani (objekti u kojima su otvarane sonde) možemo smatrati osnovom – objektima oko kojih su izgrađeni ostali objekti. Objekt u kojem se nalazila sonda 1 kvadratnog je oblika s jasno vidljivim ulazom na istočnoj strani, sa zidovima debljine 0,7 m rađenima od pravilno klesanog kamenja vezanog crvenicom i pravilno slaganog. Crvenica je također rabljena za izradu podnice objekta. Objekt u kojem se nalazila sonda 2 pravokutnog je oblika, sa zidovima građenima od sitnog kamena nepravilnog oblika vezanog cementom. Ima betonsku podnicu loše kvalitete. Na južnoj strani nalazi se ulaz u objekt. Na južnoj strani lokaliteta, na mjestu gdje je otvorena sonda 3, nalazio se objekt koji je pregradnim zidom bio podijeljen u dva dijela. Oba dijela imala su betonsku podnicu. Objekti na istočnoj strani imali su stambenu ulogu. Uglavnom je riječ o manjim prizemnicama kojima je u dnu bila staja ili sličan prostor namijenjen za čuvanje životinja, dok su ljudi stanovali na gornjoj etaži. Zbog tehnike građenja taj se dio može smatrati najstarijim na lokalitetu. Objekt na zapadnoj strani služio je kao konačište, te je većih dimenzija u odnosu na druge objekte. U njegovoj pozadini nalazio se objekt koji je služio kao skladište (konoba) za hranu i piće. Objekt na južnoj strani sagrađen je posljednji. Tu je početkom 20. st. podignut manji objekt podijeljen u dva dijela – jedan je služio kao trgovina, a drugi je bio za stanovanje.

Sav keramički materijal nađen na lokalitetu bio je fragmentiran, što upućuje na to da je ovamo donesen. To se uklapa u već iznesenu konstataciju kako je prostor koji je obuhvaćen nadzorom nastao nasipanjem. Iznesenu tezu jednako tako potvrđuje miješanje materijala koji pripadaju različitim i vremenski dosta udaljenim razdobljima u pojedinim slojevima. Keramički ulomci mogu se svrstati u nekoliko grupa: glazirano posuđe (talijanske proizvodnje) i komadi porculana koji se mogu datirati u 19./20. st., keramika majoličkog premaza (koja je prevladavala među keramičkim nalazima) iz 16./17. st. i antički ulomci (tek nekoliko loše očuvanih ulomaka amfora i tegula).

Zvonimir Forker

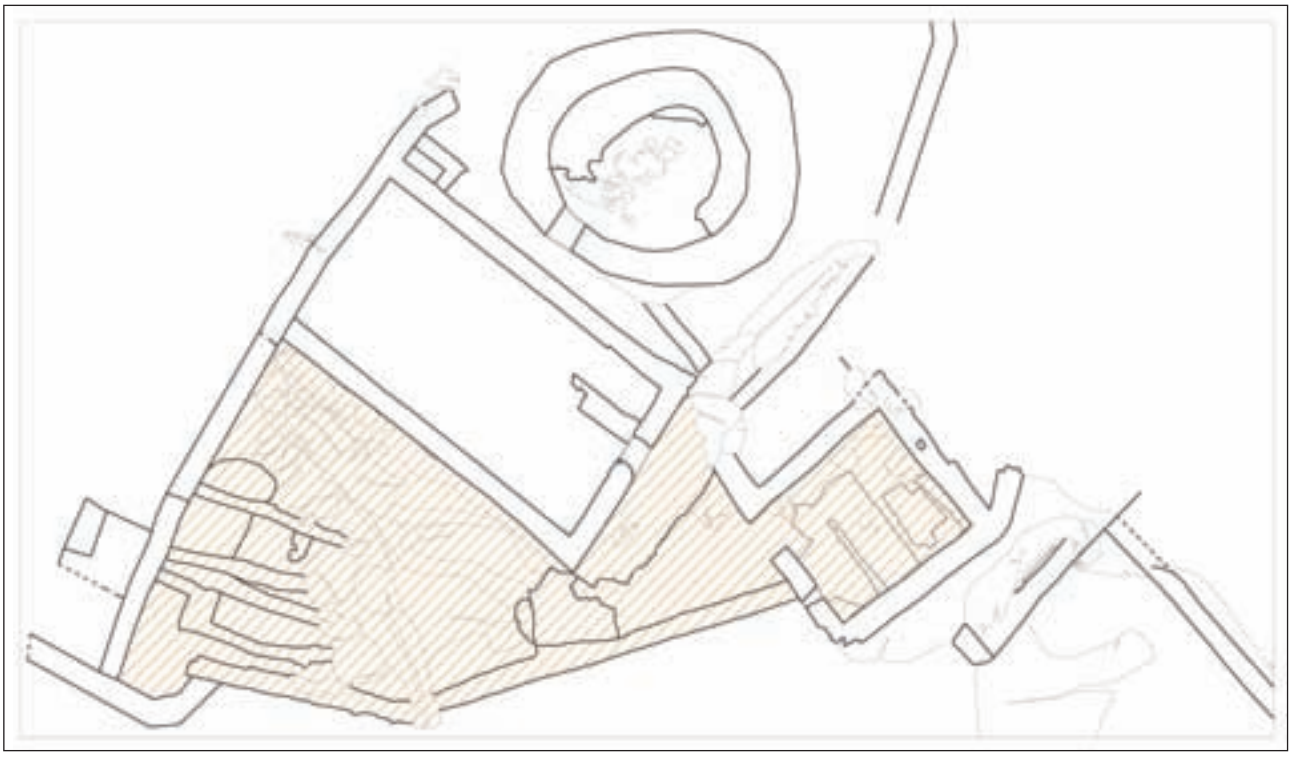
Summary

The many centuries of Trogir history was very slightly supplemented by archaeological supervision carried out in Vukovarska ulica 62 in the first half of 2009. This showed that the inhabitants of Trogir have in various periods attempted to overcome the troubles caused by the rising of the sea level. By piling stones and earth, reinforcing the soil and putting down impermeable strata the inhabitants have created space for life, and left traces of it for archaeologists.

Redni broj: 327
Lokalitet: Utvrda Nutjak
Naselje: Trilj
Grad/općina: Trilj
Pravi status: P-1000
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Muzej triljskog kraja proveo je krajem svibnja i početkom lipnja 2009. treću kampanju zaštitnih arheoloških radova na lokalitetu Nutjak, srednjovjekovnoj utvrdi smještenoj na desnoj obali rijeke Cetine, 3 km nizvodno od grada Trilja. Arheološko istraživanje vodila je Angela Tabak sa zamjenicom voditeljice Danijelom Petričević. Za fizičke radove angažirana su petorica radnika. Arheološki nadzor proveo je arheolog Ivan Alduk iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Dubravke (direktorica Nela Kovačević, dipl. arheol.). Financijska sredstva osigurali su Ministarstvo kulture i Grad Trilj.

Arheološko istraživanje u kampanji 2009. provedeno je u zapadnom, ulaznom dijelu utvrde te unutar objekta P2. Iza ulaza u zapadnom dijelu utvrde definiran je prostor dvorišta koji čini prolaz širine oko 1 m. Dvorišni prostor definiran je zapadnim bedemom utvrde te južnim zidom najvećeg objekta utvrde, objekta P1. Objekt je u sjevernom dijelu očišćen do živca, gdje su mjestimice pronađeni ostaci kompaktne žbuke, dok je na vanjskom licu južnog zida objekta P1 uočen ostatak žbukanja koji s obzirom na stepenast raspored možda upućuje na stube koje su bile prislonjene uza nj. Južno od dvorišnog prostora nalazi se nekoliko podzida u suhozidu čija je svrha bila niveliranje i stabiliziranje strmog terena. Otvorena je i mogućnost da su služili kao stubište u sklopu komunikacija unutar utvrde koje još nisu u potpunosti razjašnjene. Definiran je i južni bedem utvrde, iako mjestimice vrlo loše sačuvan. Zidovi pokazuju istu tehniku gradnje kao i u dosadašnjim kampanjama. Dosta su nepravilni i nejednake debljine, građeni od grubo priklesanog kamena na oba lica s unutrašnjošću od sitnijega nepravilnog kamena i žbuke.
Istraživanjem unutar objekta P2 jugoistočno od kule definirana je podnica od nepravilnog u zemlju nabijenog kamena u vidu tzv. kaldrme. Zanimljivost su dva utora u podnici ovog objekta, koji se pružaju od jugoistočnog zida duljinom 2,5 m u smjeru jugoistok-sjeverozapad, paralelno s jugozapadnim, tj. sjeveroistočnim zidom P2. Ostaci kaldrme sačuvani su i na ulazu u objekt P2, a ranije su

Arhitektonska snimka stanja 2009. godine (izradio: Arheo plan d.o.o.)

Objekt P2 nakon istraživanja (foto: A. Tabak)

definirani i unutar objekta P3. Pokretne nalaze uglavnom čine ulomci grube i glazirane keramike, životinjske kosti, nekoliko željeznih čavala i nedefiniranih željeznih predmeta. Svi su preventivno očišćeni, oprani i pohranjeni u Muzeju triljskog kraja te naknadno predani na konzervaciju.

Literatura

Babić 2008 A. Babić, Utvrda Nutjak, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Tabak 2009 A. Tabak, Utvrda Nutjak, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009.

Angela Tabak
Danijela Petričević

Summary

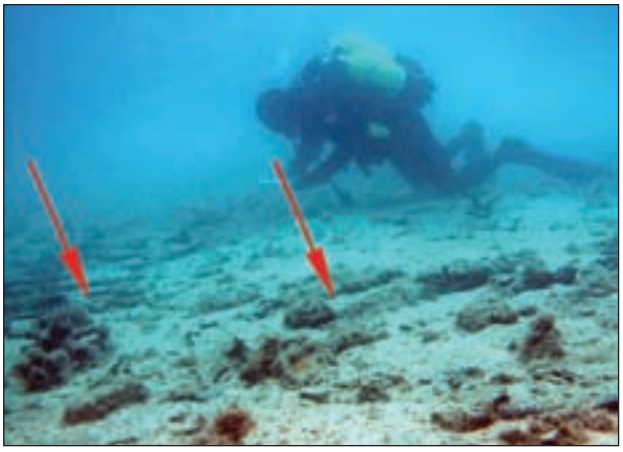
In 2009 the Trilj Local History Museum carried out the third archaeological campaign at medieval Nutjak Fort. The investigation was carried out in the western, entrance, part of the fort, and inside structure P2 south east of the tower. The southern rampart of the fort was defined, and in the context of this a subwall was revealed, used either to level the ground or to provide internal fort communications. Future investigations will determine which. Moveable finds discovered at Nutjak are characteristic of the period from the end of the 15th to the 18th century, when the fort was serving its purpose.

Redni broj: 328
Lokalitet: Uvala Potkamenica (uvala Nečujam)
Naselje: Nečujam
Grad/općina: Šolta (otok Šolta)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni očevid

Ostaci potonulog broda u uvali Potkamenici, u zapadnom dijelu uvale Nečujam na Šolti, evidentirani su zahvaljujući dojavi splitskog ronioca Zorana Siriščevića, koji je na maloj dubini u sjevernom dijelu uvale zapazio ostatke drvene brodske konstrukcije. Jednodnevni stručni očevid proveden je potkraj prosinca 2009. radi utvrđivanja vremenske pripadnosti i stanja očuvanosti nalaza te izrade podloge za upis nalazišta u Registar kulturnih dobara RH.

Pogled na mjesto nalaza uza sjevernu obalu uvale Potkamenice

Niz brodskih rebara u površinskom sloju nalazišta

Mali drveni čavao koji upućuje na sustav spajanja platica pomoću utora i jezičaca

Zahvaljujući drvenoj građi i keramičkim ulomcima na površini morskog dna, nalazište je brzo i lako identificirano na dubini od 4 do 5 m, oko 15-20 m od stjenovite obale zapadno od prvih kuća na ulazu u uvalu. Vidljivi arheološki nalazi pokrivaju površinu od oko 5x20 m, a sastoje se od 20-ak brodskih rebara i raznorodnih sitnih nalaza kojima je teško odrediti precizniju dataciju. Pod tankim slojem pijeska pojavljuju se i tragovi brodske oplate, pa su na površini od oko 1 m^2 u nekoliko zamaha rukom otkrivene tri platice, brodska kobilica i pet rebara. Prosječna širina platica iznosi 10-20 cm; širina brodskih rebara varira između 12 i 18 cm, a njihova prosječna međusobna udaljenost iznosi oko 15 cm.

Pozornim pregledom oplate primijećeni su mali drveni klinovi koji fiksiraju drvene jezičce iskorištene za međusobno spajanje platica. Time je definitivno potvrđena pretpostavka kako je riječ o ostacima antičkog broda, izgrađenog karakterističnom tehnikom spajanja platica sustavom utora i jezičaca. Ta je tehnika svojstvena brodogradnji čitavoga antičkog vremena, a svoje podrijetlo vuče iz ranijih razdoblja. Na nekoliko mjesta jasno se vide i veliki drveni čavli iskorišteni za međusobno spajanje oplate i rebara, dok je u pijesku primijećeno i nekoliko jako korodiranih metalnih čavala, također rabljenih za spajanje različitih dijelova brodske konstrukcije. Na pojedinim se dijelovima drvene građe zapažaju tragovi gorenja, a očuvalo se i nekoliko ulomaka pougljenjenog konopa iz brodske opreme. Određena količina ulomaka trbuha amfora relativno tankih stijenki i crvenkaste boje upućuje na sjevernoafričke tipove iz kasnijih stoljeća Rimskog Carstva, ali se među površinskim nalazima zapažaju i keramički ulomci koji zasigurno pripadaju znatno ranijem vremenu. Preciznije datiranje brodske konstrukcije nije moguće bez datiranja drvene građe metodom C-14. Vegetacija na nalazištu oskudna je, pijesak se lagano uklanja s nalaza, a drvo u površinskom sloju izloženo je razornom djelovanju drvotočca (lat. *Terredo navalis*). Drvena građa ubrzano propada pa je nalazište potrebno što prije istražiti i zaštititi na morskom dnu.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Dobro očuvani ostaci brodske oplate i rebara pod tankim slojem pijeska

Korodirani metalni čavli i ulomci keramike u površinskom sloju nalazišta

Summary

The remains of a sunken ship in Potkamenica cove, in the western part of Nečujam Bay on Šolta island lie at a depth of 4 to 5 m and about 15 to 20 m away from a rocky coastline. The visible archaeological finds cover an area of about 5 x 20 m, and consist of twenty frames and various small finds that are difficult to define precisely. Traces of ship's planking appear under a thin layer of sand, and on an area of about 1 m^2 with a few sweeps of the hand three planks were found, a keel and five frames. The average width of the plank came to 10-20 cm, the width of the ship's frames varies between 12 and 18 cm, and the average distance from each other is about 15 cm. With careful inspection of the planking, small wooden wedges were noticed, fixing the little wooden tenons used for joining the planks. This definitely confirmed the assumption that it was a Roman period ship that was concerned, built with the characteristic technique of joining the planks with mortise and tenon joints. There is sparse vegetation at the site, the sand is easily removed from the find, and the wood in the surface layer has been exposed to the destructive activity of the shipworm (*Terredo navalis*). The wooden material is deteriorating rapidly and the site should be investigated and protected on the sea bed as soon as possible.

Redni broj: 329
Lokalitet: Velika gomila
Naselje: Zavojane/Ravča
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na graničnom području sela Zavojana i Ravče kod Vrgorca, na krševitoj zaravni Drljačama, nalazio se veliki prethistorijski kameni tumul Velika gomila, prema kojem se i određivala granica između spomenutih sela. Tijekom 2008. i 2009. provedeno je zaštitno arheološko iskopavanje Velike gomile. Nositelj projekta iskopavanja bio je dr. sc. Krešimir Filipec, pročelnik Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a voditelj iskopavanja Darko Periša, stručni suradnik-istraživač u istoj instituciji. Koordinator arheoloških iskopavanja na toj dionici autoceste bio je mr. sc. Miroslav Katić, arheolog Konzervatorskog odjela u Trogiru. Osim voditelja, u iskopavanju su sudjelovali Hrvoje Livić, arheolog iz Zagreba (prvu sezonu), mr. sc. Radoslav Dodig, arheolog iz Ljubuškog (drugu i treću sezonu), i Bože Krištić, akademski kipar iz Borčana kod Duvna (drugu i treću sezonu). Zračne fotografije tumula i područja na kojem je izgrađen snimio je Zlatko Sunko, profesionalni fotograf iz Splita; geodetska snimanja izvela je arheološka tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Dubravke, pod vodstvom arheologinje Nele Kovačević; situacije tijekom iskopavanja nacrtao je Branko Penđer, dokumentarist Arheološkog muzeja u Splitu; fotogrametrijsko snimanje osnove tumula nakon arheološkog iskopavanja izveo je Robert Maršić, dokumentarist Arheološkog muzeja u Zadru. Fotografije prije i tijekom arheološkog iskopavanja snimio je voditelj iskopavanja. Antropološku analizu ljudskih osteoloških ostataka načinio je dr. sc. Mario Šlaus sa svojom stručnom ekipom na Odsjeku za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Oko 200 m zapadno od Velike gomile, na području zaselka Majića u Zavojanama, nalazio se manji kameni tumul, a približno toliko dalje prema sjeverozapadu još jedan. Sva tri tumula bila su izravno ugrožena probijanjem trase Jadranske autoceste, preciznije gradnjom ulaznog i izlaznog čvora na tom području, odnosno pratećeg sadržaja uz autocestu i buduće industrijske zone grada Vrgorca. Iako su investitor Hrvatske autoceste i izvođač radova građevinska tvrtka Hidroelektra niskogradnja bili upozoreni na to da se prije probijanja trase moraju provesti zaštitna arheološka iskopavanja tih tumula, krajem 2006. građevinari su usjekli duboku trasu na tom području i tom prilikom uništili prvi tumul sa sjeverozapadne strane, a usijecanje zaustavili točno ispred drugog tumula, koji je ostao na rubu dubokog usjeka. Njega je početkom 2007., u vrlo nepovoljnim vremenskim i opasnim terenskim uvjetima, istražila arheološka ekipa pod vodstvom Nele Kovačević. Na redu je bio najveći tumul – Velika gomila.

Velika gomila u odnosu na gradilište, pogled iz zraka (foto: Z. Sunko)

Tumul Velika gomila imao je kružnu osnovu promjera 26 m, a njegova relativna visina iznosila je 4,6 m. Najviša kota iznosila je 278,98 m n. v., a najniža uz rub 274,32 m n. v. Bio je izgrađen nasipanjem krupnoga lomljenog kamenja, čiji je međuprostor bio ispunjen sitnim kamenjem. Na površini tumula nalazilo se nekoliko jama koje su nastale vađenjem kamenja za noviju suhozidnu ogradu što se pružala uza zapadni i južni rub tumula. Na vrhu tumula nalazila se zavaljena kamena ploča naslonjena na veliki kamen. S obzirom na to da nigdje u tumulu nije otkriven naknadno ukopan grob, javila se pomisao da je riječ o jedinstvenoj prethistorijskoj steli usađenoj na vrh tumula. Međutim, od davnina je s Velike gomile počinjala ili je na njoj završavala katolička procesija blagoslova polja oko Ravče, tako da je kamena ploča vjerojatno bila menza svećeniku tijekom te procesije.

Prije arheološkog iskopavanja motornim je pilama prosječen pristupni put kroz gustu makiju te je posječena makija oko tumula kako bi se omogućilo kretanje ljudi i odlaganje iskopanog kamenja u jednu uvalu istočno od tumula. Iskopavanje je izvedeno postupnim skidanjem kamenja s cijele površine, odnosno pražnjenjem škrapa i procjepa na osnovi, a koji su bili ispunjeni krupnijim i sitnijim lomljenim kamenjem. Iskopavanje je bilo dosta zahtjevno i teško jer se sve radilo ručno, a kamenje od kojeg je tumul bio izgrađen najčešće je bilo velikih dimenzija i tvrdoće. Zbog toga je za razbijanje kamenja teškim maljem angažiran vrlo spretan i iskusan radnik Milan Ančić iz Grabovca kod Imotskog, bez čijeg bi doprinosa tijek iskopavanja bio otežan i usporen. U početku je zbog visinske razlike bilo teško odnositi iskopani kamen, ali kako je iskopavanje odmicalo, postajalo je sve lakše. Stalna miniranja na trasi u neposrednoj blizini uznemiravala su arheološku ekipu i prekidala rad, a jedno takvo nenajavljeno miniranje u neposrednoj blizini potkraj iskopavanja umalo je bilo pogubno za dio ekipe.

Teren na kojem je izgrađen tumul bio je stjenovit i neravan s grebenima, dubljim i plićim škrapama te užim ili širim procjepima. Uza sjeverozapadni rub tumula pojavio se obrub od velikih kamenih blokova. S obzirom na to da nije opkoljavao cijelu osnovu tumula, vjerojatno je trebao olakšati nasipavanje i spriječiti osipanje kamenja u tom dijelu.

U dubokoj škrapi u središtu tumula otkriven je grob u obliku kamenog kovčega koji se pružao u smjeru istok-zapad. Bio je konstruiran od dviju duljih i dviju kraćih okomito postavljenih grubo isklesanih ploča s poklopnicom preko njih. Sa zapadne je strane bio poduprt još dvjema paralelnim okomito postavljenim kamenim pločama. Zbog težine kamenja nasutog na poklopnicu, dulje okomite ploče bile su napukle ili naprsnule. Unutrašnjost groba bila je dugačka 90 cm, široka 58 cm i duboka 36 cm. U grobu se nalazio kostur zgrčen na desnom boku s glavom na istočnoj strani, odnosno u jugoistočnom kutu groba. Pokojnik je bio muškarac u dobi između 30 i 35 godina, visok oko 174 cm. U predjelu prsa nađen je mali kameni vrh strijele u obliku lastavičjeg repa, fino obrađen sitnim retušom s obje strane, što jasno svjedoči da je ubijen tim oružjem.

Na površini poklopnice, u središnjem je dijelu nađen masivan brončani prsten, a među nasutim kamenjem oko 30 cm iznad i proksimalna falanga ljudskog prsta.

Tumul Velika gomila prije iskopavanja (foto: D. Periša)

Falanga je loše očuvana, pa nije neobično što druge dvije nisu nađene usprkos pažljivom pregledu: vjerojatno su se raspale. Proksimalna falanga svjedoči da je prst bio odsječen u potpunosti i na licu mjesta iznad groba. To upućuje na običaj odsijecanja prsta u znak žalosti za umrlim bračnim drugom ili članom obitelji kakav je registriran kod suvremenih zajednica na nižoj civilizacijskoj razini. Prsten je oblikom jednostavan i pripada bračnom ili vjenčanom prstenju (burmama). Odsječeni prst pripadao je manjoj osobi nježnijih prstiju, a prsten krupnoj osobi debljih prstiju. S obzirom na to da je muškarac u grobu bio izrazito krupan za doba u kojem je živio i nije imao prsten, možemo zaključiti da je bio njegov te da ga je na poklopnicu groba stavila upravo supruga pokojnika, koja je nad grobom odsjekla svoj prst.

Iznad i oko groba nađeno je nekoliko razbijenih keramičkih posuda: lonac sa zapadne, vrč s istočne i po jedna šalica sa sjeverne i južne strane. To posuđe upućuje na ritual

Grob u središtu osnove tumula (foto: D. Periša)

neposredno nakon pokopavanja pokojnika. Posuđe pripada bronČanodobnoj posuškoj kulturi. U procjepima stjenovite osnove uza sam rub na sjeveroistočnoj i južnoj strani nađen je po jedan ulomak keramičkog posuđa, od toga jedna ručka. S obzirom na to da u kamenom nasipu tumula nije nađen ni jedan jedini ulomak keramičkog posuđa, njihov položaj upućuje na ritualno obilježavanje prostora, odnosno ruba tumula.

Darko Periša

Summary

As part of archaeological rescue excavations on the course of the Adriatic motorway during 2008 and 2009, rescue excavation of the prehistoric stone tumulus called Velika gomila – Big Tumulus – between Zavojane and Ravča by Vrgorac. The tumulus has a 26 m circular basis and its relative height is 4.6 m. In the centre of the tumulus, in deep karren, a grave in the form of a cist stretching east to west was discovered. It was constructed of two longer and two shorter vertically placed roughly carved slabs with a capstone over them. From the western side it was supported by two more parallel vertically-placed stone slabs. In the grave there was the skeleton of an adult male in the crouch position on his right side with his head to the east, that is, in the south east corner of the grave. The man would have been between 30 and 35 and about 174 m tall. In the thorax area a small stone projectile point in swallow-tail shape was found, finely worked with small retouching on both sides, showing that he was killed with this weapon. On the surface of the capstone, in the central part, a heavy bronze ring was found, and among the piled stone about 30 cm above was the proximal phalange of a human finger. Above and around the grave several broken pots were found, indicating some ritual performed just after the burial of the deceased. The vessels belong to the Bronze age Posušje culture.

Redni broj: 330
Lokalitet: Veliki Vanik, tumul (AN 64)
Naselje: Kotezi
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, pristupilo se zaštitnom arheološkom istraživanju na lokalitetu AN 64 Prapovijesni tumul Veliki Vanik. Arheološka istraživanja provedena su tijekom proljeća i ljeta 2009., a radove je izvela tvrtka Arheo plan d.o.o iz Konavala. Stručna voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su arheolozi Ivana Galinović, Jure Šućur i Konstanta Mucić, apsolvent arheologije Maris Kristović te građevinski tehničari i dokumentaristi Dalia Krnek i Ante Butorac. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzirao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Lokalitet se nalazi nekoliko kilometara jugozapadno od Vrgorca, u istočnom dijelu polja Bunina koje pripada naselju Kotezi, a na razmeđi naselja Kotezi i Kokorići te desetak metara južno od asfaltirane ceste Vrgorac – Kokorići, odnosno 1 m sjeverno od nedavno izgrađene zaobilaznice. Tumul je imao osnovu kružnog tlocrta promjera oko 20 m. Relativna visina kamenog i zemljanog nanosa iznosila je oko 3,5 m, a površina tumula 60 m^2. Podignut je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od crvenice – zdravice – i kamena živca. Položaj nije izražen visinski, pruža dobar pregled okolnog prostora i ima dobru kontrolu nad obližnjim komunikacijama. Tumul je građen od neobrađenoga krupnog i srednjeg kamena i zemlje.

Vertikalna stratigrafija i pokretni nalazi (keramika, životinjske i ljudske kosti, kamen i metal) pronađeni pri istraživanju na čitavom prostoru lokaliteta upućuju na sljedeće tri faze:

1.) prapovijesna faza, kada je tumul podignut u čast šest pokojnika,

2.) kasnosrednjovjekovna i ranonovovjekovna faza, kada je rabljen za ukapanje,

3.) novovjekovna faza, kada su starije faze devastirane podizanjem suhozida i obzida te odnošenjem dijela kamenog nanosa.

U prapovijesnoj fazi tumul je podignut u čast šest pokojnika. Analizom C-14 na uzorcima kostiju iz grobova 2 i 4 utvrđeno je da je riječ o mlađoj fazi ranoga brončanog doba (grob 4) te završetku ranoga i starijoj fazi srednjega brončanog doba (grob 2). Riječ je o ukopima u kameni kovčeg (grob 2) i izravno u nanos zemlje, bez grobne arhitekture (grobovi 3 i 4). Ukopni prostor grobova 2, 3 i 4 te rub tumula označen je vanjskim kamenim prstenovima kružnog i polukružnog tlocrta. U kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekoj fazi tumul je rabljen za ukapanje, o čemu svjedoči jedan ukop (grob 1) i pokretni nalazi evidentirani u površinskom i višem dijelu kamenog nanosa.

U novovjekovnoj fazi tumul je devastiran podizanjem suhozida koji tumul razdvaja na dva dijela, zatim građenjem obzida uz rubove i odnošenjem kamenog nanosa. U toj je fazi grob 1 djelomice devastiran. Pokretni

Tumul nakon čišćenja raslinja (foto: J. Šućur)

Završno stanje tumula (foto: N. Kovačević)

nalazi pronađeni pri istraživanju tumula mogu se razvrstati u prapovijesnu, kasnosrednjovjekovnu, ranonovovjekovnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su ulomci prapovijesne keramike, koji su datirani u mlađu fazu ranog i stariju fazu srednjeg brončanog doba (Čović 1978; Marijanović 2000). Najvažniji je nalaz pronađen u prapovijesnom grobu 2, a riječ je o ukrasu za kosu.

Literatura

Čović 1978 Borivoj Čović, Velika gradina u Varavari – I dio (slojevi eneolita, ranog i srednjeg bronzanog doba), Glasnik Zemaljskog muzeja BIH u Sarajevu, XXXII/1977, Sarajevo, 1978: 5 – 175.
Marijanović 2000 B. Marijanović: Prilozi za prapovijest u zaleđu jadranske obale, Zadar, 2000.

Nela Kovačević
Konstanta Mucić

Summary

As part of the archaeological rescue excavations on the course of the Adriatic Motorway, the Zagvozd – Ravča section, archaeological rescue excavations at the site AS 64, Veliki Vanik prehistoric tumulus, were addressed. The tumulus lies a few kilometres south west of Vrgorac, in the eastern part of Bunina polje that belongs to the settlement called Koteza. The tumulus had a circular ground plan with a diameter of about 20 m. the relative height of the stone and earth pile came to about 3.50 m, and the area of the tumulus to 60 m^2. It was put up on a natural configuration of land that consisted of natural red soil and bedrock, at a position that is not particularly elevated, but gives a good view of the surrounding space and has good control of the nearby communications. It is constructed of unworked large and medium sized stones and earth. The vertical stratigraphy and the moveable finds (pottery, human and animal bones, stone and metal) found during investigation of the whole area of the site suggest three phases of the use of the tumulus: the prehistoric, when the tumulus was built to honour six deceased persons; a late medieval and an early modern phase when it was used for burial; and a modern phase in which the tumulus was devastated by the building of a dry stone wall, a wall around it and by removal of part of the pile of stone. The moveable finds found in the excavation of the tumulus can be classified into prehistoric, late medieval and early modern and modern phases. The most numerous are finds of prehistoric pottery dated to the later phase of the early and older phases of the Middle Bronze Age. The most important find was discovered in prehistoric grave 2, an ornament for the hair.

Redni broj: 331
Lokalitet: Vrgorac – utvrda Gradina
Naselje: –
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: Z-3824
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

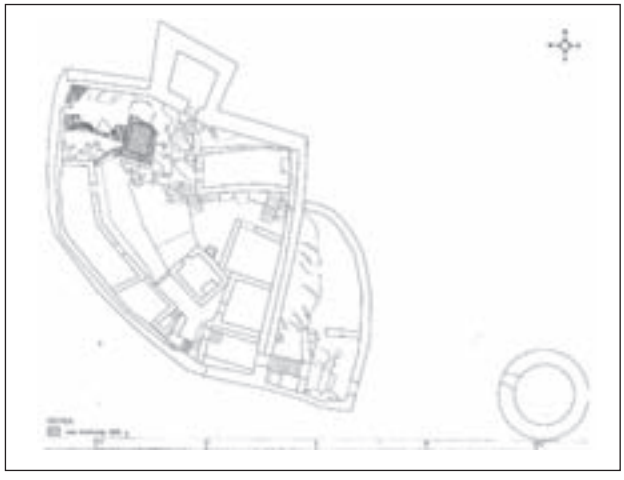
Tijekom kolovoza 2009. nastavljeno je zaštitno arheološko istraživanje (započeto 2008. godine) na utvrdi Gradina (k.č. 1086, k.o. Vrgorac) u Vrgorcu, koje je bilo potrebno provesti radi završnih radova građevinske i konstruktivne sanacije utvrde. Arheološka istraživanja i izradu dokumentacije provela je tvrtka Arheo plan d.o.o., a osim voditeljice istraživanja arheologinje Nele Kovačević, u istraživanju su sudjelovale i Katarina Cvitanić te Ana Bilokapić iz Konzervatorskog odjela u Imotskom. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Vrgorac.

Utvrda Gradina iznad Vrgorca pripada feudalnim gotičkim utvrdama i sagrađena je kao središte Rastočke ili Gorske župe, kojom je vladala plemićka obitelj Radivojević--Jurjević. U podnožju tvrđave za vrijeme turske vlasti razvilo se podgrađe (suburbij) ili turska varoš s tipičnim kulama i džamijama. U trogirskome državnom arhivu nalazi se opis i crtež vrgoračke tvrđave iz 1680., koji je izradio *sergente generale* Rubie te ga priložio izvješću pripremljenom za mletačkog zapovjednika generala Molinu. Nešto vredniji prikazi tvrđave sačuvani su u bečkom arhivu i potječu iz 1708. godine. Riječ je o dvama crtežima Vrgorca G. Justera, od kojih jedan prikazuje tlocrt tvrđave na kojem su u legendi označene njezine prostorije. U državnom arhivu u Zadru nalazi se opis vrgoračke tvrđave (Mateo Miaro „*Libro bullato del publico munizionere e capo di Vergoraz*") u kojem se spominje da je bedem utvrde obrubljen zupčastim kruništem (gotičkim gibelinskim kruništem) te govori o crkvici sv. Ante koja se nalazi odmah do ulaza u unutrašnji dio tvrđave.
Današnji ostaci vrgoračke tvrđave uglavnom se slažu s navedenim opisima i crtežima. Na vrhu strmog brežuljka

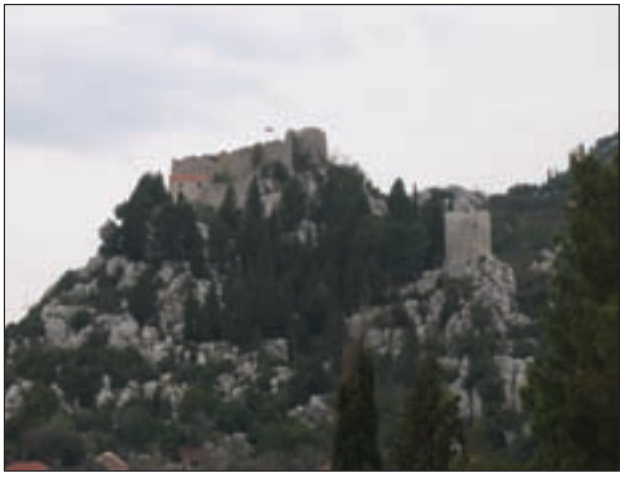

Sjeverozapadni ugao utvrde i prostorija B/1 (zona istraživanja) (foto: K. Cvitanić)

Motokita, sjeverno iznad Vrgorca, smještena je tvrđava koja je s istoka, sjevera i juga okruživala varoš, a pred njenom istočnom stranom nalazi se osamljena okrugla kula. Tvrđava je nepravilnoga ovalnog tlocrta s polukružnim ugaonim kulama, topovskim otvorima i istaknutim zupčastim zidnim vijencem. Na istočnoj je strani prednji dio tvrđave u obliku predzida, na čijem su jugoistočnom uglu ulazna vrata, a zatim slijede čvrsti zid obrubljen ostacima završnih srednjovjekovnih zubaca (merlato) i druga vrata s dugim presvođenim propugnakulom koja vode u drugi dio tvrđave, flankirana s crkvicom svetog Antuna, koja po srednjovjekovnom običaju štiti unutrašnji, glavni ulaz. U drugom dijelu tvrđave nalaze se ostaci nekoliko zgrada za zapovjednike, temeljni ostaci pomoćnih prostorija za smještaj vojske i bunar. Na sjevernoj strani tog dijela tvrđave, na najvišem položaju, nalaze se ostaci pravokutne kule izgrađene na živoj stijeni, koja je vjerojatno i najstariji dio tvrđave. Oko 100 m sjeveroistočno od tvrđave, na strmoj

Arhitektonska snimka lokaliteta, zona istraživanja (izradila: N. Kovačević, Arheo plan d.o.o.)

Utvrda Gradina u Vrgorcu, pogled (foto: K. Cvitanić)

litici, nalazi se visoka okrugla kula Avala s cisternom, koja brani ulaz u tvrđavu i njene istočne zidine. Tijekom 2008. i 2009. provedeni su zaštitni radovi i arheološko sondiranje u sjeverozapadnom kutu utvrde i unutar prostorije B/1 ispred zapovjednikove kuće. U samom sjeverozapadnom kutu utvrde Gradine raščišćeno je raslinje i uklonjen je nasip zemlje i šute. Na zapadnom bedemu tvrđave, već na samoj površini, bila je vidljiva puškarnica koja je gotovo čitava zazidana, kako se pokazalo nakon uklanjanja čitavog nasipa. Iz nasipa, debljine od 0,5 do 0,8 m, izvađeno je kamenje od obrušenih dijelova ziđa, kao i nasuti otpadni materijal s većom količinom ulomaka keramičkog posuđa i lula, ulomaka stakla, nabacanih životinjskih kostiju, ulomaka topovskih zrna te jedan venecijanski novčić iz 18. st. Na dubini od oko 0,7 m otkriven je dio zida koji se naslanja na zapadni bedem, ispod spomenute puškarnice. Zid duljine 1,37 m i širine 1,28 m građen je nepravilnim kamenom povezanim vapnenim mortom. Na nj se u duljini od 3,09 m nastavlja djelomice sačuvan suhozid, odnosno svojevrsni pregradni zid koji na istočnoj strani završava stubištem naslonjenim na zapadni zid prostorije B/1. U sjeverozapadnom kutu, na dubini od oko 1,2 m, otkriven je manji dio podnice s kamenim pločama, dimenzija 1,70x1,42 m. Podnica se po svoj prilici nastavljala sve do pregradnog zida prostorije. Na dubini od oko 2-2,2 m na više mjesta može se pratiti podnica od zaglađenog bijelog, vapnenog morta oko kamena živca. Čišćenjem nasipa unutar prostorije B/1 izvađen je kamen od obrušenih dijelova ziđa, kao i nasuti otpadni materijal s ulomcima keramičkog posuđa, nabacanih kostiju i keramičkih lula te ulomak topovskog zrna. Po obodnim zidovima unutar prostorije relativno su dobro očuvani ostaci veziva (fuge) i žbuke. Nakon čišćenja nasipa unutar prostorije zaključeno je kako nije bilo slojeva koji bi se razlikovali do dubine od 1,70 m, gdje se nalazi podnica od poslaganih kamenih ploča oko kamena živca. Na južnom obodnom zidu unutar prostorije vidljiva je razlika u ziđu, što upućuje na zaključak da je na tom dijelu zazidan otvor koji je potrebno rekonstruirati. Nakon arheoloških istraživanja snimljeno je postojeće stanje te se pristupilo konzervaciji otkrivene arhitekture.

Literatura

Glibota 2003 M. Glibota, Oslobođenje Vrgorske krajine od Turaka i opis granica kroz Vrgorsku krajinu, Vrgorac List župe Navještenja BDM, Vrgorac, 2003.
Vrčić 1972 V. Vrčić, Vrgorska krajina, Vrgorac, 1972.

Nela Kovačević
Ana Bilokapić
Katarina Cvitanić

Summary

During August 2009, archaeological rescue excavations started in 2008 at the Gradina fort in Vrgorac were continued. This had to be done so that the final works of building and structural rehabilitation of the fort could be addressed. On the western rampart of the fort, on the very surface, it was possible to see a loophole, which had been almost completely walled in. At a depth of about 0.7 m, part of a wall abutting onto the western rampart below the mentioned loophole could be seen. For a length of 3.09 m it was continued by a partially extant dry stone wall as a kind of partition wall, which ended on the east with a staircase leaning on the western wall of room B/1. In the north west corner, at a depth of about 1.20 m, a small part of a floor with stone flags was discovered, which probably went on all the way to the partition wall of the room. At a depth of about 2 – 2.20 m at several places a floor of smooth white lime mortar could be seen. When the fill inside room B/1 was cleaned, stone of the collapsed parts of the walls were extracted, with piled waste material and fragments of pottery, scattered bones, fragments of clay pipes and a fragment of a cannon ball. There were no strata that could be differentiated in the room down to a depth of 1.70 m, on which there was a floor of laid stone slabs around the bedrock. On the southern peripheral wall inside the room a difference in the wall construction was seen, suggesting that in this part an aperture had been walled in; it needs reconstructing.

Redni broj: 332
Lokalitet: Vukosavi, gomila (AN 66)
Naselje: Dusina
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, (SV?)
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od veljače do travnja 2009. provedeno je zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu AN 66 Vukosavi (k.č. 2810, k.o. Vrgorac) u mjestu Dusina. Voditelj istraživanja arheolog Tomislav Jerončić te zamjenica voditelja arheologinja i povjesničarka umjetnosti Ida Beg Jerončić, zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., načinili su nacrtnu i fotografsku dokumentaciju te proveli tehničke radove. Nadležni konzervator bio je mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Riječ je o grobnom humku (gomili) koji se nalazi u mjestu Dusina, zaselku Vukosavi, na trasi buduće autoceste (dionica Ravča – Ploče), točnije na jugozapadnim padinama brda Prolog (ispod vrha Gradina) te oko 1,4 km zapadno od mjesta Veliki Prolog. Prvobitni oblik gomile u tlocrtu je bio blago elipsast, dimenzija 19,5x18 m, iako je njen kupolasti oblik bio prilično narušen novovjekovnim devastacijama. Naime, kamenje vanjskog plašta gomile rabilo se za izgradnju okolnih suhozida, zbog čega su stradali grobovi iz antičkog ili srednjovjekovnog razdoblja, što je potvrdilo i lokalno stanovništvo. Najviša točka izmjerena je na 144,45 m n.m. na vrhu, a najniža na 140,53 m n.m. na istočnom rubu jezgre gomile. Čitava je gomila konstruirana tako da je manje ili više obrađeno kamenje vanjskog plašta i jezgre gomile nabacano između nekolicine paralelnih vapnenačkih grebena kamena živca koji se pružaju u smjeru istok-zapad i čiji su vrhovi najviši upravo na sredini. Čini se kako su ti vrhovi, na mjestima gdje su bili previsoki da bi bili zatrpani, jednostavno otučeni, pa je tako na pojedinim

Grob (SJ 6/7) nakon uklanjanja poklopne kamene ploče (foto: T. Jerončić)

mjestima između grebena pronađena nekolicina kamena velikih dimenzija uglavljenih u škrapama ili položenih na vodoravne ploče kamena živca.
Jedini pronađeni grob na gomili nalazio se u prapovijesnom

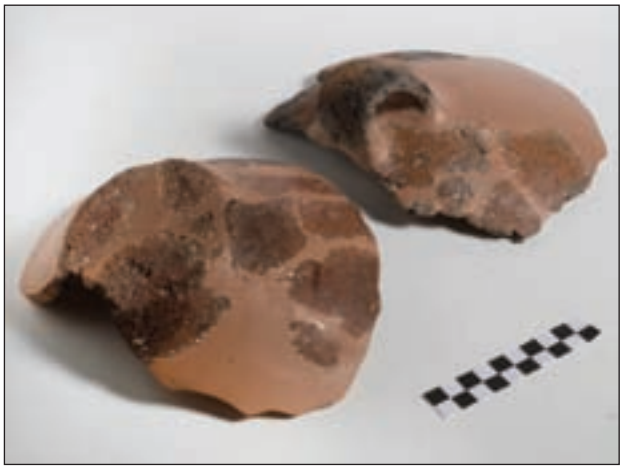

Fragmentirana keramička posuda (P.N. 25) nakon rekonstrukcije i restauracije (foto: Z. Sunko)

crnom sloju zemlje (SJ 8), 3,5 m jugozapadno od pretpostavljenog središta gomile. Smjer je pružanja groba SSI-JJZ, s pozitivnim otklonom od 20° od sjevera. Najviša točka groba izmjerena je na 143,23 m n.m., a najniža na 142,27 m n.m. Činile su ga četiri kamene obložnice postavljene na nasipani prapovijesni sloj kamenja i zemlje između dva grebena kamena živca te velika relativno nepravilna poklopnica dimenzija 1,35x1 m i debljine oko 25 cm. Zapuna groba sastojala se od gornjeg, tankog (cca 5 cm) sloja sitnoga lomljenog kamena na kojem su pronađene dvije oštećene duge kosti u sjeverozapadnom kutu groba te malo debljeg (cca 25 cm) izmiješanog sloja zemlje, gara i pepela. Unutar zapune groba pronađeno je i nekoliko kamena koji su bili izloženi vatri. Osim spomenute dvije oštećene duge ljudske kosti, pronađena su i tri zuba, nešto životinjskih kostiju te maleni fragment grube crveno pečene keramike, čija se tipološka ili kronološka pripadnost ne može odrediti.
Osteološki materijal poslan je na daljnju analizu kod dr. sc.

Fragment keramičke posude (P.N. 2) (foto: I. Beg Jerončić)

Fragmentirana keramička posuda (P.N. 20) nakon rekonstrukcije i restauracije (foto: Z. Sunko)

Antička brončana prstenasta fibula (P.N. 6) nakon konzervacije (foto: Z. Sunko)

M. Šlausa te je utvrđeno da je riječ o ostacima odrasle osobe i djeteta starog do šest mjeseci, na čijem je korteksu bedrene kosti prisutan blagi aktivni periostitis. Uzorak jednog ljudskog zuba poslan je, pak, u laboratorij Beta Analytic Inc. u Miami u SAD-u na radiokarbonsku analizu, koja je dala dva sigma kalibrirana datuma: od 1190. do 1140. i od 1140. do 920. g. pr. Kr. Nakon uklanjanja vanjskog plašta i jezgre otkriven je rub jezgre gomile na sjeverozapadnom i jugoistočnom dijelu oboda. Spajanjem tog djelomice sačuvanog ruba jezgre nastaje pravilna kružnica promjera 17 m.

Prikupljena je i manja količina pokretnih arheoloških nalaza izvan groba, ali unutar radijusa gomile. Brončani rimski novac s prikazom Salonine na aversu i Konkordije na reversu, brončana fibula u obliku prstena i rombična presjeka te željezna britva s jednom zakovicom potječu iz antičkog razdoblja. Staklena perla ukrašena bijelom pastom koja tvori motiv valovnice kronološki je neosjetljiva. Iz prapovijesnog su razdoblja fragmenti keramičkog posuđa; neki pokazuju odlike cetinske, a neki posuške kulture.

Pogrebni ritus na gomili u Vukosavima zanimljiv je upravo po tome što je riječ o spaljenom pokojniku smještenom unutar kamene grobne škrinje bez uporabe žare. Ako se uzme u obzir radiokarbonska datacija kostiju iz groba, koja ukazuje na razdoblje što obuhvaća 12., 11. a djelomice i 10. st. pr. Kr., jasno je da se ne može govoriti o cetinskoj kulturi, već o nekoj mnogo mlađoj, koja je egzistirala do kraja brončanog doba. Ona je vjerojatno nastala na supstratu cetinske kulture, zadržavajući glavne karakteristike pokapanja u gomilama i neke stilske karakteristike ukrašavanja pronađene na nekoliko fragmenata, ipak pokazujući stanovite pomake u pogrebnim običajima.

Literatura

Batović, Kukoč 1986 Š. Batović, S. Kukoč, Istraživanje grobnog humka iz brončanog doba u Podvršju kod Ražanca, Obavijesti HAD, XVIII/3, Zagreb, 1986: 38 – 41.

Bojović 1983 D. Bojović, Rimske fibule Singidunuma, Beograd, 1983: 69.

Čović 1989 B. Čović, Posuška kultura, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, n.s. 44, Sarajevo, 1989: 88 – 89.

Marović 1991 I. Marović, Istraživanja kamenih gomila cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, 84, Split, 1991: 15 – 17.

Ida Beg Jerončić
Tomislav Jerončić

Summary

From February to April 2009, archaeological rescue investigations were conducted at site AS 66 in Vukosavi, located along the line of the construction of the Adriatic Motorway, the Ravča – Ploče section. The tumulus was of a slightly elliptical shape, 19.5 x 18 m, and it was almost 4 m high. The only grave found is in the core. This is a cist consisting of two longer and two shorter slabs with a single capstone. Since only two fragmented long bones, three teeth and burned stone were found, this was probably a cremation burial. Radio carbon analysis on a sample of a tooth provided two sigma calibrated dates: from 1190 to 1140 and from 1140 to 920 BC. With all this taken into consideration the tumulus must have been created in the late Bronze age and have belonged to a cultural group arising on the substratum of the Cetinja culture, retaining the main characteristics of tumulus burial, and some stylistic characteristics of decoration found on a few potsherds. A few Roman period portable finds were found in the area of the tumulus: a bronze coin, bronze fibular, perhaps a glass bead. It should be mentioned that the local population confirmed the existence of graves in the surface stratum that were damaged during the construction of nearby dry stone walls some 50 years ago. These were probably medieval and perhaps Roman period burials.

Redni broj: 333
Lokalitet: Zagomilje – prapovijesno i srednjovjekovno groblje (AN 63)
Naselje: Kokorići
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, provedeno je zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu AN 63 Zagomilje – srednjovjekovno i prapovijesno groblje. Lokalitet se nalazi nekoliko kilometara jugozapadno od Vrgorca, neposredno sjeverno od asfaltirane ceste Vrgorac – Šare – Crip – Kokorići, i to na rubnom dijelu blago položene padine brda Glavice uza sjeverozapadni dio polja Bunina koji pripada naselju Kokorići. Srednjovjekovno je groblje označeno kao Zagomilje 1, a prapovijesno kao Zagomilje 2. Međusobno su udaljeni oko 100 m. Arheološka je istraživanja tijekom 2009. provela tvrtka Arheo plan d.o.o iz Konavala. Stručna voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl.

Zatečeno stanje Zagomilja 1 nakon čišćenja raslinja (foto: J. Šućur)

Zatečeno stanje Zagomilja 2 nakon čišćenja raslinja (foto: J. Šućur)

arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su dipl. arheolozi Marina Šimičić, Konstanta Mucić i Jure Šućur te tehničari-dokumentaristi Dalia Krnek i Ante Butorac. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzirao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Zona istraživanja srednjovjekovnog groblja Zagomilje 1 bila je duga oko 19 (zapad-istok), široka oko 10,5 m (sjever-jug) i pokrivala je površinu od oko 200 m². Nalazi se na terenu koji pada od sjevera prema jugu, s razlikom u visini od oko 2,6 m, i na položaju koji je donekle izražen visinski, pruža dobar pregled okolnog prostora i ima dobru kontrolu nad obližnjim komunikacijama. Prirodna konfiguracija terena sastoji se od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca. Vertikalna stratigrafija, kao i pokretni nalazi (keramika, lijep, kremen, kost, staklo, životinjske i ljudske kosti) pronađeni pri istraživanju na čitavom prostoru lokaliteta upućuju na sljedeće tri faze:
1.) prapovijesnu fazu, kad je započela uporaba položaja,
2.) srednjovjekovnu fazu, kad je rabljen za ukapanje i
3.) novovjekovnu fazu, kad su prethodne faze devastirane.
U prapovijesnoj fazi, kojoj većim dijelom pripadaju pronađeni pokretni nalazi, započela je uporaba ovog položaja. U srednjovjekovnoj je fazi rabljen za ukapanje, što potvrđuje veći broj ukopa, ljudskih osteoloških ostataka i pokretnih nalaza. Istraživanjem je definirano sedam srednjovjekovnih grobova, koji su bili devastirani i otvoreni. Riječ je o grobovima s pojedinačnim (grobovi 1, 2 i 7), višestrukim ukopom (grobovi 3 i 4) i bez ukopa (grobovi 5 i 6). Arhitektura grobova sastoji se od neobrađenog većeg, srednjeg i manjeg kamena vodoravno postavljenog na zdravicu. Tijekom istraživanja evidentirano je nekoliko krupnih, nepravilnih kamenih ploča u neposrednoj blizini grobova, vjerojatno dislociranih poklopnica, te nešto ljudskih osteoloških ostataka na više mjesta izvan grobova. Analizom C-14 na uzorcima kosti iz groba 1 utvrđeno je da ukop potječe između 780. i 980., dakle iz ranoga srednjeg vijeka. U novovjekovnoj fazi lokalitet je devastiran podizanjem suhozida koji ga razdvaja u dva dijela i odnošenjem materijala za potrebe nasipanja temelja asfaltirane ceste Šare – Crip – Kokorići uza sjeverni rub polja Bunina. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju mogu se razvrstati u prapovijesnu i srednjovjekovnu fazu. Najbrojniji su neukrašeni i ukrašeni ulomci prapovijesne keramike rađeni od gline bez primjese ili s manjom primjesom usitnjenog vapnenca, koje je moguće okvirno datirati u rano, možda i srednje brončano doba. Najvažniji je nalaz pronađen u zapuni groba 7, a riječ je o dvjema perlama od kosti i stakla.

Zagomilje 1 tijekom istraživanja, arhitektura grobova 3, 4, 5, 6 i 7 (foto: J. Šućur)

Prapovijesno groblje Zagomilje 2 imalo je osnovu ovalna tlocrta, dimenzije oko 19 m (sjeveroistok-jugozapad) i 19 m (sjeverozapad-jugoistok). Relativna visina kameno-zemljanog nanosa iznosila je oko 0,5 m, a površina 345 m². Tijekom istraživanja utvrđeno je da je kameno-zemljani nanos na lokalitetu nastao urušavanjem evidentiranih prapovijesnih objekata i utjecajem atmosferilija. Objekti su podignuti na prirodnoj konfiguraciji terena, koja se sastojala od glinaste, sterilne zemlje crvene boje – zdravice – i kamena živca, na položaju koji je izražen visinski, pruža dobar pregled okolnog prostora i ima dobru kontrolu nad obližnjim komunikacijama. Vertikalna stratigrafija, kao i pokretni nalazi (keramika, lijep, kamen, kremen, metal, životinjske i ljudske kosti) pronađeni pri istraživanju na čitavom prostoru lokaliteta upućuju na sljedeće dvije faze:
1.) prapovijesnu fazu, kad su objekti podignuti te je vršeno ukapanje i

Zagomilje 2 nakon istraživanja (foto: J. Šućur)

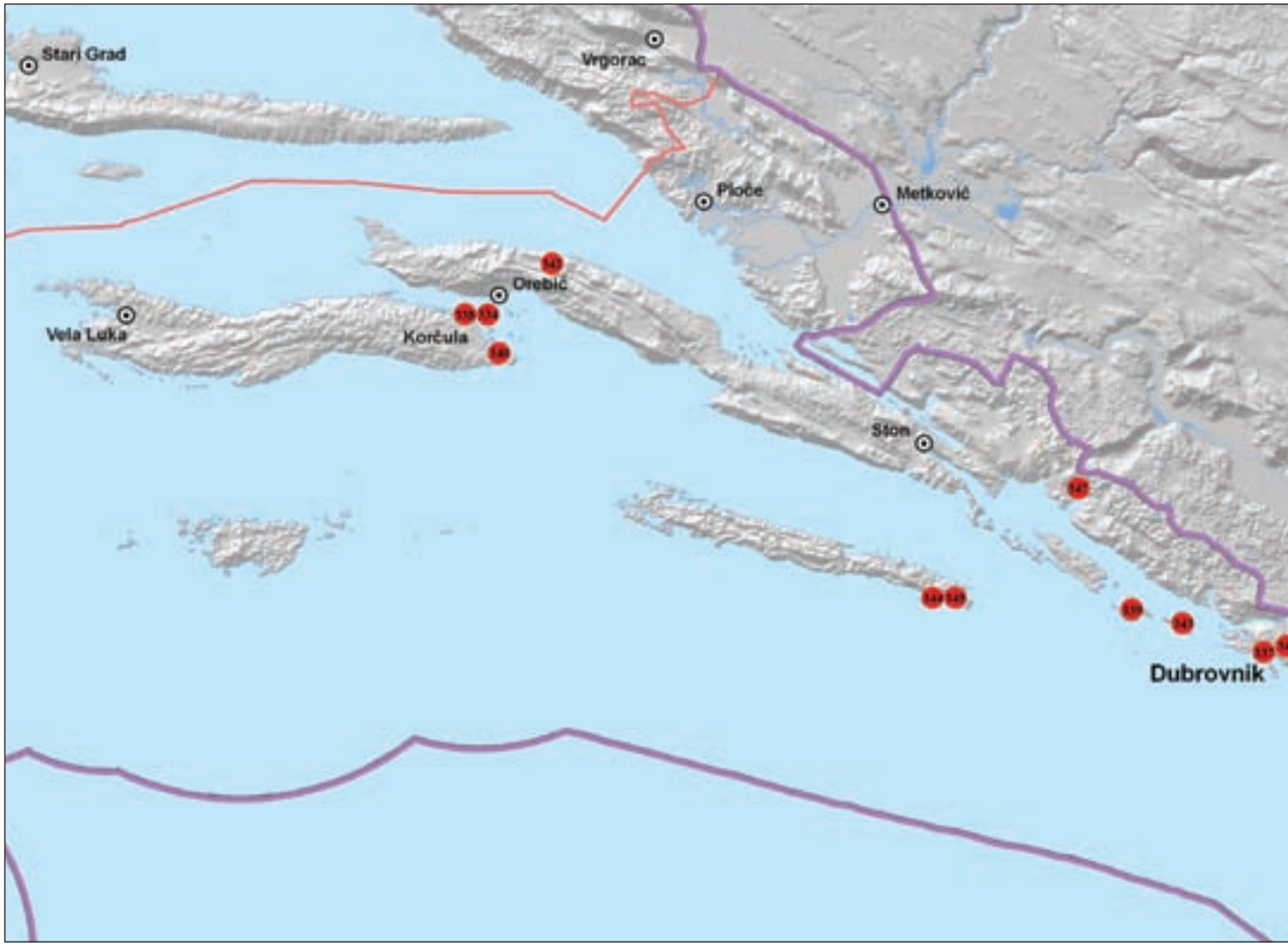
2.) novovjekovnu fazu, kad je prethodna faza devastirana. U prapovijesnoj su fazi podignuta tri objekta te je vršeno ukapanje. U sjeverozapadnom, sjeveroistočnom i istočnom dijelu lokaliteta definirani su ostaci triju objekata (objekti A, B i C) očuvanih u razini temelja. Građeni su od neobrađenog i priklesanog krupnog, većeg i manjeg kamena u suhozidnoj tehnici. Objekti su djelomice naslonjeni jedan na drugi. Njihovi razdjelni zidovi gotovo su dvostruko širi od ostalih. Hodne su površine bile nivelirane nabijanjem glinaste zemlje prema potrebi. Duljoj uporabi ovih objekata ide u prilog činjenica da je na cijeloj, relativno maloj, istraživanoj površini pronađen velik broj pokretnih nalaza. U jugoistočnom dijelu lokaliteta pronađen je ukop bez grobne arhitekture (grob 1). Analizom C-14 na uzorcima kosti utvrđeno je da je ukop izvršen u razdoblju od 1860./1850. do 1770./1610. g. pr. Kr., odnosno u mlađoj fazi ranoga brončanog doba. U novovjekovnoj fazi lokalitet je sa svih strana devastiran do sterilnog sloja: odnesen je kameno-zemljani nanos za potrebe nasipanja temelja asfaltirane ceste uz sjeverni rub polja Bunina i probijena je pristupna cesta. Pokretni nalazi pronađeni pri istraživanju tog lokaliteta mogu se razvrstati u prapovijesnu i novovjekovnu fazu. Najbrojniji su neukrašeni, ukrašeni i bogato ukrašeni ulomci prapovijesne keramike od gline bez primjese ili s manjom primjesom usitnjenog vapnenca, koje je moguće okvirno datirati u rano brončano doba te djelomice pripisati cetinskoj kulturi. Najvažniji su nalazi dvaju privjesaka od kamena. Ostaci prapovijesnih objekata privremeno su, u dogovoru s nadležnim konzervatorima, zaštićeni prekrivanjem geotekstilom, pijeskom najfinije granulacije i zemljom.

Nela Kovačević
Konstanta Mucić

Summary

On the course of the Adriatic Motorway, the Zagvozd to Ravča section, the site AS 63 Zagomilje, a medieval and prehistoric necropolis, was investigated (Zagomilje 1 and 2). These sites are a few kilometres south west of Vrgorac on the peripheral part of the slope Glavica Hill, along the north west part of Bunina polje (the settlement of Kokorići). They are about a hundred metres away from each other.
The zone of research of the medieval cemetery Zagomilje 1 had the following dimensions: about 19 m long (west to east), about 10.50 m wide (north to south), with an area of about 200 m^2. It is located on terrain that drops from north to south, with a height difference of about 2.60 m, and on a position that affords a good view of the surrounding space and controls the nearby communications. The vertical stratigraphy and the moveable finds indicate that there were the following three phases: the prehistoric, when this position started to be used; the medieval, when it was used for burials; and the modern, when it was devastated by the building of a dry stone wall and the removal of the material. Seven medieval graves were defined, found devastated and open, with architecture that consists of unworked stone placed horizontally on the natural soil and a sequence of just the same stone. C^{14} analysis put the burial in grave 1 to somewhere between AD 780 and 980. The moveable finds are classified into prehistoric and medieval. The most numerous are potsherds dated roughly to the early and perhaps the middle Bronze Age.
The prehistoric necropolis Zagomilje 2 had a circular ground plan, dimensions about 19 m (north east to south west) x 19 m (south west to north east). The relative height of the pile of earth and stones was about 0.50 m, and the area was 345 m^2. During the investigations it was determined that the pile of earth and soil was created by the collapse of recorded prehistoric structures and the influence of the weather. The prehistoric structures were founded on the natural configuration of the terrain, consisting of natural red soil and bedrock, on a position that provided a good view over the surrounding space and had good control of the nearby lines of communication. The vertical stratigraphy and moveable finds suggest there were two phases. In prehistory, the structures were erected, and burial was carried out. Then there was the modern phase when the earlier was devastated by part of the stone and earth pile being taken away and by an access route being made. The remains of three structures were defined (structures A, B and C) preserved at the level of foundations, made of unworked and roughly worked stone without any bonding material, and one grave without any grave architecture. It was dated by C^{14} analysis to the period from 1860/1850 to 1770 /1610 BC. The portable finds are classified into prehistoric and modern. The most numerous are plain, ornamented and richly ornamented potsherds roughly dated to the early Bronze Age, and partially ascribed to Cetina culture. The remains of the prehistoric features were protected after the excavation.

DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA

334 Badija – franjevači samostan
335 Cavtat – poluotok Rat
336 Dubrovačko-neretvansko podmorje
337 Dubrovnik – crkva sv. Orsule
338 Korčula – Velika i Mala kneževa kula
339 Lopud – obiteljska kuća
340 Lumbarda – crkva sv. Petra
341 Martinovići – crkva Velike Gospe
342 Obršće – gomila kod Gornje Vručice
343 Otok Koločet – rt Ratac (podmorje)
344 Otok Mljet – Pličina Sv. Pavao
345 Otok Mljet – Uvala Vela dolina
346 Podmorje Cavtata – brod „G. Garibaldi"
347 Slano – U Polju

Redni broj: 334
Lokalitet: Badija – franjevački samostan
Naselje: Badija (otok Badija)
Grad/općina: Korčula
Pravni status: R-49
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje franjevačkog samostana na otoku Badiji (čest. zgr. 708) provedeno je u ljeto 2009. godine kako bi se zacrtale konzervatorske smjernice za izradu projekta obnove. Investitor je Međunarodno kumstvo djetetu Herceg-Bosne iz Širokog Brijega, a izvođač tvrtka Geodata d.o.o. iz Splita, koja je i snimila teren. Voditeljica cjelokupnih istražnih radova bila je doc. dr. sc. Katja Marasović, dok je arheološka istraživanja vodila Sanda Hančević. Istražena je površina od 74 m².

Franjevački samostan na Badiji prvi se put spominje 1392. godine u oporuci korčulansko-stonskog biskupa Ivana iz Krka, kojom je određeno da se u gradnji pomogne fratrima bosanske vikarije. Dvije godine poslije, 1394., korčulansko Veliko vijeće darovalo je uvalu na otoku i zemljište oko crkve, a 1398. godine ta se darovnica proširila na čitavu Badiju (Belamarić 1983). Samostan je tijekom idućih stoljeća doživio brojne preinake. U drugoj fazi izgradnje, tijekom posljednjih desetljeća 15. stoljeća i na početku 16., sagrađen je klaustar (Belamarić 1983; Fisković 2007). Izgled samostanskog sklopa bitno je promijenjen početkom 20. stoljeća. Godine 1906. na Badiji je osnovan franjevački zavod pa je samostan proširen a morski pojas pred njim nasut, čime je uređeno pristanište s dugačkom šetnicom. Tri godine poslije, 1909., u samostanu je otvorena privatna niža gimnazija, a 1922. godine sirotište s osnovnom školom i gimnazija s internatom. Nadogradnje glavne zgrade konačno su dovršene 1927. godine. Nakon Drugoga svjetskog rata samostan je oduzet franjevcima i onamo je najprije smještena vojska, a zatim kazneno-popravni dom. Kad je JNA napustila Badiju, korčulanska općina predala je otok Savezu za fizičku kulturu Hrvatske. U skladu s tim, 1957. godine unutrašnjost samostana još je jednom preuređena (Belamarić 1983). Tijekom istraživanja 2009., koja čine prvu fazu istražnih radova, otvoreno je 15 arheoloških sondi u prizemlju starog dijela samostanskog sklopa. Cilj je bio utvrditi starije građevinske faze i eventualno postojanje kulturnih slojeva ispod današnjeg poda. Nije, međutim, utvrđen nijedan intaktan kulturni sloj, a svi dokumentirani slojevi čine nasip koji je nastao tijekom spomenutih građevinskih zahvata na proširenju i dogradnji samostana. U toj je fazi detaljnije istražena samo sonda N, koja je obuhvatila ulazni hol, a u nacrtnoj je dokumentaciji vođena i kao prostorija 2b. Sondu ipak nije bilo moguće u potpunosti istražiti; radove je onemogućilo prodiranje mora. Iskopom je utvrđeno postojanje spleta zidova koji potječu iz raznih faza izgradnje samostana. Najzanimljiviji je nalaz zid označen kao SJ 67/69. Građen je s dvama licima između kojih je bila ispuna od šute. Unutrašnje lice zida bilo je grubo premazano vapnenom žbukom. To je najstariji zid u sondi N, a prateći nalazi omogućuju pretpostavku da je kasnoantičkog podrijetla. O postojanju kasnoantičkog horizonta na mjestu današnjeg samostana svjedoče rijetki

Franjevački samostan, pogled s mora (foto: D. Ćavar)

nalazi keramike i tegula otkriveni u nasipu sondi N i C (prostorije 2a i 2b). Kad je riječ o pokretnim nalazima, u sondi N pronađeni su i malobrojni ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike te dva primjerka brončanog novca, čije će se točno određenje znati nakon čišćenja. Nakon obrade nalazi će biti pohranjeni u Gradski muzej Korčule. Nastavak istraživanja starog dijela samostana predviđen je za 2010. godinu.

Literatura

Belamarić 1983 J. Belamarić, Franjevačka crkva i samostan na Otoku kod Korčule, PPUD, 23, Split, 1983.
Fisković 2007 I. Fisković, Pred obnovom crkve na Badiji – Otoku, Godišnjak Grada Korčule, 12, Korčula, 2007.

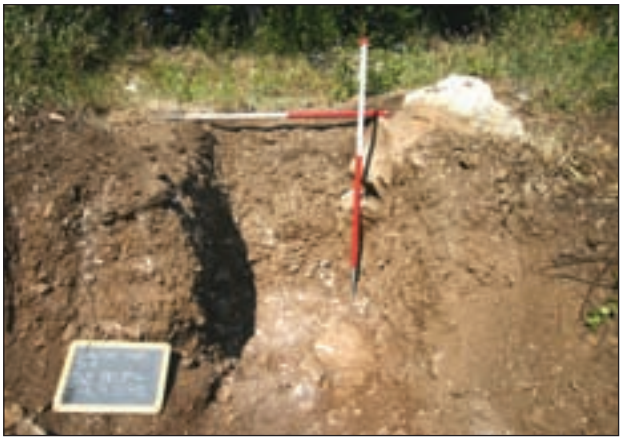
Sanda Hančević

Summary

Archaeological rescue excavations at the Franciscan monastery on the little island of Badija went on during summer 2009, the aim being to arrive at conservation guidelines for the elaboration of a reconstruction project. The monastery was built at the end of the 14th century and underwent numerous remodelling and reconstruction operations during its history. In the 2009 research, which is only the second phase of archaeological excavations, 15 probes were made in the ground floor of the old part of the monastic complex. The objective was to determine the earlier building phases and the existence of any cultural strata there might be under the level of today's floor. However, all the documented strata actually represented a fill created over several centuries as a result of the numerous building operations. In this phase of the works, only test pit N was excavated in detail; this covered the area of the entrance hall. The dig determined a nexus of walls that derive from different phases of the construction of the monastery. The oldest of them perhaps dates from the late Roman period. That there is a Late Roman horizon on the site of the monastery of today is shown by the few finds of pottery and tegulae. Portable finds consisted of a few fragments of medieval and modern ceramic ware and two specimens of bronze coins that will be able to be dated after cleaning.

Redni broj: 335
Lokalitet: Cavtat – poluotok Rat
Naselje: Cavtat
Grad/općina: Cavtat
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Područje Cavtata obuhvaća poluotoke Sustjepan i Rat te dvije prirodne uvale: Luku na južnoj strani (između poluotoka Sustjepana i Rata) i Tihu na sjevernoj strani. Samo naselje – prapovijesni i antički Epidaur te srednjovjekovni Cavtat – nalazi se na poluotoku Ratu. Na lokalitetu Cavtat – Rat (k.č. 245/1), smještenom na sjeveroistočnom dijelu poluotoka Rata, provedeno je zaštitno arheološko istraživanje zbog buduće izgradnje obiteljske kuće na navedenoj čestici te moguće ugroženosti špilje Šipun, potencijalnoga arheološkog lokaliteta. Ulaz u špilju nalazi se desetak metara zapadno od istraživanog lokaliteta, a s obzirom na to da špilja još uvijek nije geodetski snimljena, postojala je mogućnost da se velikim dijelom prostire ispod istraživane čestice (Faber 1966: 34, bilj. 17, 18). Tijekom rujna 2009. godine arheološka istraživanja izvela je tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Stručna voditeljica istraživanja bila je Konstanta Mucić, a stručnu ekipu činili su Nela Kovačević, dipl. arheologinja, i Ante Butorac, građevinski

Sjeverozapadni profil probne sonde nakon istraživanja (foto: K. Mucić)

tehničar. Radove je nadzirala Marta Perkić, arheologinja iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, a financirala ih je tvrtka RAT d.o.o. iz Cavtata.

Prije zaštitnih arheoloških istraživanja načinjeni su iskopi za temelje obiteljske kuće, pri čemu je uklonjen sloj zemljanog nasipa visine od oko 1 do 1,50 m, a preostali dio građevinske parcele iskorišten je za odlaganje iskopanog materijala. Tijekom istraživanja na cijeloj su površini evidentirani ulomci novovjekovnoga građevnog materijala i keramike. U sjeverozapadnom dijelu parcele, gdje nije bilo iskopa za temelje, otvorena je probna sonda dimenzija 1 (SZ-JI) x 1,25 m (JZ-SI). Kad je riječ o površinskim nalazima, na čitavoj parceli te u sloju nasipa u istraživanoj sondi ukupno je pronađeno 27 ulomaka novovjekovne glazirane keramike. Istraživanjem je utvrđeno da je čitava čestica oblikovana kao poljoprivredna parcela u novovjekovnom razdoblju i to na prirodnoj konfiguraciji terena. Nakon ograđivanja nasuta je zemljanim nasipom. Navedeno potvrđuje katastarska karta Cavtata iz 1837. godine, na kojoj je sjeveroistočni dio Rata prikazan manjim dijelom kao obradiva površina, a većim kao stjenovito područje (Horvat-Levaj 2005: 213). Vjerojatno su u tom dijelu Cavtata obradive, poljoprivredne parcele oblikovane u novom vijeku.

Literatura

Faber 1966 Aleksandra Faber, Prilog topografiji ilirsko--rimskog Epidaura s posebnim obzirom na nova istraživanja, OA, 6, Zagreb, 1966: 25 – 33.

Horvat-Levaj 2005 Katarina Horvat-Levaj, Barokne kuće s terasama u Cavtatu – prilog istraživanju umjetničkih veza Dubrovnika i Boke kotorske, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 29, Zagreb, 2005: 211 – 236.

Konstanta Mucić

Summary

During September 2009, archaeological rescue excavations at the site Cavtat – Rat located on the north eastern part of the Rat peninsula were addressed. The research was started because of the impending development of a family house and the possible threat to Šipun Cave, located close by and a potential archaeological site. Before the archaeological rescue excavations, the excavation for the foundation of the family house was done, removing a stratum of earth fill about 1 to 1.50 m deep. Over the whole of the surface area, fragments of modern building material and ceramics were recorded. In the north west part of the plot, where no excavation for the foundations had been done, a test pit was made. All told, 27 fragments of modern glazed ceramics were found (scattered over the surface on the whole of the plot and partially in the fill stratum in the test pit excavated). The investigations proved that the whole of the plot was turned into an agricultural area in the modern period, on the natural configuration of the land; after enclosing, it had a soil fill scattered over it.

Redni broj: 336
Lokalitet: Dubrovačko-neretvansko podmorje (uvala Glogovac, otočić Majsan, otočić Sestrice, pličina Lučnjak, Seka od Bisača, uvala Brnjestrova, otočić Veli Školj, rt Tuf, zapadni rt uvale Pržina, rt Lenga, rt Kula)
Naselje: Sobra, Soline, Lumbarda
Grad/općina: Mljet (otok Mljet), Korčula (otok Korčula)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: podvodno rekognosciranje

Od 5. do 19. svibnja 2009. godine Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je podmorsko arheološko rekognosciranje u podmorju otoka Mljeta, Korčule i arhipelaga u kanalu između Korčule i poluotoka Pelješca. Voditelj rekognosciranja bio je Igor Miholjek.

Ovogodišnje rekognosciranje nastavak je sustavnog rekognosciranja podmorja dubrovačko-neretvanske županije, koje je provedeno u više faza tijekom 2007. i 2008. godine radi utvrđivanja stanja na poznatim podvodnim lokalitetima, pregleda zanimljivih pozicija i provjera novih dojava o mogućim arheološkim lokalitetima ili sporadičnim nalazima. Godine 2007. pregledano je podmorje otoka Lastova te arhipelaga Lastovnjaka i Vrhovnjaka, gdje je provjereno stanje poznatih lokaliteta te su ubicirani novi

Karta otoka Mljeta s pozicijama pregledanima 2009. godine: 1.) Veli Školj, 2.) Uvala Brnjestrova, 3.) Rt Lenga, 4.) Rt Kula

Karta otoka Korčule i Pelješkog kanala s pregledanim pozicijama 2009. godine: 1.) pličina Lučnjak, 2.) otočić Majsan, 3.) otočić Sestrice, 4.) Seka od Bisača, 5.) rt Tuf, 6.) uvala Pržina, 7.) uvala Glogovac

lokaliteti, poput antičkog brodoloma na pličini Petrovac i novovjekovnih lokaliteta kod rta Tuf i otoka Mrčara. Iste godine proveden je stručni uviđaj na lokalitetima Sv. Pavao i Vela dolina na otoku Mljetu. Sljedeće godine rekognosciranje je nastavljeno u tri faze, a pregledano je podmorje otoka Korčule, arhipelaga u kanalu između otoka Korčule i poluotoka Pelješca, poluotoka Pelješca i otoka Mljeta. Ove su godine pregledani lokaliteti rt Kula, Veli Školj, rt Lenga i uvala Brnjestrova u podmorju otoka Mljeta te lokaliteti u uvali Glogovac, na Seki od Bisača, kod rta Tuf i u uvali Pržina na Korčuli, u podmorju otoka Majsana, otoka Sestrice te na pličini Lučnjak između Korčule i Pelješca.

Veli Školj na Mljetu, kamenice ili sarkofazi

Rekognosciranje podmorja otoka Mljeta

Rekognosciranje je izvedeno između 5. i 15. svibnja 2009. godine, u okviru zaštitnih istraživanja na lokalitetima u uvali Vela dolina i pličini Sv. Pavao na otoku Mljetu. Pregledan je lokalitet Veli Školj, koji se nalazi na krajnjem istoku otoka Mljeta. Riječ je o lokalitetu ubiciranom 1975. godine, prilikom rekognosciranja jugoistočne obale otoka Mljeta, na kojem su ostaci broda potonulog s teretom kamenica ili sarkofaga. Na dubini od 30 do 31 m, na pješčanom platou iznad kojeg se uzdiže litica visoka 10 m, vidljivo je najmanje pet kamenica raznih dimenzija. Stijenke kamenica bile su obložene inkrustacijom debelom nekoliko centimetara, tako da njihove dimenzije nisu mogle biti precizno utvrđene, a približno iznose oko 155x90 cm ili 220x100 cm. Oko kamenica jedna do druge nalaze se četvrtaste kamene ploče. Možda je riječ o poklopcima sarkofaga, što bi potvrdilo tezu da je riječ o sarkofazima, a ne kamenicama. U kamenicama i oko njih pronađeno je nekoliko ulomaka fine keramike, među kojima su bila dva gornja dijela malih oinohoa.
Lokalni je koraljar prijavio da nekoliko cjelovitih pitosa viri iz pijeska kod rta Lenga na jugozapadnoj obali Mljeta. Pregledana je južna strana rta na 70 metara dubine, međutim nije pronađen nikakav arheološki materijal.
Također je provjerena dojava o nalazištu u uvali Brnjestrova, zaprimljena još 1997. godine. Prijavljeno je da iz pijeska na dubini od 20 do 25 m vire ulomci keramike i posuda s grlom promjera 25 – 30 cm. Pregledana je istočna strana uvale, ali spomenuta keramika nije otkrivena. Također je utvrđeno da se pijesak pojavljuje tek na većoj dubini.
Lokalitet kod rta Kula poznat je od 1997. godine, kad je zaprimljena dojava. Ondje su na dubini od 15 do 30 m otkriveni ulomci amfora i tegula, koji se datiraju u 4. i 5. st. Zatečena situacija ove je godine fotografski dokumentirana.

Rekognosciranje podmorja otoka Korčule

Rekognosciranje podmorja otoka Korčule provedeno je između 15. i 19. svibnja 2009. godine. Pregledana je pozicija u uvali Glogovac na otoku Korčuli, gdje se u pijesku na dubini od 14 m nalaze dva željezna sidra jedno nasuprot drugome. Prema obliku i dimenzijama čini se da je riječ o sidrima iz bizantskog razdoblja, koja su u našem podmorju prilično rijetka. Prečke oba sidra duge su oko 100 cm, a glavna je os duga oko 160 cm. Na kraju oba sidra nalaze se alke promjera 30 cm. Prilikom prošlogodišnjeg rekognosciranja lokalitet je ubiciran, a ove je godine izvedena fotografska i nacrtna dokumentacija. Detaljnom pretragom okolice nije pronađen materijal koji bi se mogao vezati uza sidra.

Keramika izvađena kod Velog Školja

Amforište kod rta Kula na otoku Mljetu

Otok Majsan svojom pozicijom odlično štiti usidrene brodove od bure i juga, stoga kao dobro zaštićeno sidrište služi od antike do danas. S obzirom na činjenicu da je ta pozicija služila kao sidrište uz karantenu grada Korčule od 16. do 18. st., nije čudno što se na dnu nalazi nekoliko sidara iz tog razdoblja. Antička olovna sidra i olovne prečke sidara pronađene na tom području izvađene su prilikom rekognosciranja osamdesetih i devedesetih

Crtež sidara dokumentiranih u uvali Glogovac

Iskop zračnim mamutom kod pličine Lučnjak

godina prošlog stoljeća. Danas su na dnu vidljiva samo željezna sidra. U okviru rekognosciranja izvedena je nacrtna i fotografska dokumentacija sedam željeznih sidara. Jednostavniji T-oblik jednog sidra nagovješćuje da je antičko. Ostalih šest sidara pripada razdoblju od 16. do 18. stoljeća. Prošlogodišnjim rekognosciranjem ubicirano je šest sidara, dok je prilikom nacrtne dokumentacije ove godine pronađeno i sedmo. Sidro br. 1 nalazi se ispod veće stijene na dubini od 15 m. Vidljiv dio prečke sidra dug je 65 cm, dok je ukupna širina krakova 75 cm. Ostalih šest sidara nalazi se u krugu od stotinjak metara i leži na pijesku na dubini između 32 i 40 m. Sidro br. 2 klasično je novovjekovno sidro; prečka mu je duga 295 cm i ima veliku alku promjera 50 cm; ukupna duljina krakova iznosi 170 cm, a lopatice su duge 40 cm. Sidro br. 3 dugo je 240 cm; krakovi imaju po 70 cm, a lopatice 30 cm. Sidro br. 4 nalazi se ispod stijene; prečka mu je duga 165 cm, vidljiv dio jednog kraka iznosi 37 cm, a drugog 22 cm. Sidru br. 5 krakovi su zapeli među stijenama; prečka mu je duga 270 cm, dok su vidljivi dijelovi obaju krakova dugi 70 cm. Sidro br. 6 dugačko je 305 cm; ima alku promjera 45 cm, krakove ukupne duljine 170 cm i lopatice dimenzija 40x30 cm. Sidro br. 7 nalazi se nešto dalje; donji dio s krakovima ukopan je u pijesak, a prečka koja strši duga je 140 cm i ima na vrhu alku promjera 40 cm. Zbog nedostatka popratnog materijala točna datacija pojedinih sidara nije moguća.

Na položaju sjeverno od otočića Sestrice 2008. je godine na dubini od 38 do 40 m u pukotini između stijena pronađena amfora ravnog dna s cijelim trbuhom visokim 50 cm, ali bez grla i očuvanih ručki. S obzirom na oblik trbuha i ravno dno može se pretpostaviti da je riječ o galskoj amfori, no kako grlo s obodom i ručkama nedostaje, teško je sa sigurnošću definirati tip. Ove je godine amfora izvađena.

Pličina Lučnjak nalazi se na sredini plovnog puta između otoka Korčule i Pelješca od antike do danas. Tek u novije vrijeme označena je kao opasna. Iako se znalo da ondje ima arheoloških ostataka, sama pličina nije podrobnije istraživana i dokumentirana. Obilje materijala koji potječe iz duljeg vremenskog razdoblja, od 4. i 3. st. pr. Kr. do bizantskih amfora iz 6. stoljeća, govori da pličina dugo nije bila zabilježena na nautičkim kartama. Kao i prošle godine, i ove je izvađeno mnoštvo ulomaka amfora, od *Lamboglie 2, Dressel 6a*, amfore „*horn-handled*" (amfore s rogolikim ručkama) rodskog ili kretskog podrijetla, preko kasnoantičkih amfora s narebrenim trbuhom, *Dressel XXX* ili korintskih amfora, do nekih koje će tipološki biti određene tek nakon desalinizacije i znanstvene obrade. Nalazište je potpuno devastirano i nije pronađena nijedna cjelovita amfora. Jugozapadno od same pličine pronađeno je nekoliko amfora različitih tipova označenih brojevima od 1 do 7. Nalazište je nacrtno i fotografski dokumentirano, a nakon toga izvađene su amfore 1 i 3. Jedna je tipa *Lamboglia 2*, a druga pripada bizantskom razdoblju.

Antički brodolom kod otočića Bisače utvrđen je još 1987. godine. Tad su pronađeni potpuno devastirani ostaci amfora tipa *Lamboglia 2*. Ove je godine istočno od otočića, na Seki od Bisača, s dubine od cca 40 m izvađena kasnoantička amfora.

Položaj kod zapadnog rta uvale Pržina otprije je poznato devastirano nalazište ulomaka amfora u pukotinama u stijenama na dubini od 6 do 11 m. S obzirom na to da su ulomci vrlo mali, nije moguće odrediti tip amfora ili preciznije datirati nalazište. Ove je godine ponovo pregledano, a izvađeno je i nešto krupnijih ulomaka.

Pregledano je podmorje uvale Pržina kod rta Tuf, nazvano i „Mina". Na dubini od 38 m pronađena je, fotografirana *in situ,* a zatim i izvađena kasnoantička globularna amfora s vertikalnim utorima. U blizini je na dubini od 15 m pronađeno grlo druge amfore s ručkama i dijelom trbuha. Te će se amfore tipološki odrediti nakon desalinizacije cjelokupnog materijala.

Literatura

Jurišić 2001 M. Jurišić, Podmorski arheološki lokaliteti otoka Korčule, Arheološka istraživanja na području otoka Korčule, Izdanja HAD, 20, Zagreb, 2001: 189 – 196.

Miholjek 2007 I. Miholjek, Izvještaj s rekognosciranja podmorja otoka Lastova i okolnih otoka, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.

Miholjek 2007 I. Miholjek, Antički brodolom u uvali Vela dolina i novovjekovni brodolom kod pličine Preč na otoku Mljetu, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.

mr. Vesna Zmaić

Summary

In the area of the Dubrovačko-neretvanska County, under the sea around the island of Mljet, Korčula and the Pelješac channel underwater archaeological reconnaissance was carried out in 2009, continuing that of 2008. The works were carried out in order to check out the condition of known underwater sites and to investigate divers' reports about new sites or sporadic finds. Off Mljet, a wreck with a cargo of sarcophagi at the location Veli Školj was documented, and reports of finds in Brnjestrova bay, by Lenga Point and Kula Point were verified. In the Pelješac channel, on the seabed off Majsan islet, several large anchors were documented. By Lučnjak islet, a site with remains of various types of amphorae ranging from the 1st century BC to the 6th century AD was recorded. To the north of Sestrica islets, an amphora was found that in the preserved parts of the belly would suggest a Gallic amphora, while on Korčula sites at Glogovac Bay, Pržina Bay and Tuf Pont were examined and documented.

Redni broj: 337
Lokalitet: Dubrovnik – crkva sv. Orsule
Naselje: Dubrovnik
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: P-3206
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

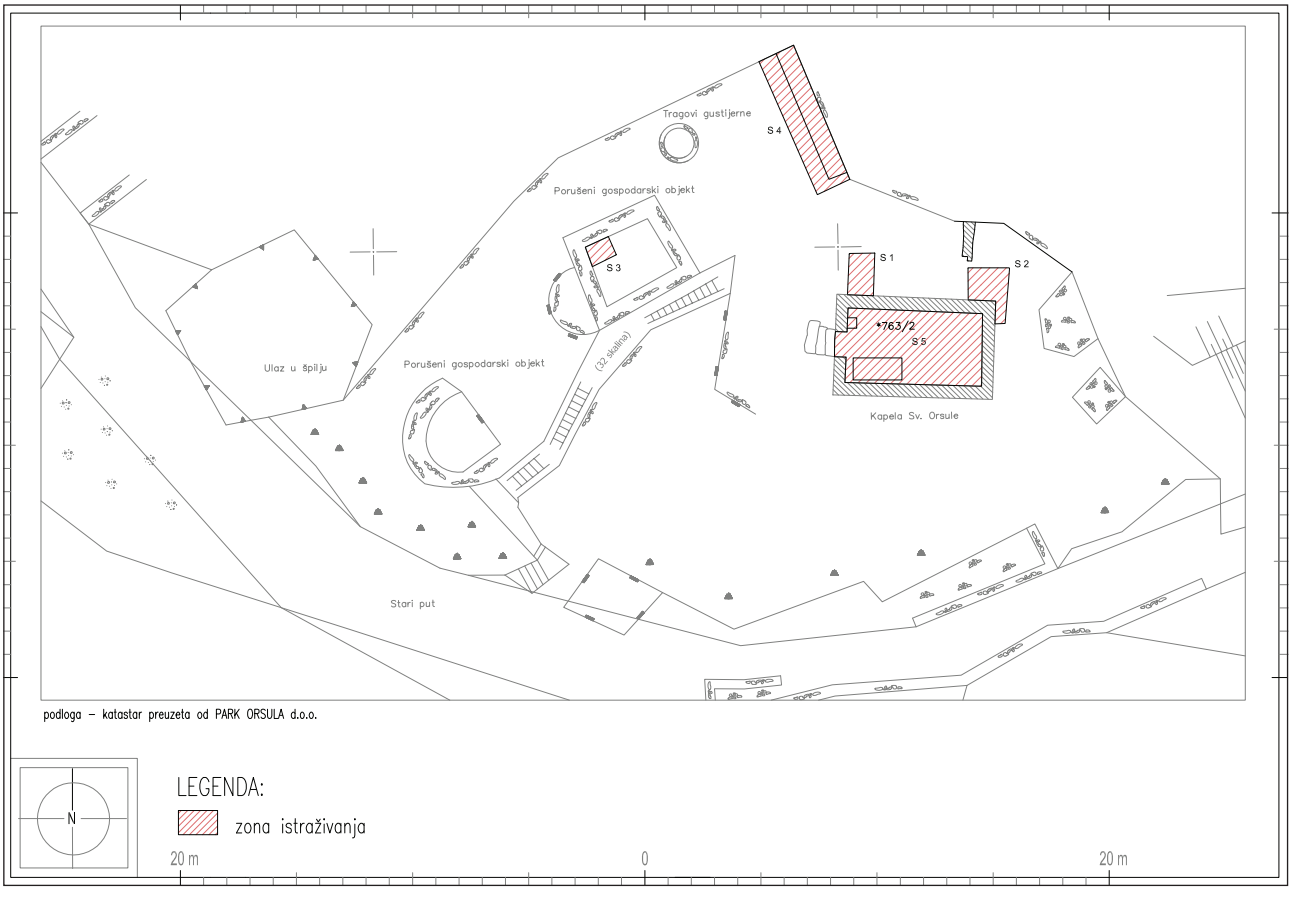
U listopadu 2009. godine započelo je zaštitno arheološko istraživanje ostataka crkve sv. Orsule (č. zgr. 763/2, k.č. 5032/1, k.o. Dubrovnik) radi konzervacije i prezentacije

crkve te uređenja njezina okoliša. Radove je izvela tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Stručna voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, zamjenica voditeljice Konstanta Mucić, dipl. arheologinja, a u stručnoj ekipi bio je i tehničar-dokumentarist Ante Butorac, građ. tehničar. Radove je nadzirala Marta Perkić, arheologinja iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, a financirala tvrtka Park Orsula d.o.o. iz Dubrovnika.

Lokalitet se nalazi na strmim padinama brda Orsule, oko dva kilometra istočno od stare jezgre Dubrovnika i stotinjak metara južno od Jadranske magistrale. Crkva sv. Orsule i gospodarski objekti podignuti su sredinom 14. st. te su dulje vrijeme u ruševnom stanju (Fisković 1955: 66). Crkva je jednobrodna građevina, pravokutnog tlocrta, bez apside. Dimenzije su joj 6,80x4,20 m. Položena je u smjeru zapad-istok, s pročeljem na zapadu. Crkvi nedostaje krov, gornji dio zidova, izvorni portal i oltar. Pri arheološkim istraživanjima otvoreno je pet sondi: dvije uz vanjsku stranu sjevernog i istočnog zida crkve, jedna uz unutrašnju stranu zapadnog i sjevernog zida porušenoga gospodarskog objekta četvrtastog tlocrta, jedna duž međe crkvene parcele sjeverno od crkve i jedna u unutrašnjosti crkve. Istraživanjem je definirana sjeverna međa crkvene parcele, zatim razina i način temeljenja zidova crkve, izvorno popločanje crkve, zidana grobnica uz unutarnji južni zid crkve te namjena gospodarskog objekta četvrtastog

Pogled na istraženu unutrašnjost crkve (foto: K. Mucić)

Situacijski plan – zona arheoloških istraživanja (crtež: N. Kovačević)

Pogled na cisternu, stubište i crkvu (foto: K. Mucić)

tlocrta, a riječ je o cisterni. U sondama u unutrašnjosti crkve i cisterni pronađeni su pokretni arheološki nalazi iz kasnosrednjovjekovne, ranonovovjekovne i novovjekovne faze. Najvažniji su nalazi pronađeni u grobnici i cisterni; u grobnici je pronađen kovani, srebrni i brončani novac Dubrovačke Republike (14. – 17. st), a u cisterni manja glazirana zdjela (između početka 16. i sredine 17. stoljeća).

Literatura

Fisković 1955 Cvito Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, Dubrovnik, 1955.

Nela Kovačević
Konstanta Mucić

Summary

During October 2009 archaeological rescue excavations into the remains of the Church of St Ursula (Orsula) were addressed, for the sake of the future conservation and presentation of the church and the landscaping of its surroundings. The site is on the steep slopes of Orsula Hill, about 2 km to the east of the old centre of Dubrovnik, a hundred or so metres to the south of the Adriatic Highway. St Ursula's and the utility structures were put up in the mid-14th century, and have long been in a dilapidated condition. The church is an aisleless building, with a rectangular ground plan with no apse, of regular orientation. The investigation defined the northern boundary of the plot of the church, then the level and manner of execution of the foundations of the walls, the original paving of the church, one built tomb within the church, and the purpose of a utility structure that had a square ground plan (a cistern). Portable archaeological finds were made and can be classified into the modern, early modern and late medieval phases.

Redni broj: 338
Lokalitet: Korčula – Velika i Mala kneževa kula
Naselje: Korčula
Grad/općina: Korčula (otok Korčula)
Pravni status: R-48
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Velika i Mala kneževa kula u gradu Korčuli (k.č. 4, č. zgr. 8 i 9) provedeno je od veljače do travnja 2009. godine. Zahvat je definiran u Programu istražnih radova na Kneževu dvoru u Korčuli, koji je izradio Ured ovlaštenog arhitekta Ive Vojnovića, dipl. ing. arh. iz Splita, ujedno voditelja cjelokupnih istražnih radova. Investitor je bio Grad Korčula, a izvođač tvrtka Dom-izgradnja d.o.o. iz Dubrovnika. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Sanda Hančević. Za snimanje na terenu bila je zadužena tvrtka Geodata d.o.o. iz Splita. Istražena je površina od 23 m².

Velika i Mala kneževa kula dio su sustava srednjovjekovnih zidina grada Korčule, kao i Kneževa dvora, i oblikuju fortifikacijsku cjelinu na jugozapadnom uglu grada. Izgradnja Male kule dovršena je 1449. godine, o čemu svjedoči natpis s grbom kneza F. Lauredana (Fazinić

Pogled na jugozapadni dio Korčule s Velikom i Malom kneževom kulom (foto: S. Hančević)

2009). Kad je krajem 15. stoljeća linija zapadnih gradskih zidina pomaknuta prema zapadu, Mala kneževa kula izgubila je ugaoni značaj pa je u njezinu podnožju 1499. sagrađena Velika kneževa kula ili Kula Balbi (Vojnović 2008). Istraživan je prostor neposredno uz kule. Otvorene su dvije sonde. Sonda A obuhvatila je sjeverni, vanjski prostor između Velike i Male kneževe kule, dok je sonda B otvorena na mjestu portirnice nekadašnje zgrade Mediteranske plovidbe, koja se nalazi između Male kule i vanjskoga južnog zida. Istraživanje je provedeno kako bi se provjerilo izvorno stanje prostora između dviju kula i eventualno pronašli ostaci starije kvadratne kule iz 14. stoljeća na mjestu spoja južnog i zapadnog dijela gradskih bedema. Prilikom istraživanja nije zatečen nijedan intaktan kulturni sloj. U obje je sonde utvrđen tek nasip kojim je u nekoliko navrata zasipan i niveliran teren. Tijekom kampanje nisu pronađeni tragovi spomenute kvadratne kule, no moguće je da će ih otkriti buduća istraživanja. Naime, zahvati u obje sonde neplanirano su obustavljeni, pa nisu došli do temelja kula i do sterilnog sloja. Daljnje je radove spriječila ugrožena statika zidova te otkriće azbestno-cementne kanalizacijske cijevi koja se pruža cijelom duljinom sonde A.

Među rijetkim nalazima ističu se ulomci keramike koja se može datirati u širok vremenski raspon od 15. do 20. stoljeća. Riječ je o gotovo isključivo uvoznim keramičkim vrstama, među kojima prevladavaju kasna talijanska majolika 16. i 17. stoljeća (Zglav-Martinac 2004) te engleska kamenina iz 18. i 19. stoljeća. Iz sonde A potječu dva kamena nalaza: baza gotičkog stupa i ulomak krila mletačkog lava s uništenog reljefa. Keramički je materijal obrađen i pohranjen u depou Gradskog muzeja Korčula, dok su kameni nalazi izloženi u njegovu lapidariju.

Literatura

Fazinić 2009 A. Fazinić, Srednjovjekovne zidine grada Korčule, Korčulanska spomenička i kulturna baština, Korčula, 2009.

Vojnović 2008 I. Vojnović**,** Konzervatorski elaborat za rekonstrukciju Kneževog dvora u Korčuli, Split, 2008.

Zglav-Martinac 2004 H. Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka, Split, 2004.

Sanda Hančević

Summary

Early in 2009 rescue excavations were carried out at the site Velika and Mala Kneževa Kula in Korčula. Both buildings derive from the 15th century and are a part of the system of medieval ramparts of the city of Korčula and of the Rector's Palace. The purpose of these investigative operations was to check the original condition of the space between the two towers and if there were any possible remains of the earlier 14th century square tower which had preceded their development at the site where the southern and western tracts of the city ramparts joined. During this campaign, though, the said tower was not found, for the operations were unexpectedly halted due mainly to the threat to the stability of the existing walls. Among the few finds, worthy of mention are fragments of various types of Italian and English ware dated to a wide time span from the 15th to the 20th century. Also discovered were two stone finds – the base of a Gothic pillar and a fragment of a wing of a Venetian lion from a relief that had been destroyed.

Redni broj: 339
Lokalitet: Lopud – obiteljska kuća (k.č. 143 i 275)
Naselje: Lopud (otok Lopud)
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: P-3565 (urbana cjelina)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

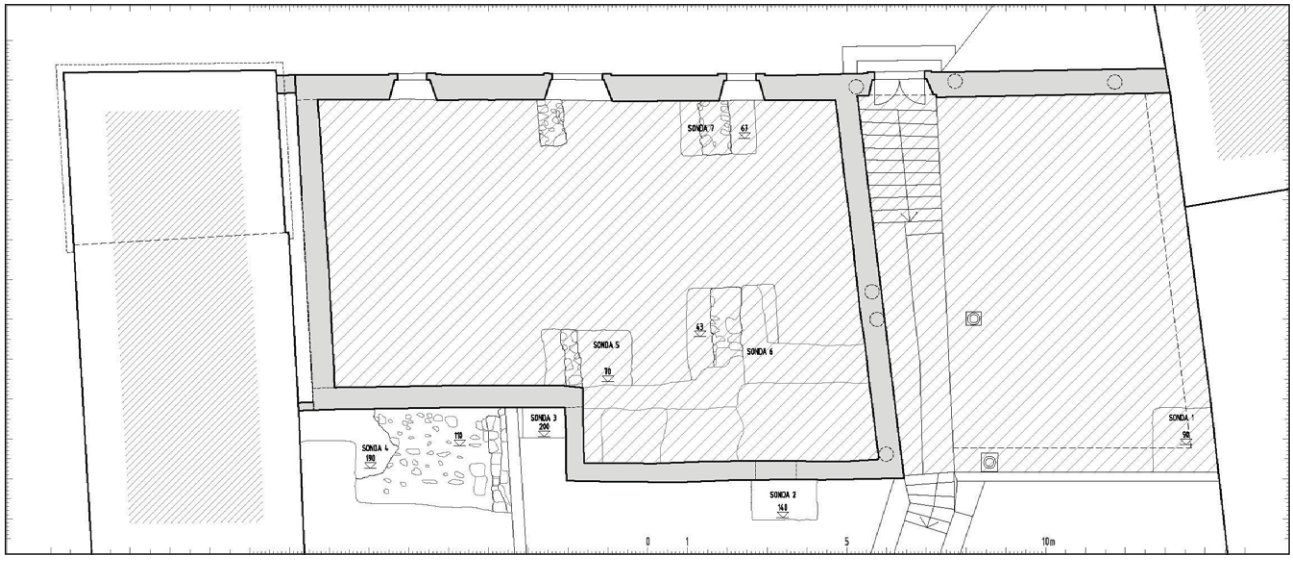
Od 12. do 19. ožujka 2009. godine arheološki je istraživan lokalitet obiteljska kuća na Lopudu (č. zgr. 143, k.č. 275, sve k.o. Lopud). Istraživanje je provela tvrtka Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika. Voditelj projekta bio je prof. dr. sc. Željko Peković, stručna voditeljica arheološkog istraživanja bila je dipl. arheologinja Branka Milošević, dok je cjelokupnu tehničku dokumentaciju izradio Bruno Doljanin, građ. tehničar. Radove je financirala investitorica Marina Agell.

Istraživanje je provedeno kako bi se rekonstruirala obiteljska kuća, odnosno utvrdio odnos postojećih zidnih struktura, moguće postojanje starijih podnica i istočnog zida starije građevine te odnos s južnom građevinom obalnog niza. Iskopavalo se sondažnom metodom s podjelom na stratigrafske jedinice, a pritom se vodilo računa o relativnoj uslojenosti lokaliteta. Sveukupno je istraženo sedam sondi. Smještaj sondi ovisio je o postojećim perimetralnim zidovima kuće: unutar postojećih zidova otvorene su tri sonde (sonda 5, 6 i 7), a u pripadajućem vrtnom prostoru koji se prostire istočno i manjim dijelom sjeverno od postojećih zidova kuće – otvorene su četiri sonde (sonda 1, 2, 3 i 4).
Utvrđeno je postojanje više faza izgradnje te odnos građevine prema vrtnom prostoru i ulici, odnosno obali. Analizom i valorizacijom nalaza, postojećeg stanja te relevantne dokumentacije, zaključeno je kako je upravo posljednja faza izgradnje, čiji su ostaci zatečeni, mjerodavna i najvrednija za rekonstrukciju stambene kuće. Linearna izgradnja uz obalu svojstvena je lopudskom naselju, koje se na taj način „okreće moru kao najvažnijoj

Povijesna karta Lopuda

komunikaciji, ostavljajući u pozadini vrtove, voćnjake, vinograde i maslinike, a veći dio kuća koje tvore tkivo tog naselja svojim pročeljima okreće se javnom prostoru" (Grujić 2003).
Prizemlje je kod lopudskih kuća najčešće imalo gospodarsku svrhu, a kat stambenu funkciju. U svom članku o tipologiji stambene arhitekture na Lopudu Nada Grujić nadalje navodi: „U opće generalne tipološke klasifikacije, lopudske su kuće primjer supostojanja stambene i gospodarske (produktivne)

Tlocrt postojećeg stanja, arheološke sonde

Pogled na sondu 4

funkcije u jednom autonomnom bloku, po uzoru na tipične urbane jedinice, gdje se ostvaruje jedinstvo obrtničke ili trgovačke djelatnosti i stanovanja. (...) No, taj uobičajeni spoj dviju osnovnih funkcija kod lopudskih kuća proširuje se jednom komponentom. Naime, stanovanje se na Lopudu zarana izdiže na višu razinu po uzoru na ladanjske kuće dubrovačkih plemića i građana, koje su ondje privukli ne samo posjedi već i ljepota prirode i pogodnosti klime." (Grujić 2003: 65)

Literatura

Grujić 1987 Nada Grujić, Reprezentativna stambena arhitektura, u: Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeću, Zagreb, 1987: 307 – 323.
Grujić 2003 Nada Grujić: Prilog tipologiji stambene arhitekture na Lopudu, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 27, Zagreb, 2003: 65, 66.

Branka Milošević
Nikolina Topić

Summary

During March 2009, the site Family House on Lopud was subject to archaeological investigations. The investigations were carried out for the purpose of reconstructing the family house, that is, in order to determine the relations of the existing wall structures and the possible existence of earlier building phases. Archaeological excavation works determined the existence of several building phases and how they were related with the garden and the street, or waterfront. When the finds, the existing condition and the relevant documentation had been analysed and evaluated, it was concluded that it was the last phase of building, the remains of which are seen in situ, that are the most relevant and worthwhile for the reconstruction of the residential house. The linear development along the waterfront is typical of the Lopud settlement, which in this way "is oriented to the sea, the most important line of communication, leaving at the back the gardens, the orchards, vineyards and olive groves, while the majority of the houses that create the fabric of the settlement have their front elevations turned to the public space" (Grujić 2003).

Redni broj: 340
Lokalitet: Lumbarda – crkva sv. Petra
Naselje: Lumbarda (Vela glavica)
Grad/općina: Lumbarda (otok Korčula)
Pravni status: R-505
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje crkve sv. Petra (č. zgr. 76) provedeno je krajem 2009. godine, u sklopu projekta građevinske sanacije i obnove. Investitor je bila Općina Lumbarda, a izvođač tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala, koja je i snimila teren. Voditeljica istraživanja bila je Sanda Hančević, vanjska suradnica tvrtke, a dokumentaciju su vodili Ante Butorac, građ. tehničar, i Valerija Jurjević, dipl. povjesničarka umjetnosti. Istražena je površina od 17 m².

Crkva sv. Petra jednobrodna je građevina s polukružnom apsidom i zvonikom na preslicu, orijentacije SI-JZ. Sagrađena je u 16. stoljeću na zapadnoj padini brežuljka Vela glavica, neposredno uz stazu koja od uvale Tatinja vodi prema vrhu brijega (Baničević 1998). Dio je zatvorene cjeline ljetnikovca Donji Nobilov Palac (Fisković 2004). Istraživanjima se nastojao utvrditi način temeljenja crkve, starije građevinske faze i eventualno postojanje starijeg sakralnog objekta na tom mjestu, kao i postojanje grobova i kulturnih slojeva.
Istraženo je šest sondi, A – G, s tim što je sonda C, koja je prvobitno predviđena u programu istražnih radova, naknadno anulirana. U vanjskim sondama E, F i G, smještenima uz bočne zidove crkve i vanjski plašt apside, definirana su tri osnovna sloja: recentni humus, crvenkasto-smeđa pjeskulja i sterilna crvenica. U kontekstu crvenice, na raznim se visinama pojavljuje kamen živac. U sondi A, smještenoj u pročelju crkve, također su dokumentirana tri sloja: smeđa zemlja, smeđa zemlja s lomljenim i drobljenim kamenom te, kao završni sloj, sterilna crvenica s kamenom živcem. U unutrašnjim sondama, ispod postojećeg poda od nepravilnih kamenih ploča, definirani su sljedeći slojevi: vapneni mort, suha šuta, sloj crvenice s vapnom, sloj pijeska i lomljenog kamena te sterilna crvenica sa živcem. Na sloju crvenice mjestimice su dokumentirani tragovi vapnenog morta, u kontekstu kojeg je pronađena i jedna kamena ploča. Vjerojatno je riječ o ostacima starijeg poda, čija se obnova spominje u izvorima iz 17. stoljeća (Baničević 1998). Rezultati istraživanja pokazali su da je crkva solidno temeljena na kamenu živcu. Nije utvrđeno postojanje starije arhitekture, niti je bilo naznaka pokopavanja. S iznimkom spomenute obnove poda, druge građevinske faze nisu dokumentirane, pa se može zaključiti da današnji izgled crkve odražava izvorno stanje iz 16. stoljeća.
Od pokretnih nalaza pronađen je malen broj ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike. Riječ je o višebojno slikanom uvoznom posuđu (majolika), kao i vrstama

Crkva sv. Petra, pogled s istoka (foto: V. Jurjević)

bez ukrasa koje su se masovno proizvodile od 19. stoljeća. Svi nalazi potječu iz sloja humusa u sondama E i F. Nakon obrade, nalazi će biti pohranjeni u Gradski muzej Korčula.

Literatura

Baničević 1998 B. Baničević, Župa Lumbarda na Korčuli, Dubrave Hrid, 19, Dubrovnik, 1998.
Fisković 2004 I. Fisković, Stari ljetnikovci u Lumbardi na Korčuli, Godišnjak grada Korčule, 9, Korčula, 2004.

Sanda Hančević

Summary

At the end of 2009, salvage excavations were conducted at the Church of St Peter on Vela Glavica, Lumbarda, on the island of Korčula. The excavations were carried out as part of a project for building rehabilitation and renovation. This is an aisleless building with a semicircular apse and a dovecote belfry, oriented north east to south west, and built in the 16th century. The excavation determined that the church was solidly founded on bedrock. No remains of earlier architecture or even graves were found. However, what was found were traces of the original paving in the interior, on the basis of which it was concluded that today's floor is a later phase of reconstruction or renovation. Among the few pottery finds, it is possible to distinguish fragments of polychrome painted imported vessels (majolica) and plain pottery mass-produced since the 19th century. All the finds derive from the humus stratum.

Redni broj: 341
Lokalitet: Martinovići – crkva Velike Gospe
Naselje: Martinovići
Grad/općina: Župa Dubrovačka
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom obnove i proširenja groblja oko crkve Velike Gospe u Župi Dubrovačkoj otkriveni su ostaci starijega groblja. Izvođač je obustavio radove i obavijestio nadležni Konzervatorski odjel u Dubrovniku, iz kojeg su odmah izišli na teren i započeli čistiti grobove kako bi utvrdili prostorni i vremenski okvir potencijalnoga arheološkog nalazišta. S obzirom na to da se ubrzo pokazalo kako je riječ o ostacima srednjovjekovnoga groblja, nastavljena su zaštitna arheološka istraživanja. Prvi dio istraživanja proveden je u siječnju, a drugi u lipnju 2009. godine. U istraživanjima su sudjelovali Marta Perkić i Domagoj Perkić iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku te tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Dubravke. Istraživanja je financirala Općina Župa Dubrovačka.

Crkva Velike Gospe nalazi se u Martinovićima u Gornjoj Župi Dubrovačkoj, na istaknutom brijegu ispod vrhova brdskog lanca koji su nekoć bili granica dubrovačke Astareje, a danas su granica prema Bosni i Hercegovini. Astareja je inače povijesno dubrovačko područje koje obuhvaća današnju Župu Dubrovačku, Šumet, Gruž, Rijeku Dubrovačku, Zaton i Poljice. Naime, Dubrovačka Republika sastojala se od triju većih cjelina: samoga grada

Pogled na istraženi dio groblja (foto: D. Perkić)

(*civitas*), otoka (Elafita s Lokrumom, Mrkanom i Bobarom) i Astareje (*hereditas,* u značenju baština, djedovina) kao kopnenog dijela dubrovačkog distrikta (Lučić 1962). Svojim položajem crkva dominira nad cijelim župskim poljem i uvalom. Koordinate su položaja, prema Gauss-Kriegeru, u odnosu na Greenwich, na topografskoj karti Sekcija Lokrumski prolaz 625-3-2 (mjerilo 1:25.000): N = 47 23 090; E = 65 15 600.

Današnji oblik crkve potječe iz 1888. godine, kad je bila obnovljena i produljena (Majić 1985). Riječ je o longitudinalnoj jednobrodnoj kamenoj građevini pravokutne apside, s prigrađenom sakristijom na istočnoj strani i istaknutim zvonikom u središnjem dijelu pročelja. Orijentacija joj je sjever-jug, sa svetištem na sjeveru. Crkva se spominje u izvorima nakon popisa štete od potresa 1667. godine, u kojem je teško stradala. U Historijskom arhivu u Dubrovniku, u seriji „*Diversa Cancellariae*", 3, 43, zabilježen je 1296. lokalitet „*ecclesia sancte Marie de Sopolcica*", dakle Gospa Sopolčica, Gospa od Sopolčice ili Sveta Marija u Sopolčici. Pojedini autori smatraju da je riječ o crkvi koja se danas nalazi neposredno uz granicu u Hercegovini (Macan 1985), dok drugi misle kako je riječ upravo o položaju današnje crkve Velike Gospe (Majić 1985; Žeravica 2007). U svakom slučaju, na mjestu današnje crkve postojala je starija, manja crkva, a o njoj svjedoče i upravo otkriveni ostaci srednjovjekovnoga groblja.

Zaštitna arheološka istraživanja provedena su na platou sjeverozapadno do sjeveroistočno od današnje crkve. Nažalost, dio je groblja devastiran bagerom prije obustave građevinskih radova. Sveukupno je otkriveno 25 grobova, od kojih je samo 10 u cijelosti sačuvano. Kod gotovo svih grobova utvrđeno je postojanje grobne arhitekture: sastojala se od neobrađenih kamenih ploča nepravilnih oblika koje se prema funkciji dijele na obložnice i poklopnice. Grobna je raka oblagana okomito postavljenim pločama – obložnicama; nakon toga grob se obično pokrivao nešto većim kamenim pločama – poklopnicama – uglavnom u jednom, a rjeđe u dva sloja. Identična grobna arhitektura utvrđena je i na obližnjem ranosrednjovjekovnom groblju kod Sv. Đurđa u Buićima (Perkić 2008). Samo je jedan grob (grob 1) bio bez grobne arhitekture, a razlikuje se od ostalih time što je ukopan na pedesetak centimetara višoj razini. S obzirom na to da ni u tom grobu nije bilo pokretnih nalaza, može se samo pretpostaviti kako je riječ o mlađem ukopu.

Svim je grobovima orijentacija istok-zapad, s glavom na zapadu, i sadrže isključivo kosture ukopane na jednak način: pokojnik je polagan u zemljanu raku na leđa, s rukama najčešće položenima ili prekriženima na trbuhu i prsima. U većini grobova bio je ukopan po jedan pokojnik; zabilježen je samo jedan dvojni ukop (grob 9). U tri slučaja utvrđeni su naknadni ukopi u istu grobnu raku, pri čemu je iskorištena postojeća grobna arhitektura. Pritom su stariji kosturi dislocirani da bi oslobodili mjesto novima (kosti sa strane, lubanja kod nogu i sl.). Vjerojatno je riječ o obiteljskim grobovima, što se može pretpostaviti i za grobove 21 i 22, koji su smješteni neposredno jedan uz drugi, odnosno imaju zajedničku bočnu stranicu od obložnica. Upravo to, kao i činjenica da se stariji grobovi ne presijecaju s mlađima, svjedoči o tome kako su svi grobovi bili na neki način označeni. S obzirom na to da su gornji zemljani slojevi groblja odneseni prije istraživanja, nije bilo moguće utvrditi i definirati grobne rake, odnosno dubinu grobova. Samo u

Nadgrobni učelci oko crkve V. Gospe (foto i obrada: D. Perkić)

jednom slučaju (grob 12, koji je bio u profilu) utvrđena je dubina rake – koja iznosi 90 cm, s tim da je od tadašnje površine do vrha poklopnica bilo 52 cm. Zanimljiv je primjer groba 17, koji je naknadno postao grobnica i u kojem je na izvorni kostur naknadno nabačeno još najmanje pet kostura (vjerojatno prigodom ranije obnove, kad su sve pronađene kosti stavljene u taj grob). Nažalost, ni taj grob nije sačuvan u cijelosti: s južne je strane presječen prilikom gradnje recentnoga ogradnog zida.

Jedna je od bitnih karakteristika istraženog dijela groblja to što ni u jednom grobu, raci ili okolnom prostoru nije pronađen nijedan pokretni arheološki nalaz, što otežava dataciju. Međutim, dva uzorka kostiju poslana su na analizu C-14, a dobiveni rezultati smještaju groblje u drugu polovinu 14. stoljeća. U tijeku je antropološka analiza svih grobova, pa će se uskoro dobiti i novi podaci o stanovništvu ovog kraja u kasnome srednjem vijeku.

Oko crkve Velike Gospe nađena su četiri nadgrobna učelka s reljefnim prikazom križa, svi u sekundarnoj uporabi: dva kao spoliji u ogradnom zidu groblja, jedan samostojeći iza crkve te jedan naknadno uporabljen kao nadgrobni spomenik groba iz 19. stoljeća. Nadgrobni učelci s reljefnim prikazom križa najčešće se javljaju upravo na nekadašnjem području Dubrovačke Republike, a sporadično i ostalom dijelu priobalja i unutrašnjosti. Vremenski se smještaju u razdoblje gotike, odnosno između 13. i 15. stoljeća. Često su u jedinstvenom kulturnom kontekstu sa stećcima i nadgrobnim pločama koje su ukrašene motivima stećaka, pa u tom smislu predstavljaju karakteristične nadgrobne spomenike kasnoga srednjeg vijeka (Perkić 2008). Sam prikaz križa javlja se u raznim inačicama: haste križa završavaju u obliku trolista, trokuta, ljiljana i slično, a katkad u kombinaciji s prikazom zvijezde, rozete i polumjeseca. Križ je vrlo često postavljen na trokutasto ili stepeničasto postolje, a takva kompozicija simbolizira križ s raspetim Kristom na Golgoti. Motiv golgotskog križa prisutan je i na raznim drugim prikazima u kršćanskoj ikonografiji, npr. na bizantskim novcima iz 10. i 11. stoljeća (Perkić 2008).

Osobito je zanimljiv učelak s reljefnim prikazom križa koji je naknadno uporabljen kao nadgrobni spomenik groba iz 19. stoljeća. Djelomice je oštećen, haste završavaju u obliku trolista, a križ je postavljen na spomenuto stepeničasto postolje. Na tom je učelku sačuvan i dio spomenika koji se usađivao u zemlju, i koji je dug 50 cm. Reljefni je prikaz križa dug 34 cm, sve širine iznose 23 cm, a debljina je ploče 10 cm. Duljina usadnog dijela savršeno odgovara dubini rake, koja, kako je utvrđeno kod groba 12, iznosi 52 cm. Stoga se s pravom može pretpostaviti da su i ostali učelci bili iste duljine te da je barem dio grobova bio označen njima. Srednjovjekovnom groblju može se pripisati i nadgrobna ploča s reljefnim prikazom štita, sekundarno uporabljena i perforirana za stavljanje barjaka. Danas se nalazi ispred crkve.

Unatoč nedostatku pokretnih arheoloških nalaza, istraživanja ovoga groblja pokazala su se iznimno važnima. Naime, sada se sa sigurnošću može govoriti o postojanju crkve i groblja na ovom položaju barem u 14. stoljeću. Karakteristična grobna arhitektura sa sustavom obložnica i poklopnica očito se kontinuirano nastavlja tijekom čitava srednjeg vijeka, te takve grobove nije moguće samo na osnovi arhitekture datirati u starohrvatsko razdoblje, kako su predlagali pojedini autori na drugim lokalitetima. Nedostatak nalaza ukazuje i na to da pokojnici nisu pokapani u odjeći ili nošnji jer bi u tom slučaju zasigurno preostao barem pokoji nalaz. No u razmišljanju ne treba zanemariti ni iznimno loš ekonomski status stanovništva.

U svakom slučaju, istraživanja groblja kod crkve Velike Gospe novi su doprinos istraživanju srednjovjekovnih groblja, kako u ruralnim krajevima Dubrovačke Republike tako i u cijelome hrvatskom priobalju.

Literatura

Lučić 1962 Josip Lučić, Historijska topografija dubrovačke Astareje (do godine 1366.), Anali Historijskog instituta JAZU-a u Dubrovniku, Dubrovnik, 1962: 275.

Macan 1985 Tomislav Macan, Crkve na području Župe Velike, Zbornik Župe Dubrovačke, 1, Župa Dubrovačka, 1985: 32.

Majić 1985 Milan Majić, Crkva Velike Gospe u Postranju, Zbornik Župe Dubrovačke, 1, Župa Dubrovačka, 1985: 57 – 58.

Perkić 2008 Domagoj Perkić, Križevi na nadgrobnim učelcima, Kurenat, 5, Župa Dubrovačka, 2008: 14 – 15.

Perkić 2008 Marta Perkić, Rezultati arheoloških istraživanja kod crkve sv. Đurđa u Župi Dubrovačkoj, SHP, III ser., sv. 35, Split, 2008: 71.

Žeravica et al. 2007 Zdenko Žeravica, Liljana Kovačić, Marta Perkić, Domagoj Perkić, Arheološka baština Župe Dubrovačke, Dubrovnik, 2007: 25.

Marta Perkić
Domagoj Perkić

Summary

During the renovation and enlargement of the graveyard around the Church of the Assumption in Martinovići (Župa Dubrovačka) the remains of an earlier burial site were met with, for which reason archaeological rescue excavations were addressed. In all, 25 graves were excavated, with the proviso that most of them had been destroyed by building operations. The existence of tomb architecture was determined in almost all of the graves: vertically placed irregular slabs of stone (for lining) covered with some larger stone slabs or capstones. The graves lay from east to west. There were rare but nevertheless present multiple burials in the same grave, but in no case was an older grave intersected by a younger. This shows that there was some kind of marking of the graves on the surface. In spite of the absence of any portable archaeological finds in the graves, the cemetery can be dated to the second half of the 14th century, as shown by the results of C^{14} testing carried out. That a cemetery and church of the time had existed had been indicated earlier by the finds of tombstone gables with relief depictions of a cross and a tombstone with a relief depiction of a shield that, on the whole mainly as spolia, are found around the church of today. They were directly correlated with the graves excavated.
The absence of finds in the graves might be a reflection of the burial customs, according to which they deceased were not interred in their best attire, but could also be a consequence of the modest means of the population in the rural areas of the Dubrovnik Republic. The graves investigated, however modest, certainly constitute a new contribution to research into the late medieval graveyards of the Croatian coastline area.

Redni broj: 342
Lokalitet: Obršće – gomila kod Gornje Vručice
Naselje: Gornja Vručica
Grad/općina: Trpanj
Pravni status: –
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na lokalitetu Obršće – gomila kod Gornje Vručice (k.č. 2493/1, k.o. Gornja Vručica) građevinskim je radovima devastirana gomila: veći je dio kamenog nanosa odnesen i uporabljen za popravak i nasipavanje staze od crkve Gospe od Milosrđa do crkve sv. Paškala u Gornjoj Vručici. Nakon toga započela su zaštitna arheološka istraživanja. Tijekom devet radnih dana u studenom 2009. godine izvela ih je tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Stručna voditeljica istraživanja bila je Konstanta Mucić, dipl. arheologinja, a stručnu ekipu činili su i Nela Kovačević, dipl. arheologinja, apsolvent arheologije Maris Kristović i građevinski tehničar Ante Butorac. Radove je nadzirala Marta Perkić, arheologinja iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, a financirala ih je Turistička zajednica općine Trpanj.

Lokalitet nakon istraživanja, kameni prsten, prapovijesni grob i suhozidna konstrukcija (foto: K. Mucić)

Gomila je smještena na sjeverozapadnim padinama brda Paškala, oko tri kilometra jugozapadno od Trpnja i dvjestotinjak metara sjeverno od asfaltirane ceste Gornja Vručica – Donja Vručica – Duba. Mikrotoponim položaja na kojem se gomila nalazi jest Obršće. Gomila je imala osnovu kružnog tlocrta, promjera oko 14 m (završna situacija). Relativna visina preostalog kamenog nanosa u središnjem dijelu i na rubovima iznosila je od oko 0,5 m, a površina gomile oko 140 m^2. Podignuta je na prirodnoj konfiguraciji terena koja se sastojala od kamena živca i crvenice – zdravice. Položaj je visinski, pruža dobar pregled okolnog prostora i ima dobru kontrolu nad obližnjim komunikacijama. U konstruktivnom smislu građena je od nanosa neobrađena krupnog i većeg kamena u višim dijelovima te od sloja rahle, smeđe zemlje s većom primjesom sitnog kamena u nižim dijelovima. Vertikalnom stratigrafijom na lokalitetu su evidentirane dvije faze: gomila je podignuta u prapovijesnom razdoblju u čast jednog pokojnika te je u novovjekovnoj fazi devastirana.

U prapovijesnom razdoblju gomila je podignuta iznad groba koji ima oblik kamenog kovčega položenog u smjeru sjeverozapad-jugoistok. U grobu su pronađeni ostaci jednog pokojnika položenog u zgrčenom položaju, na lijevom boku. Dno je groba popločano manjim, tankim kamenim pločama postavljenima u sloj zemlje zdravice. Ukopni prostor i rub gomile označen je kamenim prstenom kružnog tlocrta. Gomila je podignuta na strmoj padini, pa je prije nasipanja zemlje i kamena podignuta suhozidna konstrukcija na kamenu živcu. Ta konstrukcija vjerojatno je služila za poravnavanje strme prirodne konfiguracije terena te za zaštitu od klizanja kamenog nanosa i njegove stabilizacije u nižim dijelovima gomile.

U novovjekovnoj fazi gomila je devastirana proširivanjem i postavljenjem rubnika uz cestu koja je presjekla istočni rub gomile, odnosno odnošenjem većeg dijela kamenog nanosa. Pokretni nalazi pronađeni tijekom istraživanja gomile mogu se razvrstati u novovjekovnu i prapovijesnu fazu. Najbrojniji su nalazi ulomci prapovijesne keramike datirani u rano i srednje brončano doba.

Konstanta Mucić

Summary

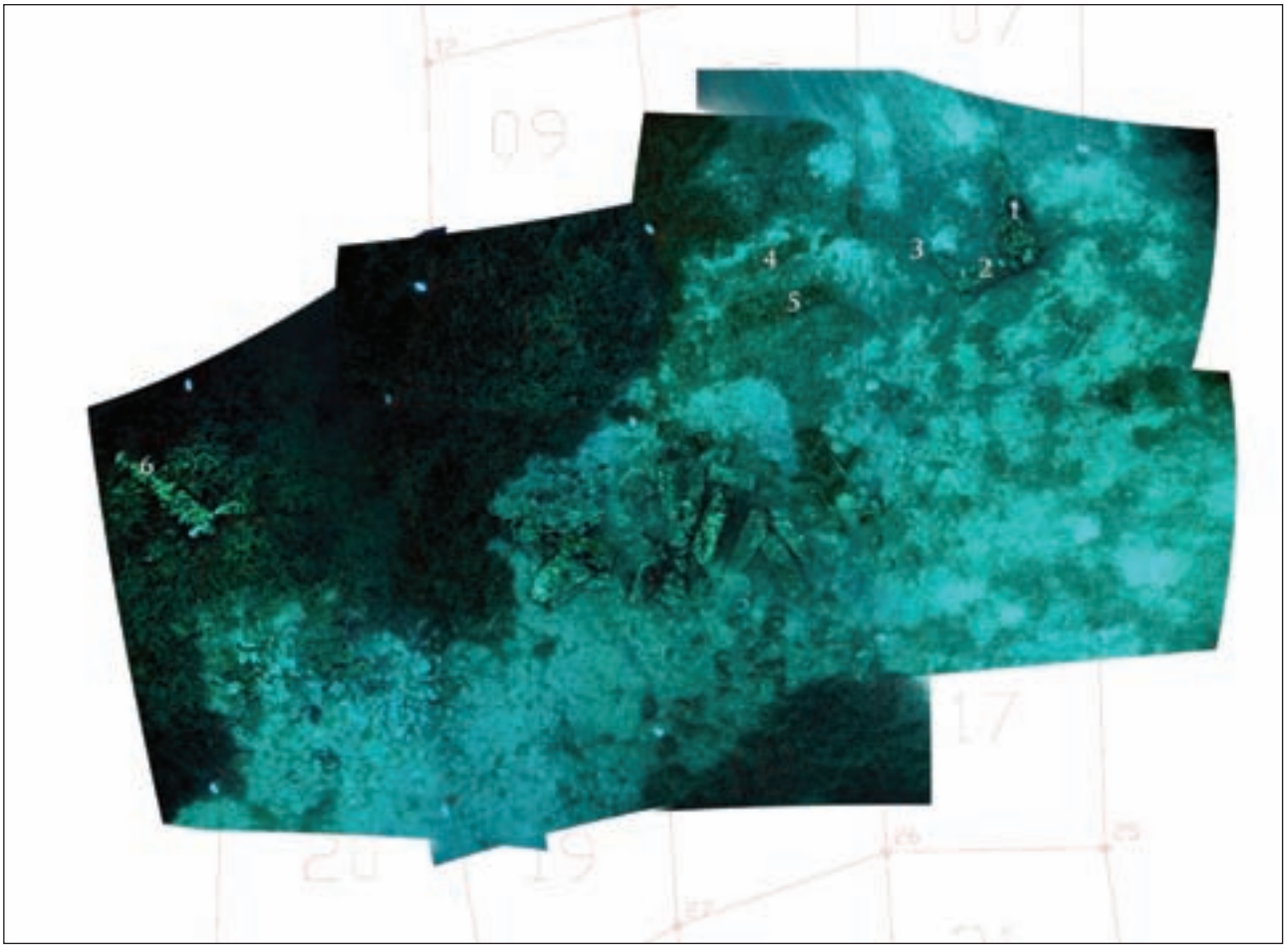
A the site of the tumulus by Gornja Vručica, during October 2009, archaeological rescue excavations were addressed after the tumulus had been devastated during building works by a large amount of the stone pile having been taken away. The micro place name of the position at which the tumulus is located is Obršće, and the tumulus is located on the north west slopes of Paškal Hill, about 3 km south west of Trpanj. The tumulus had a circular ground plan, the diameter being about 14 m. It was put upon a natural configuration of the ground consisting of bed rock and natural red soil, and the whole position has a good view of the surrounding area. Structurally speaking, the tumulus was in the higher parts made of piles of unworked large stones, and in the lower parts of a layer of loose brown soil with a big admixture of small stones. The vertical stratigraphy at the site tells of two phases: it was put up in the prehistoric period, in honour of a single deceased; in the modern phase it was devastated. The prehistoric grave consists of a stone cist placed in the north west to south east direction. In the grave, the remains of one deceased were found, placed in the crouch position on the left side. The burial place and the edge of the tumulus were marked with a stone ring, circular in ground plan. The tumulus was built on a steep slope, and before the soil and stone were deposited, a dry stone wall construction was erected on the bedrock. This structure must have served to even up the naturally steep configuration of the land and to protect the stone pile from sliding and for stabilisation in the lower parts of the tumulus. Portable finds can be classified into a modern and a prehistoric phase. The most numerous finds are prehistoric potsherds, dated to the early and middle Bronze Age.

Redni broj: 343
Lokalitet: Otok Koločep – rt Ratac (podmorje)
Naselje: Koločep (otok Koločep)
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: dokumentiranje

Realizacija projekta „Program obrazovanja u području arheologije i povijesti pomorstva, 16. i 17. stoljeće", koji je financijski podržao UNESCO (*Participation programme 2008-2009*), nastavila se tijekom 2009. u suradnji Sveučilišta u Zadru, Sveučilišta Ca' Foscari u Veneciji i Centra za mediteranske studije Sveučilišta u Zagrebu. Nakon stručnog očevida triju novovjekovnih nalazišta na dubrovačkom području ujesen 2008. godine (vidi: HAG 5/2008), slijedili su studijski dani na Sveučilištu u Zadru (29. i 30. svibnja 2009.), međunarodni simpozij Ars Nautica u Dubrovniku (od 7. do 9. rujna 2009.) te je planirana i podmorska arheološka radionica na nalazištu postsrednjovjekovnog brodoloma kod rta Ratac na otoku Koločepu (u rujnu 2010. godine).

Dokumentiranje tereta prozorskog stakla (foto: M. Brzac)

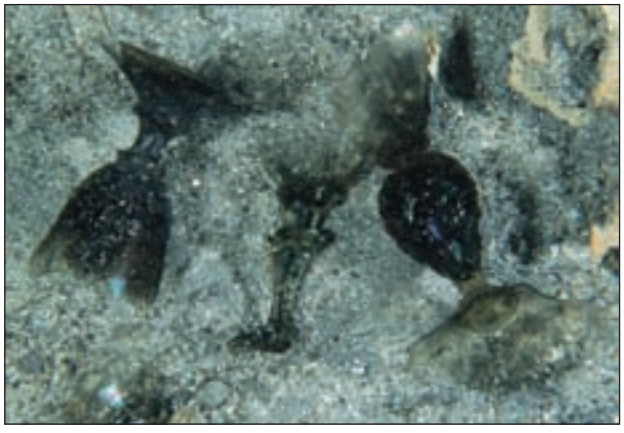

Ortogonalni fotografski plan nalazišta s označenim pozicijama željeznih topova (obrada: M. Erič)

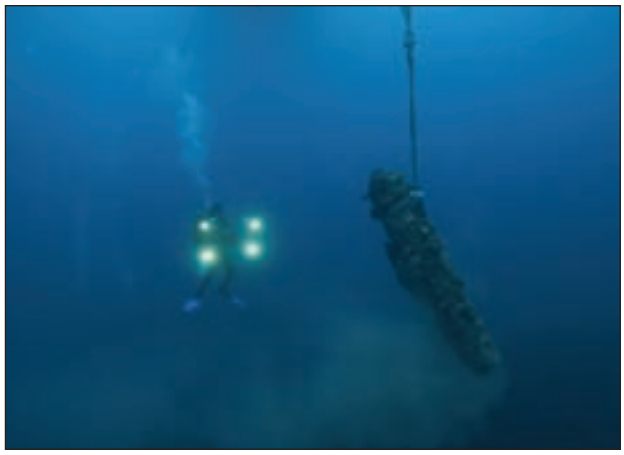
Iako je brodolom u podmorju Koločepa poznat po jedinstvenim nalazima staklenog posuđa iz dubrovačkih privatnih zbirki, na nalazištu do danas nije provedeno istraživanje. Ostaci potopljenog broda leže na položenome pješčanom dnu Koločepskog kanala, na dubini nešto većoj od 20 m, a glavna skupina nalaza pokriva površinu od oko 8x21 m. Koncentracija svih šest željeznih topova s jedne strane nalazišta nagovješćuje da je brod potonuo na bok. Pouzdano se zna kako je s tog mjesta izvađen mali brončani top tipa pedrijera, a šest sličnih topova, danas izloženih u Kuli sv. Frane na Dubrovačkim zidinama, svojevremeno je otkupilo Društvo prijatelja dubrovačke starine. Pretpostavku da i oni pripadaju istome brodolomu zasad nije moguće potvrditi.

Ploča prozorskog stakla iz brodskog tereta (foto: M. Brzac)

Staklene čaše u površinskom sloju nalazišta (foto: M. Brzac)

Vađenje topa br. 6 (foto: V. Frka)

Među nalazima iz privatnih zbirki ističe se i skupina keramičkog posuđa podrijetlom iz raznih krajeva Italije te manja skupina metalnih predmeta. Većina predmeta u površinskom sloju nalazišta upućuje na to da se na morskom dnu još uvijek nalazi velika količina brodske opreme i tereta. Upravo stoga bilo je potrebno izraditi precizan fotomozaik nalazišta, koji će omogućiti praćenje postojećeg stanja nalazišta i uočavanje eventualnih promjena izazvanih utjecajem prirodnih sila i/ili neovlaštenim odnošenjem nalaza.

Akcija izrade 2D i 3D fotografske dokumentacije površinskih ostataka brodoloma kod rta Ratac iskorištena je ujedno i za obuku mladih arheologa i tehničara: u okviru petodnevne podmorske stereofotogrametrijske radionice studentima i suradnicima sveučilišta uključenih u projekt pružena je prilika da se upoznaju s metodologijom rada te da i sami sudjeluju u svim fazama posla. Organizaciji i realizaciji radionice priključili su se stručnjaci Centra za preventivnu arheologiju Zavoda za zaštitu spomenika kulture Republike Slovenije, koji su i rukovodili obradom prikupljenih podataka. Sadržaj radionice bio je fotogrametrijsko snimanje površinskog sloja nalazišta, a ciljevi radionice bili su sljedeći:

– izraditi fotografsku dokumentaciju potrebnu za 2D ortogonalni fotografski plan nalazišta (točnost od ± 5 cm), 3D geomorfološku snimku nalazišta (točnost xy ± 5 cm, z ± 10 cm) i 3D-snimku pojedinih karakterističnih detalja nalazišta;

– upoznati podmorske arheologe i tehničare s postupkom podvodnog stereofotogrametrijskog snimanja;

– predstaviti mogućnosti racionalnog planiranja znanstvenih aktivnosti na nalazištima postsrednjovjekovnih brodoloma, uz uporabu rezultata stereofotogrametrijskog dokumentiranja.

Prva faza rada sastojala se od geografskog pozicioniranja brodoloma, postavljanja kontrolnih točaka i oblikovanja relativne mreže položene na nalazište. Druga faza obuhvatila je mjerenje položaja kontrolnih točaka metodom triangulacije, dok se treća sastojala od stereofotogrametrijskog fotografiranja i videosnimanja. Fotografirala su i snimala četvorica podmorskih snimatelja iz Hrvatske, Slovenije i Italije. U okviru raspoloživih financijskih sredstava, zasad je realiziran 2D ortogonalni fotografski plan nalazišta, a obrada je preostale dokumentacije u tijeku.

Na osnovi analize situacije na nalazištu i spremnosti Društva prijatelja dubrovačke starine da snosi trošak konzerviranja jednoga željeznog topa, završnog je dana radionice izvađen top br. 6, koji je predan na daljnju obradu u konzervatorsku radionicu Dubrovačkih muzeja. Usprkos debelom sloju korozije, pokazalo se kako je top začudno dobro očuvan, pa se njegovo spašavanje pokazalo opravdanim. Ako i ostali topovi ne budu zaštićeni na jednak način, napredovanje korozije teško će ugroziti nalaze. Takvo iskustvo ukazalo je na neopravdanost dosadašnje prakse da se nekoliko stoljeća stari željezni nalazi ostavljaju u moru bez prethodne provjere njihova stvarnog stanja. Činjenica je da se mnogi od njih još uvijek mogu spasiti, a ostanak u moru osuđuje ih na postupni nestanak.

Projekt usmjeren na problematiku postsrednjovjekovnih brodoloma nastojao je pozornost stručnjaka i institucija odgovornih za zaštitu podvodne kulturne baštine usmjeriti na djelomice istražena ili potpuno neistražena nalazišta koja nezaštićena leže na lako dostupnim dubinama i izložena su velikoj opasnosti od devastacije ili prirodnog propadanja materijala. Uključivanjem stručnjaka za konzervaciju nalaza iz mora željelo se ukazati na složenost i zahtjevnost konzervatorskih postupaka prouzročenih raznolikošću arheološkog materijala, ali i utvrditi postojeće potencijale na koje se može računati tijekom budućega rada. Vrlo uspješnom u tom smislu pokazala se suradnja s konzervatorskom radionicom Dubrovačkih muzeja.

Literatura

Beltrame, Radić Rossi 2008 C. Beltrame, I. Radić Rossi, Progetto UNESCO Italo-Croato, L'Archeologo Subacqueo XXIV/2-3, 2008: 21 – 22.

Radić Rossi 2006 I. Radić Rossi, Il relitto di una nave mercantile presso l'Isola di Koločep, u: The Heritage of Serenissima (Ur. M. Guštin, S. Gelichi, K. Spindler), Koper, 2006: 71 – 76.

Radić Rossi, Parica 2008 I. Radić Rossi, M. Parica, Stručni očevid na podmorskim arheološkim nalazištima dubrovačkog podmorja, Obavijesti HAD, XL/3, Zagreb, 2008: 72 – 81.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

The implementation of the project Educational Programme in Nautical Archaeology and History of Navigation; sixteenth – seventeenth centuries, financially supported by UNESCO (*Participation programme 2008-2009)* was continued during 2009 as a collaborative venture between Zadar University, the Ca' Foscari University in Venice and the Centre for Mediterranean Studies of Zagreb University. After an expert inspection carried out in autumn 2008 at three modern sites in the Dubrovnik region came the study days at Zadar University (May 29 and 20, 2009), the international symposium Ars Nautica

in Dubrovnik (September 7 – 9, 2009) and an underwater archaeological workshop was planned at the site of a post-medieval shipwreck at Ratac Point on Koločep island (for September 2010).
Although the wreck in the Koločep waters is well known for its unique finds of glass vessels present in private collections in Dubrovnik, no research has been carried out at the site to date. The remains of the sunken ship lie on the flat sandy bottom of the Koločep channel, at a depth a bit more than 20 m, while the main group of finds covers an area of about 8 x 21 m. The objects in the surface stratum of the site justify the assumption that there is still a major amount of ship's equipment and cargo on the bottom. For this reason it is necessary to make a precise photographic mosaic of the site to enable future observation of the existing state of the site and to note any changes there might be, brought about by natural forces and/or the unauthorised removal of finds.
The making of 2D and 3D photographic records of the surface remains of the wreck off Ratac was also used for the training of young archaeologists and technicians, and the working methodology was presented in the framework of an underwater stereo-photogrammetric workshop. Experts from the Centre for Preventive Archaeology of the Institute for the Protection of Monuments of Culture of the Republic of Slovenia joined in the organisation and implementation of the workshop and also headed the processing of the information gathered. Pursuant to the analysis of the situation at the site and the readiness of the Friends of Dubrovnik Antiquities to bear the costs of conserving an iron cannon, on the last day of the workshop cannon no. 6 was raised, and handed over to the conservation workshop of Dubrovnik Museums for further treatment. In spite of the thick layer of corrosion products, it turned out that the cannon was surprisingly well preserved, and the salvage was proved to be justified.

Redni broj: 344
Lokalitet: Otok Mljet – Pličina Sv. Pavao
Naselje: Maranovići
Grad/općina: Mljet (otok Mljet)
Pravni status: P-2303
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda nastavio je od 5. do 10. svibnja 2009. podvodna arheološka istraživanja brodoloma iz 16. stoljeća na lokalitetu Sv. Pavao na otoku Mljetu. Financijska sredstva za zaštitna arheološka istraživanja osiguralo je Ministarstvo kulture, a istraživanja je vodio Igor Miholjek, dipl. arheolog, uz sudjelovanje djelatnika Odjela za podvodnu arheologiju i brojnih vanjskih suradnika.

Pličina Sv. Pavao nalazi se na južnoj strani otoka Mljeta i udaljena je od obale nekoliko stotina metara. Izviruje iz mora samo nekoliko centimetara i za nevremena je vrlo opasna, stoga nije čudno što su na tome mjestu pronađeni ostaci potopljenog broda. Lokalitet je pronađen ujesen 2006., kad su članovi Ronilačkog kluba „Medvešćak – Sava" na dubini od 36 do 46 m naišli na šest topova, ulomke keramičkog posuđa i stakla te predmete od metala. Na najdubljem dijelu nalazišta ležali su ostaci drvene brodske konstrukcije, a nešto pliće iz pijeska je virilo željezno sidro. Nakon što je lokalitet prijavljen, djelatnici Odjela za inspekcijske poslove Ministarstva kulture obavili su u travnju 2007. stručni uviđaj lokaliteta. U listopadu 2007. godine Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda započeo je zaštitno arheološko istraživanje. S obzirom na iznimnu vrijednost lokaliteta, istraživanje se nastavilo u rujnu 2008. godine, kad je istraženo područje od 48 m². Pronađeni materijal nadovezivao se na onaj iz 2007. godine, no pronađeno je i sedam velikih, luksuznih tanjura *iznik* orijentalne provenijencije, složenih jedan u drugi i upakiranih za transport, što je potvrdilo pretpostavku da se na brodu nalazio orijentalni trgovački teret namijenjen zapadnom tržištu.
U istraživanjima 2009. godine postavljeno je kvadratno mrežište (kvadranti F, G, I, M i N) na dubini od 40 do 42 m, na području gdje je uočena najveća koncentracija predmeta. Većina kvadranata nadovezala se na prošlogodišnje, kako bi se unutar svakog kvadratnog polja došlo do žive stijene ili brodske konstrukcije. Istraživanje se nastavilo u smjeru sjevera, gdje su se otvorili novi kvadranti (P, R, S, T, U). Obuhvaćeno je 10 kvadranata, što odgovara području od 40 m. Postavljena je i pomoćna točka H, koja je omogućavala precizno dokumentiranje predmeta što su se nalazili izvan kvadratnog mrežišta.
Nacrtna dokumentacija svakog pojedinog predmeta provodila se metodom trilateracije unutar mrežišta ili triangulacijom ako se predmet nalazio izvan dokumentacijskog mrežišta. Prethodno je svaki predmet dobio inventarni broj i bio fotografiran, a nakon izrade cjelokupne dokumentacije pažljivo je izvađen na površinu. Iskop mamutima, nacrtna dokumentacija, vađenje materijala i ostali podvodni radovi popraćeni su videodokumentacijom. Zbog velike dubine, ronioci su rabili plinsku mješavinu obogaćenu kisikom, koja omogućava dulji boravak na dnu i ronjenje čini sigurnijim.

U ovoj fazi istraživanja izvađeno je i dokumentirano 75 predmeta. Pronađene su tri kamene topovske kugle promjera

Pličina Sv. Pavao, podvodna istraživanja lokaliteta

Pličina Sv. Pavao, češalj od roževine

od 9,5 do 10 cm. Kad je riječ o staklenim predmetima, pronađeni su ulomci najmanje pet boca od zelenog stakla, a prema obliku oboda i grla može se zaključiti da je bilo nekoliko tipova raznih veličina i oblika. Od posebnih predmeta treba izdvojiti obostrani češalj od roževine dimenzija 11x6 cm, sa središnjim rebrom ukrašenim sa svake strane tankim, urezanim, paralelnim linijama.

Najveći dio pronađenog materijala pripada keramičkom posuđu, koje se može podijeliti u dvije skupine. Jednu čini italska glazirana kuhinjska keramika jednostavnih oblika, a drugu orijentalna kuhinjska i luksuzna, bogato ukrašena keramika *iznik*, koja je bila dio trgovačkog tereta namijenjenog zapadnom tržištu. Prvoj skupini pripada glazirana neukrašena, jednobojna keramika, zdjelice sa zelenom glazurom s unutrašnje strane, velike zdjele sa žutom glazurom horizontalno izvučenog oboda, tanjuri manjih i većih dimenzija s bijelom, žutom, tamnom i svijetlom zelenom glazurom te duboke posude sa zelenom glazurom. Pronađeno je nekoliko ulomaka ukrašenih slobodnim potezima kistom i nekoliko ulomaka s graviranim ukrasom. Druga skupina keramike pripada orijentalnoj keramici, koja se može podijeliti na kuhinjsku grubu i luksuznu orijentalnu – keramiku *iznik*. I jedan i drugi tip pripadali su trgovačkom teretu, a ne brodskom posuđu, što se može zaključiti prema njihovu položaju na dnu. Od kuhinjske keramike pronađena su najmanje četiri bokala amforasta oblika s dvjema ručkama, ravne baze, ovalna izduljenog tijela i visoka cilindričnog vrata. Takvi se oblici datiraju u razdoblje između kraja 15. i sredine 16. stoljeća. Svi bokali ležali su u pijesku na jednome mjestu i vjerojatno su bili dio trgovačkog tereta, no tragovi ambalaže zasad nisu pronađeni. Nekoliko ulomaka dijelovi su ibrika, orijentalne posude za vodu i vino s izljevom, kakav je u cijelosti pronađen prilikom istraživanja 2007. godine.

Druga skupina orijentalne keramike pripada luksuznoj keramici *iznik*, koja je u 16. stoljeću zbog svoje kvalitete izrade i bogate vegetabilne dekoracije bila vrlo popularna na Zapadu. Pronađen je vrč zaobljenog trbuha s višebojnim ukrasom, prstenastom nožicom. Dio vrata i ručka nisu sačuvani. U blizini su pronađena i dva keramička poklopca za čajnik ukrašena u istoj maniri, ulomci tanjura te većih i manjih zdjela polukružnog oblika. Nađene su i male porculanske zdjele tankih stijenki s malom prstenastom nožicom.

Pronađeno je i nešto sitnih metalnih predmeta: olovno puščano zrno promjera 1,5 cm, koje dokazuje da su brod osim topovima branili i puškama – arkebuzama ili musketama. Pronađeni su dijelovi bakrenog kotla ili posude te duguljasti mjedeni predmet kružnog presjeka s pet diskoidnih rebara zasad nepoznate namjene. Na jednome mjestu u pijesku nađeno je devet malih srebrnih kovanica sa slabo vidljivim prikazima na aversu i reversu, no jedva vidljivi znakovi na njima upućuju na to da je riječ o turskim akčama. Ostali metalni predmeti pripadali su dijelovima brodske opreme. Nađen je jedan četvrtasti predmet od bronce s rupom u sredini, koji je služio kao učvršćivač oko osovine drvenog koloturnika. Sam kolotur nije nađen, no nađeno je nekoliko ulomaka drvenih bocela i dva cjelovita.

Na dnu je dokumentiran željezni zatvarač topa br. 1, koji je izvađen 2007. godine, te velika metalna šipka duga više od metra s alkom na jednom dijelu. Ti predmeti nisu izvađeni na površinu ili zbog lošeg stanja predmeta ili zbog povezanosti s ostalim dijelovima brodske konstrukcije. Na dnu u pijesku ispod kamene stube pronađen je još jedan brončani top sa zatvaračem, osmi po redu; korodirao je, ali je u boljem stanju nego oni izvađeni 2007. godine. Duljina je brončane cijevi 95 cm, na ustima je promjera 10 cm. Cijela duljina topa sa zatvaračem iznosi 160 cm. Kad je dovršena nacrtna i fotodokumentacija na dnu, top je zračnim padobranima izvađen na površinu i predan na odsoljavanje i daljnju obradu u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru. U trenutku pronalaska, preko topa je ležala šipka od bronce s diskoidnim završetkom duljine 140 cm. Namjena tog predmeta zasad nije poznata.

Osim navedenih predmeta, na dnu je pronađena i veća količina svinjskih kostiju, dva goveđa roga i jedna kljova divlje svinje. To su najvjerojatnije ostaci zaliha brodske kuhinje.

U svim otvorenim kvadrantima mamut-sisaljkama uklonjen je površinski sloj pijeska, a ispod površinskih nalaza pojavila se drvena brodska konstrukcija sa željeznim korodiranim dijelovima. Prilikom izvođenja podvodnih radova nastojalo se konstrukciju broda sačuvati netaknutom i u stanju u kojem je zatečena, s obzirom na to da je lokalitet nađen u

Pličina Sv. Pavao, vađenje topa br. 8 zračnim padobranima

nedirnutom stanju te da ostaci broda leže u istom položaju u kojem je potonuo na dno. Zbog toga se u daljnjim istraživanjima lokaliteta planira posebna pozornost posvetiti upravo dokumentaciji konstrukcije broda, kako bi se dobila što cjelovitija slika broda, njegove namjene i same havarije.

Literatura

Carswell 2006 J. Carswell, Iznik Pottery, British Museum Press, London, 2006.
Miholjek 2007 I. Miholjek, Antički brodolom u uvali Vela dolina i novovjekovni brodolom kod pličine Preč na otoku Mljetu, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
Nepoti 1991 S. Nepoti Ceramiche graffite della donazione Donini Baer, Museo Internazionalae delle Ceramiche in Faenza, Faenza
Perkić 2007 D. Perkić, Izvještaj s inspekcijskog uviđaja na dan 26. travnja 2007., Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za inspekcijske poslove, Dubrovnik, 2007.

mr. Vesna Zmaić

Summary

Underwater exploration of a modern wreck from the 16th century at the site Sv. Pavao [St Paul Shoal] off the island of Mljet was carried out during May 2009, continuing from the exploration of 2008, when rich and interesting material appeared in the form of ship's equipment, cannon and commercial goods. The material, which originated in western Europe and in the orient, suggests that the sunken vessel had been carrying trade goods on a course from the Levant to Venice. Since trade between east and west flourished in the 16th century, and the trade route partially went through the Adriatic, it is not surprising that this is just one of several such wrecks. However, this site is unique in that the wreck has been found totally intact. During this year's campaign, investigations in the area of the greatest concentration of finds were continued, as well as at an area to the north of it, in order to determine the spread of the site in this direction. Cannon no. 8, which had come to light during the previous year's closing of the site and the ship's architecture that had opened up after the raising of cannon 1 and 2 in 2007, was documented on the bottom and raised.

Redni broj: 345
Lokalitet: Otok Mljet – Uvala Vela dolina
Naselje: Sobra (otok Mljet)
Grad/općina: Mljet
Pravni status: P-1638
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Tijekom 2009. nastavljeno je istraživanje podmorskog arheološkog lokaliteta Vela dolina kod otoka Mljeta. U zaštitnom istraživanju i rekognosciranju sudjelovali su voditelj Igor Miholjek, Vesna Zmaić i Igor Mihajlović (svi

Lokalitet Vela dolina (foto: R. Mosković)

iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda) te vanjski suradnici Damir Banković (Ronilački centar Specijalne policije, M. Lošinj), Jurica Bezak (Red Tech), Miljenko Marukić (Ronilački centar MM-SUB, Lumbarda), Jerko Macura (Panitula, Šibenik), Mario Orlandini (Ronilački centar Aquatica – Mljet, Dubrovnik), fotograf Robert Mosković i student arheologije Pavle Dugonjić. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta osiguralo je Ministarstvo kulture.

U prosincu 2005. godine Konzervatorski odjel u Dubrovniku zaprimio je prijavu o novootkrivenom antičkom podmorskom lokalitetu između naselja Sobra i Kozarica na otoku Mljetu. Nalaz je prijavio Miljenko Marukić, vlasnik Ronilačkog centra MM-SUB iz Lumbarde na otoku Korčuli. U siječnju 2006. godine Domagoj Perkić iz Odjela za inspekcijske poslove (Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ministarstvo kulture), tri djelatnika specijalne policije i Miljenko Marukić proveli su uviđaj. Tada je utvrđeno da je riječ o intaktnom arheološkom nalazištu. Na površini morskog dna bili su vidljivi ostaci šest cjelovitih amfora te triju željeznih sidara. Amfore su tom prilikom identificirane kao sjevernoafričke te se datiraju u 4. stoljeće. Lokalitet je označen kao izrazito ugrožen, te je u skladu s tim 2007. započeto prvo zaštitno arheološko istraživanje. U listopadu 2007. godine Igor Miholjek iz Odjela za podvodnu arheo-

Brana od limenih ploča koja sprečava eroziju pijeska (foto: R. Mosković)

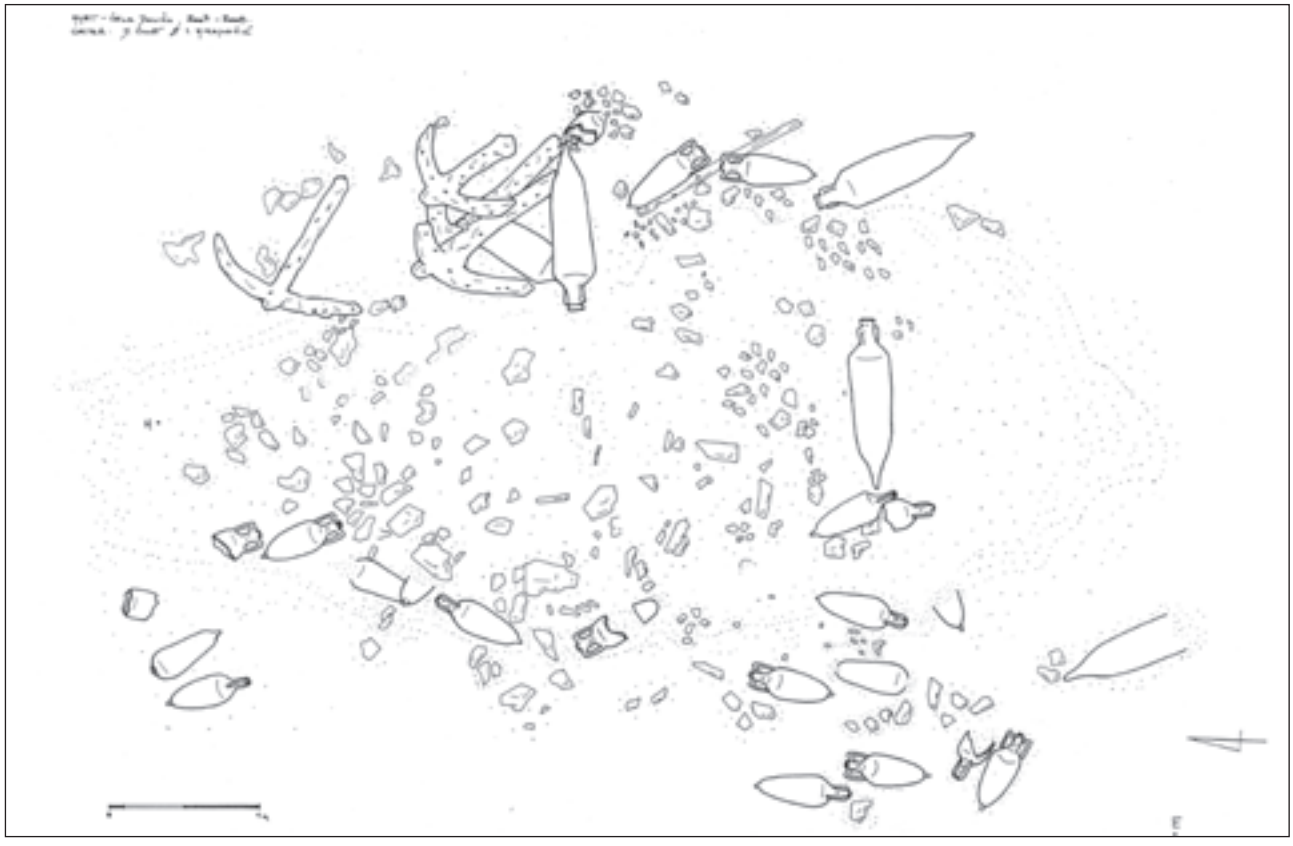

Izrada dokumentacije (foto: J. Macura)

logiju i vanjski suradnici proveli su zaštitno istraživanje lokaliteta ispred uvale Vela dolina sa sjeverne strane otoka Mljeta. Spomenute amfore i sidra leže na dubini od 41 do 45 m. Vidljive amfore i tri željezna sidra izmjereni su i metodom triangulacije ucrtani u plan nalazišta. Uočena su dva tipa amfora; jedna je *Keay XXV/B*, koja se tijekom 4. stoljeća proizvodila na sjeveru Afrike (vjerojatno na području današnjeg Tunisa) i bila je namijenjena za transport ulja (lat. *oleariae*) (Keay 1984). Lokalitet je snimljen fotografski, kao i videokamerom. Nakon dokumentacije lokaliteta započelo je vađenje vidljivih (i najugroženijih) amfora. Zbog pretpostavke da se u sloju pijeska nalaze ostaci broda i preostalog tereta, lokalitet je prekriven (zaštićen) željeznim mrežama vezanima na betonske blokove.

U svibnju 2008. djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju (HRZ) i vanjski suradnici nastavili su zaštitno istraživanje lokaliteta Vela dolina. Plan istraživanja bio je utvrditi rasprostiranje i debljinu kulturnog sloja te izvaditi najugroženije arheološke predmete. Istraživanje je započeto skidanjem postavljenih zaštitnih mreža te postavljenjem mamut-sisaljki. Odlučeno je da će se u plićem dijelu lokaliteta otvoriti dvije sonde. Već je prvi dan bilo jasno da će iskopavanje biti tehnički zahtjevno. Naime, izrazito velik nagib od 40° te sitan pijesak znatno su otežavali „mamutiranje". Pijesak iz plićeg dijela neprestano je zatrpavao iskopavanu sondu. Problem je uspješno riješen tek postavljanjem svojevrsne brane nekoliko metara iznad lokaliteta. Brana sastavljena od limenih ploča sprečavala je eroziju pijeska u arheološki iskop. Promjenjive i na trenutke jake morske struje prouzročile su slabiju vidljivost što je izravno utjecalo na kvalitetu fotografskih i videosnimaka. Tijekom „mamutiranja" otkriveno je 20 novih amfora, tako da se ukupni broj dokumentiranih i ucrtanih amfora popeo na 26. Sve su bile cjelovite ili manje oštećene. Uz keramički materijal pronađen je dio drvene brodske konstrukcije s dvama brončanim klinovima. Nađeno je i nekoliko drvenih dijelova same oplate, kao i olovna ploča manjih dimenzija (10x10 cm), kojom se oblagala drvena oplata broda radi zaštite od crvotočina (lat: *Tarredo navalis*). Iskopavanjem je otkriveno oko 30 m².

Istraživanje lokaliteta Vela dolina zbog loših je vremenskih uvjeta te iznimno ograničenih financijskih sredstava trajalo

Plan lokaliteta Vela dolina (crtež: S. Čule)

samo četiri radna dana, od 11. do 14. svibnja 2009. godine. Tijekom planiranja tog zahtjevnog istraživanja odlučeno je da se ukloni većina pijeska iznad lokaliteta – tj. napravi svojevrsni jarak bez pijeska – kako bi se mogao kvalitetno iskopavati sam brodolom. Za taj su se posao namjeravale rabiti građevinske mamut-sisaljke Atlantis Hidrogradnje. Međutim, zbog drugih ugovorenih poslova djelatnici te tvrtke bili su spriječeni. Istraživanje je započelo pozicioniranjem sidrenih blokova i skidanjem zaštitnih željeznih mreža. Brana od limenih ploča postavljena 2008. godine više ne postoji. Bilo je potrebno na površinu izvući geotekstil kojim je lokalitet bio pokriven. Prilikom dizanja geotekstila zračnim padobranom dva kraka sidra broj 1 i 2 pukla su i odvojila se od samog sidra. Primijećeno je da je željezo u iznimno lošem stanju. Nakon uklanjanja geotekstila započelo je „mamutiranje" pijeska iznad lokaliteta. Iako je prvi par uklonio znatnu masu pijeska, prilikom dolaska drugog para pijesak iz plićeg dijela gotovo je zatrpao cijeli lokalitet: vidljiv je bio samo jedan krak sidra. Nakon što se ta metoda iskopavanja pokazala neuspješnom, prionulo se izradi nove, veće i jače brane od limenih ploča, koja je postavljena drugi dan kampanje. Ispod brane postavljen je i geotekstil. Na jedino vidljivo sidro pričvršćen je plovak kako bi olakšao orijentaciju. Brana se pokazala kao dobro rješenje, te se moglo započeti s „mamutiranjem" kako bi se došlo do amfora. Kad je skinut sloj pijeska, pokazalo se da je lavina pijeska pomaknula amfore iz prvotnog položaja. Tijekom „mamutiranja" otkrivena je i u plan nalazišta ucrtana nova amfora nepoznatog tipa, kojoj je dan broj 27. U dubljem dijelu lokaliteta, kod sidara, pronađeno je još jedno željezno sidro, koje je također izmjereno i ucrtano u plan nalazišta. Lavina je pomakla ili potpuno zatrpala i neke točke potrebne za triangulaciju, tako da su ponovo postavljene. Lokalitet je zatvoren na jednak način kao prethodne godine, postavljanjem geotekstila i triju željeznih mreža preko njih, koje su učvršćene na kamene blokove. Svi arheološki nalazi izvađeni prilikom istraživanja poslani su u Odjel za restauriranje podvodnih arheoloških nalaza u Zadru (HRZ) na daljnju restauraciju i konzervaciju. Nakon adekvatne restauracije i konzervacije nalazi će biti pohranjeni u Dubrovačkim muzejima.

Literatura

Keay 1984 Simon J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, BAR, 196, Oxford, 1984.

Igor Mihajlović

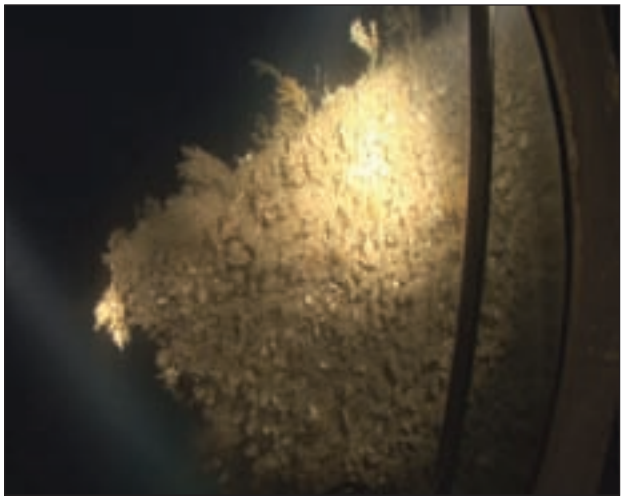
Summary

During 2009, investigation of the underwater archaeological site Vela dolina off the island of Mljet was continued. This is a unique late Roman Period wreck at which the thickness of the cultural stratum still needs establishing. Parts of the ship's construction were discovered as well as the extent of the site itself. This year, because of poor weather and limited funding, it was not possible to accomplish this entirely. One anchor was found (the fourth) and one amphora of a type for the moment unknown (so far 27 amphorae have been found). This is probably a new type of amphora, making this shipwreck unique in the Adriatic framework.

Redni broj: 346
Lokalitet: Podmorje Cavtata – brod „Giuseppe Garibaldi"
Naselje: Popovići
Grad/općina: Konavle
Pravni status: P-3473
Razdoblje: NV
Vrsta radova: podvodno rekognosciranje

Krajem 2009. godine provedeno je kraće istraživanje i dokumentiranje potonulog broda „Giuseppe Garibaldi". Riječ je o talijanskom oklopnom krstašu potonulom ispred Cavtata 1915. godine. Projekt financira Ministarstvo kulture, a stručni je voditelj projekta Krunoslav Zubčić iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. U istraživanjima su sudjelovali djelatnici Fakulteta elektrotehnike i računarstva iz Zagreba, Sveučilište u Dubrovniku, Emile van Essen, Hrvoje Čizmek, Patrik Krstinić i Marino Brzac.

Dimenzije su broda sljedeće: 111 m duljine, 18 m širine i 7900 tona istisnine. Naoružanje mu čini jedan top 254 mm, dva topa 203 mm i 14 topova 152 mm. Metalni oklopni pojas debeo je od 50 do 150 mm. Olupina se nalazi na otvorenom moru, na 122 m dubine, 13 km jugoistočno od Cavtata (šest kilometara od najbliže obale). Brod je 18. srpnja 1915. godine torpedirala austrougarska podmornica U4. Kad ga je podmornica napala, „Giuseppe Garibaldi" nalazio se ispred Cavtata i svojim je topovima bombardirao željezničku prugu u dubrovačkom zaleđu. Zbog oštećenja nastalih nakon eksplozije torpeda brod je za tri minute potonuo; poginula su 53 člana posade, a spašeno je 525 mornara. Položaj broda neslužbeno je otkrila grupa čeških ronilaca 2008. godine (prilikom njihova drugog ronjenja smrtno je stradao član tima Jan Otys). Nakon toga na olupinu su zaronili Dražen Gorički i Damir Mlinarić, koji su tom prilikom napravili kraću snimku olupine. Budući da se olupina nalazi na velikoj dubini (122 m), istraživačka se ekipa služila minipodmornicom. Istraživačka podmornica dimenzija 2x4,5 m i mase 2,5 tona može prevesti tri osobe do dubine od 200 m. Podmornicu su dizajnirali Carsten

Brod „Giuseppe Garibaldi", spoj pramca i kobilice (foto: M. Brzac)

Podmornica „Eurosub" rabljena u istraživanju olupine (foto: M. Brzac)

Standfuss i Emile van Essen, a izgrađena je u Njemačkoj. Rabi se za promatranje i ima dva veća prozora promjera 58 cm te četiri manja. Iako je prilično mala, nije bilo moguće pronaći adekvatan brod s dovoljno snažnom dizalicom za spuštanje i dizanje podmornice. Stoga se podmornica svaki dan teglila do mjesta brodoloma i natrag u Cavtat. Samo tegljenje trajalo je više od dva sata te se zbog toga odustalo od ronjenja na druge dvije planirane lokacije. Nakon lociranja olupine pristupilo se ronjenju.

Olupina se nalazi na pjeskovito-muljevitom dnu i okrenuta je za 180 stupnjeva. Najplići dio broda, kobilica, nalazi se na dubini od 110 m, a komandni most i topovske kule ukopane su nekoliko metara u morsko dno. To je slučaj kod brodoloma teško oklopljenih vojnih brodova: najzanimljiviji dijelovi broda ukopani su u dno, a vidljiv je samo trup plovila. Naime, nakon prodora mora u trup takvi brodovi gube stabilitet i tonu palubom otežanom topovima i oklopnim pojasom prema dnu. Prednji dio trupa dobro je sačuvan sa svojim zakošenim pramcem, trup je uništen nakon eksplozije torpeda u dijelu kod izlaska osovine brodskog vijka. Uništeni krmeni dio zasad nije otkriven u neposrednoj blizini olupine. Drugo veće oštećenje nalazi se na sredini trupa, neposredno iznad kobilice. Ispod prednje ograde i pramca nalazi se reljefni ukras broda, djelomice prekriven obraštajem. Na lijevom boku snimljen je bočni top, a ostatak opreme palube snimljen je samo djelomice jer se nalazi u uskom prostoru visine jedan metar iznad morskog dna. Poseban problem stvarala je loša vidljivost i stare ribarske mreže koje okružuju olupinu; takva su mjesta izbjegavana jer se podmornica u njih može zapetljati. Ovo je drugi put da se u Hrvatskoj za istraživanje olupina rabi podmornica. Uporaba podmornice pokazala se iznimno korisnom i učinkovitom, pogotovo na tim dubinama, jer omogućava dulji ostanak na dnu. Olupina broda „Giuseppe Garibaldi" nalazi se na najvećoj istraživanoj dubini u Hrvatskoj. U istraživanju su sudjelovali i morski biolozi, koji su proučavali obraštaj olupine i njezin utjecaj na onečišćenje okolnog mora. U nastavku istraživanja planira se snimanje side-scan sonarom i daljinski upravljanom kamerom, kako bi se dobio bolji uvid u stanje olupine. Za nastavak istraživanja zanimanje su pokazale i grupe iz inozemstva.

Krunoslav Zubčić

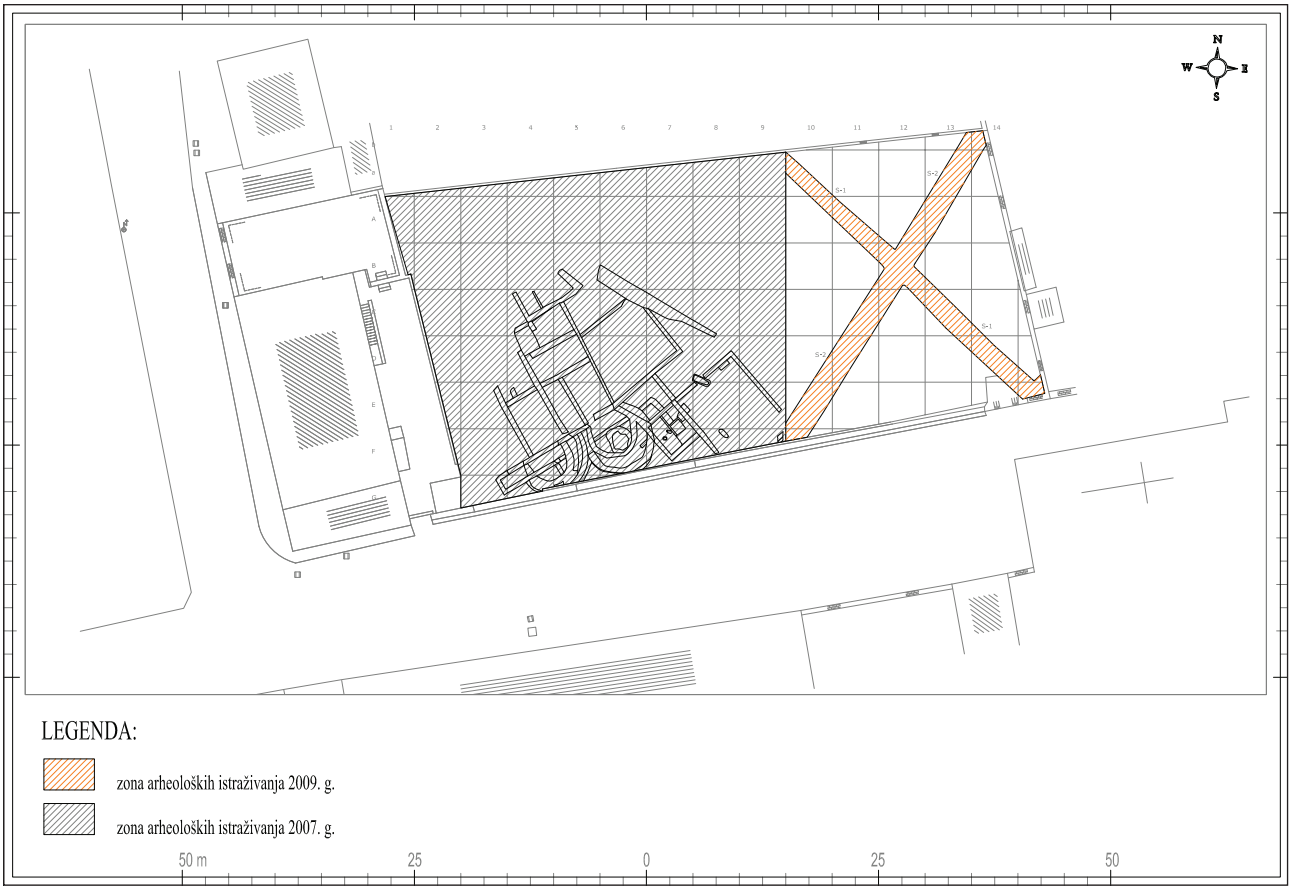
Summary

At the end of 2009, a short investigation and the documentation of the ship "Giuseppe Garibaldi", which went down in 1915 off Cavtat. The ship was an Italian cruiser, torpedoed on July 18, 1915 by the Austro-Hungarian submarine U4, at the moment when it was shelling the railway line in the hinterland of Dubrovnik. The ship took 2 minutes to sink, 53 members of the crew perished, and 525 sailors were saved. Because of the great depth of 122 m at which the wreck lies, a mini submarine capable of carrying three persons to a depth of 200 m was used. The shallowest part of the sunken ship is at a depth of 110 m, and the bridge and artillery unit were sunk several metres in the sea bottom. The bow was well preserved, but the hull had been destroyed by the detonation of the torpedo. A second major item of damage is in the middle of the hull, just above the keel. In the continuation of the investigation it is planned to carry out side-scan sonar recording and to use a remote-controlled video camera to obtain a better insight into the condition of the wreck.

Redni broj: 347
Lokalitet: Slano – U Polju
Naselje: Slano
Grad/općina: Slano
Pravni status: P-9063
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja u Slanom (k.č. 2357/4, k.o. Slano) provedena su tijekom srpnja i kolovoza 2009. godine. Lokalitet se nalazi na položaju U polju, u južnom dijelu naselja Slano, uz samostan sv. Jeronima. Nakon što su arheološkim istraživanjima na zapadnom dijelu čestice otkriveni i pronađeni vrijedni nalazi iz rimskog i ranokršćanskog razdoblja (rimsko stambeno zdanje i ranokršćanska krstionica), spomenuta je čestica zaštićena rješenjem o preventivnoj zaštiti. Nakon prenamjene istočnog dijela parcele u građevinsko područje, Konzervatorski odjel u Dubrovniku sustavom mjera zaštite uvjetovao je probna arheološka istraživanja otvaranjem dviju sondi. Radove je izvela tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Radove je financirala tvrtka Pervanovo d.o.o. (Šipičine 2, Dubrovnik), podizvođač radova bila je tvrtka Alfa plan d.o.o. iz Dubrovnika, a nadzirala ih je konzervatorica i arheologinja Marta Perkić iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Konzervaciju metalnih nalaza i restauraciju keramičkih posuda proveo je restaurator Marko Rogošić u restauratorskoj radionici MHAS-a u Splitu. Antropološku je analizu proveo dr. Mario Šlaus sa suradnicima na Odsjeku za arheologiju pri HAZU u Zagrebu. Analiza C-14 provedena je na uzorku ljudskih kostiju iz istraženog groba u Beta Analytic Radiocarbon Data Laboratory u američkom Miamiju.

Arheološka istraživanja na istočnom dijelu parcele svojevrstan su nastavak istraživanja iz 2007. godine, provedenih u zapadnom dijelu parcele. I u ovom dijelu

Zona arheoloških istraživanja 2007. i 2009. godine (crtež: N. Kovačević)

parcele uočena je velika koncentracija pokretnih nalaza, no izostaju nalazi arhitekture kakvi su pronađeni u zapadnom dijelu. Istraživanjima je definirano ukupno 14 kulturnih slojeva, koji su se mogli pratiti kroz vertikalnu stratigrafiju. Riječ je o slojevima zemljanih nasipa, glinaste sterilne zemlje i šljunkovitoga sterilnog sloja, koji se nalazio na dnu iskopa u sjevernom dijelu istočne parcele. Sva pronađena arhitektura djelomice je definirana uz rub južnog dijela sondi, a pripada antičkoj, srednjovjekovnoj i novovjekovnoj fazi lokaliteta. U sklopu radova istražen je i grob 2, koji je definiran u jugoistočnom dijelu zapadnog dijela parcele, ali istraživanjem 2007. godine nije obuhvaćen jer je čitav teren bio poplavljen. Riječ je o ukopu djeteta u vodoravno postavljenu amforu. Taj je ukop okvirno datiran u rimsko razdoblje. Tijekom istraživanja prikupljeno je ukupno 225 ulomaka keramike, dva ulomka stakla i tri metalna nalaza. Svi pokretni arheološki nalazi datirani su u razdoblje od 2. do 6. stoljeća.

Dječji ukop u amfori (foto: M. Kristović)

Nela Kovačević
Maris Kristović
Konstanta Mucić

Summary

Archaeological excavations at Slano, at the site called *U polju* (in the field) were carried out during July and August 2009. In the part of the site excavated, a large concentration of portable finds was discovered (they were dated from the 2nd to the 6th century), but there are no finds of architecture of the kind that were found in the western part. All the architecture found is defined along the edge of the southern part of the test pit, and belongs to the Roman period, medieval and modern phase of the site. During these works, grave 2 was excavated. It had been defined in the south east part of the western section of the plot but not investigated in the previous, 2007, campaign, because of the flooding of the terrain. This was a child burial, using a horizontally placed amphora, dated approximately to the Roman period.

V a r i a

Edukacijske radionice „Prepoznavanje, istraživanje i prezentacija arheoloških nalaza – primjer Sv. Marije Velike u Balama'' projekta „IRCLAMA'' Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu (Bale – Galižana, 2008./2009.)

Kao dio Edukacijskog programa projekta „IRCLAMA" Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu (koordinatorica programa dr. sc. Nikolina Maraković; glavni koordinator projekta dr. sc. Tin Turković; voditelj projekta prof. dr. sc. Miljenko Jurković), koji je odobrila i financirala Europska komisija u okviru šestoga okvirnog programa (FP6), od lipnja 2008. do rujna 2009. godine održano je ukupno šest ciklusa edukacijskih radionica. Kako je opći cilj projekta „IRCLAMA" bio institucionalno jačanje centra, povećanje opsega njegovih aktivnosti i širenje područja njegova djelovanja, aktivnosti Edukacijskog programa bile su zamišljene kao poligon za kreiranje novog, interdisciplinarnog pristupa u razmatranju i rješavanju problema valorizacije, zaštite i eksploatacije kulturne baštine te, osim toga, kao jedno od važnih polazišta za jačanje suradnje s lokalnim i nacionalnim obrazovnim i kulturnim ustanovama, službama zaštite spomenika te s lokalnom samoupravom i turističkom zajednicom. Radionice su bile namijenjene studentima raznih fakulteta i sveučilišta, budućim stručnjacima na području humanističkih, društvenih, prirodnih i tehničkih znanosti (posebice arheologije, povijesti umjetnosti, povijesti, klasične filologije, etnologije, sociologije, ekonomije, turizma, biologije, arhitekture, uređenja krajobraza i dr.), ali i zaposlenicima u znanstvenim i kulturnim institucijama te gospodarskoj djelatnosti.

Edukacijski program projekta „IRCLAMA" sastojao se od dva dijela, temeljena na različitim spomeničkim cjelinama dviju hrvatskih regija – Istre i Dalmacije. Prvi je dio programa realiziran na području šire okolice općine Bale i grada Vodnjana, na lokalitetima Sv. Marija Velika kod Bala i Sv. Mauro kod Galižane, a drugi na području grada Skradina i nedalekog naselja Bribir, primarno na lokalitetu Bribirska glavica. U skladu s osobitostima spomenutih lokaliteta navedenih područja bila su formulirana i dva posve različita interdisciplinarna kurikuluma, koji su sadržavali niz tematskih cjelina vezanih uz njihovo proučavanje, očuvanje i prezentaciju.

Kurikulum edukacijske radionice „Prepoznavanje, istraživanje i prezentacija arheoloških nalaza – primjer Sv. Marije Velike u Balama" (Bale – Galižana) sastavili su dr. sc. Pascale Chevalier (Université de Clermont--Ferrand), mr. sc. Morana Čaušević-Bully (Centre Jean--Charles Picard – EA 2350 – Université Paris 12, APAHJ – Association pour la promotion de l'archéologie dans le Haut-Jura), dr. sc. Nikolina Maraković (viša asistentica na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu), dr. sc. Ivan Matejčić (savjetnik-konzervator u Konzervatorskom odjelu u Puli, predavač na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci), dr. sc. Ante Milošević (muzejski savjetnik, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, predavač na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu) i mr. sc. Sunčica Mustač (povjesničarka umjetnosti, konzervatorica-stručna savjetnica, Konzervatorski odjel u Puli). Temeljna je namjera formuliranog programa, zasnovanog na interdisciplinarnoj suradnji, bila polaznike radionica na konkretnim primjerima upoznati s metodama raznih struka koje se bave istraživanjem, očuvanjem i prezentacijom kulturne baštine, a ponajprije sa suvremenim metodama terenskog istraživanja i dokumentiranja arhitekture i pokretnih nalaza te s novim metodama u zaštiti spomenika, a u skladu sa zakonskim procedurama Republike Hrvatske te propisanim međunarodnim konvencijama. U sklopu radionica osmišljena je izrada nove dokumentacije iskoristive za digitalnu bazu podataka projekta „IRCLAMA". Pri izradi dokumentacije predviđen je grupni, zajednički rad polaznika i voditelja (terenska dokumentacija arheološkog lokaliteta), zatim samostalni radovi polaznika na zadane teme te samostalne i grupne vježbe iz fotografije, arheološkog crtanja i sl.

Cilj je prve radionice, naslovljene „Kompleks Sv. Marije Velike u Balama – uvod u metode istraživanja, interpretacije i prezentacije kulturne baštine" te predviđene za lipanj 2008. godine, bio upoznati polaznike s poviješću i kulturnom baštinom Bala i šireg područja Istre te nizom tematski povezanih predavanja, vježbi, diskusija i drugih oblika zajedničkoga rada na samim lokalitetima približiti polaznicima metode rada različitih struka koje se bave istraživanjem, očuvanjem i prezentacijom kulturne baštine. Ideja je bila upoznati polaznike s načinima suradnje nekoliko različitih struka, koji vode od početnih istraživanja arheološkog lokaliteta do njegove konačne prezentacije. Među predviđenim tematskim cjelinama i aktivnostima bili su: 1. Uvod – povijesno-zemljopisni okvir; 2. Uvod u metode rada u arheološkom istraživanju (a. Rekognosciranje terena, b. Predstavljanje lokaliteta Sv. Marija Velika kraj Bala i upoznavanje s osnovama terenskog istraživanja, c. Vođenje terena i terenske dokumentacije); 3. Naknadna obrada pokretnih nalaza: od pronalaska do znanstvenog zaključka (a. Obrada nalaza – rad na dokumentaciji, b. Metode datacije – stilska analiza nasuprot kemijskoj); 4. Uvod u metode konzervacije i načine prezentacije (a. Metode konzervacije, b. Prezentacija nalaza i spoznaja). Zbog iznenadne spriječenosti jednog voditelja prva je radionica morala biti otkazana, no njen je sadržaj velikim dijelom prenesen u ostale radionice, poglavito treću.

U drugoj edukacijskoj radionici, koja je održana od 8. do 16. listopada 2008. godine, sudjelovalo je osam polaznika, studenata povijesti umjetnosti s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, studenata povijesti i povijesti umjetnosti s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, kao i studenata poslijediplomskih studija, diplomiranih povjesničara umjetnosti (Danijel Ciković, Franka Horvat, Iva Jazbec, Josipa Lulić, Dijana Paležac, Nirvana Silnović, Maruša Stamać, Margarita Vuko). Radionica je bila naslovljena „Problemi zaštite, konzervacije i prezentacije spomenika", a voditelji radionice bili su doc. dr. sc. Ivan Matejčić i mr. sc. Sunčica Mustač. Polaznicima je kao neposredni voditelj dodijeljen Ivan Basić (prof. povijesti i povijesti umjetnosti, asistent na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, asistent Programa istraživanja i edukacije na projektu

Sv. Mauro kod Galižane, uklanjanje recentnog sloja u interijeru i čišćenje oboda zidova

„IRCLAMA"). Među predavačima i suradnicima bili su, uz spomenute, dr. sc. Ante Milošević, Rosana Nenadić (dipl. povjesničarka umjetnosti, konzervatorica-stručna suradnica, Konzervatorski odjel u Puli), mr. sc. Radovan Oštrić (viši stručni savjetnik konzervator-restaurator, Konzervatorski odjel u Rijeci), Nataša Nefat (dipl. povjesničarka umjetnosti i arheologinja, konzervatorica-viša stručna savjetnica, Konzervatorski odjel u Puli), Martina Barada (arheologinja, konzervatorica-savjetnica, Konzervatorski odjel u Puli), ing. Branko Orbanić (Kapitel d.o.o., Žminj). Osnovni je cilj druge radionice bio upoznavanje polaznika s pojedinim općim problemima zaštite spomenika, s posebnim osvrtom na principe konzervacije povijesnih jezgri i arhitekture. U sklopu niza tematskih cjelina (1. Uvod – Upoznavanje sa spomenicima Bala i okolice; zaštita povijesnih jezgri; 2. Snalaženje u prostoru i analiza spomenika; 3. Problemi konzervacije i prezentacije arhitektonskih ostataka [a. Zaštitno arheološko istraživanje kao pratnja infrastrukturnim radovima – problemi konzervacije i prezentacije; b. Arheološko istraživanje unutar građevina u funkciji – problemi konzervacije i prezentacije; c. Arheološko istraživanje lokaliteta izvan naseljenog mjesta – problemi konzervacije i prezentacije; d. Metode i tehnike konzervacije i restauracije arhitekture]; 4. Modeli prezentacije [a. Izrada zbirke; b. Oživljavanje i održavanje lokaliteta – ideja arheološkog parka]) polaznici su upoznati s procesom valorizacije spomenika, koji je nužan za njegovu ispravnu konzervaciju i revitalizaciju, zatim sa specifičnostima zaštitnih arheoloških radova te problemima zaštite, konzervacije i prezentacije arheoloških nalaza unutar građevina u funkciji, osobito unutar zaštićenih spomeničkih cjelina. Konačno su polaznici upoznati i s načinima prezentacije pokretne i nepokretne baštine u vidu lokalne zbirke i uređenoga arheološkog lokaliteta.

Polaznicima je dan pregled osnovne dokumentacije svakodnevne konzervatorske prakse s primjerima iz davne i recentne povijesti te su im uručeni odgovarajući materijali. Pregled je uključivao aspekte kao što su: definicija konzervacije te identifikacija pojedinaca i institucija uključenih u njenu realizaciju, inicijatori konzervacije, preduvjeti za konzervaciju, metode i principi konzervacije, prezentacija konzerviranoga kulturnog dobra. Polaznici su upoznati s hijerarhijskom strukturom službe zaštite spomenika u Republici Hrvatskoj. Nakon ubiciranja konkretnoga objekta, crkve sv. Ilije (*Concetta*) u Balama, polaznicima je dan zadatak direktne autopsije spomenika, formalnog opisa, analize, uzimanja karakterističnih fotografija te ispunjavanja uručenih konzervatorskih formulara na licu mjesta, čime su se upoznali s temeljnim predradnjama zaštićivanja spomeničke baštine. U Poreču je dr. sc. Ivan

Matejčić sudionike radionice upoznao s urbanističkim razvitkom Poreča od antičkih vremena do danas, s posebnim naglaskom na građevinski razvitak rimskoga foruma i ansambla Eufrazijane. U sjevernoj bazilici kompleksa prezentirano je revizijsko istraživanje tog dijela kompleksa otkrivenog nakon istraživanja talijanskih arheologa 1930-ih godina. Sudionici radionice podijeljeni su u grupe sa zadacima pojedinačne analize arhitektonske stratigrafije slojevitoga kompleksa od ranokršćanskog razdoblja do razvijenoga srednjeg vijeka. Provedena je analiza stratigrafskih odnosa ziđa, arhitektonske plastike i liturgijskih instalacija te ukopa u sarkofagu, analiza materijala i stilska analiza, a predočeni su i nacrti te rekonstrukcije graditeljskih faza sklopa. Isti oblik vježbe nastavio se i u memoriji između bazilike i Predeufrazijane (*cella trichora*). Osobita pozornost posvećena je problemima popularnoznanstvene prezentacije slojevita kompleksa posjetiteljima (izrada tematskog „itinerarija" muzeja na otvorenom, izrada edukacijskih panoa za posjetitelje, izrada rekonstrukcija, uključujući i virtualne, postav izložbe s pokretnim nalazima – ponovno spajanje neodvojivog – pokretni nalaz i njegov vlastiti kontekst, arheološki lokalitet). Kao kontinuirana vježba sudionicima je određeno koncipiranje cjelovitoga programa takve prezentacije. Taj je dio radionice tako uključen u trenutačne probleme zamjene zastarjelog sustava informiranja posjetitelja sakralnog sklopa u Poreču. Predloženo je više konkretnih rješenja vizualnog identiteta bazilike i izložene skulpture, od kojih su neka ušla i u razmatranje za konačni projekt koji je u izradi. U Vodnjanu su dr. sc. Ante Milošević i dr. sc. Ivan Matejčić polaznike upoznali s projektom utemeljenja muzejske zbirke u jednoj od kasnogotičkih palača u blizini glavnoga gradskog trga. Protumačeno je što prethodi odluci o formiranju zbirke, koji su preduvjeti za njenu izradu, od uređenja prostora (povijesna građevina ili novoprojektirana zgrada), obrade izložaka do razrade koncepta zbirke, oblikovanja informacijskih panoa i vodiča po zbirci. Uz uvid u izvornu dokumentaciju čitava projekta (stručni elaborat), sudionici su bili u prilici u samoj građevini pratiti radove uređenja te razviti diskusiju o modusima prezentacije spomeničkih jedinica. Ujedno su upoznati sa zakonodavnom stranom otvaranja zbirke, njenim financiranjem i daljnjim upravljanjem. U Peroju su voditelji radionice sudionicima omogućili pristup ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Stjepana, desakraliziranoj i donedavno u funkciji gospodarskog objekta, u kojoj se u najnovije vrijeme provode arheološka istraživanja te obnova i konsolidacija. Dr. sc. Ivan Matejčić i dr. sc. Ante Milošević pratili su u svojstvu mentora vizualnu analizu arhitektonskih slojeva crkve te prijedlog njene valorizacije kao spomeničke baštine, odnosno prijedlog nove namjene, što je problem koji se nametnuo kao logična posljedica novih zahvata. Polaznici su radionice nakon vremena provedenog na tom zadatku neovisno o planovima konzervatorâ došli do zaključka podudarnog s njihovim: da se u crkvenoj građevini organizira etnomuzej, umjesto da se ona ponovo namijeni kršćanskom bogoslužju. Sudionicima je dan uvid u arhitektonske nacrte crkve načinjene u povodu novih istraživanja te je zajednički vrlo detaljno analizirana arhitektonska slojevitost zdanja, a razmatrana su i pitanja njegove datacije te funkcije različitih dijelova i cjeline.

Dr. sc. Ante Milošević održao je pregledno predavanje uz izbor dijapozitiva o stanju i problemima istraživanja lokaliteta Sv. Marije Velike kod Bala. Zbog potpune zaraštenosti neposredne okoline lokaliteta sudionicima se nije mogla jamčiti sigurnost pri obilasku šireg područja te je planirana vježba arheološkog rekognosciranja okoline Sv. Marije Velike ispuštena iz programa. Propust je kompenziran šestog dana radionice na lokalitetu crkve sv. Cecilije kod Gurana. Na primjeru lapidarija u kripti župne crkve u Balama polaznici su upoznati s načelima izrade zbirke, odnosno transmisijom pokretnih nalaza „od terena do turista". Također su naučili katalogizirati zatečene nedokumentirane pokretne nalaze i odabirati reprezentativne izložbene primjerke. Sudjelovali su u vježbi fotografiranja spomeničke baštine u neoptimalnim uvjetima, izrađujući fotodokumentaciju pohranjenih ulomaka u kripti župne crkve. Vježbu su vodili dr. sc. A. Milošević i dr. sc. I. Matejčić. Sudionicima su u sklopu vježbe podijeljena tri primjerka kamene plastike iz lapidarija različitih obilježja (liturgijske instalacije, arhitektonska plastika) sa zadatkom izrade kataloške jedinice za odgovarajući ulomak. Kataloške su jedinice sadržavale podatke o nazivu, materijalu, dimenzijama, stanju očuvanosti i provenijenciji ulomka, formalni i ikonografski opis te inventarne podatke, kao i one o mjestu pohrane. Tim su zadatkom sudionici uvedeni u metodologiju sekundarne obrade arheoloških objekata u cilju njihove publikacije. Za vježbu rekognosciranja odabrana je crkva sv. Marije Male kod Bala (Mala Gospa). Po ubiciranju crkvene građevine zadano je njeno preliminarno stilsko analiziranje, utvrđivanje arhitektonskih slojeva te rekognosciranje okolnog terena (putovi i komunikacije, površinski ostaci, topografija i geologija terena).

Terenski rad u Dvigradu predvodila je Martina Barada uz sudjelovanje mr. sc. Sunčice Mustač. Na licu mjesta prezentirani su arheološko-konzervatorski radovi koje u ime Konzervatorskog odjela u Puli provodi M. Barada te su se na taj način sudionici radionice mogli upoznati s arheološkom i konzervatorskom praksom. Čitav taj dio radionice koncipiran je kao kompleks „Konzervacija mrtvoga grada", a u konfrontaciji s „Konzervacijom živoga grada" obrađivanom u drugim segmentima radionice (Bale, djelomice i Poreč). Nakon analize arhitektonskih slojeva sudionici radionice podijeljeni su u skupine od kojih je svaka dobila zadatak obraditi jedan dio Dvigrada (crkva Sv. Sofije, bedemi, četvrt s profanim nastambama). Navedena obrada nije uključivala samo uhodane vježbe građevinskog i stilskog prepoznavanja te analize arhitektonskih slojeva nego i prijedloge njihove buduće (pre)namjene nakon dovršetka arheoloških i konzervatorskih zahvata, sve u funkciji izrade cjelovitog plana revitalizacije mrtvoga grada, odnosno popularizacije i održavanja lokaliteta u cilju samofinanciranja nakon konzervacije. Grupe sudionika uspješno su odradile postavljene zadatke ne samo u tehničkom (metodologija obnove – faksimilna obnova, djelomična rekonstrukcija, umjerena restauracija, konzervacija i dr.) nego i u konceptualnom smislu, predloživši zaokružene vizije budućeg izgleda i namjene lokaliteta u pojedinostima i cjelini.

Vježba vlastoručnog mjerenja tlocrta ostataka istražene ranosrednjovjekovne crkve provedena je na lokalitetu Sv. Cecilije kod Gurana uz vodstvo dr. sc. A. Miloševića.

Sv. Mauro kod Galižane, mjerenje unutrašnjih dimenzija crkve i izrada dokumentacije

Krajnji je rezultat tlocrt čitave crkvene građevine izveden u mjerilu, namijenjen prenošenju u digitalni oblik.
Na otoku Vižula (*Isola del Vescovo*) kod Medulina, ing. Branko Orbanić održao je na lokalitetu antičko-kasnoantičkog stambenog i gospodarskog kompleksa (koji već 15 godina istražuje MIC za arheologiju u Puli pod vodstvom dr. sc. Vesne Girardi-Jurkić) održao iscrpno predavanje o povijesti, materijalima, tehnikama i metodama uporabe vezivnog materijala u predantičkoj i antičkoj graditeljskoj praksi. Pregledu lokaliteta priključile su se voditeljica istraživanja dr. sc. Vesna Girardi-Jurkić te ravnateljica Arheološkog muzeja Istre u Puli Kristina Džin, koje su se tom prilikom upoznale s programom radionice. Uvid u tehnike vezivanja ziđa nastavljen je u Žminju, gdje je B. Orbanić sudionicima radionice organizirao posjet tradicionalnoj vapnari kod Žminja. Prethodno su provoditelji arheoloških istraživanja na lokalitetu župne crkve u Žminju iz Hrvatskoga restau-ratorskog zavoda sudionicima radionice prezentirali tekuća sondažna arheološka istraživanja između župne crkve i crkve sv. Trojstva iz 15. st. koja se na nju naslanja. U vapnari je sudionicima prezentiran cjelokupni pogon proizvodnje tradicijskog vapna, od paljenja kvalitetnoga lokalnog vapnenca u peći, preko njegova sakupljanja i skladištenja u posebnim prostorijama, gašenja vapna te njegove uporabe u raznim tehnikama vezivanja ziđa, sve na primjerima. Sudionicima je omogućeno i vlastoručno demonstriranje reakcije vapna u kontaktu s vodom (uz poduzete mjere opreza). Protumačeni su im principi i modeli konzervacije i prezentacije pokrovne žbuke (fiksiranje na zidu, strapiranje). Poučeni su načinima privremene i stalne konzervacije arhitekture te prihvatljivim materijalima koje u izvedbi rabi specijalizirana građevinska tvrtka koja se bavi opisanim poslovima uz nadzor konzervatora.
U Balama je stručni restaurator Radovan Oštrić iz pulskoga Konzervatorskog odjela održao predavanje „Restauracija i konzervacija pokrovne žbuke, zidnih slika, podnica i pokretnih nalaza", s demonstracijom na terenu (fresko-oslik crkve sv. Duha u Balama). U Puli je Rosana Nenadić sudionike radionice provela po obrambenom prstenu austrougarskih utvrda, s osobitim naglaskom na urbanistički razvitak Pule u 19. st. Potom je mr. sc. Sunčica Mustač provela sudionike po prostorima Konzervatorskog odjela u Puli, gdje su se mogli uputiti u svakodnevnu administrativnu konzervatorsku praksu.

Treća radionica u ciklusu pod nazivom „Arheologija kao znanstvena disciplina – metodologija istraživanja, dokumentiranja i eksploatacija spoznaja", čije je održavanje predviđeno za kompleks Sv. Marije Velike kod Bala, odlukom voditelja projekta „IRCLAMA" prof. dr. sc. Miljenka Jurkovića preseljena je na položaj crkve sv. Maura kod Galižane. Ondje je održana od 30. svibnja do 7. lipnja 2009. godine, pod vodstvom dr. sc. Sebastiana Bullyja (UMR 5594 „ARTeHIS" du C.N.R.S., APAHJ – Association pour la promotion de l'archéologie dans le Haut-Jura), mr. sc. Morane Čaušević-Bully (Centre Jean-Charles Picard – EA 2350 – Université Paris 12, APAHJ) i mr. sc. Laurenta Fiocchija. Sudjelovale su studentice povijesti umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Antonija Eremut, Karmen Farac, Josipa Lulić, Dijana Paležac, Iva Raič Stojanović, Nirvana Silnović i Maruša Stamać. Crkva sv. Maura jednobrodna je ranokršćanska građevina iz 6. st. istaknute apside poligonalno raščlanjenoga vanjskog zidnog plašta. Radionica je zamišljena kao kombinacija rada na lokalitetu, teorijskih predavanja i rada na informatičkoj obradi prikupljene dokumentacije. Cilj je radionice bio upoznati sudionike s osnovnim principima arheoloških metoda istraživanja, dokumentiranja i obrade nepokretnih arheoloških nalaza, uz poseban naglasak na suvremenim metodama analize zidova sačuvanih u elevaciji. Takozvana metoda vertikalne arheologije koristi se tradicionalnim arheološkim metodama na zidovima u elevaciji, detaljno ih dokumentirajući i određujući građevinske faze.
Rad na lokalitetu započeo je pregledom i upoznavanjem s terenom. Započeto je čišćenje neposrednog okoliša crkve sv. Maura kod Galižane te se nastavilo s uklanjanjem recentnog sloja u interijeru i čišćenjem oboda zidova. Sudionice radionice, uz nadzor voditelja, izradile su shematski crtež unutarnjeg plašta južnog zida s označenim fazama. Ručno je dokumentiran južni perimetralni zid te unutarnji plašt apside. Uz pomoć totalne stanice izrađena je dokumentacija svih zidova, tlocrt i presjeci sjever-jug i istok-zapad te fotogrametrijske snimke zidova. Uz rad na terenu održavala su se i predavanja. Teme koje su voditelji radionice prezentirali polaznicama bile su usko vezane uz njihov rad na lokalitetu: metode arheologije elevacije, dokumentiranje na arheološkom lokalitetu, bilježenje stratigrafskih jedinica horizontalne i vertikalne arheologije te uvod u informatičke programe za obradu dokumentacije. Vježbe su se, osim na samom lokalitetu, izvodile i u

improviziranim predavaonicama u Vodnjanu te su se zasnivale na digitalnoj obradi dokumentacije: deformiranju fotografija u programima Autocad i Photoshop za potrebe izrade fotogrametrijskih snimaka, obradi skenova i fotografija te osnovama arheološkog crteža.
Izrazito pozitivne ocjene koje je u studentskoj evaluaciji dobio kako cijeli ciklus, tako i zasebne radionice unutar njega, pokazuju da studenti osjećaju potrebu za takvom vrstom izvaninstitucionalnog obrazovanja. Osim samih metoda rabljenih pri prijenosu znanja, i teme radionica prepoznate su kao potrebne i vrijedne. Trenutačno stanje u Hrvatskoj pokazuje kako mnogi arheološki lokaliteti propadaju, nedostatak kontinuirane brige vodi devastaciji, nedostatak stručne interdisciplinarne suradnje i neuvažavanje argumenata raznih struka dovode do oprečnih rezultata i na kraju do lošeg odnosa prema kulturnom dobru. Stoga je prije svega nužna kvalitetna strategija istraživanja i zaštite, a potom i prezentacije arheoloških lokaliteta kako bi zaista postala samoodrživa javna dobra. Vođeni tim načelom organizatori, predavači i polaznici radionica pokušali su dati svoj prilog stvaranju mreže stručnjaka upoznatih s metodama i zahtjevima različitih involviranih struka.

dr. sc. Nikolina Maraković
Ivan Basić
Josipa Lulić

Summary

In the period from June 2008 to September 2009, in all six cycles of educational workshops were held as part of the educational programme of the IRCLAMA project, the International Research Centre for Late Antiquity and the Middle Ages of Zagreb University. The activities of the educational programme were conceived as a proving ground for the creation of a new interdisciplinary approach to the consideration and solution of problems in evaluating, protecting and exploiting the cultural heritage and, in addition, one of the important points of departure for the strengthening of collaboration with local and national educational and cultural establishments, heritage departments and local self-government and the tourist community. The workshops were meant for students of differing faculties and universities, as well as for employees in scientific/scholarly and cultural institutions and in industry and commerce.
The fundamental aim of the educational workshop "The Identification, Investigation and Presentation of Archaeological Finds – the Example of St Mary the Great in Bale" was to familiarise the course members, via concrete examples, with the methods of the different disciplines that deal with the investigation, preservation and presentation of the heritage, and above all with contemporary methods of field research and the documentation of architecture and portable finds, as well as with new methods in heritage protection, all in line with the statutory procedures of the Republic of Croatia and with international conventions. In the creation of documentation the following are provided for: group work undertaken by course members and leaders (field documentation of the archaeological site), independent work by course members on set topics, individual and group exercises from photographs, archaeological drawing and so on.
The workshop entitled "Problems of the Protection, Conservation and Presentation of Monuments" was held from October 8 to 16. The basic aim of this workshop was to familiarise course members with some of the universal problems of the protection of monuments, with particular reference to the principles of the conservation of historical cores and the conservation of architecture. Through a series of thematic units, course members were acquainted with the process of evaluating a monument, which is necessary for its proper conservation and revitalisation, then with the specific features of protective archaeological works and the problems of the protection, conservation and presentation of archaeological finds inside buildings that are still being put to their original purpose, particularly within protected heritage units. Finally they learned about the ways in which the portable and immoveable heritage is presented in the form of a local collection and an organised archaeological site.
The workshop "Archaeology as Scientific Discipline – Methodology of Research, Documentation and Use of Knowledge" was held in the Church of St Maurus near Galižana from May 30 to June 7, 2009. It was conceived as a combination of work on-site, theoretical lectures and work on the computer processing of the documentation gathered. The object here was to familiarise participants with the basic principles of archaeological methods of research, the documentation and processing of immoveable archaeological finds, a special emphasis being placed on contemporary methods of analysing walls preserved in elevation.

Edukacijske radionice „Menadžment kulturne baštine – modeli istraživanja, zaštite i gospodarskog vrednovanja" projekta „IRCLAMA" Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu (Skradin – Bribir, 2008./2009.)

Edukacijske radionice „Menadžment kulturne baštine – modeli istraživanja, zaštite i gospodarskog vrednovanja" organizirane su u sklopu Edukacijskog programa projekta „IRCLAMA" Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu (koordinatorica programa dr. sc. Nikolina Maraković; glavni koordinator projekta dr. sc. Tin Turković; voditelj projekta prof. dr. sc. Miljenko Jurković), koji je odobrila i financirala Europska komisija (okvirni program FP6). Radionice su provedene od lipnja 2008. do rujna 2009. u trima zasebnim, dvotjednim ciklusima, na području grada Skradina i nedalekog naselja Bribir, prije svega na lokalitetu Bribirska glavica. Kurikulum programa, koji se temelji na stvarnoj interdisciplinarnoj suradnji, sastavio je tim stručnjaka i znanstvenika različitih profila – prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), dr. sc. Nikolina Maraković (Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet u Zagrebu), mr. sc. Željko Krnčević, viši kustos (voditelj Arheološkog odjela Muzeja grada Šibenika), Tatjana Lolić, viša stručna savjetnica-konzervatorica (Konzervatorski odjel u Zagrebu, Ministarstvo kulture), Željko Trezner, član Vijeća Zajednice kulturnog turizma Hrvatske gospodarske komore (Ferial d.o.o., direktor) i Luka Brnić, dipl. ing. agr. – krajobrazna arhitektura (Vrtni design d.o.o., direktor).
Radionice su okupile studente raznih studija – arheologije, povijesti, povijesti umjetnosti, arhitekture, ekonomije, turizma i menadžmenta – te zaposlenike u znanstvenim i kulturnim institucijama, čime je ostvareno željeno umrežavanje znanja i vještina te razvijanje dodatnih kompetencija polaznika. Osnovni je cilj programa bio upoznati polaznike s metodama rada i osnovnim načelima struka čije su djelatnosti vezane uz istraživanje, valorizaciju, očuvanje, prezentaciju i popularizaciju kulturne baštine, odnosno procese upravljanja kulturnom baštinom. Program je osmišljen s idejom da se tijekom njegove izvedbe prikupi i sistematizira postojeća dokumentacija s arheoloških istraživanja Bribirske glavice, da se prema suvremenim, svjetski propisanim standardima izradi konzervatorska dokumentacija tog iznimno važnog lokaliteta te da se potaknu nova istraživanja, koja bi uključivala analize postojećih nalaza i izradu digitalne baze podataka.

Obilazak spomenika u Skradinu (foto: M. Zeman)

Tijekom prve radionice, naslovljene „Rasuta baština Bribira i Skradina (identificiranje, obrada, evidencija i stanje resursa)", koja je održana od 18. do 28. lipnja 2008., polaznici su se prvi put upoznali s najvažnijim spomenicima i lokalitetima na području grada Skradina i Bribirske glavice, kao i s poviješću njihova istraživanja. Na njihovu je primjeru problematizirano poimanje kulturnog dobra i različiti vidovi valorizacije i zaštite te mogućnosti što kvalitetnije prezentacije. Voditeljica radionice bila je prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić. Radionica je organizirana u nizu tematskih blokova (1. Zaštita spomenika kulture i gospodarenje baštinom: načela, propisi i praksa; 2. Povijest i spomeničko blago Skradina i Bribirske glavice: pristup humanističkih znanosti; 3. Mogućnosti oplemenjivanja spomeničkih kompleksa: uvod u interpretaciju Skradina i Bribirske glavice iz aspekta krajobrazne arhitekture; 4. Turizam kao pojava, resursi i ostvarenje njegove konverzijske funkcije u Bribiru, Skradinu i okolici; 5. Spomenička baština Bribira, Skradina i okolice – metode identificiranja, dokumentiranja i valoriziranja u turističke svrhe; 6. Civilizacijske razlike i sličnosti 1: antika), koji su uključivali predavanja, vježbe i diskusije te praktičan rad na terenu i tijekom kojih su polaznici upoznati s pravnim statusom kulturnog dobra, s vrstama spomenika i načinima njihove stručne i znanstvene obrade, s raznim tipovima dokumentacije i ustanovama u kojima se ta dokumentacija pohranjuje te, naposljetku, s osnovnom klasifikacijom turističkih atrakcija i pojmom konverzijske funkcije turizma. Polaznici su sudjelovali u praktičnom radu na identifikaciji i dokumentaciji rasutih nalaza u okolici Bribira te u izradi modela njihova katastra i atlasa. Jedna od terenskih vježbi, koju su izveli uz pomoć voditeljice prve radionice i suradnika i koja je uključivala i upoznavanje s izradom crteža arheoloških nalaza, bila je identifikacija i dokumentacija spolija na Bribirskoj glavici. Vježba je izvedena na temelju dokumentacije iz ranijih istraživanja koja je bila pohranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te već digitalizirana u okviru projekta „IRCLAMA".

Druga radionica iz ciklusa, naslovljena „Problemi konzervacije, valorizacije i odabira najboljeg načina prezentacije slojevitih arheoloških lokaliteta", održana je od 21. rujna do 1. listopada 2008. godine. Cilj je bio upoznati polaznike sa suvremenim tehničkim i teorijskim postavkama konzervacije i prezentacije lokaliteta *in situ* te pokretne spomeničke

građe. Konkretne situacije na odabranim lokalitetima (prije svega lokaliteti Bribirske glavice) trebale su inicirati promišljanje o zadacima koji se postavljaju pred muzejske i konzervatorske djelatnike te o načelima i provedbenim mogućnostima njihovih rješenja, u skladu s načelima održivog razvoja. Voditelji radionice bili su Tatjana Lolić i Željko Trezner. I ta je radionica uključivala niz tematskih cjelina: 1. Problem konzervacije arheoloških lokaliteta; 2. Problem prezentacije arheoloških lokaliteta; 3. Održivi turizam na arheološkim lokalitetima u praksi; 4. Posebne teme – Kultovi i regija; 5. Civilizacijske razlike i sličnosti 2: srednji vijek. Polaznici su se upoznali s problemima istraživanja i konzervacije slojevitih arheoloških lokaliteta, s postupcima koji slijede nakon istraživanja i valorizacije lokaliteta ili nalaza te s konzervatorskom dokumentacijom (formular PTA), u čijoj su izradi aktivno sudjelovali pod mentorstvom Tatjane Lolić. Na primjeru Bribirske glavice upoznali su se s postupkom analize postojećega fizičkog stanja struktura na lokalitetu, s načinima dijagnosticiranja uzroka propadanja lokaliteta te s raznim materijalima koji se rabe u obnovi i konzervaciji spomenika, a čiji je pravilan odabir preduvjet za ispravan konzervatorski postupak. Konačno, upoznali su se i s ulogom arheološkog nalaza ili nalazišta kao potencijalne turističke atrakcije te s mogućnostima njihova pretvaranja u realne turističke atrakcije.

Treću edukacijsku radionicu, pod nazivom „Interpretacija i prezentacija Bribirske glavice – idejne koncepcije za uređenje arheološkog lokaliteta", vodili su prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić, Tatjana Lolić i Željko Trezner. Radionica se odvijala od 4. do 14. srpnja 2009. godine. Osnovni je cilj bio implementirati znanja stečena u prethodne dvije radionice na jedinstveni kompleks Bribirske glavice i odabrane lokacije u Skradinu i okolici. Posebna je pozornost bila usmjerena na postizanje optimalne interpretacije i prezentacije nalazišta, kako iz znanstvene perspektive tako i iz aspekta spomenika kao turističkog proizvoda (tematske cjeline: 1. Interpretacija i prezentacija kulturne baštine turistima; 2. Arheološki lokalitet Bribirska glavica – mogućnosti uređenja prostora; 3. Kreiranje i razvoj kulturnoturističkih proizvoda vezanih uz spomeničku baštinu Bribira i okolice; 4. Posebne teme – Potraga za slavnim precima, Skradinski statut; 5. Civilizacijske razlike i sličnosti 3: renesansa). U nizu predavanja, raspravi i vježbi polaznici su se upoznali s osnovnim načelima interpretacije i prezentacije kulturne baštine turistima, s primjerima dobre i loše prakse u prezentaciji arheoloških lokaliteta, zatim sa specifičnim metodama i mogućnostima uređenja arheološkog lokaliteta na Bribirskoj glavici, mogućim smjerovima razvoja originalnih rješenja u interpretaciji i prezentaciji te s realnim mogućnostima realizacije kulturnoturističkih proizvoda na Bribirskoj glavici i u njezinoj okolici. Aktivno su sudjelovali u definiranju strategija, modela i tehnika u interpretaciji arheoloških nalaza na Bribirskoj glavici u turističke svrhe, prijedlozima za uređenje arheološkog lokaliteta kao kulturnoturističke atrakcije i kreiranju konkretnih turističkih proizvoda. Nadalje, polaznici su se upoznali s metodama inventarizacije i vrednovanja elemenata iz aspekta krajobrazne arhitekture, s problematikom održavanja zelenih površina u odnosu

Polaznici tijekom predavanja (foto: Ž. Krnčević)

na način upravljanja arheološkim parkom te s propisanim načinom održavanja arheološke strukture i opreme lokaliteta. Sudjelovali su u izradi karata zatečenog stanja i u inventarizaciji bilja na području Bribirske glavice radi izrade prijedloga za uređenje lokaliteta. U sklopu vježbi, pod stručnim vodstvom dr. sc. Brune Kuntić-Makvić i mr. sc. Željka Krnčevića te uz pomoć asistentice Maje Zeman (Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), polaznici su uključeni u opsežan posao identifikacije i popisivanja pokretnih nalaza (sitne keramike i numizmatike) s Bribirske glavice, koji su pohranjeni u lapidariju na samom lokalitetu ili u Muzeju grada Šibenika, a na osnovi podataka inventarnih knjiga koje se nalaze u spomenutom muzeju. Riječ je o građi čije je podrijetlo trebalo ponovo utvrditi, s obzirom na činjenicu da je tijekom posljednjeg rata bila dislocirana te naknadno iznova prikupljena.

Predavanja i vježbe, uz voditelje radionica, tijekom triju ciklusa održali su znanstvenici i stručnjaci iz raznih institucija, koji se svojim interesima i djelovanjem izravno ili neizravno dotiču problema proučavanja, zaštite, prezentacije i popularizacije kulturne baštine – dr. sc. Joško Belamarić (pročelnik Konzervatorskog odjela u Splitu, Ministarstvo kulture); Karmen Bičanić-Španjol (direktorica Turističke zajednice grada Skradina); dr. sc. Ante Birin (Hrvatski institut za povijest, Zagreb); Luka Brnić (dipl. ing. agr. – krajobrazna arhitektura; Vrtni design d.o.o., direktor); Miljenko Domijan (glavni konzervator za nepokretnu baštinu, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ministarstvo kulture); Romana Franjić (Zagrebačka škola za menadžment, Studij turizma); prof. dr. sc. Nikola Jakšić (Odjel za povijest umjetnosti, Sveučilište u Zadru); dr. sc. Damir Karbić (Odsjek za povijesne znanosti HAZU-a u Zagrebu); Ivan Knezović (znanstveni novak, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu); Karmen Krnčević (Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić", Šibenik); Teodora Kučinac (konzervatorica-savjetnica, Hrvatski restauratorski zavod); Dora Kušan-Špalj (viša kustosica, Arheološki muzej u Zagrebu); Dalibor Martinović (viši konzervator i restaurator, Muzej grada Šibenika); prof. dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu); doc. dr. sc. Dino

Vježba na Bribirskoj glavici (foto: Ž. Krnčević)

Milinović (Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu); Ivan Pedišić (muzejski savjetnik, Muzej grada Šibenika); Ksenija Petrić (Konzervatorski odjel u Zagrebu, Ministarstvo kulture); Tomislav Petrinec (pročelnik Konzervatorskog odjela u Zagrebu, Ministarstvo kulture); Ante Rendić-Miočević (muzejski savjetnik, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu); Krešimir Ronèević (Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu); Danijela Skelin (apsolventica na Studiju konzervacije-restauracije, Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu); Željko Varga (Končar d.o.o., stručni savjetnik za dizajn); mr. sc. Zoran Wiewegh (glavni konzervator za arheološku baštinu, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ministarstvo kulture).

dr. sc. Nikolina Maraković
dr. sc. Tin Turković
Maja Zeman

Summary

From June 2008 to September 2009, as part of the educational programme of the IRCLAMA project, the International Research Centre for Late Antiquity and the Middle Ages of Zagreb University (FP6 outline programme), three cycles of educational workshops on the theme of the "Management of the Cultural Heritage – Models of Research, Protection and Economic Evaluation" were held. All three workshops in the series, entitled "The Scattered Heritage of Bribir and Skradin (Identification, Processing, Recording and State of Resources", "Problems of Conservation, Evaluation and Selection of the Best Manner of Presenting Stratified Archaeological Sites" and "Interpretation and Presentation of Bribirska glavica – Preliminary Concepts for Organising an Archaeological Site" were organised for two weeks. Lectures, discussions and practical exercises were divided in line with the thematic units of the programme, the basic objective of which was to familiarise course members with the methods of work and the basic principles of differing areas of expertise included in the process of managing the cultural heritage. The idea of the programme was to assemble and systematise the existing documentation from the archaeological investigations of Bribirska glavica, to draw up conservation documentation of this very important site according to contemporary standards in the discipline, and to encourage new research including analyses of contemporary finds and the making of a digital database. The workshops brought together course members from different courses of study and leaders and lecturers of different areas of expertise, creating the desiderated networking of knowledge and skills and the development of additional competences in the workshop members.
During the three cycles, using the example of the most important monuments and sites of the area of Skradin and those of Bribirska glavica, workshop members were

familiarised with the kinds of monuments and the kinds of specialised and scholarly treatment to which they are subjected, with the different types of documentation and the institutions in which the documentation is stored, with contemporary technical and theoretical precepts in the conservation and presentation of an immoveable monument in situ and as well as portable heritage material. Concrete situations at the selected sites were intended to initiate thinking about the assignments with which museum and conservation staff are faced and of the practical possibilities for solving them, in line with the principles of sustainable development.

With the use of the example of Bribirska glavica, workshop members were acquainted with the procedure for analysing the existing physical condition of structures at a site, with the way in which the cases of the deterioration of the site are diagnosed, and with the various materials that are used in the renovation and conservation of monuments, the proper selection of which is a precondition for a correct conservation procedure. Finally, they were acquainted with the role of the archaeological find or site as a potential tourist attraction. Particular attention was devoted to the achieving of the optimal interpretation and presentation of a site, from both a scholarly and a tourist industry point of view. The attendees took an active part in the definition of strategies, models and techniques in the interpretation of archaeological finds at Bribirska glavica for tourist purposes, with proposals for laying out the archaeological site as a cultural tourism attraction and the creation of specific tourist products. In addition, the members of the workshop were acquainted with methods of inventorying and evaluating elements from the aspects of landscape architecture, with the problem of maintaining green areas in connection with the way in which an archaeological park is managed and with the prescribed manner for maintaining the archaeological structure and the equipment of the site.

POPIS KRATICA/*ABBREVIATIONS*:

N – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista kulturnih dobara nacionalnog značenja
Z – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista zaštićenih kulturnih dobara
P – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista preventivno zaštićenih kulturnih dobara
R – kulturno dobro zaštićeno prema zakonu iz 1967. (NN 7/67)

o.	otok
op.	grad/općina

Literatura

AIA	Annales Instituti Archaeologici (Zagreb)
ARR	Arheološki radovi i rasprave (Zagreb)
AV	Arheološki vestnik (Ljubljana)
BAR	British Archaeological Reports, International Series (Oxford)
Godišnjak ZSKH	Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (Zagreb)
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo)
HAM	Hortus artium medievalium (Zagreb – Motovun)
HAnt	Histria antiqua (Pula)
HArch	Histria archaeologica (Pula)
HAG	Hrvatski arheološki godišnjak (Zagreb)
Izdanja HAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (Split)
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
OA	Opuscula Archaeologica (Zagreb)
OZ	Osječki zbornik (Osijek)
Obavijesti HAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)
Prilozi IAZ	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
Radovi FFZ	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (Zadar)

POPIS SURADNIKA/*INDEX OF CO-AUTHORS*

Ahern, James C. M.	Department of Anthropology, University of Wyoming, Laramie, SAD
Alduk, Ivan	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Imotskom, A. Starčevića 7, 21260 Imotski
Alihodžić, Timka	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Antonić, Nikolina	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Azinović-Bebek, Ana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Baćani, Iskra	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Bakić-Stojsavljević, Mirjana	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Balen, Jacqueline	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Baraka, Josip	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Basić, Ivan	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Beg Jerončić, Ida	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Bekić, Luka	Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Belaj, Juraj	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Bilić, Maja	Palisada d.o.o., Košute 44, 21240 Trilj
Bilokapić, Ana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Runjaninova 2, 1000 Zagreb
Bobovec, Ana	Muzej Moslavine, Trg kralja Tomislava 13, 44320 Kutina
Bojčić, Zvonko	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Bolšec Ferri, Narcisa	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Bradara, Tatjana	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Brajković, Toni	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Brnić, Želimir	Zagreb
Brusić, Zdenko	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Bulić, Davor	Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za humanističke znanosti, Odsjek za povijest, Ivana Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula
Bully, Sebastien	Centre ARTeHIS C.N.R.S, Dijon, Francuska
Burić, Tonči	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Burmaz, Josip	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Cvitanić, Katarina	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Imotskom, A. Starčevića 7, 21260 Imotski
Čargo, Boris	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Čaušević Bully, Morana	Omišalj
Čerina, Dubravka	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, Porinova b.b., 21000 Split
Čimin, Robert	Muzej grada Koprivnice, Trg dr. Leandera Brozovića 1, 48000 Koprivnica
Čučković, Lazo	Gradski muzej Karlovac, Strossmayerov trg 7, 47000 Karlovac
Čučković, Zoran	Karlovac
Čuka, Maja	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Čule, Suzana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb

Ćus-Rukonić, Jasminka	Creski muzej, Palača Arsan, Ribarska 7, 51557 Cres
Delonga, Vedrana	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Demicheli, Dino	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Devlahović, Andrea	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Dizdar, Marko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Drašković, Nikolina	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Dubolić Glavan, Martina	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Obala kneza Trpimira 8, 23000 Zadar
Dujmić, Domagoj	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Ettinger Stančić, Zrinka	Lošinjski muzej, Vladimira Gortana 35, 51550 Mali Lošinj
Fadić, Ivo	Muzej antičkog stakla, Poljana Zemaljskog odbora 1, 23000 Zadar
Filipec, Krešimir	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Filipović, Slavica	Muzej Slavonije, Trg Sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Forker, Zvonimir	Split
Gaffney, Vincent	University of Birmingham, Institute of Archaeology and Antiquity, UK
Galiot, Slavko	Delmat Galiot d.o.o., Terzićeva 9, 21000 Split
Giunio, Kornelija A.	Palisada d.o.o., Košute 44, 21240 Trilj
Gjurašin, Hrvoje	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Glavaš, Vedrana	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Gluščević, Smiljan	Palisada d.o.o., Košute 44, 21240 Trilj
Gospodinović, Sanja	Velika Gorica
Gudelj, Ljubomir	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Gugo Rumštajn, Katarina	Kninski muzej, Fra Luje Maruna 1, 22300 Knin
Gusar, Karla	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Hančević, Sanda	Lumbarda
Hänsel, Bernhard	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Homen, Zoran	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Hršak, Tomislav	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Hutinec, Mirela	Gradski muzej Vukovar, Dvorac Eltz, Županijska 2, 32000 Vukovar
Ivišić, Ante	Palisada d.o.o., Košute 44, 21240 Trilj
Jakovljević, Goran	Gradski muzej Bjelovar, Trg E. Kvaternika 1, 43000 Bjelovar
Janko, Ivana	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Jeličić Radonić, Jasna	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Sinjska 2, 21000 Split
Jelinčić, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Jerončić, Tomislav	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Jurčević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Jurić, Radomir	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Jurković, Miljenko	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Kalafatić, Hrvoje	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Karavanić, Ivor	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Katavić, Vedran	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Katić, Miroslav	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Trogiru, Gradska 41, 21220 Trogir
Katunarić, Tea	Umjetnička akademija Split, F. Vrančića b.b., 21000 Split

Kirigin, Branko	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Kliškić, Damir	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Kolak, Tatjana	Muzej Like Gospić, Dr. Franje Tuđmana 3, 53000 Gospić
Komšo, Darko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Kordić Galić, Ana	Muzej Staroga Grada, Ulica braće Biankini 2, 21460 Stari Grad
Korunek, Marijana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Varaždinu, Gundulićeva 2, 42000 Varaždin
Kovačević, Nela	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Kovačić, Vladimir	Zavičajni muzej Poreštine, Dekumanska 9, 52440 Poreč
Kristović, Maris	Dubravka
Krnčević, Željko	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Krznar, Siniša	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Krznarić Škrivanko, Maja	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Kukoč, Sineva	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Kurilić, Anamarija	Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Obala Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Kušer, Zrinka	Samoborski muzej, Livadićeva 7, 10430 Samobor
Leleković, Tino	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Libernjak, Anita	Muzej Cetinske krajine, A. Kačića Miošića 5, 21230 Sinj
Lipovac Vrkljan, Goranka	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Lozuk, Josip	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Ložnjak Dizdar, Daria	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Lulić, Josipa	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Mačković, Romana	Muzej Sveti Ivan Zelina, Trg Ante Starčevića 13, Sveti Ivan Zelina
Madiraca, Vinko	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21000 Split
Magdić, Boris	Dubrovnik
Mahović, Gordana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Maljković, Blanša	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Manojlović, Ranko	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Maraković, Nikolina	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Marciuš, Branka	Muzej Međimurja, Trg Republike 5, 40000 Čakovec
Mardešić, Jagoda	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Marić, Iva	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Marijanović, Brunislav	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Martinov, Damir	Arheolog d.o.o., Lučino selo 36, 23275 Ugljan
Mašić, Boris	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Matejčić, Ivan	Sveučilište u Rijeci, Akademija primijenjenih umjetnosti, Slavka Krautzeka b.b., 51000 Rijeka
Matošević, Damir	Zavičajni muzej grada Rovinja, Trg maršala Tita 11, 52210 Rovinj
Mavrović, Janja	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Arheološki zavod, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Mihajlović, Igor	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb

Mihaljević, Marija	Gradski muzej Nova Gradiška, Trg kralja Tomislava 7, 35400 Nova Gradiška
Mihelić, Sanjin	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Miholjek, Igor	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Mihovilić, Kristina	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Miklik-Lozuk, Lidija	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Miloglav, Ina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Milošević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Milošević, Branka	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Minichreiter, Kornelija	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Mrduljaš, Milka	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21210 Solin
Mucić, Konstanta	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Mušič, Branko	Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Odelek za arheologijo, Zevetiška 5, 1000 Ljubljana
Nodilo, Helena	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Okroša Rožić, Lana	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Olujić, Boris	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Orlić, Lara	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Osterman, Jasmina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Pantlik, Buga	Zagreb
Parica, Mate	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Paskojević, Kristian	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Pavišić, Ivančica	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Pavlaković, Ida	Zagreb
Penović, Anita	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21210 Solin
Percan, Tihomir	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Juršići 7, 52342 Svetvinčenat
Periša, Darko	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Perkić, Domagoj	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Perkić, Marta	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Pešić, Mladen	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za restauriranje podvodnih arheoloških nalaza, Božidara Petranovića 1, 23000 Zadar
Petričević, Danijela	Muzej triljskog kraja, Don Ante Bućana 1, 21240 Trilj
Petrović Markežić, Biljana	Muzej grada Umaga, Trg sv. Martina 1, 52470 Umag
Pintarić, Tatjana	Muzej Turopolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Pleše, Tajana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Podrug, Emil	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Popović, Sara	Muzej Staroga Grada, Ulica braće Biankini 2, 21460 Stari Grad
Potrebica, Hrvoje	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Arheološki zavod, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Radić Rossi, Irena	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Radman-Livaja, Ivan	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Raguž, Krešimir	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu, V. Vranicanija 6, 47000 Karlovac
Rapan Papeša, Anita	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Salajić, Silvija	Gradski muzej Virovitica, Trg bana Josipa Jelačića 23, 33000 Virovitica

Sanader, Mirjana	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Schejbal, Berislav	Daruvar
Sinobad, Marko	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 2, 10000 Zagreb
Skelac, Goran	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Starac, Alka	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Starac, Ranko	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Muzejski trg 1, 51000 Rijeka
Šalov, Teodora	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Šimek, Marina	Gradski muzej Varaždin, Strossmayerovo šetalište 7, 42000 Varaždin
Škiljan, Ivana	Muzeji Hrvatskog zagorja, Samci 64, 49245 Gornja Stubica
Škoberne, Želimir	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Škunca, Aleksij	Novalja
Šošić Klindžić, Rajna	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Špoljar, Davor	Krapinske Toplice
Štrk, Josip	Gradski muzej Čazma, Trg Čazmanskog kaptola 10, 43240 Čazma
Šućur, Jure	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Tabak, Angela	Muzej triljskog kraja, Don Ante Bućana 1, 21240 Trilj
Terrier, Jean	Švicarska
Teržan, Biba	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Tkalčec, Tatjana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tomasović, Marinko	Gradski muzej Makarska, Obala kralja Tomislava 17/1, 21300 Makarska
Tomičić, Željko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tonc, Asja	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tončinić, Domagoj	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Topić, Nikolina	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Turkalj, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Turković, Tin	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Ugarković, Marina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Uglešić, Ante	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Ujčić, Željko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Uroda, Nikolina	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Višić-Ljubić, Ema	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Višnjić, Josip	Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, Juršići 7, 52222 Svetvinčenat
Vlahović, Spomenka	Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, Trg slobode 16, 42223 Varaždinske Toplice
Vrkić, Šime	Geoarheo d.o.o., Kneza Mislava 3, 10000 Zagreb
Vučić, Jakov	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Vujević, Dario	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Vujnović, Nikša	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Vukmanić, Igor	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Vukosavljević, Nikola	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Vulić, Hrvoje	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Vulić, Šime	Palisada d.o.o., Košute 44, 21240 Trilj
Zaninović, Joško	Gradski muzej Drniš, Domovinskog rata 38, 22320 Drniš
Zec, Asja	Rijeka

Zekan, Mate	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Zeman, Maja	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Zmaić, Vesna	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Zubčić, Krunoslav	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Želle, Morena	Javna ustanova Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“, Slani dol 1, 10430 Samobor

SADRŽAJ/*CONTENTS*

Osječko-baranjska županija 6

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
1	Bansko brdo	Batina, Zmajevac	P, A, SV, NV
2	Darda – „Sulejmanov most”	Darda	NV
3	Đakovačko područje	Viškovci, Vučevica, Kešinci	P, SV
4	Donji Miholjac – Prinčevac	Donji Miholjac	P, SV
5	Farkaševac	Rakitovica	NV
6	Golinci – Selište	Golinci	P, SV
7	Grabrovac – Ciglana	Kuševac	P, A
8	Jeroličko Gušće	op. Donji Miholjac	–
9	Kneževi Vinogradi – Osnovna škola	Kneževi Vinogradi	P
10	Kraka	Rakitovica	P, NV
11	Kućanci – Dubrava	Kućanci	SV
12	Kućanci – Selište	Kućanci	SV
13	Leštak	Golinci	P, A
14	Ograd	Golinci	P
15	Osijek – Divaltova ulica 120, 122	Osijek	A
16	Osijek – rimski most	Osijek	A
17	Osijek – Vojarna (Učiteljski fakultet)	Osijek	P, A, SV
18	Rakitovica – Arende 1	Rakitovica	–
19	Rakitovica – Arende 2	Rakitovica	SV, NV
20	Ravne	Kućanci	–

Vukovarsko-srijemska županija 46

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
21	Sotin – Jaroši	Sotin	P, A
22	Sotin – područje naselja	Sotin	P, A, SV
23	Tordinci – Staro groblje	Tordinci	NV
24	Vinkovci – Lapovačka ulica	Vinkovci	A
25	Vinkovci – Glagoljašaka ul. 16	Vinkovci	P, A, SV
26	Vinkovci – Ul. D. Žanića Karle 2 (Makart)	Vinkovci	A
27	Vinkovci – Ul. I. Gundulića 37	Vinkovci	P, A
28	Vinkovci – zaštićena arheo. zona grada	Vinkovci	P, A, SV, NV
29	Vodoop. sustav istočne Slavonije	Ilača, Tovarnik	P, A, SV
30	Vukovar – rudina Trojstvo	Vukovar (Vučedol)	P, A, SV

Brodsko-posavska županija 68

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
31	Crišnjevi (naselje i nekropola)	Mačkovac	P
32	Dolina – Glavičice/Draganje	Dolina	P
33	Donje Dožice	Batrina, Nova Kapela	P, SV
34	Donji Slatinik – Gaji	Donji Slatinik	P
35	Donji Slatinik – Praulje	Donji Slatinik	P
36	Glogovica – Dužice 1	Glogovica	–
37	Glogovica – Galicijani	Glogovica	–
38	Gornji Slatinik – Grabovac	Gornji Slatinik	P, NV
39	Gornji Slatinik – Palež	Gornji Slatinik	P
40	Gromačnik – Knježica	Gromačnik	–
41	Gundinci – Dorovo	Gundince	NV
42	Luka Slavonski Brod	Sl. Brod, Gornja Vrba, Ruščica	P, A, SV
43	Prudnjače	Batrina	SV
44	Sl. Brod – Galovo	Slavonski Brod	P
45	Sl. Brod – Ul. J. Kozarca 31	Slavonski Brod	–
46	Sl. Brod – Ul. P. Krešimira IV. 38	Slavonski Brod	–
47	Slavča	Nova Gradiška	P
48	Stružani – Vrtlovi	Stružani	–

Požeško-slavonska županija ……90

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
49	Alilovci – Lipje	Alilovci	P
50	Brdo kod Čaglina	Čaglin	P
51	Cesta Daruvar – Lipik	–	P, A, SV
52	Čaglin – Krčevine 1	Čaglin	P
53	Darkovac	Nova Ljeskovica	NV
54	Dedovac – Glogovac	Dedovac	–
55	Gornje Luke	Komorica	SV
56	Gradac Požeški – Krči	Gradac Požeški	SV
57	Gradac Požeški – Zatoke	Gradac Požeški	SV
58	Ječmišće	Koprivnica Požeška	P
59	Kaptol – Čemernica	Kaptol	P
60	Krčevine	Kuzmica	P, SV
61	Krušćik	Ratkovica	P
62	Lazci	Sulkovci	SV
63	Luke	Novoselci	SV
64	Plinovod Kutina – Dobrovac	–	P, SV
65	Požega – Okruglice	Požega	P, SV
66	Požega – Ugarina	Požega	P, SV
67	Rosulje – Žabljak	Dervišaga	P
68	Ruševo	op. Čaglin	–
69	Sastavke – Blacko	Jakšić	P, SV
70	Vidovci – Glogovi	Vidovci	P, SV
71	Vidovci – Rosulje	Vidovci	P, SV

Virovitičko-podravska županija ……118

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
72	Crkvari – crkva sv. Lovre	Crkvari	SV
73	Slatina – zaobilaznica grada	Sladojevci, Slatina	P, A, SV
74	Slatina – Bobovište	Slatina	P
75	Slatina – Bobovište	Slatina	P, A
76	Slatina – Krivaja	op. Slatina	–
77	Slatina – Turbina 1	Slatina	SV
78	Slatina – Veliko polje – Berezine	Slatina	P, A, SV
79	Slatina – Veliko polje – Trnovača	Slatina	P, A
80	Sopje – Bataluše	Sopje	A
81	Sopje – Bataluše	Sopje	A
82	Suhopolje – Kliškovac	Suhopolje	SV
83	Virovitica – srednjovj. utvrda (kula)	Virovitica	SV, NV
84	Virovitica – srednjovj. utvrda (most)	Virovitica	SV, NV
85	Zvonimirovo – Veliko polje	Zvonimirovo	P, SV

Bjelovarsko-bilogorska županija …… 148

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
86	Autocesta A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar	–	P, A, SV, NV
87	Cesta Daruvar – Lipik	–	P, A, SV
88	Čazma – Gradina	Čazma	SV, NV
89	Donja Vrijeska – crkva sv. Ane	Donja Vrijeska	SV, NV
90	Garić grad	Podgarić	SV
91	Orovački vinogradi	Orovac	P
92	Sirač – Stari grad	Sirač	SV, NV
93	Streza – pavlinski samostan	Pavlin Kloštar	SV

Koprivničko-križevačka županija ……166

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
94	Autocesta A12, dionica Gradec – Kl. Vojakovački	–	P, A, SV, NV

95	Brezovljani	Brezovljani	P
96	Koprivnica – franjevački samostan	Koprivnica	NV
97	Koprivnica – zaobilaznica grada	–	P, A, SV, NV
98	Koprivnica – Stari magistrat	Koprivnica	SV, NV
99	Križevci – Nemčićev trg	Križevci	NV
100	Torčec – Cirkvišče	Torčec	SV, NV
101	Virje – crkva sv. Martina	Virje	SV, NV

Međimurska županija 184

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
102	Cirkovljan – crkva sv. Lovre	Cirkovljan	SV, NV
103	Nedelišće – Stara Ves	Nedelišće	P, A, SV

Varaždinska županija 190

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
104	Brezje IV i V	Varaždin	P, SV
105	Cukavec II	Gornji Kneginec	P, SV
106	Ivanec – Stari grad	Ivanec	SV, NV
107	Lepoglava – pavlinski samostan	Lepoglava	SV
108	Lonja – Gradišče	Matušini	P, A, SV
109	Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3	Ludbreg	A, NV
110	Ludbreg – Vrt Somođi	Ludbreg	A
111	Utvrda Čanjevo	Čanjevo	P, SV
112	Utvrda Paka	Paka	SV
113	Varaždinske Toplice – centar	Varaždinske Toplice	NV

Krapinsko-zagorska županija 214

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
114	Donja Stubica – Stari grad	Donja Stubica	P, SV
115	Dvorac Veliki Tabor – kula C	Hum Kosnički	SV, NV
116	Dvorac Veliki Tabor – kula D	Hum Kosnički	SV, NV
117	Dvorac Veliki Tabor	Hum Kosnički	NV
118	Lobor – Majka Božja Gorska	Lobor	P, A, SV, NV
119	Mali Tabor	Prišlin	SV

Grad Zagreb i Zagrebačka županija 230

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
120	Autocesta A12, dionica Gradec – Kloštar Vojakovački	op. Gradec	P, A, SV, NV
121	Autocesta A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar	op. Gradec, op. Dubrava, op. Fakraševac	P, A, SV, NV
122	Budinjak – kapela sv. Petke	Budinjak	SV ili NV
123	Budinjak – nekropola	Budinjak	P
124	Donje Orešje – Graci	Donje Orešje	A, P
125	Mrkopolje	Okuje	SV
126	Okuje III, IIIa i IIIc	Okuje, Mraclin	P, A, SV
127	Rugvica – sportsko-rekreacijske zone	Rugvica	P, A, SV, NV
128	Stari grad Samobor	Samobor	SV, NV
129	Sveti Križ Brdovečki	Sveti Križ Brdovečki	P, SV
130	Šćitarjevo – škola (k.č. 87/1)	Šćitarjevo	A
131	Šćitarjevo – Župna livada	Šćitarjevo	A
132	Vodocrpilište Črnkovec/Zračna luka Zagreb	Črnkovec, Lekneno	P, A, SV, NV
133	Zagreb – Demetrova 7	Zagreb	P, SV, NV
134	Zagreb – Park Grič	Zagreb	P, SV, NV
135	Zagreb – Remete, crkva	Remete	SV, NV

Sisačko-moslavačka županija 272

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
136	Autocesta Zagreb – Lekenik, dionica Lekenik – Sisak	op. Sisak, op. Lekenik	P, A, SV, NV
137	Banija – područje	op. Gvozd, op. Petrinja	P, A, SV, NV
138	Bela crkva	op. Mikleuška	SV
139	Gore – crkva Uznesenja BDM	Gore	SV, NV
140	Hrvatska Kostajnica – sjeverna zaobilaznica	Hrvatska Kostajnica	A, SV, NV
141	Kutina – Kutinska lipa	Kutina	A
142	Pavlinski samostan sv. Petra	op. Topusko, op. Vojnić	SV
143	Plinovod Kutina – Dobrovac	op. Kutina, op. Lipovljani	P, SV
144	Sisak – Komunalna zona (AN 4)	Sisak	A,
145	Sisak – Rimska 16	Sisak	A, NV
146	Sisak – Sv. Kvirin	Sisak	A, NV
147	Sisak – Ul. A. Cesarca	Sisak	A
148	Turska kosa	Velika Vranovina	P

Karlovačka županija 302

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
149	Karlovac – Zvijezda	Karlovac	SV, NV
150	Orišje – Gradišće	Orišje	P, SV
151	Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava	op. Josipdol, op. Plaški	P, A
152	Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava	op. Josipdol, op. Plaški	P, A
153	Rijeka Kupa – antički brodolom	Kamensko	A
154	Stari grad Novigrad na Dobri	Novigrad na Dobri	NV
155	Svetice – pavlinski samostan	Svetice	NV
156	Špilja Zala	Tounj	P, A, SV
157	Viničica	op. Josipdol	P, A

Istarska županija 320

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
158	Bačva	Bačva	A
159	Barbariga – zapad 1 i 2	Barbariga	P, A, SV
160	Bičići – crkva sv. Martina	Bičići	SV
161	Fažana – povijesna jezgra	Fažana	A
162	Fažana – povijesna jezgra	Fažana	A, SV, NV
163	Galižana – crkva sv. Maura	Galižana	SV, NV
164	Guran – srednjovj. naselje, crkva sv. Šimuna, crkva sv. Cecilije	Guran	P, A, SV
165	Istarski ipsilon – dionica Peličeti – Pomer	–	P, A, SV, NV
166	Istarski ipsilon – stancija Cecilija	Guran	P
167	Istarsko podmorje	op. Medulin, op. Bale, op. Vrsar	A, SV, NV
168	Katoro – rt Tiola	Katoro	A
169	Katoro – vivarij	Katoro	A
170	Krnjaloža – zaobilaznica	Krnjaloža	P, A
171	Kršete – Sv. Jelena	Kršete	A
172	Krvavići – Boškina	Krvavići	P, A
173	Limski kanal	op. Sv. Lovreč, op. Kanfanar	A
174	Lorun	Vabriga, Tar	A
175	Ljubićeva pećina	Marčana	P
176	Mušego (Mon Sego)	Rovinj	P
177	Otok Barban	op. Goreč	NV
178	Peroj – crkva sv. Stjepana	Peroj	SV
179	Peroj – crkva sv. Stjepana, groblje	Peroj	SV
180	Plinovod Vodnjan – Umag	–	P, A
181	Plinovod Vodnjan – Umag	–	A, SV
182	Plinovod Vodnjan – Umag	–	A, SV, NV
183	Plinovod Vodnjan – Umag (izmijenjena dionica)	–	P, A, SV

184	Poreč – Eufrazijeva bazilika (kompleks)	Poreč	A, SV
185	Poreč – Eufrazijeva ul. i Ul. Konzula Istranina	Poreč	A, SV
186	Pula – bazilika sv. Marije Formoze	Pula	A
187	Pula – Giardini i park Mote Zaro	Pula	NV
188	Pula – Gradska četvrt sv. Teodora	Pula	P, A, SV, NV
189	Pula – stadion „Aldo Drozina”	Pula	–
190	Sipar	Zambratija	P, A, SV
191	Sv. Ivan Kornetski	Sv. Ivan	A
192	Sv. Ivan Kornetski	Sv. Ivan	A
193	Svetvinčenat – povijesna jezgra	Svetvinčenat	SV, NV
194	Umag – lok. Markovac, Kaštelir i Dajla	Plovanija, Umag, Dajla	P, A
195	Umag – šire područje grada	op. Umag	P, A, SV, NV
196	Umag – Trg sv. Martina	Umag	A, SV
197	Ungerija	Ungerija	P, A, NV
198	Utvrda Possert	Belaj	SV
199	Uvale Valeta i Busoja	Varbiga/Poreč	A
200	Veštar – podmorje	Kukuletovica	P, A, SV
201	Vodnjan – sjever	Vodnjan	A, SV
202	Vodovod Rovinj – Pula, dion. Magornja – Štinjan	Fažana	–
203	Zambratija – antička vila	Zambratija	A
204	Žminj – kaštel	Žminj	P, SV

Primorsko-goranska županija 422

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
205	Bazilika „Ispod Mira – Sv. Nikola”	Mire	A
206	Cres – Ul. Creskog statuta	Cres	NV
207	Crikvenica – Igralište	Crikvenica	A
208	Gradina Solin	op. Kostrena	P, A
209	Ilovik – Sićadrija (crkva sv. Andije)	Ilovik (o. Ilovik)	A
210	Jadranovo – Lokvišće	Jadranovo	A
211	Kaštelina	Kampor (o. Rab)	A
212	Kula Kolana Draže u Nerezinskom polju	Nerezine (o. Lošinj)	SV, NV
213	Omišalj – DINA – Petrokemija	Omišalj	P
214	Osor – benediktinska samostan i crkva	Osor	P, A, SV, NV
215	Plinovod Kukuljanovo – Omišalj	op. Čavle, op. Bakar, op. Rijeka, op. Kostrena, op. Omišalj	P, A, SV, NV
216	Plinovod Kukuljanovo – Omišalj	Omišalj	A
217	Podmorje otoka Lošinja	Mali Lošinj, Osor	A, SV, NV
218	Podšilo	Lopar (o. Rab)	A
219	Rijeka – Principij	Rijeka	A, NV
220	Rijeka – trg Pul Vele crikve	Rijeka	A, SV, NV
221	Vrbnik – Pod Keštel	Vrbnik	SV, NV

Ličko-senjska županija 464

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
222	Caska	Caska	A
223	Caska – podmorje	Caska	A
224	Caska – Sv. Juraj	Caska	A, SV, NV
225	Gradina Kozjak (Krčingrad)	op. Plitvička Jezera	SV
226	Otočac – stari grad Fortica	Otočac	NV
227	Perušić – Stari grad (Turska kula)	op. Perušić	SV
228	Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sust.	op. Otočac, op. Vrhovine	P
229	Plinovod Like i Dalmacije, 3. dio sust.	op. Gospić	P, SV
230	Prozor – crkva Uzvišenja Sv. Križa	Prozor	(A, P), NV
231	Smiljan – Crikvine Čovini	Smiljan – Čovini	SV
232	Stinica – uvala Mala Stinica	Stinica	A
233	Sveti Juraj – crkva sv. Filipa i Jakova	Sveti Juraj	A, SV, NV

234	Udbina – Gradina	Udbina	SV, NV
235	Udbina – stolnica sv. Jakova	Udbina	SV, NV
236	Utvrđene pećine Ličko-senjske županije	–	SV, NV
237	Vrebac	op. Vrhovine	P, SV
238	Vrhovine – Delićev Obljaj i Grčko groblje	op. Vrhovina	–

Zadarska županija 496

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
239	*Asseria*	Podgrađe	P, A
240	Biograd na Moru – Bošana	Biograd na Moru	A
241	Biograd na Moru – Sv. Ivan Evanđelist	Biograd na Moru	SV, NV
242	Donja Cerovačka špilja	Cerovac	P
243	Gradina Sv. Trojica	Tribalj – Krušćica	P, A
244	Kanjon Kličevice – Mala pećina	op. Benkovac	P, SV
245	Ljubač – Ljubačka kosa	Ljubač	P
246	Nadin – nekropola	Nadin	P, A
247	Nin – Ždrijac (podmorje)	Nin	A
248	Pakoštane – Crkvina	Pakoštane	A, SV, NV
249	Pakoštane – Crkvina	Pakoštane	A, SV, NV
250	Pariževačka glavica	Jasenice	P, A, SV, NV
251	Petrina – Sv. Petar	Bibinje	A, SV, NV
252	Plinovod Like i Dalmacije, 3. dio sustava	–	P, A, SV, NV
253	Podmorje Zadarske županije	op. Ugljan, op. Zadar	A, NV
254	Silba – uvala Pocukmarak	otok Silba	A, SV
255	Škabrnja – Sv. Marija	Škabrnja	A, SV, NV
256	Tukljača – crkva Uznesenja BDM	Turanj	A, SV, NV
257	Velebit – Starigrad Paklenica	op. Starigrad Paklenica	P, A, SV, NV
258	Vrana – Baštijunski brig	Vrana	A, SV
259	Zadar – Glagoljaška ul.	Zadar	A
260	Zadar – Relja (parkiralište)	Zadar	A
261	Zadarski akvatorij	–	A, SV, NV

Šibensko-kninska županija 546

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
262	Bribirska glavica	Bribir	P, A, SV
263	Burnum – Karlovac	Ivoševci	A
264	Burnum – Šupljaja	Ivoševci	A
265	Čista Mala – Velištak	Čista Mala	P
266	Danilo	Danilo	A
267	Dubravice – pred novom župnom kućom	Dubravice	SV
268	Otres	Bribir	A, SV
269	Pećina Jazinka	Nečven	P
270	Pećina Škarin samogred	Mirlović Zagora	P, A, SV
271	Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava	–	P
272	Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava	–	P, A, SV, NV
273	Puljani – Gradina	Puljani	P, A
274	Rakitnica – Tri bunara	op. Vodice	A
275	Šibensko podmorje	op. Šibenik	A, NV
276	Trbounje – Crkvina	Trbounje	A
277	Utvrda Glavaš	Glavaš	SV

Splitsko-dalmatinska županija 574

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
278	Baučići – Mlije	Baučići	A
279	Cetinska krajina	–	A, SV

280	Crip – gomile (AN 28 i 62)	Crip, Kokorići	P, SV, NV
281	Dragljane – crkva sv. Ante	Dragljane	SV, NV
282	Gardun (*Tilurium*)	Gardun	A
283	Gornji Koljani – Crkvina	Gornji Koljani	A, SV, NV
284	Hvar – kuća Hektorović	Hvar (o. Hvar)	SV, NV
285	*Issa* – arhitektura uz helenističke zidine	Vis (o. Vis)	A
286	*Issa* – rimske terme	Vis (o. Vis)	A
287	K. Štafilić – rimska cesta	Kaštel Štafilić	A
288	K. Štafilić – rimska vila i ostaci podjele zemljišta	Kaštel Štafilić	A
289	Omiš – Brzet	Omiš	A
290	Pećina Bubnjavača	Veliko Brdo	P
291	Podgrađe – Solioce	Podgrađe	P, A
292	Podmorje Splitsko-dalmatinske županije	–	A
293	Podmorje srednje Dalmacije	op. Trogir, op. Split	A, NV
294	Rupotina – Crkvine	Solin (Rupotina)	A, SV
295	Salamandrija	o. Palagruža	P, A, SV, NV
296	Salona – teatar	Solin	A
297	Sinj – tvrđava Grad	Sinj	SV, NV
298	Slanica	Podašpilje	SV
299	Solin – Gospin otok	Solin	A, SV, NV
300	Solin – Gospin otok	Solin	A, SV
301	Solin – Marusinac	Solin	A
302	Solin – Mravinačka rampa	Split/Solin	A, NV
303	Solin – Šuplja crkva	Solin	A, SV, NV
304	Soline – *villa maritima*	Vloka (o. Sv. Klement)	A, NV
305	Split – Dioklecijanova p.	Split	A, SV, NV
306	Split – Dioklecijanova p. (Bulićeva 6)	Split	A, NV
307	Split – Dioklecijanova p. (Dioklecijanova 7)	Split	NV
308	Split – Dioklecijanova p. (podrumi – hodnik 5)	Split	A, SV, NV
309	Split – Dioklecijanova p. (Zapadne terme)	Split	A, SV, NV
310	Split – Dioklecijanova p. – Peristil	Split	A, SV, NV
311	Split – Dobrić	Split	NV
312	Split – Matejuška	Split	NV
313	Split – Narodni trg, Prolaz priora Petra	Split	NV
314	Split – Park-šuma Marjan	Split	SV, NV
315	Split – Sukoišan jug (akvedukt)	Split	A, NV
316	Split – Trg Republike (Prokurative)	Split	NV
317	Split – Ul. kneza Lj. Posavskog	Split	P, A, SV, NV
318	Split – Zvonimirova ul. 6 (hotel Domić)	Split	NV
319	Splitska zaobilaznica, dionica Stobreč – Dugi Rat	Stobreč	A
320	Stari Grad – Remetin vrt	Stari Grad (o. Hvar)	A
321	Stari Grad – Remetin vrt	Stari Grad (o. Hvar)	P, A, SV
322	Sutivan – podmorje (sarkofazi)	Sutivan (o. Brač)	A
323	Svečurje – Radun	Kaštel Stari	SV
324	Špilja Kopačina	Donji Humac (o. Brač)	P
325	Trogir – Mornarska 23	Trogir	SV
326	Trogir – Vukovarska 6a	Trogir	NV
327	Utvrda Nutjak	Trilj	SV
328	Uvala Potkamenica (uvala Nečujam)	Nečujam (o. Šolta)	A
329	Velika gomila	Zavojane/Ravča	P
330	Veliki Vanik, tumul (AN 64)	Kotezi	P, SV, NV
331	Vrgorac – utvrda Gradina	op. Vrgorac	SV
332	Vukosavi, gomila (AN 66)	Dusina	P, A, (SV?)
333	Zagomilje – prapov. i srednjovj. groblje (AN 63)	Kokorići	P, SV, NV

Dubrovačko-nervetanska županija ……..…..……..…… 696

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
334	Badija – franjevači samostan	Badija (o. Badija)	A, SV, NV
335	Cavtat – poluotok Rat	Cavtat	NV
336	Dubrov.-neretvansko podmorje	op. Mljet, op. Korčula	A, NV
337	Dubrovnik – crkva sv. Orsule	Dubrovnik	SV, NV
338	Korčula – Velika i Mala kneževa kula	Korčula (o. Korčula)	SV, NV
339	Lopud – obiteljska kuća	Lopud (o. Lopud)	NV
340	Lumbarda – crkva sv. Petra	Lumbarda (o. Korčula)	SV, NV
341	Martinovići – crkva Velike Gospe	Martinovići	SV
342	Obršće – gomila kod Gornje Vručice	Gornja Vručica	P, SV, NV
343	Otok Koločep – rt Ratac (podmorje)	Koločep (o. Koločep)	NV
344	Otok Mljet – Pličina Sv. Pavao	Maranovići (o. Mljet)	NV
345	Otok Mljet – Uvala Vela dolina	Sobra (o. Mljet)	A
346	Podmorje Cavtata – brod „G. Garibaldi”	Popovići	NV
347	Slano – U Polju	Slano	A, SV, NV

Varia ……..…..……..……722

Edukacijske radionice „Prepoznavanje, istraživanje i prezentacija arheoloških nalaza – primjer Sv. Marije Velike u Balama” projekta „IRCLAMA” Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu (Bale – Galižana, 2008./2009.)

Edukacijske radionice „Menadžment kulturne baštine – modeli istraživanja, zaštite i gospodarskog vrednovanja” projekta „IRCLAMA” Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, (Skradin – Bribir, 2008./2009.)

Popis kratica ……..…..……..…… 732

Popis suradnika ……..…..……..…… 733

Sadržaj ……..…..……..…… 739

UPUTE ZA PREDAJU IZVJEŠĆA

Rokovi za predaju:

- u sljedećem broju godišnjaka bit će objavljena izvješća s arheoloških istraživanja tijekom kalendarske godine 2010.
- izvješća se predaju najkasnije do 1. 3. 2011.

Tekst:

1. tekstovi se pišu u Microsoft Wordu, znakovlju Times New Roman (pisani na PC-u), veličina slova 12, s proredom 1,5, snimljeni standardno kao doc. dokument;
2. tekst je potrebno pripremiti u što jednostavnijoj formi – tipkom za prijelaz u novi red (enter) koristiti se samo prilikom odvajanja poglavlja, izbjegavati tablice i sl.;
3. struktura izvješća mora biti prilagođena godišnjaku:
   – uvodni dio mora sadržavati podatke o razdoblju i razlozima istraživanja, broju istraživane katastarske čestice, voditelju i investitoru istraživanja,
   – nakon uvodnog dijela slijedi kratak opis istraživanja i nalaza te datacija,
   – završni dio izvješća mora sadržavati opis postupanja s lokalitetom i nalazima nakon istraživanja;
4. bilješke je potrebno navoditi unutar teksta (ne u obliku fusnota);
5. glagole je potrebno pisati u bezličnom obliku (ne: istraživali smo, nego: istraživalo se);
6. potrebno je navesti samo osnovnu literaturu, koristeći se kraticama navedenim u godišnjaku;
7. uz izvješće je obvezno priložiti:
   – sažetak teksta za prijevod (sažetak može imati najviše 1 karticu teksta),
   – tekst koji prati slikovne priloge te ime autora priloga uz napomenu – foto, izradio i sl.;
8. tekstovi ne smiju imati više od 5 kartica (više kartica dopušteno je samo u slučaju iznimno velikih arheoloških zahvata);
9. tekstovi se predaju snimljeni na CD i ispisani na papiru veličine A4.

Slikovni prilozi (fotografije i crteži):

1. predaju se odvojeno od teksta (ne kao njegov sastavni dio);
2. predviđena je objava najviše triju slikovnih priloga (obvezno priložiti i tekst uz slikovni prilog);
3. ako se šalju fotografije, njihove dimenzije ne smiju biti manje od 10x15 cm;
4. digitalne fotografije moraju biti visoke kvalitete, u TIFF formatu, rezolucije najmanje 350 dpi i snimljene na CD (fotografije mogu biti i u JPEG formatu);
5. skenirani prilozi predaju se u TIFF formatu, rezolucije 350 dpi i snimljeni na CD;
6. slikovne priloge nije dopušteno slati snimljene u Wordu ili u drugim formatima osim navedenih.

U slučaju nedostatka opreme, moguć je dogovor s redakcijom.

Geografska karta:

– uz tekstove je potrebno dostaviti i preslik geografske karte u mjerilu 1 : 100.000 s označenim položajem lokaliteta (podatak će biti rabljen u redakciji prilikom obrade geografske karte pojedinih županija).

Podaci o autoru izvješća (za popis suradnika):

– ime i prezime, titula, ustanova u kojoj je zaposlen, adresa, odnosno kućna adresa ako je autor nezaposlen.

Podaci za kontakt:

Hrvatski arheološki godišnjak (redakcija)
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Odjel za arheološku baštinu
Runjaninova 2
10000 Zagreb

odgovorna osoba: mr. sc. Zoran Wiewegh
tel. 01/4866-239
e-mail: Zoran.Wiewegh@min-kulture.hr